

атської провінції.

АТАНАСІЙ В. ПЕКАР ЧСВВ

нов Римськ
2008 р. (1), рік між

НАРИСИ ІСТОРІЇ

ЦЕРКВИ

ЗАКАРПАТТЯ

Том III. МОНАШЕ ЖИТТЯ

тамко за в...
а до "історії"
кож мідн...
і та 1990 р. ком Св.
про історію м...
ції в Закарпатті. Про
ної провінції Сувоб-
лоберезнацький іу-
нець, 1933.

*Блаженні, яких вибрав і прийняв Ти, Господи,
і пам'ять їх з роду в рід.
(Пс. 65:5)*

АТАНАСІЙ В. ПЕКАР, ЧСВВ
(1922–2011)

АТАНАСІЙ В. ПЕКАР, ЧСВВ

НАРИСИ ІСТОРІЇ
ЦЕРКВИ
ЗАКАРПАТТЯ

Том III. МОНАШЕ ЖИТТЯ

Ужгород
КП «Ужгородська міська друкарня»
2014

УДК 27(477.87)
П 24
ББК 86.3(4УКР-4ЗАК)-3

У виданні повною мірою збережена
авторська лексика, стиль і форма викладення матеріалу

Відповідальний за випуск Павло В. Райчинець, ЧСВВ
Комп'ютерне верстання Наталія Азарова
Координатор поліграфічного виконання Любов Яковець
Коректори Людмила Яцишин, Марія Самборська

Підписано до друку 17.04.14. Формат 70x100/16. Папір офс. Офс. друк.
Гарн. Times New Roman.
Ум. друк. арк. 18,06. Ум. фарб.-відб. 18,38. ●бл.-вид. арк. 19,25.
Замовлення № 0117. Тираж 1000 пр.

Видавець та виготовлювач
КП «Ужгородська міська друкарня»,
вул. Руська, 13, м. Ужгород, 88005.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2431 від 08.02.2006.

ISBN 978-617-7162-03-1

© Атанасій В. Пекар. 2014
© КП «Ужгородська міська друкарня». 2014

НА МИЛИЙ СПОМИН
ТВОРЦЯМ РЕФОРМИ
ЗАКАРПАТСЬКИХ ВАСИЛІЯН

а саме:

Впр. о. ігуменові Єроніму Малицькому, ЧСВВ
Впр. о. магістрові Глібові Кінаху, ЧСВВ
Впр. о. економові Полікарпу Буликові, ЧСВВ

як і Братам-помічникам:

Бр. Симеону Бужареві, ЧСВВ – двернику і кравцеві
Бр. Гавриїлу Ханикові, ЧСВВ – кухареві
Бр. Йосифові Нижникові, ЧСВВ – столяреві

І БЛАГОСЛОВЕННЯ БОЖЕ!

ПРИСВЯЧУЄ

АВТОР

*Отці і Браття, які першими приїхали на Закарпаття,
щоб зачати реформу Василіянського Чину на Закарпатті.*

На знімці зліва до права:

о. Полікарп Булик, о. Єронім Малицький та о. Гліб Кінах.

У другому ряді зліва до права:

Гавриїл Ханик, Симеон Бужара та Йосиф Нижник.

З М І С Т

Вступне слово.....	9
РОЗДІЛ I. ПОЧАТКИ МОНАШОГО ЖИТТЯ НА ЗАКАРПАТТІ	13
РОЗДІЛ II. ВИЗНАЧНІ ДАВНІ МОНАСТИРІ.....	21
1. Мукачівський монастир – осідок єпископів.....	21
2. Полонинський чи пак Углянський монастир.....	37
3. Ставропигійський монастир у Грушеві.....	42
4. Святодухівський монастир у Красному Броді.....	47
5. Монастир св. Хреста на Буковій гірці.....	54
РОЗДІЛ III. СУДЬБА МАРАМОРОСЬКИХ МОНАСТИРІВ.....	58
1. Монастир Святого Духа у Білій Церкві.....	58
2. Успенський монастир у Мойсеєві.....	59
3. Монастир св. Михайла у Жуліні.....	59
4. Богородичний монастир у Кричевім.....	60
5. Монастир св. Миколая у Драгові.....	62
6. Петро-Павлівський монастир у Вільхівцях.....	63
7. Свята обитель Євдянська.....	63
8. Монастирець-Скит у Барсановім.....	64
9. Боронявський монастир св. Благовіщення.....	65
10. Благовіщенський монастир у Бедевлі.....	65
11. Хрестовоздвиженський монастир у Великому Бичкові.....	66
12. Монастирець у Вишній Вишаві.....	67
РОЗДІЛ IV. МОНАСТИРІ НОВІШИХ ЧАСІВ.....	69
1. Святомихайлівський монастир в Імстичеві.....	69
2. Монастирець св. Миколи у Заріччі.....	72
3. Благовіщенський монастир у Хуст-Бороняві.....	73
4. Монастир св. Миколи у Малім Березнім.....	77
5. Монастир св. Петра й Павла у Біксаді.....	82
6. Монастир св. Михаїла у Маріяповчі.....	85
7. Святовасилівський монастир в Ужгороді.....	90
8. Новий монастир у Мукачеві.....	94

РОЗДІЛ V. МОНАШИЙ УСТРІЙ Й УПРАВЛІННЯ.....	97
1. Управління монастирів єпископами.....	97
2. Протоігумен – як головний настоятель монастирів.....	102
3. Чернечі Правила й Постанови.....	107
4. Чернечі Собори, тобто Капітули.....	112
5. Реформа закарпатських василіян.....	116
РОЗДІЛ VI. АПОСТОЛЬСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛІЯН.....	122
1. Поширення християнства й церковне з'єднання...	122
2. Народні місії і реколекції.....	126
3. Культурно-освітня діяльність.....	132
4. Апостолат друкованого слова.....	138
5. Наукова й письменницька діяльність.....	145
ДОДАТКИ. ЗАКАРПАТСЬКІ ПРОТОІГУМЕНИ.....	164
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	217

ВСТУПНЕ СЛОВО

Поширення християнства й культурного життя між закарпатськими українцями розквітало під благородним впливом монашества. Тож початки чернечого життя, як і християнства, слід шукати у Кирило-Методіївських часах, бо саме їхні учні розпочали закладати монастирі, які ж згодом ставали колыскою християнства під Карпатами. Ось чому ці наші Нариси розпочинаємо дослідженням часів приходу Кирило-Методіївських учнів на історичне Закарпаття.

Вже на початку слід примітити, що через брак достовірних історичних джерел та пам'яток, як початки монашества, так і християнства закарпатських українців покриті серпанком сірої давнини. Однак завдяки усним переданням, збережених в народі віками, можемо відтворити бодай початки деяких давніх монастирів. Початки й історія новіших монастирів уже оперта на певних історичних джерелах і пам'ятках.

Для яснішого представлення історії поодиноких новіших монастирів нашу працю ми поділили на розділи, а саме: на початку поданий т. зв. вступний розділ I, в якому наводимо дещо про початки згаданих первісних монастирів.

У розділі II подана вже достатньо вірна історія і діяльність згаданих «Давніх монастирів», які відіграли важливу роль в розвитку й поширенні релігійного й культурного життя між закарпатськими українцями. До них належать: 1. Мукачівський монастир на Чернечій горі, який згодом став осідком закарпатського Владики, тобто Мукачівського єпископа. 2. Полонинський чи пак Углянський

монастир, який згадується як визначний монастир у літописі. 3. Ставропигійський монастир св. Михаїла у Грушеві, який прославився першою друкарнею на Закарпатті.

До «Давніх монастирів» додані ще 4. Святодухівський монастир у Красному Броді та 5. Воздвиженський монастир на Буковій гірці (тепер на Словаччині), які стали живими осередками релігійно-культурного життя на території пізнішої Пряшівської єпархії.

У розділі III наведені численні монастирі-скити Мараморощини, на території якої десь у половині XVIII ст. почали появлятися невеличкі обителі для монахів, радше Скити, в яких перебувало 2–3 монахів-богомольців. Тому, що вони не приносили жодної культурної чи релігійної користі для народу, то імператор Йосиф II († 1790 р.) 1789 р. скасував усі ці монастирі крім Боронявського, що його прилучив до Імстичівського монастиря на утримання монастирської, т. зв. народної школи.

В тім-то третім розділі подані короткі історії таких монастирів-скитів: 1) про Углянський визначний «давній монастир» – про який Слово у розділі II; 2) монастир у Білій Церкві; 3) Успенський монастир у Мойсееві (нині в Румунії); 4) монастирець-скит у Жулині; далі: 5) у Кричевім та 6) в Драгові, як також 7) скит у Вульхівцях; слідує 8) обитель Євданська (тепер у Румунії); 9) скит Барсанівський (теж у Румунії); 10) Боронявський, прилучений до Імстичева, та ще й монастирі: 11) у Бедевлі, 12) у Великому Бичкові та 13) у Вишній Вишаві – скит.

Розділ IV обіймає вже новіші, проте живо діяльні монастирі: 1) в Імстичеві, прославлений монастирською школою для народу й до нього прилучені 2) монастирець у Заріччі та 3) Хуст-Бороняві; далі йде 4) Святомиколаївський монастир у Малім Березнім; 5) Біксадський

монастир між українцями в Румунії; б) Прославлений монастир чудотворною іконою Пречистої Діви Марії у Маріяповчі (тепер у Мадярщині); як і найновіший монастир св. Василя в Ужгороді, який славився вихованням шкільної молоді та діяльною своєю друкарнею.

Монаший устрій й управління закарпатськими монастирями описані у розділі V. В нім подана також стаття про реформу Отців Василян на Закарпатті, проведена у 20-х роках минулого століття.

Цінний своїм змістом розділ VI, в якому досить докладно описана апостольська діяльність закарпатських василіян, тобто: поширення християнства й церковної унії на території історичного Закарпаття, місійна праця монахів, їхня культурно-освітня діяльність у народі та апостолат друкованого слова. На завершення описана ще наукова та письменницька діяльність ченців.

Тому, що деякі автори різно подають список протоігуменів і час їхнього правління, то слід було встановити точний список, коли і хто точно займав уряд протоігумена. Ось чому у Додатках подаємо хронологічний порядок протоігуменів. Далі подані короткі життєписи протоігуменів Закарпатської провінції, як також життєписи новоствореної Кирило-Методіївської провінції на Пряшівщині (Словаччина), аж до 2012 року.

На завершення слід додати, що життєписи і діяльність ченців доведні до 1948 року, коли-то большевицькі окупанти зліквідували усі василіянські монастирі на Закарпатті, а ієромонахів¹ вивезли до сибірських карних таборів.

На жаль, через брак здоров'я та відповідних джерел, вже не було мене сил, щоб подати хоча б загальний огляд життя інших монаших згромаджень, які почали діяти на території Мукачівської та Пряшівської єпархій шойно по Першій світовій війні, тобто Отці

¹ Гобто монахів-священиків. Братів-помічників і вступників вислали до їхніх родин.

Редемптористи, Сестри Василиянки та Сестри Служебниці, хоч самі початки їхньої діяльності я коротко згадав у першому томі цих Нарисів².

Більше про діяльність Сестер Служебниць можна дізнатися з Нарисів пера о. Атанасія Великого, ЧСВВ³, а про Сестер Василиянок на Пряшівщині – з журналу Благовістник⁴.

У другому томі цих Нарисів я подав досить повну і докладну бібліографію. Тому у цьому третім томі не подаю окремий список уживаних джерел, бо вони вичерпно подані у попередньому томі⁵.

Я свідомий того, що також у цьому томі Нарисів знайдуться деякі браки, чи неточності. Тож покірно прошу ласкавого читача не критикувати, але поправляти, бо сама критика веде нанівець.

Нехай же ж моя праця буде на більшу славу Божу!

Автор

² Див. Пекар А. *Нариси історії церкви Закарпаття*. Рим-Львів 1997, т. I, с. 139-140.

³ Див. Великий А. *Нариси історії Сестер Служебниць*. П.Н.Д.М. Рим 1968, с. 336-338.

⁴ Нариси діяльності Сестер Василиянок полала Сестра С. Бліхова як згадано у журналі – Благовістник, Пряшів 2002, № 8, с. 4-25.

⁵ Відповідальний за випуск та видавництво вважали своїм обов'язком помістити у кінці третього тому основні наукові праці, якими автор користувався при написанні Нарисів. Див. Пекар А. Нариси, т. II, с. 454-464.

РОЗДІЛ I

ПОЧАТКИ МОНАШОГО ЖИТТЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Монаше життя на Закарпатті, подібно як і на інших українських землях, почало запускати своє коріння й поширюватися враз з християнством, яке ширилося і зростало саме завдяки апостольській ревності монахів-місіонерів. Вони бо від самих початків своєї діяльності закладали монастирі, як місійні осередки, звідкіля відтак ширили світло Христової благовісті по цілій околиці. Тож початків монашого подвигу, як і початків християнства на території історичного Закарпаття¹, нам слід шукати в часах місійної діяльності слов'янських апостолів, святих Кирила й Методія та їхніх учнів, тобто наприкінці IX ст., коли саме між закарпатськими українцями почало ширитися християнство².

Через брак фундаційних грамот початки чернечого життя на Закарпатті оповиті серпанком сірої давнини³. Тому заснування та розвиток давніх монастирів прийдеться досліджувати тільки на основі віками

¹ Перед приходом мадярів до Центральної Європи (896 р.) територія історичного Закарпаття, заселена плем'ям білих хорватів, предків закарпатських українців, простягалась не тільки на теперішню Закарпатську область та Східну Словаччину (Пряшівщину та Кошицький регіон), але також на т. зв. Затисся, яке глибоко врзувалося у землі нинішньої Трансильванії та на – Потисся, тобто в північно-західні землі сучасної Мадярщини. до самого Дунаю – див. Зеркало С. *Національні й релігійні відносини Закарпаття*. Нью-Йорк 1956 р., с 1-2; Пап С. *Початки християнства на Закарпатті*, Філадельфія, Па. 1983. с. 16-18.

² Про Кирило-Методіївські початки християнства між закарпатськими українцями розповідають не тільки народні передання, але й поважні автори, найновіше Пап С. *Початки християнства*. с. 32 і далі.

³ Нам слід пам'ятати, що в давнину фундаторські грамоти надавано тільки тим монастирям, що їх заснували королі, князі чи магнати. А й ті грамоти затрачувались пролягом століть, як і грамота князя Теодора Корятовича для Мукачівського монастиря.

освячених усних передань, які збереглися в народі аж до наших часів. Однак ці народні передання являються достовірними джерелами давніх подій, хоч про них нема жодних письмених пам'яток. Воно часто трапляється, що пізніше віднайдені пам'ятки таки потверджують правдивість у народі побудованих передань⁴.

Сказане у великій мірі стосується Мукачівського монастиря на Чернечій горі⁵, початків якого народне передання відносить до Кирило-Методівських часів. Тож цілком ймовірно, що він уже за часів діяльності учнів св. Кирила і Methodія став місійним осередком, звідкіля Христова благовість ширилася по всіх кінцях Срібної Землі⁶. Так Мукачівський монастир став «від непам'ятних часів» єпископським осідком і від нього пішла й назва Мукачівської єпархії⁷. Та до історії Мукачівського монастиря повернемо в наступному розділі.

У роках 1973-1974, під час археологічних розкопів на території Спаської Капітули (Східна Словаччина), відкрили руїни каплиці-ротонди, а коло неї залишки основ монастиря з церквою на недалекому пагорбі, де сьогодні пишається резиденція римо-католицького Спаського єпископа⁸. Це місце, тобто сам горбок зараз називають – Пажиці, однак його первісна назва – *Монастир*. Значить, що там колись перебували монахи. Як знаємо, початки Спаського монастиря зв'язані з приходом учнів св. Methodія († 885 р.) під проводом його наслідника еп. Горазда⁹. Спасаячись від переслідування Моравського

⁴ «Народне предание правдиво и искренно, потому что это голос познанной жизни! - Греков Б.Д. *Киевская Русь*. Ленинград, 1953, с. 7; див. також Гривна В. «Початок нашої історії в переказах, легендах та хроніках»; стаття у журналі *Дружно вперед*, 3 (Пряшів, 1965 р.), с. 21-22.

⁵ *Чернеча гора* – сама назва свідчить, що там уже здавна, ще перед приходом мадярів (896 р.), існував монастир.

⁶ Архім. Василий (Пронин): «К истории Мукачевского монастыря», розвідка в журналі *Православная мысль*, 2 (Прага 1958 р.), с. 118-119; Пап С. *Початки християнства на Закарпатті*, Філадельфія, Па. 1983, с. 173-174.

⁷ «Episcopatus Munkacsensis jern ab immemoriali creatuss... Hocu factum historicum inveterate et sopra traditio semper ... diocesis Munkacsusis Ä. D.». *Ungvánni* 1908, p. 18-19.

⁸ *Спаська Капітула*. заснована початком XIII ст., підлягала Остригомському архієпископові і шойно 1776 р. там була створена самостійна Спаська дієцезія. Основний твір про розкопи 1973-1974 рр. Пушкаріва Б. та Пушкар І. *Спаська Капітула*. Татран. 1981

⁹ В тому часі Спаський комітат належав до території історичного Закарпаття

князя Святополка († 894 р.), нарешті вони зупинилися на горбку, де тепер знаходиться Спіська Капітула з осідком римо-католицького єпископа і спорудили собі згадану каплицю-ротонду, в честь свята Стрітєння Пресвятої Богородиці, бо на цей день, тобто 2 жовтого 886 р., вони дійшли на це місце, спасаючись від князя Святополка. Не гаючись, вони на тім горбку збудували монастир з церквою, який став осідком єпископа східного обряду, звідки Горазд незабаром розвинув широку місійну діяльність – на полудне аж до Михайлівців; на схід до Мукачева; ба навіть поза Карпати, до самого Перемишля¹⁰.

Спіський монастир Стрітєння чудом пережив татарську навалу (1242 р.). При нім збереглися деякі грамоти з XIII ст., в яких згадується єпископ східного обряду Яків. Збереглася і його єпископська мітра, як теж кириличний запис молитви *Богородице Діво* та уривки зі слов'янського Євангелія. У згаданих грамотах час від часу знаходиться і згадка про численні процесії «русинів», тобто закарпатських українців, які приходили до монастиря на відпуст у празник Стрітєння¹¹.

Хоч татари не знищили спіський стрітенський монастир, зате 1312 р. його зруйнував завзятий поборник латинського обряду, угорський король Карло Роберт († 1342 р.). Збереглася, однак, каплиця-ротонда, яка живо пригадувала вірним давній «русський» монастир. Тож у празник Стрітєння вони й далі приходили зі своїма священиками на це святе для них відпустове місце.

Та знайшовся ще інший противник східного обряду, спіський латинський єпископ К. Салбек († 1787 р.), який всіма силами намагався викоренити східний обряд у своїй дієцезії¹². Тож 1781 р. він наказав зруйнувати каплицю-ротонду й заборонив греко-католикам приходити на «монастирську гору» на відпуст. Так ото за давнім Спіським монастирем не остало й сліду. Але вже сам факт, що він насильно був зруйнований ворогами східного обряду є незаперечним доказом, що монастир первісно був осідком східних монахів, а недавно знайдені Спіські кириличні фрагменти з XIII ст. ясно вказують, що богослужін-

¹⁰ Пап С. *Історія Закарпаття*. Івано-Франківськ, 2001, т. I, с. 435-442

¹¹ Там же, с. 179

¹² Про затії єпископа Салбека знищити на Спіші східний обряд див. Пекар А. *Нариси історії церкви Закарпаття*. Рим-Львів, 1997, т. II, с. 315-317.

ня в нім відбувались на слов'янській, тобто на Кирило-Методіївській мові¹³.

Раннім місійним осередком був також Святомихайлівський монастир над рікою Лаборець, на території нинішнього міста Михайлівці в долині Земплині (Східна Словаччина), від якого пішла й назва міста. А хутір, тобто ораниця поза містом, ще й сьогодні називають Чернеча, на знак того, що ці землі були колись чернечими, тобто належали до монастиря. Про те, що тут колись існував монастир, свідчать недавні розкопи на терені між теперішнім римо-католицьким костелом та будинком Земплинського музею, здійснені 1977 р.¹⁴ Там знайдено ротонду, тобто округлу каплицю східного обряду з цвинтарем та надгробну плиту зі старо-слов'янським написом з 1061 р. Кам'яний огорожний мур з одного кінця веде до будинку теперішнього музею, спорудженого на руїнах давнього монастиря, а з другого – до римо-католицького костела, збудованого на звалинах колишньої монастирської церкви¹⁵. Михайлівський монастир зруйнував угорський король Карло Роберт († 1342 р.), який був завзявся знищити східний обряд зі слов'янським богослужінням¹⁶. Ось так недавні розкопи наново потвердили дійсність народного переказу про існування давнього монастиря у Михайлівцях.

За іншим народним переказом у половині XI ст. на пагорбі, недалеко містечка Легнава Старолюбовнянського округу (Східна Словаччина), існував монастир, який зник при кінці XIV ст.¹⁷. Згада-

¹³ Див. розвідку Папа С «Михайлівська ротонда» у журналі *Благовісник*, 7 (Пряшів 1984 р.), с. 12-15.

¹⁴ Графський рід Старай успадкував Михайлівські посілости у XIV ст. й перенісся зі села Старе (звідси їхнє ім'я – Старай) до Михайлівцєв, де на руїнах давнього монастиря спорудив собі палату, в якій сьогодні розміщений Земплинський музей.

¹⁵ Римо-католицький костел спорудив на розвалинах монастирської церкви граф Емерих Старай 1736 р.

¹⁶ Див. Пап С. *Історія*. т. I. с. 435

¹⁷ Повний текст переказу з Леганівської Хроніки опублікував Башар І. «Леганівський монастир» із хроніки с. Легнава. стаття у *Дружно Вперед*. Пряшів 1958 р. с. 1-3

ний пагорб ще й сьогодні називають – Монастирем. Первісно вірні на цій пагорбі збудували дерев'яну каплицю, але 1760 р. граф Сірмай, власник довколишніх посіlostей, дав будувати муровану. Каплиця, відновлена 1874 р., ще й тепер являється відпустовим місцем на празник т. зв. Теплою Миколая¹⁸.

Легнавський монастир св. Миколая в долині ріки Попрад був легко доступний з обох боків Карпат. Тож у своїх мурах він часто вгощав членів князівського роду й був свідком завершення різних княжих договорів. За Іпатським літописом там був 1214 р. укладений договір між угорським королем Андрієм II († 1235 р.) та польським князем Лестком Білим († 1227 р.). Тут побували теж і галицько-волинські князі по дорозі до «угрів»¹⁹. Виглядає, що Легнавський монастир пережив татарське лихоліття, бо в грамоті угорського короля Карла Роберта від 22 квітня 1323 р. він ще згадується²⁰. Споруджений з дерева монастир занепав десь у другій половині XIV ст. Однак пагорб, де пишалась колись Легнавська чернеча обитель, зберіг народну назву – *Монастир* і на ній з давніх часів була споруджена Святомиколаївська каплиця, де відбувались на «Теплою Миколая» (22 травня за старим стилем) щорічні прощі. Ось так народні перекази, через брак історичних джерел, набирають історичного значення й до певної міри насвітлюють нашу серпанком покриту давнину²¹.

На основі народних переказів місцевих назв та недавніх археологічних розкопів можемо безсумнівно довести, що на території Східної Словаччини, передовсім на Земплинщині, існувало ще багато інших монастирів східного обряду, заснованих учнями св. Кирила і Методія,

¹⁸ Празник Теплою Миколая (9 травня) був установлений при кінці XI ст., з нагоди перенесення мошів св. Миколая з турками зайнятих Мирів у Малій Азії до італійського містечка Барі 1089 р. Про Легнавську каплицю згадує Пряшівський шематизм з 1948 р., с. 62.

¹⁹ Див. Махновець Л. *Літопис Руський*, Київ 1989, с. 374; Башар І у *Дружно Вперед*, 2 (Пряшів 1958 р.), с. 17.

²⁰ Пряшівський шематизм з 1948 р., на с. 62 невірно подає, що Легнавський монастир загинув під час татарського нападу 1241 р.; Башар І, у *Дружно Вперед*, 2 (1958 р.), с. 17.

²¹ Beskid A. «Legnavskij monastyr», стаття у *Kalendari Sojedenenija na 1931 hod*, Munhale, Pa. 1930, с. 113-132 опера на документальних джерелах, геж Лизак Л. «Легнавський монастир» - стаття у *Календарі Благосвіника на 1971 рік*, Пряшів 1970, с. 112-117. Корисно прочитати статтю Поповича М. «Легнава та її монастир» у журналі *Дружно Вперед*, Пряшів 1991, чч. 4 і 6, та 1992, ч. 23.

прогнаних моравським князем Святополком († 894 р.) по смерті св. Методія († 885 р.). Деякі з тих монастирів зникли під час татарської навали (1242 р.), а інші стали жертвою залеклого ворога східного обряду, короля Карла Роберта (1308-1342), який безпощадно нищив східного обряду церкви й монастирі, а кращі з них передавав орденам латинського обряду, як це сталося з Святомихайлівським монастирем у Михайлівцях²².

До давніх східного обряду монастирів належав колись теж Лелеський монастир св. Хреста, на північ від Требішова, сьогодні Східна Словаччина. Про нього згадав літописець Нестор під 1210 р., що угорський король Андрій II, нападаючи на Галич, утаборився зі своїм військом у Лелеськім монастирі²³. Доказом того, що монастир первісно був осідком монахів східного обряду, свідчать надгробні пам'ятники з кириличними написами, які там збереглися до сьогодні²⁴. Правдоподібно король Андрій II передав коло 1230 р. Лелеський монастир у власність латинським монахам ордену Премонстратів²⁵. Згодом у ньому був приміщений державний архів, в якому зберігались так само й королівські грамоти Мукачівської єпархії. Щось подібного сталося також з давнім Святомихайлівським монастирем східного обряду в Ясові, недалеко Кошиць, який так само захопили у свої руки згадані Премонстрати²⁶.

У селищі Красна над Горнадом, теж біля Кошиць, у рр. 1971-1979, під час археологічних розкопів відкрили рештки церкви-ротонди, яка являється виключно типом сакральних будівель східного обряду. Значить, що там первісно стояв східний монастир Пресвятої Богородиці,

²² Гаркай С. «Зниклі православні монастирі на Словаччині» у *Краєзнавчому Словнику русинів-українців на Пряшівщині*, Пряшів 1999, с. 140-143.

²³ Махновець Л. *Літопис Руський*, с. 373. Лелес – містечко на південь від Требішова Михайлівського округу, на Східній Словаччині. Тож Голубинській Е. *Історія Руської Церкви*, Москва 1904 р. т. I, ч. 2, на с. 750 невірно подає, що Лелеський монастир знаходився десь недалеко Галича.

²⁴ Див. Гаркай С. у *Краєзнавчому Словнику*, Пряшів 1999, с. 142.

²⁵ Там же, с. 141. Під час відпочинку з військом при Лелеському монастирі бояри короля Андрія II змовилися його вбити. Змова, однак, не вдалась, тож змовників покарано смертю. Король Андрій тоді розігнав монахів східного обряду, а монастир передав латинським Премонстратам – див. Лучкай М. *Історія карпатських русинів*. Ужгород 1999, т. II, с. 86.

²⁶ Див. Гаркай С. у *Краєзнавчому Словнику*, Пряшів 1999, с. 142-143

що його десь у половині XII ст. захопили латинського обряду Бенедиктинці²⁷.

На території нинішнього Закарпаття так само існували давні монастирі, які з бігом часу зникли, однак в народі про них збереглася жива гадка. Між ними слід згадати архімандричий монастир св. Хреста на горі Городище біля Білок, сьогодні в Іршавському районі. Про нього збереглася згадка у дарчій грамоті короля Бейли IV, який 1245 р. подарував село Білки, з іншими селами Боржавської долини, угорському феодалові Л. Карачоні, який незабаром зруйнував Білківський монастир св. Хреста, а на його місці дав спорудити собі для оборони замок-город. Звідки й горбок, який колись пишався монастирем, назвали – Городище²⁸.

Після татарського наїзду (1241-1242) на Закарпатті з'явилися ще й інші монастирі, до яких, на першому місці, належав Святомиколаївський монастир на мальовничому пагорбі, названому Велика Клева, на північ від села Драгово Хустського району²⁹. За народним переказом його заснували ченці-біженці, які втечею спаслися під час татарського нападу. Згодом, однак, монастир був знищений угорським феодалом, проте місце, де колись стояла чернеча обитель, вдячний народ таки назвав – Монастирем³⁰.

В долині річки Ріка, вище села Горінчево Хустського району, на мальовничому горбку розташоване невеличке сільце – Монастирець. За народним переказом на тому горбку пишався свого часу монастир св. Михайла, звідки пішла й назва села³¹. А таких місцевих назв як –

²⁷ Там же, с. 142; Пап С. у *Благовіснику*, Пряшів, 8 (1984 р.), с. 16.

²⁸ Lehoczky T. *Bereg vártégye topogrâ fâjâjngvár* 1881, vol. III. p. 155; див. теж *Історію міст і сіл Закарпатська область*, Київ 1969 р., с. 308; Пап С. *Історія Закарпаття*, Івано-Франківськ 2002, т. II, с. 292

²⁹ Лучкай М. *Історія карпатських русинів*, Ужгород 2002, т. III, с. 308

³⁰ Див. *Легенди нашого краю*, ред. П. М. Скунець, Ужгород 1972, с. 65; Пагиря В. *Монастирі Закарпаття*, Мукачево 1994, с. 106; Пап С. *Історія Закарпаття*, т. II, с. 292.

³¹ Монастир св. Михайла біля Горінчево згадується під 1555 р. – див. *Шематизм Мукачівської єпархії на 1893 рік*, с. 53; Пап С. *Історія Закарпаття*, т. II, с. 292. У XVII ст згадується колишній монастир у Соймах, теж недалеко Горінчево Хустського району – див. той же *Шематизм* на с. 39

Монастир чи Монастирець, якими народ увічнив існування на тій місці монастирів, на території Закарпаття досить багато³². Це ж наявний доказ, що після татарського погрому монаше життя між закарпатськими українцями почало наново розквітати, передовсім у Марамороськім комітаті.

³² Стрипський Я у своїй дослідній праці: *Где документы старшей истории Подкарпатской Руси?*, Ужгород 1924, на с. 24 подає: «Я знаю про именованіе у нас якихсь 20 ораниць з назвою Монастырь. Се красномовный доказ, что там колись стояв монастырь».

РОЗДІЛ II

ВИЗНАЧНІ ДАВНІ МОНАСТИРИ

1. МУКАЧІВСЬКИЙ МОНАСТИР – ОСІДОК ЄПИСКОПІВ

Початки Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі біля Мукачева, як уже було згадано, сягають до Кирило-Методіївських часів (кінець IX ст.), про що свідчить і сама назва – *Чернеча гора*, бо на ній від непам'ятних часів жили ченці, чи пак монахи¹. Саме звідси ширилося християнство, а з ним і монаше життя по всіх околицях історичного Закарпаття. Тим-то Мукачівський монастир з давніх-давен був головним осередком монашого життя Срібної Землі та осідком єпископа.

Первісний монастир на Чернечій горі утримався аж до 1241 р., коли-то татари його дощенту зруйнували. Після татарського наїзду розігнані монахи вернулися на Чернечу гору й відбудували собі невеличкий монастирець, а при нім і церковцю². Однак про їхнє життя-буття аж до приходу Подільського князя Теодора Корятовича, через брак відповідних джерел, мало що знаємо. З приходом Корятовича, який відбудував монастир і забезпечив його певними добрами, Святомиколаївський монастир на Чернечій горі став наново важливим осередком релігійного й культурного життя закарпатських українців.

З літопису довідуємося, що 1393 р. великий Литовський князь Витовт силою зайняв Поділля й позбавив Подільського удільного князя Теодора Корятовича його володіння. Тоді князь Корятович, wraz зі своєю родиною та численними дружинниками, знайшов собі притулок

¹ Див. Пап С. *Історія Закарпаття*, Івано-Франківськ, 2001, т. I, с. 462.

² Татари, діставшись на Закарпаття через Веречанський перевал 12 березня 1241 р. . знищили шле місто – Мукачево, а з ним також і монастир – див. Пачовський В. *Історія Підкарпатської Русі*. Ужгород 1920 р., с. 67; Кондратович И. *Історія Подкарпатскої Русі*. Ужгород 1930 р., с. 27-28.

в Угорщині, з якою, як завважує історик М. Грушевський, мав певні родинні зв'язки³. Виглядає, що через одруження свояків Корятовича, князь був споріднений з тодішнім угорським королем Зигізмундом⁴, який передав йому в управління Мукачівський замок, ураз з розлогою Мукачівською посілістю (біля 300 сіл), а відтак ще й Маковицю⁵.

Ставши управителем Мукачівського замку та розлогої домінії⁶, Корятович, за давнім звичаєм українських князів, на Чернечій горі розбудував монастир з церквою⁷, а на утримання монахів призначив села Бобовище й Лавки⁸, десятину вина з виноградників Іванівської гори та поблизьких винниць. А присілок Росвигово був зобов'язаний щорічно жертвувати на монастир десятину зерна й 9 годованих поросят. Тому що один з монахів приходив щодня відправляти богослуження в замковій каплиці, то замок був зобов'язаний давати на монастир 10 котлів пшениці й 10 котлів жита, 4 бочки вина, 100 каменів соли, як також 100 флоренів грішми⁹.

³ Грушевський М. *Історія України-Руси*, Нью-Йорк 1955 р., т. IV, с. 172; я користувався також докладною розвідкою И. Кондратовича «Князь Феодор Корятович и Мукачевський монастирь», поміщеною у педаг. журналі *Подкарпатська Русь*, Прага, I (1923 р.), с. 30-32.

⁴ Король Зигізмунд в однім своїм листі називає Корятовича «своїм дорогим дядьком», що по-латині означає посвоячення через одруження – Грамоту Зигізмунда від 5 лютого 1404 р. подав А. Годинка у *Записках ЧСВВ*, Рим 1950 р., т. I, с. 346-347.

⁵ У тому часі власницею Мукачівського замку і домінії була жінка Зигізмунда, який по її смерті 1395 р. передав замок і Мукачівську домінію Корятовичеві, котрий з того часу титулував себе: «Dux Podoliae, Dominus de Munkach, Comes gnone de Beregh» (Князь Подільський, Пан Мукачівський і Граф Березьський). На гербі Корятовича представлений св.Юрій, який сидить на коні і своїм списом убиває змія – див. Кондратович И. у журналі *Подкарпатська Русь*, I (Прага 1923 р.), с. 30.

⁶ В тому часі до Мукачівської домінії належало біля 300 сіл, з їхніми посілостями.

⁷ За народним переказом Корятовичеві у сні з'явився ангел, який ходив на хвилях річки Латориця і рукою показував на Чернечу гору, щоб той там розбудував монастир – як подає А. Кралицький у журналі *Листок*, 19 (1889 р.), с. 221.

⁸ Про Бобовище і Лавки див. статтю о. Г. Кінаха. ЧСВВ у журналі *НЗТЛ*, XIII-XIV (Ужгород 1937-1938 рр.), с. 165-167.

⁹ Тому, що дарча грамота Корятовича не була потверджена королем, то мадярські фєвдали почали насильно відбирати монастирські добра. І ож монахи, щоб відзискати свої посілости, підробили дарчу грамоту Корятовича, однак поклали невірний рік даровизни – 1360-ий, коли ж Корятович прибув на Закарпаття шойно 1393 р. – Про підроблення дарчої грамоти Корятовича див. Петров А. *Древнейшая грамота*.

Хоч дарча грамота не була потверджена королем і в скорому часі затратилася, все ж таки король Матвій I Корвин 1458 р. признав посілість Бобовища і Лавок монастиреві¹⁰, а згодом і десятину вина з винниць села Іванівці й околиці¹¹. Ось так усі монастирські добра, що ними князь Т. Корятович наділив Святомиколаївський монастир на Чернечій горі, нарешті були затверджені королями і тим самим набрали законної сили. До того король Володислав II 1491 р. визнав Мукачівського єпископа Івана повноправним настоятелем Святомиколаївського монастиря, якому, за давнім звичаєм, були підпорядковані всі «русини грецького обряду». Значить, що Святомиколаївський монастир був осідком Мукачівських єпископів, від давніх часів¹²

І саме тоді, коли монаше життя на Чернечій горі почало наново змагатись, на Угорщину напали турки – османи і в битві під Могачем (1526 р.) уповні розгромили угорські війська. В бою загинув теж король Людовик II, не залишивши по собі престолонаслідника¹³. Угорська шляхта, яка в тому часі керувала долею королівства, поділилась на два ворожі собі табори. Протестантська частина дворян проголосила угорським королем васала турків, семигородського князя Івана Заполяя († 1540 р.), а західна переважно католицька частина настановила на угорський трон Фердинанда I († 1564 р.), з австрійського роду Габсбургів. Жертвою протяжної боротьби за угорський трон став і Мукачівський монастир, який 1537 р. був цілковито знищений, а монахи розбіглися на всі сторони¹⁴.

Хто відбудував Святомиколаївський монастир і коли монахи враз з єпископом вернулися на Чернечу гору – невідомо. Однак єпископ Василій I 1552 р. дістав теж позволення відбудувати і монастирський млин, знищений під час згаданої боротьби за угорський трон¹⁵, хоч розграблене майно так і не було звернене монастиреві.

¹⁰ Грамота короля Матвія від 14 серпня 1458 р. – *Там же*, с. 158-159.

¹¹ Грамота Матвія від 1 травня 1488 р. – *Там же*, с. 162-163

¹² Див. грамоту короля Володислава II від 31 липня 1491 р. – *Там же*, с. 166-167; в укр. перекладі див. М. Лучкай, *Історія Карпатських Русинів*, т. I

¹³ Про битву під Могачем та про її наслідки див. С.Р. Macartney. *Hungary. A Short History*, Chicago, II, 1962. р. 63-66.

¹⁴ Див. Пап С. *Історія*, т. I, с. 463-464.

¹⁵ Див. грамоту Фердинанда I від 15 березня 1552 р. Hodinka. *Okmanyara*, р. 14-15. В тому часі Мукачівський замок був в руках короля

Мукачівські єпископи від довшого часу намагались підпорядкувати собі Мараморошину wraz з Грушівським монастирем, який втішався привілеями ставропігії. Нарешті 1551 р. король Фердинанд I таки приєднав Марамороський комітат до Мукачівської єпархії¹⁶, а Граф Юрій Баторій, власник Бичківського землеволодіння, до якого в тому часі належало й Грушево, 1556 р. підпорядкував владі Мукачівського єпископа Іларіона¹⁷. Так ото Святомиколаївський монастир на Чернечій горі став центральним монастирем Мукачівської єпархії і почав наново змагатись як релігійно культурний осередок закарпатських українців, а згодом став колискою унійних змагань.

Літом 1600 р. Мукачівський замок з широкими посіlostями зайняв волоський князь Михайло Воевода († 1601 р.), який негайно прогнав із Святомиколаївського монастиря тодішнього єпископа Петронія¹⁸, а на його місце єпископом насадив волоського архімандрита Сергія¹⁹. Прогнаний єп. Петроній, wraz із своїм помічником, ієромонахом Іваном Григоровичем²⁰, знайшов собі прибіжище між монахами з'єдиненої Київської митрополії. Під впливом митроп. Йосифа В. Рутського, ЧСВВ²¹ вони перейнялись унійними ідеями і так у серці єп. Петронія зродилось шире бажання пересадити церковне з'єднання теж і по той бік Карпат.

Петронієві мрії в скорому часі здійснились. 1622 р. Мукачівське землеволодіння, а з ним і ктиторство над Святомиколаївським монастирем на Чернечій горі, попало в руки могутнього на той час Семигородського князя Гавриїла Бетелена († 1629 р.), який був споріднений з польською шляхтою. І саме через посередництво

¹⁶ Грамота Фердинанда I від 9 жовтня 1551 р. – подає Hodinka, *Okmanytara*, pp. 12-13.

¹⁷ Див. грамоту Ю. Баторія від 19 лютого 1556 р. – Hodinka, *Okmanytara*, pp. 15-16; в укр. перекладі подано у Лучкая, *Історія*, т. II, с. 228-229.

¹⁸ Про єп. Петронія див. М. Lacko, *S. J. Unio Uzhorodensis*, p. 41.

¹⁹ Сергій був архімандритом волоського монастиря у Тизмані. Як Мукачівський єпископ згадується в рр. 1600-1619. Про його діяльність – там же, с. 41-46.

²⁰ І. Григорович на вигнанні завершив 1617 р. духовну академію при катедральному храмі у Володимирі-Волинському. По смерті Петро став Мукачівським єпископом (1627-1633) – див. Пекар А. *Нариси*. г. I с. 23-24; М. Lacko, *S. J. Unio Uzhorodensis*, pp. 54-57.

²¹ Йосиф В. Рутський, ЧСВВ, який походив зі шляхецького роду, був Київським з'єдиненим митрополитом в рр. 1613-1637 і багато трудився над наверненням нез'єдинених до єдності з Римом. Докладний його життєпис подав І. Назарко, ЧСВВ, *Київські і Галицькі митрополити*. Рим 1962 р. с. 17-36.

польської шляхти митрополитові Рутському вдалося вплинути на Бетелена, який 1623 р. повернув Мукачівське владитство й монастир єп. Петронієві. Ось так єпископ-скиталець Петроній²², а з ним і ієромонах Іван Григорович²³, повернулися до Святомиколаївського монастиря. До них придався ще й багатонадійний монах Василій Тарасович, ЧСВВ, якого митр. Рутський призначив їм до помічі²⁴. Вони створили т. зв. Унійну трійцю і з великою посвятою потрудилися над поширенням унійних ідей між закарпатськими українцями й довели Мукачівську єпархію до з'єдинення з Римським престолом²⁵.

Єпископ Тарасович, перед своєю смертю, «живим словом і письмом своїм наслідником призначив» Партена П. Петровича, ЧСВВ²⁶. Тож після своїх єпископських свячень (1651 р.) монаша братія Мукачівського монастиря з радістю вітала з'єдиненого єпископа, однак тодішня землевласниця Мукачівського домену, запекла кальвінітка спротивилася²⁷ і насадила на Мукачівське владитство нез'єдиненого єпископа Йоанікія Зейкана²⁸. Літом 1657 р. Мукачево і Святомиколаївський монастир на Чернечій горі ограбили і спалили польські князі в помсту за прагнення князя Юрія II Раковція, власника

²² Про дальшу долю єп. Петронія († 1626 р.) див. М. Lacko, S J. *Unio Užhorodensis*, Рома 1955, pp. 53-54.

²³ Про І. Григоровича та його діяльність (1627-1633) – *Там же*, с. 54-57; Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 23-24.

²⁴ Про єп. Тарасовича, ЧСВВ (1633-1651) та його старання для з'єдинення – див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 24-26; М. Lacko, S J. *Unio Užhorodensis*, pp. 58-90.

²⁵ Про участь оо. Василян, як розсадників унійних змагань, я подав у *Нарисах*, т. I, с. 22-37.

²⁶ Партеній П. Петрович, ЧСВВ – перший з'єдинений єпископ на Закарпатті (1651-1665). Як монах-василіянин він поділяв унійні ідеї Тарасовича, який вислав Партенія до західної частини Мукачівської єпархії під володінням католицьких землевласників, осівших у Красnobродському монастирі. І саме Партеній 1646 р. довів 63 священників до з'єдинення і так став «творцем т. зв. Ужгородської унії» – див. мою докладну розвідку: «Ужгородська унія».

²⁷ Княгиня С Лорантері († 1660 р.) після смерті свого чоловіка, князя Юрія I Раковці († 1648 р.), володіла Мукачівським замком і його посіlostями в pp. 1648-1660.

²⁸ Нез'єдинений єп. Йоанікій Зейкань (1651-1686) – походив із знатного роду. Ставши священником, по смерті своєї жінки, заснував на своїх родинних добрах в Імстичеві (сьогодні Іршавського району) монастир. Задля спротиву до унійних змагань єп. Тарасовича, втішався прихильністю малярів-протестантів – див. Лучкай *Історія...* т. II, с. 296-297; Петров А. *Старая вера и уния в XVII-XVIII вв.*, Санкт Петербург 1906 р., т. II, с. 22-25; Дулишкович І. *Историческія черты Угро-Русских*. Унгар 1875, т. II, с. 122-123; Lacko, S J. *Unio Užhorodensis*, pp. 142-144.

Мукачівської фортеці й домінії, силою зайняти польський трон²⁹. Спасуючись від польських наїзників, єпископ Зейкань перейшов з кількома монахами до давніше ним спорудженого Святомихайлівського монастиря в Імстичеві і звідтіля відтак наглядав відбудову Мукачівського монастиря³⁰.

Саме в тому часі в Мукачівському замку скривався прогнаний турками заможний Волоський князь-воєвода Константин Мултянський. Познайомившись з монахами на Чернечій горі, 1661 р. він дав спорудити для них мистецьку кам'яну церкву-ротонду у чисто візантійським стилі. Це була перша кам'яна церква при Мукачівському монастирі, яку, на жаль, протоігумен Боніфатій Стронецький, ЧСВВ 1826 р., без відома єпископа, зрівняв з землею³¹.

Після смерти княгині С. Ларантері († 1660 р.) володіння Мукачівської латифундії перейшло в руки княгині Софії Баторі, вдови князя Юрія II Раковця, яка по смерті чоловіка навернулася до Католицької Церкви³². Поборовши деякі труднощі щодо права призначання Мукачівського владики, вона 1664 р. усунула незаконного єпископа Й. Зейкана, а на його місце призначила унійного єпископа Партена П. Петровича, ЧСВВ³³. Так ото майбутність Ужгородського з'єднання була забезпечена, а Святомиколаївський монастир на Чернечій горі став головним розсадником унійних змагань між закарпатськими українцями³⁴.

²⁹ Див. Пап С. *Історія*, т. I, с. 464.

³⁰ Єп. Зейкань походив з немешської шляхти. Див. його життєпис зі знімкою у журналі *Листок*, 15 (1890 р.) с. 169-171; історію Імстичевського монастиря подав Ваврик М. *По Василіяньських монастирях*, Торонто 1958 р., с. 246-247.

³¹ Про князя Константина Мултянського та спорудження ним монастирської церкви-ротонди на Чернечій горі – див. Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 298-299; докладний опис згаданої церкви-ротонди подав Січинський В. *Ротонди на Україні*, Київ 1929 р., с. 28-30.

³² Княгиня Софія Баторі († 1680 р.) була захоплена нашим обрядом і дуже часто брала участь у богослужіннях на Чернечій горі – див. Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 313-315.

³³ Див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 27-28.

³⁴ Про дальшу долю Ужгородської унії після смерті сп. Партенія († 1665 р.) – див. мою розвідку у *Записках ЧСВВ*. Рим, т. XV (1996 р.), с. 270-285

Хоч куруцьке повстання під проводом графа Емерика Текелі (1678-1685) накоїло багато лих у Мукачівській єпархії³⁵, однак з приходом єпископа Йосифа І. Декамеліса, ЧСВВ³⁶, стан Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі значно покращав. Перш за все він добився від родин Раковція повернення всіх ними незаконно загарбаних монастирських посілостей і призначених доходів³⁷. Знайшовши монастир у вповні занедбаному стані, в якому не було відповідного приміщення для єпископа, дав збудувати собі при монастирі муровану хатчину³⁸, а відновивши монастирські помешкання, настоятелем монастиря призначив свого секретаря, ієромонаха Адріяна Косаковського³⁹.

І саме тоді, коли Святомиколаївський монастир на Чернечій горі почав наново відживати, 1703 р. князь Ференц II Раковцій розпочав нове повстання проти цісаря Леопольда I (1657-1705). Зайнявши Мукачівський замок, він негайно прогнав єпископа Декамеліса, як цісарського ставленика, з Мукачева⁴⁰. Святомиколаївський монастир розграбував, монахів порозганяв, а відтак ще й наново загарбав собі монастирські посілости. Навіть монастирська церква, тобто ротонда, була осквернена й значно пошкоджена.

³⁵ *Куруц* – з лат. *црух-хрест*, вважаючи себе хрестоносцями в боротьбі з католиками Габсбургами. Про повстання Текелі див. Мицюк О. *Нариси з соціально-господарської історії Підкарпаття*, Прага 1938 р., т. II, с. 21-22.

³⁶ Йосиф І. Декамеліс – родом грек, студіював разом з майбутнім Київським митрополитом К. Жоховським (1674-1693 р.) у Грецькій Папській Колегії в Римі. Коли ж Жоховський став митрополитом, Декамеліс вступив до українських василіян і був призначений на прокуратора при Апостольській Столиці. Про єпископа Йосифа І. Декамеліса, ЧСВВ та його діяльність див. мою вичерпну розвідку у *Записках ЧСВВ*. Рим, т. XII (1985 р.), с. 374-418.

³⁷ Заяву про звернення монастирських дібр від 19 січня 1692 р. подає Hodinka. *Okmánytára*, р. 317; цісарські затвердження від 23 лютого 1693 р. *Tam же*. с. 358-359

³⁸ По своїм приїзді єп. Декамеліс замешкав із своїм секретарем у приміщеннях замку і зразу розпочав будову своєї хатчини – див. Basilovits, *Fundatis*. Р. II, р. 184-185.

³⁹ Адріян Косаковський (1664-1695 р.), василіянин Київської митрополії, завершив свої студії у Римі, у грецькій колегії (Доктор богослов'я (1689 р.) – товаришив єп. Декамелісові як секретар-товмач, а згодом став його генеральним вікарієм-шамбеляном – див. *Записки ЧСВВ*. Рим, XII (1985 р.) с. 394-395.

⁴⁰ Скором після свого вигнання єпископ Декамеліс тяжко захворів і 22 серпня 1706 р. помер у Пряшівській лікарні

По смерті єпископа Декамеліса цісар Йосиф I уже 22 вересня 1707 р. призначив на його наслідника о. Івана Годермарського⁴¹. Щоб забезпечити для нього користування монастирськими добрами, то цісар рівночасно настановив його також архімандритом Святомиколаївського монастиря⁴². Як законно призначений архімандрит⁴³, Годермарський застав монастир опущеним і сильно пошкодженим. Тож, відбудувавши і наново заселивши монастир і велично прибравши церкву-ротонду, монаше життя на Чернечій горі знову почало розвиватися.

Наслідник Декамеліса, єпископ Юрій Бізанцій (1716-1733) за звичаєм східного обряду, перед єпископським своїм рукоположенням постригся у ченці й прийняв монаше ім'я – Геннадій⁴⁴. Він настільки зжився з монашою братією на Чернечій горі, що після смерті Годермарського († 1729 р.) монахи його вибрали за свого архімандрита, але з тим застереженням, що після його смерті монахам буде вільно вибрати свого власного настоятеля⁴⁵. Тож після смерті Бізанція ігумени поодиноких закарпатських монастирів уже 9 липня 1733 р. відбули «соборное засіданіє» і на основі вищезгаданої угоди з єпископом Бізанцієм вибрали собі за свого власного головного настоятеля

⁴¹ Іван Годермарський, у монашестві Йосиф († 1729 р.). Народився в містечку – Годермарк (нині Угляни) Спільського комітату (Словаччина), звідки пішла і його назва. Про його ранні роки мало що знаємо. Богословські студії завершив у Трнавському університеті отців Єзуїтів і 1701 р. був висвячений на священника. Перші три роки трудився у Боснії, а після повороту до Мукачева 1704 р. єпископ Декамеліс призначив його своїм генеральним вікарієм. По смерті єпископа Декамеліса цісар Йосиф I призначив його вже 1707 р. єпископом, але Рим відкинув його призначення. Однак він затримав для себе титул архімандрита Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі аж до своєї смерті († 1729 р.). Щоб забезпечити для себе достоїнство архімандрита, надане йому цісарем Йосифом I. Годермарський 1713 р. постригся у Лаврівському монастирі у ченці, прийнявши монаше ім'я – Йосиф, яке вживав до смерті.

⁴² Цісарську грамоту призначення Годермарського на єпископа від 22 вересня 1707 р. див. Hodinka, Okmanytara, pp. 487-488.

⁴³ Для призначення єпископів цісар потребував потвердження Апостольського Престолу, але для призначення архімандритів цісар такого потвердження не потребував. Тому цісар Карло V виразно зазначив, що достоїнство архімандрита Годермарської о. лишається за ним до самої смерті. – Грамоту цісаря Карла V від 8 листопада 1716 р. в укр. перекладі – див. Лучкай, *Історія*, т. III, с. 166-168.

⁴⁴ Див. Пекар А. *Нариси*. т. I, с. 186; обширніше у журналі *Листок*, 1890 р. с. 18-21.

⁴⁵ Повний текст договору єпископа Бізанція з монахами від 16 лютого 1729 р. подав Дулишкович І. *Історическія черты* – т. III, с. 95-97.

в особі ігумена Святомиколаївського монастиря Григорія Г. Булка, надаючи йому титул протоігумена⁴⁶. З того часу протоігумен став головним настоятелем закарпатських василіян, якого основним обов'язком було наглядати над карністю і монашим життям нових монастирів⁴⁷.

Наслідники єпископа Бізанція всіма силами намагалися знов перебрати у свої руки нагляд над Святомиколаївським монастирем, з чого повставали між владиками й монашою братією постійні непорозуміння. Вже наступник Бізанція, єпископ Симеон С. Ольшавський (1733-1737), постригшись у ченці, старався захопити владу протоігумена Булка, однак це йому не вдалося⁴⁸. А його наслідник, єпископ Гавриїл Ю. Блажовський (1738-1742) таки усунув протоігумена Булка з Мукачева, призначивши його 1740 р. на уряд Марамороського вікарія⁴⁹. Однак Булко не зрікся свого протоігуменства і сповняв обов'язки чільного настоятеля закарпатських ченців аж до своєї передчасної смерті⁵⁰.

Не інакше поступав також і єпископ Мануїл М. Ольшавський (1743-1767), який, знехтувавши владу протоігумена Гедеона Пазини (1744-1754) над монастирем і монашою братією, почав незаконно втручатися в монастирські справи⁵¹. Що більше він домагався від цісарського двору, щоб раз назавжди відібрав від монахів право на Святомиколаївський монастир з його посіlostями й призначив його на утримання єпископа та його курії. Однак придворний суд признав, що

⁴⁶ Грецьке *протос* – перший, старший. Протоігумен – перший чи пак старший між ігуменами, тобто настоятелями поодиноких монастирів. Протокол монашого собору від 9 липня 1733 р. опублікував о. Г. Кінах, ЧСВВ у *Записках ЧСВВ*, Жовква (1927 р.) 576. Уряд протоігумена Булко виконував у рр. 1733-1742.

⁴⁷ Про закарпатських протоігуменів та про їх вибір див. мою статтю *Василіянські протоігумени на Закарпатті*, поміщену у *Записках ЧСВВ*, Рим, т. IX (1974 р.), с. 152-166.

⁴⁸ Симеон Ольшавський перед своїми єпископськими свяченнями постригся у ченці, прийнявши монаше ім'я Стефан, щоби одночасно стати теж і «архімандритом Мукачівського монастиря» див. статтю Кондратовича Й. «Симен Стефан Олшавській», поміщену у Карпаторусській Сборник в честь праз. Т. Масарика (1850-1930 р.). Ужгород 1930 р. с. 100.

⁴⁹ Див. Дулишкович. *Историческія черти*, т. III, с. 231-232.

⁵⁰ Протоігумен Булко помер на чуму 22 листопада 1742 р. і похоронений у церкві Білоцерковного монастиря на Мараморошині. Боже Провидіння так зарядило, що в грудні того самого року, скриваючись від зарази у Малоберезнянському монастирі, теж єпископ Блажовський помер на чуму.

⁵¹ У своїх листах до протоігумена Пазини єпископ Ольшавський завсіди титулював його тільки ігумен. Його переписку з Пазиним опублікував А. Горняк у *Записках ЧСВВ*, Львів, т. VI (1938 р.), с. 228-241. Див. також «Дневник протоігумена Г. Пазини», оприлюднений о. Г. Кінахом у *Записках ЧСВВ*, т. III (Жовква 1928 р.), с. 97-125.

монастир був заснований не для єпископа, але для монахів, тому наказав єпископу Ольшавському чим скоріше покинути Чернечу гору й перенестись до міста та замешкати при парафіяльній церкві, а на його утримання цесарева Марія Терезія (1740-1780) призначила 4 тисячі флоренів річної дотації⁵². Отак 1766 р. Ольшавський був урядом примушений монастир і Чернечу гору покинути. Нарешті протоігумени могли вже свобідно управляти підлеглими монастирями⁵³.

Завдяки щедрій пожертві заможного закарпатського дворянина Дмитра Раца⁵⁴ в рр. 1766-1772 на місці вже наднищеного дерев'яного монастиря на Чернечій горі був споруджений розлогий мурований монастир у бароковім стилі з високою вежею для годинника. Монастир з подвірям був обведений, неначе яка фортеця, камінним муром, з чотирма бастіонами по кутах. До складу монастиря входили 30 вигідних чернечих келій, домашня каплиця-молитовня, дві більші кімнати – одна для архіву, а друга для бібліотеки, відтак простора їдальня з кухнею та коморою. При самім вході знаходилася ще вітальня для гостей⁵⁵. Так ото новозбудований монастир на Чернечій горі біля Мукачева не тільки виглядав, але й насправді став твердиною релігійного життя на Закарпатті.

Той же благородний добродій василіян, Дмитро Рац, перед своєю смертю лишив за упокій своєї душі ще й більшу суму грошей на будову нової монастирської церкви, яку в рр. 1798-1804 спорудив уже протоігумен Й. Базилович. У її крипті спочили теж і тлінні останки щедрого жертводавця. Будуючи нову церкву, Базилович зберіг церкву-ротонду, збудовану 1661 р. князем Константином Мултянським, як цінний історичний пам'ятник. Та на жаль, наслідник Базиловича, протоігумен Боніфатій Стронецький († 1829 р.), недоцінюючи історич-

⁵² Basilovits. *Brevis notitia*, P. III, pp. 109-110; Дулишкович І. *Историческая черта*, т. III, с. 176-177.

⁵³ Про непорозуміння й боротьбу єпископа Ольшавського з монахами на Чернечій горі див. мою історичну розвідку: «Василіянська провінція св. Миколая на Закарпатті», поміщену у *Записках ЧСВВ*; т. XI (Рим 1982 р.), с. 13-134; див. теж Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 53-54.

⁵⁴ Дворянин Дмитро Рац (1710-1782 р.) родом з Мукачева, був управителем розлогих посіlostей графа Франциска Каролі. Обширний його життєпис подав Basilovits. *Brevis notitia*, P. III, pp. 103-109; див. теж його життєпис пера о. Ю. Жатковича у *Місяцослові Уніо на 1907 год*. Унгар 1906, с. 89-90.

⁵⁵ Опис монастиря подав Basilovits. *Brevis notitia*. P. III. p. 107, див. теж Пап С. *Історія Закарпаття*, т. I, с. 466.

ної вартості ротонди, 1826 р. без відома єпископа зрівняв її з землею. Справа опинилася в єпархіяльній консисторії, яка змусила Стромецького зректися свого уряду протоігуменства⁵⁶.

1862 р. монастир і церква були значно пошкоджені пожегою. Разом згоріло й кілька дерев'яних господарських будинків. Та протягом трьох років як монастир, так і церква були майстерно відновлені й покриті бляхою⁵⁷.

Бібліотека Мукачівського монастиря творила найкращу закарпатську книгозбірню. Після відбудови монастиря Годермарським (біля 1721 р.) монастирська бібліотека почала наповнятися цінними рукописами, давніми першодруками та унікальними виданнями, так що за каталогом бібліотеки з 1951 р. в ній знаходилось 6400 рукописних книг – і першодруків і друкованих книг, і то не тільки богослужбових та релігійних, але теж і літературних видань на 17-х різних мовах. Між давніми рукописними книгами слід згадати *Мукачівський Псалтир* з кінця XIV ст.⁵⁸ та *Королівське Четвероевангеліє* з 1401 р.⁵⁹. З-поміж численних першодруків згадаємо хіба *Біблію Ф. Скорини*, друковану в Празі 1519 р.; *Біблію І. Федорова*, видану 1581 р. в Осторозі; *Службеник єп. Г. Балабани*, який появився у Стрятині 1604 р.; чи *Евангеліє Поучительное К. Ставровецького*, що побачило світ у Рахманові 1619 р.⁶⁰.

Не меншого значення надбав собі також і монастирський архів, в якому якимось дивом уціліли деякі важливі грамоти з XV-XVI ст., хоч Святомиколаївський монастир на Чернечій горі був часто нищений. Однак від часів архимандрита Годермарського († 1729 р.) усі монастир-

⁵⁶ Лучкай, *Історія*, т. II, с. 299.

⁵⁷ Тоді навіть царський двір уділив монастиреві дві тисячі флоринів помочі – див. статтю о. А. Кралицького про Мукачівський монастир у *Місяцеслові на год 1866*, Ужгород 1865 р., с. 33-25.

⁵⁸ *Мукачівський Псалтир* переписана півуставом на пергаменті ігуменом Грушівського монастиря Пахомієм в рр. 1390-1393. Псалтир названий «Мукачівським», бо зберігся в Мукачівському монастирі – див. Орос О. *Грушівський монастир*. с. 232.

⁵⁹ Про Королівське «Тетраевангеліє» з 1401 р. – *Там же*, с. 37; Ігумен Василій (Пронин). «Закарпатское Евангеліє 1401 года» – стаття у журналі *Православная Мысль*, 2 (Прага, 1957 р.), с. 117-124.

⁶⁰ Пагиря В. у журналі *Дукля* 2 (Іршів 1996 р.). с. 64-66, подав довгий список цінних першодруків, які зберігає нинішній монастирський книгозбірня на Чернечій горі; див. теж Петров А. «Старопечатныя церковныя книги в Мукачеві», розвідка у журналі *Листок*. 13 (1892 р.), с. 148-149. Зріст Святомиколаївської бібліотеки на Чернечій горі досить докладно описав Микитась В. *Давні рукописи і стародруки*. Львів 1964 р. т. II. с. 8-26.

ські грамоти та історичні пам'ятки були вже старанно зберігані. Крім того, Святомиколаївський архів значно збагатився новими історичними пам'ятками та цінними грамотами, завдяки історичним розшукам протоігумена Йоаникія Базиловича⁶¹ та ігумена А. Кралицького⁶². Так ото монастирський архів на Чернечій горі став найбагатшим і найкращим з усіх закарпатських архівів⁶³.

Внаслідок буйного вільнодумства, яке запанувало при кінці XIX ст. в цілій Австро-Угорщині, до поодиноких монастирів почав вкрадатися світський дух і шукання вигідного життя. Внаслідок того теж і в закарпатських монастирях підупала чернеча карність і духовне життя. Це виявилось передусім за протоігуменства Інокентія Левканича, ЧСВВ (1885-1906), який вступив на дорогу мадяризації та своєю поблажливістю довів монаше життя на Закарпатті до сумного занепаду⁶⁴. На це звернуло увагу і світське духовенство і 1903 р., під час єпархіального синоду, домагалось від єпископа Юлія Фірцака († 1912) «обновити монашеский Чин св. Василя Великого», бо інакше він розпадеться⁶⁵.

Єпископ Фірцак, щоб запобігти лихові, намагався перевести реформу закарпатських василіян, але через різні причини це йому не вдалося⁶⁶. Тож з реформою прийшлося зачекати аж до 1920 р., коли

⁶¹ Протоігумен Йоаникія Базилович, ЧСВВ († 1821 р.) – автор першої докладної історії Мукачівської єпархії у шістьох томах, в якій поміщена значна кількість цінних грамот з єпископського архіву єпископа Бачинського, копії яких він зберігав у монастирському архіві. Про монументальну історію Базиловича див. студію Пекаря А. у *Записках ЧСВВ*, XIV (Рим 1992), с. 110-116.

⁶² Див. Пекар А. «А. Кралицький, ЧСВВ – як історик», розвідка у *Записках ЧСВВ*, IX (Рим 1974), с. 276-292. Як довголітній ігумен Мукачівського монастиря (1869-1894) Кралицький із захопленням зайнявся монастирським архівом, його упорядкував та придбав чимало давніх грамот й історичних пам'яток.

⁶³ Г. Кінах, ЧСВВ опублікував чимало архівних матеріалів Святомиколаївського монастиря з поясненнями у Галицьких Записках ЧСВВ, які я докладно описав у статті: «Письменницька діяльність о. Г. Кінаха, ЧСВВ», поміщена у *Записках ЧСВВ* XII (Рим 1983), с. 103-116.

⁶⁴ Мадяри величали Левканича як «закарпатського Нестора». Життєпис протоігумена І. Левканича поданий у *Списку протоігуменів Закарпатської провінції* під числом 18. Його некролог подав Mettes Gy., Görg-katholikus Naptár az 1907 – iki évtá, Ungvár 1906, pp. 167-168.

⁶⁵ Див. журнал *Наука*. Ужгород 1903, ч. 18, с. 7.

⁶⁶ Див. докладний звіт єпископа Ю. Фірцака про стан закарпатських василіян до Апостольського Престолу від 30 листопада 1908 р. у *Записках ЧСВВ*, VII (Рим 1971), с. 179-180.

ревний протоігумен Йоаким Хома⁶⁷ нарешті розпочав відновлення монашого життя при допомозі галицьких василіян. Осередком реформи, тобто відновлення закарпатських василіян, став Святомиколаївський монастир на Чернечій горі, звідкіля відтак реформа ширилася теж до інших монастирів, так що вже 1932 р. Апостольська Столиця створила на Закарпатті вже оновлену *Провінцію святого Миколая*⁶⁸. З того часу закарпатські василіяни своїм богобойним життям і діяльністю «дотримували кроку своїм старшим братам з галицького боку Карпат»⁶⁹.

Мукачівський монастир з давніх-давен був облюбистим відпустовим осередком, де вірні, особливо на празник Успіння Пресвятої Богородиці, паломничали із найдальших сторін єпархії.

Тож після основного ремонту монастирської церкви, настоятелі монастиря, щоб поживвити в народі почитання Божої Матері, старались набути з Ватикану старовинну, віками освячену, ікону Богородиці. Незабаром, тобто початком 1926 р., Папа Пій XI подарував Святомиколаївському монастиреві дорогоцінну візантійську ікону Пресвятої Богородиці з Дитятком на руках, написану 1453 р. в Царгороді⁷⁰. Так ото, вже 1928 р. на Успенський відпуст на Чернечій горі зібралось біля 50 тисяч прочан, з яких 10 434 приступили до св. Тайн⁷¹. А їхнє число помітно зростало з року на рік⁷².

На жаль, коли саме чернече життя у Святомиколаївському монастирі почало гарно розвиватись, в половині березня 1939 р. маляри силою зайняли Карпатську Україну й прогнали всіх монахів, які

⁶⁷ Повний життєпис о. Й. Хоми, ЧСВВ (1870-1931) я подав у *Записках ЧСВВ*, XV (Рим 1996), с. 487-499; про клопіткі старання о. Хоми розпочати реформу закарпатських василіян обширно подає о. Кінах у своєму «Записнику про початки реформи на Закарпатті», що їх я вповні опублікував у *Записках ЧСВВ*, XII (Рим 1985), с. 117-164.

⁶⁸ Див. мою докладну розвідку про реформу закарпатських василіян у *Записках ЧСВВ*, VII (Рим 1971), с. 143-178. Декрет Східної Конгрегації створення оновленої провінції від 2 квітня 1932 р. – *Там же*, с. 225-226.

⁶⁹ Див. Ваврик М. По Василянських монастирях, Торонто 1958, с. 223.

⁷⁰ Про ікону Богородиці, даровану Папою Пієм XI 1926 р. Мукачівському монастиреві див. статтю о. Ст. Решетилу у *Записках ЧСВВ*, II (Жовква 1927 р.), с. 411-416. Саме того року, тобто 1453, турки зайняли Царгород. Як ця ікона дісталася до Ватикану – невідомо!

⁷¹ Див. статтю «Мукачевський успенський отпуст» у *Душпастирі*, Ужгород, 10 (1928), с. 229-231.

⁷² Про відпусти на Чернечій горі див. П. Булик, ЧСВВ, «Мої спомини» – у *Василянському віснику*, II (Рим 1972-1973), с. 69-77; Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 361-364.

родились у Галичині чи на Пряшівщині⁷³. Це дало можливість угорським монахам з Маріяповчі захопити у свої руки керівництво над усіма закарпатськими монастирями. А згодом, щоб не випустити зі своїх рук згадані монастирі, вони вже постарались про ув'язнення свідомих закарпатських ієромонахів, мовляв, вони й надалі «ведуть українську політику», що в очах угорського окупанта було тяжким злочином⁷⁴.

В тому часі до монастиря на Чернечій горі прибули з Маріяповчі два угорські монахи, які притьмом захопили у свої руки виховання чернечого доросту, тобто новіціят, і ввели мадярську мову навчання. Коли ж ігумен А. Мондик відважився запротестувати, то його, разом з чотирма іншими тамошніми ченцями, ув'язнили за «продовження української політики» й вивезли з монастиря⁷⁵. Тоді уряд ігумена перебрав маріяповчанський ієромонах М. Євчак і ось так нарешті Мукачівський монастир опинився в руках мадярських ченців⁷⁶.

Однак, завдяки старанням Головної Управи Чину в Римі, Східна Конгрегація вже пачатком 1943 р. наказала новопризначеному протоігуменові В. Дудашові повернути усі закарпатські монастирі в руки українських настоятелів⁷⁷. Ось так уже 6 травня 1943 р. ігуменом Святомиколаївського монастиря був знов призначений монах українського походження, о. Іван Й. Сатмарі, ЧСВВ, якого чернеча братія привітала з великим захопленням⁷⁸.

⁷³ Див. статтю очевидця, о. Г. Кінаха, ЧСВВ. – «Прогнання Василиянських монахів з Карпатської України» у журналі *Світло*, Мондер, Алберта, з 15 липня 1939 р. ч. 14, с. 7. Як подає Каталог Провінції з 1940 р., с. 20 – то тоді мадяри прогнали 17 монахів, між якими було й кілька новиків.

⁷⁴ Про долю закарпатських василіян під час мадярської окупації (1939-1944) див. *Записки ЧСВВ XV* (Рим 1996), с. 511-519. Так у 1941 р. мадяри ув'язнили дев'ятьох укр. монахів, яких відтак вислоробив із заслання єпископ О. Стойка (+ 1943 р.).

⁷⁵ Разом з Мондиком були ув'язнені: 1. П. Лозан, 2. І. Сідей, 3. Б. Мересій та 4. М. Малинич – див. *Записки ЧСВВ. XV* (Рим 1996), с. 518.

⁷⁶ Сfr. *Catalogus in a. 1942, Ungvár 1942*, р. 16. Учителем новиків став о. Й. Гегедиш, який намагався перенести новіціят до Маріяповчі, однак це йому не вдалося.

⁷⁷ Ієромонах Вартоломей В. Дудаш, ЧСВВ (1909-2004), уродженець Маріяповчі, сповняв уряд протоігумена в рр. 1943-1946. В монастирському архіві зберігається його вичерпна автобіографія (у рукописі).

⁷⁸ Сfr. *Catalogus in a. 1944, Ungvár 1944*, р. 16. Некролог о. Івана Й. Сатмаря, ЧСВВ (1906-1982) поміщений у *Василіянському Віснику*, 17 (Рим, 1984-1985), с. 119-123.

При кінці 1944 р. Закарпаття зайняли совіти, які в скорому часі приєднали його, як Закарпатську область, до Радянської України⁷⁹. Тим самим почалось переслідування греко-католицької Церкви, очоленої недавно рукоположеним єпископом Теодором Ю. Ромжою⁸⁰. Коли ж у березні 1946 р. в Галичині була знесена Берестейська унія, а Галицька митрополія підпорядкована Московському патріархові⁸¹, то Владика почав по селах поїздки, закликаючи своїх священників і вірних непохитно триматись своєї Церкви і своєї віри, бо тільки той, хто витримає до кінця, той спасеться! (Мт. 10:22)⁸². Тому й не дивно, що того 1946 р., під час Успенського відпусту на Чернечій горі, зібралось понад 50 000 богомольців, до яких непохитний Владика промовив з глибини свого батьківського серця: «Якщо нам прийдеться за нашу віру вмирати, то вмираймо як мученики, щоб прийняти від Христа нев'янучий вінець небесної слави!» А на кінці своєї проповіді він увізвав усіх прочан піднести свої руки й присягнути, що вони ніколи не відречуться від своєї прарідної віри, але витримають у ній до кінця⁸³.

Большевики попадали в лютя. Вони не могли дозволити греко-католикам на подібні масові маніфестації їхньої віри, тож постановили зліквідувати Святомиколаївський монастир на Чернечій горі. Дня 22 березня 1947 р., пізно вночі, НКВД покликало до міського комітету головного настоятеля закарпатських василіян – о. Антонія Мондика⁸⁴ та місцевого ігумена – о. Івана Сатмарія⁸⁵ і домагались, щоб в імені всіх закарпатських ченців підписали заяву про перехід на православ'я. Вони ж однозначно заявили, що того ніколи не зроблять. Коли ж ніякі намови, обіцянки та погрози не допомогли, то десь над ранком їх відпустили.

⁷⁹ Cf. Markus V. L'incorporation de l'Ukraine Sus carpathique a l'Ukraine Sovietique (1944-1945), Louvain 1956; Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 148-152.

⁸⁰ Єп. Т. Ромжа був рукоположений 24 вересня 1944 р. Докладний його життєпис списав Пекар А. *Владика-мученик Теодор Ромжа* (1911-1947). Нью-Йорк 1962.

⁸¹ Див Діяння Собору Греко-католическої Церкви у Львові 8-10 березня 1946 р., вид. Президія Собору. Львів 1946, критичне пояснення псевдо-собору подав А. Великий, ЧСВВ, *Большевицький церковний собор у Львові 1946 р.* Нью-Йорк 1952.

⁸² Щоб унеможливити Владисі Теодорові його поїздки, то НКВДисти відібрали від нього авто, але він не піддався і продовжав свої подорожі на звичайному возі.

⁸³ Див. Пекар А. «Останній відпуст на Чернечій горі», стаття у його збірній праці. *Ісповідники віри нашої сучасності*, Торонто-Рим 1982, с. 187-188

⁸⁴ Антоній А. Мондик, ЧСВВ († 1989 р.) був від 1945 р., як архім. відпоручник, головним настоятелем закарпатських василіян з осідком на Чернечій горі. Його некролог списав для мене о. П. Маляр. ЧСВВ 1992 р.

⁸⁵ Див. примітку 79

Два дні згодом, саме під час вечері, Чернечу гору зі всіх сторін облягли (щільно обставили) моторизовані відділи тяжко озброєної міліції. До їдальні ввійшло кілька агентів НКВД і ще раз домагалися від вже згаданих настоятелів підписати заяву про перехід на православ'я, бо інакше монастир буде зліквідований, а всіх монахів вивезуть до концентраційних таборів. Як о. Мондик, так і о. Сатмарій ще раз рішуче заявили, що того ніколи не зроблять, хоч би їм довелось і вмерти. Коли ж командир НКВД казав відокремити настоятелів від решти монахів, о. Сатмарій ще встиг був до них промовити: «Нехай кожен з вас так поступить, як йому підкаже його власне сумління!» На те згаданий командир приступав до кожного монаха зосібна і намовляв їх, щоб рятували своє життя та підписали заяву про перехід на православ'я. Однак кожен з них переконано відмовився. Тоді усіх монахів, числом 32-ох, посадили до трьох вантажних авт і в супроводі озброєної міліції вивезли до бідного Святомихайлівського монастиря в Імстичеві Іршавського району, а Святомиколаївський монастир на Чернечій горі передали православним⁸⁶.

Зайнявши Святомиколаївський монастир на Чернечій горі, православні монахи негайно взяли до бібліотеки і спалили аскетичні твори та книжки релігійного змісту католицьких авторів. Ще того ж року, Святомиколаївський монастир передали православним монахиням. Їхнім духовним настоятелем став архімандрит Василій Пронин⁸⁷. І саме йому облвиконком поручив упорядкувати розкинену монастирську бібліотеку й архів. На основі списків арх. Пронина обласний комітет літом 1953 р. наказав вивезти й передати монастирську бібліотеку Ужгородському державному університету, а весь архівний матеріал перенести до обласного архіву в Берегові. Святомиколаївський монастир посідав також багатющу скарбницю давніх церковних пам'яток і реліквій. Теж і їх вивезено й приміщено у Краєзнавчому музею в Ужгороді⁸⁸.

⁸⁶ Див. Р.Н. (о. С. Сабол. ЧСВВ), «Одна сторінка з історії воз'єднання», стаття у *Календарі «Доброго Пастиря»*, на 1952 р., Нью-Йорк 1951, с. 110-113; Пекар А. *Ісповідники віри*, с. 188-190. Слід примітити, що Святомиколаївський монастир 1948 р. був совітами переданий православним монахиням.

⁸⁷ Коротку біографію арх. Василя Пронина (1911-1997) подав Орос О. *Грушівський монастир*, Ужгород 2001, с. 202-203; Пагіря В. «Моя дружба з о. Васиєм», стаття у *Календарі Просвіти на 2006 рік*. Ужгород 2006, с. 126-127.

⁸⁸ Див. розвідку Пагірі В. «Де архів і бібліотека Мукачівського монастиря?» у журналі *Дукля*, 2 (Пряшів 1996), с. 64-67.

Тим-то Святомиколаївський монастир на Чернечій горі біля Мукачева перестав фігурувати як культурний осередок закарпатських українців, а для греко-католиків від 1947 р. перестав бути їхнім релігійним і культурним центром.

2. ПОЛОНІНСЬКИЙ ЧИ ПАК УГЛЯНСЬКИЙ МОНАСТИР

До давніх визначних закарпатських монастирів слід зачислити теж Воскресенський монастир, недалеко від села Угля, розташований над річкою того ж самого імені, на Мараморощині. У збережених документах монастир згадується як – Угольський, однак в народі прийнялась назва – Занівський, бо був побудований на узбіччі гори Занівка⁸⁹. Це вже узгір'я піснями звеличених Менчульських полонин, тому й хутір, на якому був розташований монастир, так і назвали: під Полонинами⁹⁰. Углянський монастир вважається одним з найстарших закарпатських монастирів. За народним переданням теж і його початки сягають до Кирило-Методіївських часів⁹¹. Тут, мовляв, зупинилися на деякий час монахи із Сазавського монастиря недалеко Праги, коли чеський князь Бржетіслав II, завзятий поборник латинського обряду, 1096 р. прогнав сазавських монахів, бо вони й надалі вживали в богослужінні слов'янську мову й зберігали кирило-методіївські традиції. З Угольського монастиря сазавські монахи відтак удалися до Києва, де нарешті знайшли собі пристановище⁹².

В Галицько-Волинському літописі під 1262 роком записано, що литовський князь Войшелк Миндявчович († 1268 р.), після свого охрищення забажав прийняти монаший постриг, відтак відбути прощу на Святу гору Атос. Тож він удався до монастиря «в Полонині», що в

⁸⁹ В грамотах пол. XV ст. згадується, що при Угольському монастирі існувала церква в честь св. Миколая. Значить, що й монастир був Святомиколаївським – див. Гаджега В. *Додатки к історії русинів и руських церковей в Марамороці*. Ужгород 1922, с. 88

⁹⁰ У своїм звіті з 1749 р. протоігумен Г. Пазин, ЧСВВ записав, що село подарувало монастиреві розлогі земельні посілости – «под полонинами» – див. І Кінах, ЧСВВ, «Посищення марамороських монастирів 1749 р», стаття у *Записках ЧСВВ*. II (Жовква 1926)

⁹¹ Див. Пагір'я В. *Монастирі Закарпаття*, Мукачево 1994, с. 31.

⁹² Сазавський монастир біля Праги був заснований 1032 р. св. Прокопійем († 1053) Про долю Сазавського монастиря і його монахів див. Dvornik F. *Byzantine Missions Among the Slavs*. New Brunswick. N. J. 1970 р. 219–228; Vlasto P. *The Eubey of the Slavs into Christendom*. Cambridge. Mass. 1970, p. 105-111.

той час прославився подвигом єромонаха Григорія, про якого літописець згадує, що він був «святим чоловіком, якого то не було перед тим, ані по нім не буде»⁹³. Після постриження в ченці Войшелк перебував ще три роки під послухом о. Григорія, а відтак вибрався на Атоську гору. Однак через воєнні заворушення того часу йому не пощастило відбути задумане паломництво, тож вернувшись у рідні сторони й недалеко Новгородка, над річкою Німан, заснував Лавришівський монастир, в якому він подвизався аж до самої смерті.

З літописним записом Полонинський монастир у тому часі втішався великою славою, завдяки богобійному і праведному життю його ігумена, о. Григорія. На жаль літописець не подав точне положення монастиря, однак зі самої його назви місця – «в полонині» можна догадатися, що він знаходився десь у полонинських горах, вказуючи на віками оспівувані закарпатські полонини⁹⁴.

Так ото зі самого тексту літопису ясно виходить, що тут не йшлося про якесь містечко – *Полонина*⁹⁵, чи – *Полоний*⁹⁶, як теж нема ніякої підстави шукати за полонинським монастирем десь «близько Галича»⁹⁷ чи пак «недалеко від Коломиї»⁹⁸. Він знаходився за давнім переказом в карпатських полонинах.

Опершись на достовірних джерелах Мукачівського монастирського архіву, ще в половині XIV ст. василіянський ієромонах Кирило Микулич так описав літописцем згаданий монастир «під полониною»: «В XII ст., після наїзду Батия на руські (українські) землі, монастирі були настільки знищені, що Войшелк, син великого литовського князя Миндовча..., бажаючи відректися світу, для постриження в ченці був змушений мандрувати аж у Полонинський монастир, де його постриг ігумен Григорій. Повернувшись відтак до своєї батьківщини, Войшелк заснував на березі річки Німень Лавришівський монастир. Полонин-

⁹³ Див. Махновець Л. *Літопис Руський за Іпатівським списком*. Київ 1989, с. 424.

⁹⁴ Про чернечий подвиг Войшелка див. Крип'якевич І. «Середньовічні монастирі в Галичині», стаття у *Записках ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 81-82.

⁹⁵ Оскільки мені відомо, то на західно-українських землях – полонини знаходяться виключно на Закарпатті.

⁹⁶ Голубинський Е. *История Руськой Церкви*. Москва. 1904, т. I, с. 601-602

⁹⁷ Як подає Махновець, с. 424.

⁹⁸ Коссак М. *Шематизм провінції св. Спасителя ЧСВВ в Галичині*. Львів 1867, с. 163
Однак і він задає собі питання: «Чи не є це Занівський монастир в Угорщині, близько галицького кордону, котрий називають також Полонинським?»

ський монастир, в якому постригся Войшелк, це Углянський, інакше Занівський монастир, що давніше знаходився у Марамороському комітаті, недалеко містечка Сиготу, де в один час подвизалося біля 300 монахів»⁹⁹.

Про цей монастир московський хроніст при кінці XVII ст. записав: «У Марамороській волості, недалеко міста Сигіт, у полонинських горах, при річці Угля, на горбку стоїть монастир, названий – Занівський»¹⁰⁰. Операючись на цей запис російського хронікаря, також Яків Головацький не сумнівається, що монастир «під полониною», згаданий у літописі під 1262 р., це на правду Углянський чи Занівський монастир в Мараморощині¹⁰¹.

Деякі автори з тим не погоджуються, мовляв, дорога на Атонську гору, куди вибирався князь Войшелк¹⁰², не вела через Закарпаття, а вже ніяк попри Угольський монастир. Для спростування цього закиду може нам послужити свідоцтво вищезгаданого московського хроніста, який під 1558 роком записав, що царське посольство, вертаючись з Царгорода, переходило через Закарпаття і затрималося на якийсь час в Угольському монастирі, про велич і славу якого вони відтак докладно розповіли у своїм звіті, зокрема про його мінеральні багатства¹⁰³.

Тож нема й найменшого сумніву, що монастир «під полониною», згаданий у Галицько-Волинському літописі під 1262 р. – це Угольський чи пак Занівський монастир¹⁰⁴.

На жаль про цей славний і свого роду визначний монастир збереглося небагато історичних пам'яток. Щойно недавно, тобто у

⁹⁹ Генсьорський А. *Галицько-Волинський літопис*, Київ 1958, с. 64-65.

¹⁰⁰ Див. К. Микулич, ЧСВВ, «О нашем Чині св. Василя Великого», розвідка в газеті *Світ*, Унгвар, 15(27) червня 1869 р., чис. 23, с. 2.

¹⁰¹ Востоков А. Описание русских и словенских рукописей Румянцовского музея, С. Петербург 1842, с. 766-767; Петров А. «Старая вера и уния в XVII-XVIII вв.», С. Петербург 1906, т. II, с. 83-87; про відвідини Московського посольства Угольського монастиря див. арх. Василий (Пронин), «К истории Угольского монастыря», стаття у *Ежегодник Православной Церкви в Чехословакии*, Прага 1968, с. 96-97.

¹⁰² Головацький Я. «Карпатская Русь», стаття у *Славянскому Сборнику*, С. Петербург 1875, т. I, с. 25-26.

¹⁰³ Див. Махновець, с. 424.

¹⁰⁴ Див. Пагиря, с. 32-33; про мінеральні багатства Угольського монастиря див. Мицюк О. *Нариси*, т. I, с. 181-182; проф. Братиславського університету Ю. Краль розшукав руїни Угольського монастиря і знайшов все так як описало це місце Московське посольство – див. Пап С. *Історія*, т. II, с. 287.

жовтні 1980 р., проф. О. Орос, знаний дослідник друкарської штуки на Закарпатті, віднайшов бронзову печатку Угольського монастиря з написом: «Печать монастиря Угольского Воскресения Х-ва». На основі палеографічного дослідження вона сягає до другої половини XIV ст.¹⁰⁵. Значить, що Угольський монастир був Воскресінським, а не Вознесінським, як помилково подавав московський хроніст XVI ст.¹⁰⁶.

Оскільки монастир користався розлогими земельними посіlostями й значними мінеральними багатствами, то як свої, так і чужі часто нападали на монастир, щоб загарбати собі його добра. Так, наприклад, при кінці XV ст. сам заступник марамороського губернатора, шляхтич Стойка, бажаючи збагатитись монастирськими посіlostями, напав зі своїми гайдуками на монастир. На щастя, тоді самі угляни збунтувалися, розігнали гайдуків, а самого провідника змови таки там убили¹⁰⁷. В наступному столітті, тобто 1548 р., місцева протестанська знать, не зважаючи на святість монастирської церкви, таки при престолі замордувала ігумена Симеона й дочиста пробила монастир. З того часу Углянський монастир був відданий під охорону коменданта, тобто каштеляна Хустського замку¹⁰⁸.

Коли ж відтак 1705 р. мешканці сусідного села Драгово присвоїли собі частину монастирського ліса на горбку Лази, то вислана комісія, перевіривши жалобу монахів, урядово наказала драгівчанам звернути відібраний ними ліс монастиреві¹⁰⁹. Теж і малярські поміщики зі самої Углі часто непокоїли монахів, окрадали монастир і насильно присвоювали собі монастирські землі. Тут уже не допомгла й охорона хустського каштеляна, бо він завжди сприяв малярським землевласникам¹¹⁰. Нарешті, 1689 р. князь Михайло Апафі I позбавив угольський монастир усіх його привілеїв, а монастирські посіlosti

¹⁰⁵ Див. А. Пекар, ЧСВВ, «Де знаходився Полонинський монастир», стаття у Записках ЧСВВ, XIV (Рим 1992), с. 321-323.

¹⁰⁶ Див. Орос О. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування, Ужгород 2001, с. 63-65.

¹⁰⁷ Згаданий хроніст зазначив, що при Углянському монастирі була «Церков на Вознесение Господне» – див. арх. Василь (Пронин), *К истории Угольского монастыря*, с. 97

¹⁰⁸ Петров А. *Древняя грамоты*, с. 107; Пап С. *История*, т. II, с. 287.

¹⁰⁹ Пап С. *История*, т. I, с. 71; Лучкай М. *История*, т. II, с. 22.

¹¹⁰ Див. грамоту згаданої комісії від 15 вересня 1705 р. у: Сабов Е. Хрестоматія літературних пам'яток, Унгвар 1893, с. 52-53.

призначив на утримання Хустського замку. З того часу Углянський монастир став сильно підупадати¹¹¹.

Наприкінці XVII ст. монастир, уже значно зубожілий, став осідком Марамороських православних єпископів і тим самим набрав значення центрального монастиря цілої Мараморощини¹¹². Останнім Марамороським православним єпископом був Доситей Теодорович (1718-1733). Саме він, як архимандрит Угольського монастиря, ретельно відвідував монаші обителі своєї єпархії, стараючись укріпити в них православного духа. Та вже 1720 р. цар Карло VI підпорядкував Мараморощину під владу Мукачівського з'єдиненого єпископа Геннадія Ю. Бізанція ЧСВВ¹¹³. Перевівши канонічну візитацію, єпископ Бізанцій уже 1721 р. підпорядкував собі Мараморощину й заборонив православному єпископу Доротею дальшу діяльність, однак, дозволив йому перебувати в Угольському монастирі до самої смерті. Там він і похоронений¹¹⁴.

Угольський монастир пишався старинною дерев'яною церквою св. Воскресіння, яку, однак, напасники часто нищили й обкрадали, аж нарешті, десь у половині XVIII ст., її спалили. На її місце поставили кам'яну церкву у виді східної базилики, прикрашену мистецькими фресками (у рр. 1750-1785). На жаль, у скорому часі семигородські протестанські повстанці її вповні зруйнували, однак її фундаменти збереглись до сьогодні. 1788 р. Угольський монастир на приказ царя Йосифа II був закритий, а по нім лишилися тільки самі руїни¹¹⁵.

¹¹¹ Див. лист протоігумена Макарія Шугайди, ЧСВВ з 1763 р. – *Там же*, с. 53-54

¹¹² Див. арх. Василій (Пронин), с. 98. В рр. 1661-1690 М. Апафі I був князем Трансильванії, до якої в тому часі належав також Марамороський комітат.

¹¹³ Див. декрет царя Карла VI від 22 серпня 1720 р. у Дулишковича І *Историческія черты*, т. III, с. 76.

¹¹⁴ Див. Папіря, *Монастирі*, с. 34.

¹¹⁵ *Там же*, с. 31. Про розкопи руїн 1924 р. проф. Ю. Кралем див. Пап С *Історія*, т. II, с. 287.

3. СТАВРОПИГІЙСЬКИЙ МОНАСТІР У ГРУШЕВІ

Ставропигійський монастир св. Михаїла у Грушеві, нині Тячівського району на Мараморощині, також належав до здавна відомих закарпатських монастирів. Коли і хто заснував цей монастир невідомо. Однак знаємо, що він існував ще перед татарською навалою на Угорщину 1242 р., бо опісля грушівські монахи жалувались угорському королеві Бейлі IV (1235-1270), що під час нападу татар їхній монастир був уповні знищений, а з монастирем пропали також усі монастирські грамоти. Тому вони просили короля, щоб ласкаво їм дозволив наново відбудувати Святомихайлівський монастир¹¹⁶. Виглядає, що король задовільнив прохання монахів, бо вже при кінці XIII ст. є знову згадка про Грушівський монастир¹¹⁷.

Грушівський монастир набув у половині XIV ст., після того як волоський воєвода Сас († 1364) взяв Грушівську обитель під свою охорону й розбудував новий монастир. Опісля його сини, воєвода Балица і Драг, спорудили монастирську церкву й забезпечили Грушівський монастир посіlostями трьох сіл, а саме: Грушева, Кривого та Тересви, як також млином на річці Сопунка, де вона впадає у Тису¹¹⁸.

Забезпечивши монастир, Балица і Драг відтак звернулися з просьбою до Царгородського патріарха Антонія IV (1391-1397), щоб узяв Грушівський монастир під свою опіку, надаючи йому права ставропигії¹¹⁹. Так ото патріарх Антоній IV грамотою від 14 серпня 1391 р. проголосив Святомихайлівський монастир у Грушеві ставропигіальним, тобто війнятим з-під влади місцевого єпископа й безпосе-

¹¹⁶ Див. Жаткович Ю. «Нарис історії Грушівського монастиря на Угорській Русі», стаття у Науковому Збірнику в пам'ять М. Грушівського. Львів 1906, с. 105; теж. Пап С. *Історія Закарпаття*, т. I, с. 469.

¹¹⁷ Див. Лучкай М. *Історія Карпатських Русинів*, т. III, с. 177; теж *Історія міст і сіл УРСР Закарпатська область*. Київ 1969, с. 590.

¹¹⁸ Про волоських феодалів на Мараморощині див. Пап С. *Історія*, т. I, с. 460-461; про розбудову і забезпечення Грушівського монастиря волоськими воєводами – *Там же*, с. 470-472; див. теж. Петров А. *Древнійшія грамоты*, с. 107-108.

¹¹⁹ Ставропигія – з грецького: ставрос – хрест; та пегнио – прибавити – бо з нагоди даного привілею патріарх вислав золотий хрест, який відтак прибавали у святилищі, за голювним престолом, на знак того, що монастир підлягає безпосередньо владі патріарха.

редньо підпорядкований владі патріарха, а тодішнього ігумена Грушівського монастиря Пахомія призначив своїм екзархом¹²⁰.

Ігумен Пахомій як уповноважений патріарха набув широкі права як над духовенством, так і над вірними усіх церков, які знаходилися на розлогих посіlostях згаданих воєвод Балиці та Драга¹²¹. Він мав право видавати нові розпорядження щодо збереження порядку, розглядати й рішати спори поміж духовенством, як також посвячувати новопоставлені храми. Однак, не посідаючи єпископського характеру (хіротонії), він не міг висвячувати нових священиків чи дияконів.

Ставши осідком патріаршого екзарха, Грушівський монастир тим самим набув право архімандрії¹²², а його настоятель, як архімандрит, міг користуватися деякими єпископськими відзнаками, тобто мітрою, жезлом та золотим нагрудним хрестом. Так ото Грушівський монастир до часу став центральним монастирем Мараморощини і йому були підпорядковані ще й інші довколишні монастирі¹²³. Як знаємо, був це саме архімандрит Грушівського монастиря Симеон, який 1456 р. взяв під свою охорону два невеличкі монастирі у Сарвасові та Сопунці, ограблені жителями близького коронного міста Довге Поле. За його інтервенцією король, перевірівши дану справу, наказав довгопільській громаді безпроволочно звернути згаданим монастирям їхні незаконно загарбані землі¹²⁴.

¹²⁰ Грамоту патр. Антоній IV від 14 серпня 1391 р. у грецькому оригіналі та латинському перекладі подав Петров А. *Древнїйшія грамоти*, с. 151-154; в українському перекладі Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 172-173. *Екзарх* – це вищий церковний достойник без єпископських свячень, тобто уповноважений патріарха.

¹²¹ Як заможні воєводи, Балица і Драг надавали мадярським королям значні військові та фінансові прислуги, тож у нагороду діставали розлогі земельні добра, враз з тамошніми селами, яких начислялося понад 34. І саме на ці села простягалась влада Грушівського ігумена як патріаршого екзарха – див. Петров А. *Древнїйшія грамоты*, с. 114; Пап С. *Історія*, т. I, с. 460.

¹²² Архімандрит – з грецького: архос – начальний, головний, мандра – вівчарня, тобто кошара духовних овець, монастир. Про Грушівський монастир як архімандрію див. Schematismus, dioecesis Munkácsiensis pro A.D. 1886, р. 36-38.

¹²³ На переломі XIV і XV ст. на Мараморощині крім Грушівського існували ще такі монастирі: (див. вище) монастир Біла Церква (заснований біля 1350 р.), в селі Монастир біля Бедевлі (згад. 1389 р.) в селах Сопунці і Сарвасово, недалеко Довгого Поля (оба з давніх часів) як теж у зниклому вже селі Когня над річкою Іза.

¹²⁴ Див. Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 176-177. І ам подані в скороченні теж дотичні грамоти короля Володислава.

Воєвода Драг помер 1402 р., а його брат Балица – 1404 р. Однак сини Балиці затвердили Грушівському монастиреві всі подаровані йому посілості (три села та один млин) і так надалі опікувалися ним на основі права ктиторства¹²⁵. Та на жаль, в половині XV ст. усі нащадки воєводів Драга і Балиці, шукаючи кращих обставин життя, покинули Мараморош і переселилися на низину Угорщини, де вони в короткому часі помадяршилися. Тим самим Грушівський монастир утратив своїх відданих покровителів, як теж і значну частину дарованих йому посілостей¹²⁶.

Втративши своїх покровителів, Грушівський монастир став безборонним, тож ворожо наставлені сусіди почали напосідатись на монастир та його добра. Найбільшої шкоди монастиреві завдавали мадлярські феодали сусіднього коронного міста Довге Поле¹²⁷, які незадовго присвоювали собі монастирські посілості та раз у раз нападали й нищили монастир і забирали все, що тільки їм попало під руки. Часто доходило до кровопролиття. Тож грушівський архімандрит не мав іншого виходу, як тільки шукати помочі в самого короля. На жаль бувало й так, що й сам король не мав змоги оборонити монастир з його посілостями. Так ото довгопільські громадяни майже ціле століття допускалися насильства та різних злочинів проти монастиря і монашої братії¹²⁸.

Наприкінці XV ст. став загроženим навіть і сам ставропігійський ювілей монастиря. Після того, як король Володислав II 1491 р. затвердив Мукачівським єпископом «за старинним звичаєм» Івана¹²⁹, то він, знехтувавши патріарші права Грушівського монастиря, старався підпорядкувати собі теж і всі марамороські парафії, як це було давніше. Тож тодішній грушівський архімандрит Іларій, щоб забезпечити за

¹²⁵ Див. грамоту синів Балиці від 1 травня 1404 р. у Петрова А. *Древнѣйшія грамоты*, с. 156-157; Панькевич И. «Найдавніша грамота підкарпаторуська», стаття у педаг. місячнику Підкарпатська Русь II (Ужгород 1925), с. 114-115.

¹²⁶ І так землі сіл Кривого і Тересви вже більше не згадуються між посілостями монастиря – див. Петров А. *Древнѣйшія грамоты*, с. 122-123; Пан С. *Історія*, т. I, с. 472.

¹²⁷ Довге Поле, по мад. Hosszuzemező. було коронним, тобто під наглядом самого короля, містом, заселеним протестантами.

¹²⁸ Були випадки, що довгопільські гайдуки вбивали монастирських слуг, коли ті відважились боронити монастир та його добра - див. Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 177-179

¹²⁹ Див. грамоту Володислава II від 31 липня 1491 р. у Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 187. в лат. оригіналі див. у Петрова А. *Древнѣйшія грамоты*, с. 164

собою права патріаршого екзарха, звернувся до самого короля. Король Володислав II 1494 р. затвердив надані Іларієві права патріархом, однак під тою умовою, що як Іларій, так і його наслідники «зобов'язані виявляти Мукачівському єпископові належну підлеглість і слухняність»¹³⁰. Тут історик Лучкай зауважує: «Із цієї грамоти видно, що король Володислав таки підпорядкував Мараморош Мукачівському єпископу»¹³¹.

Після того як єп. Іван, не звертаючи уваги на королем затвержені патріарші привілеї Грушівського монастиря, необачно й далі намагався побирати єпископські данини (т.зв. катедратик) теж від парафій, підлеглих архім. Іларієві як екзархові, то Іларій 1498 р.¹³² знову звернувся до короля про поміч. Цим разом король Володислав II рішив особисто розглянути суперечку між архім. Іларієм і єп. Іваном¹³³. Як справа закінчилася, через брак відповідних документів, нам невідомо¹³⁴. Однак врешті-решт Мукачівський єпископ таки добився свого, бо 1551 р. король Фердинанд I признав його владу над цілим Марамороським комітатом і тим самим і над Грушівським монастирем. Так ото Святомихайлівський монастир у Грушеві втратив свої патріарші привілеї ставропігії і був уповні підпорядкований Мукачівському єп. Василієві¹³⁵. Це ясно виходить з декрету графа Юрія Баторі власника Бичківської домінії, до якої у той час належало теж і Грушево, від 19 лютого 1556 р. Десь у тому часі був знищений Мукачівський монастир, тож Баторі передав тогочасному Мукачівському єп. Іларіонові на перебування Грушівський монастир з усіма його посіlostями¹³⁶. Так ото Грушівський монастир був остаточно позбавле-

¹³⁰ Див грамоту короля Володислава II від 14 травня 1494, у Лучкай М. Історія т. I, с. 101. По-латині у Петрова А. *Древнішія грамоты*.

¹³¹ Див. Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 197.

¹³² Там же, т. II, с. 197. Чомусь Лучкай назвав грушівського архімандрита – Геласієм, коли в даній грамоті виразно подано – Іларій. *Катедратик* – річно 2 флорени від кожної парафії, на утримання єпископа та катедрального храму – див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 61.

¹³³ Королівську грамоту від 29 листопада 1498 р. подає Hodinka A. *Oktmánytára*, p. 9-10.

¹³⁴ Між 1498 та 1551 р., тобто протягом 53 років, не збереглося ні одної грамоти. В тому часі Мукачівський монастир був кілька разів знищений – див. Петров А. *Древнішія грамоты*, с. 132; Пап С. *Історія*, т. II, с. 70-71.

¹³⁵ Грамоту Фердинанда I від 9 жовтня 1551 р. навів Hodinka A. *Oktmánytára*, p. 12-13.

¹³⁶ Пап С. *Історія*, т. I, с. 472-473; Hodinka A. *Oktmánytára*, p. 15-16.– подав грамоту Ю Баторія від 19 лютого 1556 р. в лат. оригіналі; в укр. перекладі подав Лучкай М. *Історія*, т. II, с. 228-229.

ний патріарших привілеїв і зівстав під володінням Мукачівських єпископів аж до повного його знищення під час повстання Текелі, біля 1680 р¹³⁷.

Грушівський монастир був не тільки духовним центром церковного життя Мараморощини на основі привілеїв ставропігії, але теж і важним культурним осередком цілого Закарпаття. Тут здавна існувала монастирська школа¹³⁸, тут монахи пильно трудилися над приготуванням богослужбених книг¹³⁹. Тут, за народним переданням, вже з давніх-давен існувала слов'янська друкарня¹⁴⁰. Тож і не дивно, що знаний закарпатський історик М. Лучкай († 1843 р.), що в половині XIV ст. визнав існування Грушівської друкарні – дійсним¹⁴¹. Після нього вже цілий ряд науковців виразно признає, що існування друкарні в Грушівському монастирі це не якась там собі байка¹⁴², але історична дійсність¹⁴³.

Найновіше, глибокий дослідник О. Орос, опершись на достовірних джерелах і ним віднайдених першодруках, довів спірне питання Грушівської друкарні до щасливого кінця. Ось його слова: «Сьогодні вже можемо впевнено сказати, що друкарня в Грушеві таки була!»¹⁴⁴. Тож, опершись на дослідах О. Ороса, можемо упевнено сказати, що «друкування слов'янських книг було винайдене монахами Грушівського монастиря, де вже між 1445-1456 рр. побачила світло перша слов'янська друкована книга, т.зв. *Октоїх*»¹⁴⁵.

Друкарня була знищена протестантськими куруцями, враз з монастирем, десь біля 1680 р. На тому місці поставлений великий камінний хрест, де ще й сьогодні відбуваються на празник св. Михаїла величаві прощі.

¹³⁷ Князь Імре Текелі († 1705 р.) очолював протиґабсбурське повстання куруців у рр. 1678-1685.

¹³⁸ Про *Грушевський б'ювар для початкуючих* згадав о. А. Кралицький у *Науковом Сборникѣ Матици на 1865 год*. Львов, вып. 2, с. 112.

¹³⁹ Так зв. *Мукачевський Псалтыр* з XIV ст. був написаний ігуменом Грушівського монастиря Пахомієм у рр. 1390-1393 – див. Орос О., с. 232.

¹⁴⁰ Див. Кралицький А. у *Науковом Сборникѣ на 1865 год*, вып. 2, с. 111.

¹⁴¹ Див. Жаткович Ю. у *Науковому Збірнику в честь М. Грушевського*, с. 157.

¹⁴² Див. Лучкай, М. *Історія*, т. II, с. 182.

¹⁴³ Їх поіменно назвав Орос О., с. 24-25.

¹⁴⁴ Там же, с. 90 Про Грушівську друкарню слово буде у розділі VI, гл. 4.

¹⁴⁵ Див. Орос О., с. 258

4. СВЯТОДУХІВСЬКИЙ МОНАСТІР У КРАСНОМУ БРОДІ

До давніх закарпатських монастирів належить теж Святодухівський монастир у Красному Броді, початки якого сягають середньовіччя. Монастир розташований недалеко села Красний Брід, у чарівній долині річки Лаборець¹⁴⁶, десь на 6 км на полудне від районного центру Междулабірці, днесь на Східній Словаччині. Про початки та первобуття життя славного колись монастиря нам не збереглося ніяких історичних відомостей, бо всі давні записи та грамоти були знищені wraz з монастирем і церквою початком XVII ст. Однак у народі до сьогодні збереглося достовірне передання, доказом чого є збереження чудотворної ікони Богородиці¹⁴⁷ та щорічні прощі-відпусти, які там відбувалися від непам'ятних часів.

За згаданим народним переказом, десь у половині XIV ст. перед самим празником Зіслання Святого Духа, якийсь зайшлий сліпий прошак, ведений малим хлопцем, переходив Лабірською долиною в напрямі Красного Броду. Понад вечір, як уже наближалися до згаданого села, надибали джерело свіжої води. Відсвіжившись, вони таки на тім місці положились на свіжій траві і скоро заснули. У сні сліпцеві з'явилася Пресвята Богородиця і заохотила його, щоб вранці, по ранішніх молитвах, він умився цілющою водою, то відзискає зір. Ранком, умившись джерельною водою, сліпий раптом прозрів.

Образ Матері Божої живо вписався в його пам'яті. Тож натхнений з висоти, він написав вірну ікону об'явленої йому Богородиці й примістив її на вівтарі невеличкої каплиці, яку він спорудив на горбі біля джерела¹⁴⁸. В короткому часі ця ікона, названа Краснобрідською, прославилася чудами й до неї почало горнутись все більше й більше богомольців, що дало початок славним Краснобрідським відпустам у

¹⁴⁶ Первісна назва річки – Свіржава. При кінці IX ст. мадярські кочовики над цією річкою хопили й убили Ужгородського князя Лаборця, то народ перейменував її на – Лаборець – див. Пачовський В., *Срібна Земля*, Львів 1938, с. 21.

¹⁴⁷ Про чудотворну ікону у Краснобрідському монастирі див. *Благовісник*, 7 (Пряшів 1988), с. 8; Пап С. у *Записках ЧСВВ*, XIV (Рим 1992), с. 127; Потап М. у *Греко-катоц. календарі на 1985 р.*, Братислава 1984, с. 86-88.

¹⁴⁸ Про чудо сліпця див. статтю Терлецького В. «Описаніє монастиря Краснобрідского», у *Литературном Сборникѣ Галицко-Русской Матицы на 1870 год*. Львов 1870, с. 25; ширше Решетило С. «Палель Божий» стаття у *Календарі Містонаря на 1926 р.* Жовква 1925, с. 126-127

празник Святого Духа¹⁴⁹. По якомусь часі князь Теодор Корятович († 1714 р.), тогочасний землевласник Маковиці, на цім місці дав спорудити «за спасіння своєї душі» дерев'яну церкву й монастир, в якому поселив монахів для духовних потреб богомольців і прочан¹⁵⁰.

Про життя та діяльність Краснобрідського монастиря аж до 1603 р. не маємо ніяких вісток крім того, що там здавна зберігалась чудотворна ікона Божої Матері, а на празник Зіслання Святого Духа відбувались величаві відпусти, на які паломники горнулились з далеких сторін, навіть із-за Карпат. Із згаданого 1603 р. збереглася певна записка, що того року, в навечір'я самого празника, землевласник Гуменської латифундії, до якої належав також і Красний Брід, тобто граф Валентин Другет († 1609 р.), завзятий калвініст, повозом переїжджав попри монастир, коли саме надходила процесія з хоругвами. Коні раптом сполошилились і перевернули повозку. Граф опинився в рові потовчений, із зломаною рукою. Розгніваний, він наказав своїм гайдукам притьмом спалити монастир і церкву. Так пропало все монастирське добро, враз з усіма записами й грамотами. Ченці розбіглися, але чудотворна ікона чудом збереглася.

Покалічений граф довго не приходив до здоров'я. Нарешті покаявся і пообіцяв відбудувати церкву й монастир, оскільки видужає¹⁵¹. Видужавши, він уже 1606 р. взявся до розбудови монастиря й монастирської церкви, а до того ще й забезпечив монастир наділом землі¹⁵². Монастирську церкву завершив уже його наслідник, граф Юрій III Другет¹⁵³.

¹⁴⁹ Про Краснобрідські відпусти див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 372-374.

¹⁵⁰ Див. Терлецький В. цит. тв., с. 25; Гаджега В. у *НЗТТ* за 1933-1934 рр. (Ужгород 1934), с. 56. Деякі автори, як напр. Залозецький В. чи Пап С. виключають можливість князя Т. Корятовича спорудити Краснобрідський монастир.

¹⁵¹ Див. Волошин А. «Монастырь красно-бродский», стаття у журналі *Село*, 4 (Ужгород 1911), с. 22-33; Заклинський К. у *ІЗ-МУК* у Свиднику, I (Пряшів 1965), с. 44-45; Timkovič J. *Letopis Krásnobrodského monastiera*, Prešov 1995, р. 25-27; Пап С. *Історія*, т. II, с. 150-151.

¹⁵² Хоч дарча грамота графа Валентина Другета (* 1609 р.) не уціліла (монастир знову знищений 1708 р.), однак наслідниця Другетів – графиня Марія Терезія Вандернот. обдаровуючи 1756 р. Краснобрідський монастир деякими землями, у своїм записі виразно покликається на дарчу грамоту своїх предків – Другетів – див. Терлецький В. у *Литературному Сборнику Матиці на 1870 г.*, с. 26-27.

¹⁵³ Під час своїх студій в єзуїтській Академії в Празі граф Юрій III Другет (1583-1620) навернувся в лоно Католицької церкви. Успадкувавши 1609 р. Гуменські земельні посілости, завершив монастирську церкву у Красному Броді, розпочату його попередником, Валентином Другетом.

Навернувшись до Католицької церкви, Юрій Другет задумав повернути до єдності з Римом усіх нез'єднаних своїх посілостей, на взір Берестейської унії¹⁵⁴. Для того він послужився Перемильським з'єдиненим єпископом Атанасієм Крупецьким, ЧСВВ¹⁵⁵, який у вересні 1613 р. прибув до Красного Броду і, як василіянин, замешкав у монастирі, звідкіля він і розпочав свою унійну працю. На жаль, свою головну увагу владика звернув на духовенство, при чому він вповні занедбав вірних, мовляв, вони віддано підуть слідом за своїми священниками. Акт унії він наміряв врочисто проголосити під час відпусту в празник Зшестя Святого Духа 1614 р. Однак народ, під'юджений противниками з'єдинених, збунтувався, напав на єпископа і його помічників і тільки завдяки Другетовим гайдукам вони спаслися. Значить, нерозважний поспіх єп. Крупецького виявився фатальним¹⁵⁶.

Однак унійні змагання Крупецького не пішли надармо. Вони у великій мірі причинилися до поширення унійних ідей між монашою братією, передовсім у Краснобрідському монастирі та створили придатний ґрунт для унійної праці Партенія П. Петровича, ЧСВВ¹⁵⁷, завдяки якому вже 1646 р. дійшло до т. зв. Ужгородської унії¹⁵⁸.

1708 р. Святодухівський монастир був повторно знищений, так що протягом XVIII ст. про монастир і життя в ньому мало що знаємо. Та з інших джерел нам відомо, що внаслідок куруцьких повстань проти Габсбургів як монастир, так і монахи багато потерпіли¹⁵⁹, а нарешті

¹⁵⁴ Е. Ліковський, *Берестейська унія* (1596 р.), Жовква 1916; Petesz J. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, 2 vol., Wien 1878-1880; див теж радіомовні статті Велико-го А. у збірнику *З літопису християнської України*, Рим 1971, кн. IV, с. 17-147.

¹⁵⁵ Повний життєпис єп. А. Крупецького († 1652 р.) подає Petesz J. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien 1880, vol. II, p. 120. Коротші: Гаджега В. у *НЗТТ*, X (Ужгород 1934), с. 27-28 та Великий А. у *З літопису християнської України*, кн. IV, с. 199.

¹⁵⁶ Дослівний опис очевидця бунту подав Заклинський у *НЗ-МУК* у Свіднику, I (1965) 45. Про невдачу унійних змагань єп. Крупецького – див. Гаджега В. у *НЗТТ*, X (1934), с. 27-28; Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 20-23.

¹⁵⁷ Короткий життєпис Партенія П. Петровича. ЧСВВ († 1665 р.) – див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 184, обширно подав Lacko M. *Unio Užhorodensis*, p. 114-150.

¹⁵⁸ Див. вище згадану монографію о. Лаука, с. 91-113; Пекар А. «Ужгородська унія та її творці», основна розвідка у *Затисках ЧСВВ*, XV (Рим 1996), с. 247-300.

¹⁵⁹ Про пошесті, голод, дорожнечу та неспокої куруців проти Габсбургів протягом XVII ст. див. Мицюк О. *Нариси соціально-господарської історії Підкарпатської Русі*, Прага 1938, т. II, с. 18-31. Тут і там: Заклинський К. у *НЗ-МУК* у Свіднику, I (1965), с. 48

монахів розігнали, а монастир спалили до самих основ. Тільки церква й чудотворна ікона збереглися¹⁶⁰. Ними, аж до повернення монахів, заопікувались доволішні священики – куратори, під наглядом архідиякона Михайла Ярецького¹⁶¹.

Нарешті літом 1729 р. єп. Бізанцій вислав до Красного Броду трьох монахів, які негайно взялися до відбудови монастирської церкви й монастиря. І так уже 1752 р. єп. М. Ольшавський посвятив нову камінну церкву¹⁶². Незабаром тогочасна властителька Гуменських посіlostей, графиня Марія Тереза Вандернот, наділила Святодухівський монастир 36-ма моргами орної землі¹⁶³ як теж і матеріально причинилась зі своєю сестрою графинею Анною Чакі до спорудження мурованого монастиря¹⁶⁴, що його завершив біля 1762 р. ігумен Гавриїл Бачинський. Він тоді додав до монастиря необарокову капличку, в якій примістили чудотворну ікону¹⁶⁵. З того часу Краснобрідський монастир почав гарно проквітати і завдяки своїм школам та визначній бібліотеці за довгий час був головним культурно-релігійним центром цілої Земплинщини.

До половини XVIII ст. для закарпатських монастирів не було одної спільної школи для вступників, тобто новіціяту, для виховання кандидатів до чернечого життя, але кожен монастир мусів розмишляти сам про себе. Внаслідок того до монастирів почали вкрадатися різні звичаї, недомагання, а то й надужиття. Тож 1755 р. на монашому соборі у Красному Броді рішили, щоб у тім же ж монастирі відкрити спільний новіціят для виховання доросту для всіх монастирів¹⁶⁶. Тогочасний

¹⁶⁰ Див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 373; Timkovič J. *Letopis*, p. 43. Кралицький А. підкреслює, що це були Раковіця, що 1708 р. ограбили і спалили монастир, а монахів розігнали – див. *Временник Института Ставропигійського на год 1872* Львов 1872, с. 118.

¹⁶¹ Грамота звернення монастиря монахам від 17 червня 1729 р. знаходиться у Basilovits, *Brevis notitia*, P. II, p. 178-180.

¹⁶² Там же, с. 181.

¹⁶³ 1 морг = 0.56 гектара - див. Терлецький В. у *Литературному Сборнику Матицы* на 1870 год, с. 29-30.

¹⁶⁴ Timkovič J. *Letopis*, p. 54.

¹⁶⁵ Г. Бачинський. ЧСВВ († 1797 р.) – був Краснобрідським ігуменом у рр. 1759-1762. Його біографію подав Basilovits. *Brevis notitia*, P. III, p. 101.

¹⁶⁶ Постанови провінційного собору з 1755 р. подав о. Г. Кінах у *Записках ЧСВВ*, Жовква 1927. т. I. вип. 4, с. 575-577

Краснобрідський ігумен Макарій Шугайда¹⁶⁷ негайно взявся до праці, щоб приготувати відповідно приміщення для новіціяту, чи пак школи для вступників. І так уже в наступному році в Красному Броді був відкритий спільний новіціят під наглядом здібного вихователя, ієромонаха Інокентія Кашпера, ЧСВВ¹⁶⁸.

Тогочасна властителька Гуменського домену, графиня Марія Тереза Вандернот дуже прихильно ставилася до ігумена Шугайди, тож не тільки дала дозвіл, але й матеріально допомогла йому відкрити при Святодухівському монастирі теж початкову школу, в якій, крім читання-писання-рачування та співу, велику увагу звертали на навчання релігії¹⁶⁹. З часом при ній був створений теж і курс церковного співу для дяків, тобто церковних півців. Так з початкової школи Краснобрідського монастиря почали виходити т.зв. дяковчителі, які відтак навчали дітей у парафіяльних школах¹⁷⁰.

Середньої освіти юні монахи набували під час т.зв. гуманістики, тобто школи гуманітарних наук. Про гуманістику у Красному Броді мало що знаємо. Однак загальну програму навчання можемо взнати з конспекту лекцій Арсенія Коцака, ЧСВВ з 1768 року в тім же монастирі¹⁷¹, а саме: 1) Навчання граматики славеноруської¹⁷² та

¹⁶⁷ Макарій Шугайда, ЧСВВ († 1778 р.) – був Краснобрідським ігуменом у рр. 1755-1757 та 1769-1775, а між тим у рр. 1758-1766, протоігуменом. В рр. 1766-1772 сповняв також обов'язки учителя – магістра послушників, тобто новиків. Про його діяльність див. Basilovits, *Brevis notitia*. P. III, p. 94-96.

¹⁶⁸ Інокентій Кашпер, ЧСВВ († 1769 р.) – був здібним учителем послушником у рр. 1756-1766. Його учнями були визначні монахи, як напр. Арсеній Коцак, ЧСВВ († 1800 р.) та Йоаникій Базилович, ЧСВВ, († 1821 р.). В рр. 1754-1756 сповняв уряд Мукачівського монастиря. На жаль, повного його життєпису мені не вдалося знайти.

¹⁶⁹ Див. Basilovits, *Brevis notitia*.

¹⁷⁰ Одним з найліпших виходців з Краснобрідської дяківської школи був Йосиф Змій-Міклоші († 1841 р.), який відтак став дяком при греко-католицькій парафії св. Варвари у Відні. У Відні він захопився теж іконописанням і пізніше став визначним малярем Пряшівської єпархії. Його життєпис пера Папа С. у *Записках ЧСВВ*, XIV (Рим 1992), с. 135-137; теж див. Мацинський І. «Змій-Міклошик Йосиф (1792-1841)», у журналі *Дукля*, 3 (Пряшів 1984), с. 77-78.

¹⁷¹ Життєпис А. Коцака подав Кралицький А. у *Науковому Сборнику Галицько-Руской Матици на 1866 год*, Львов 1866, с. 66-67; обширніше Дзензелівський Й. у вступі до видання Коцакової граматики у *НЗ-МУК* у Свиднику, Пряшів 1990, т. XV, кн. 2, с. 5-8.

¹⁷² Через брак славеноруської граматики сам Коцак склав дві граматики – одну для початкуючих, а другу для старших – див. Панькевич І. «Славеноруська граматика А. Коцака» розвідку у *НЗТТ*. V (Ужгород 1927), с. 232-259.

латинської; 2) курс поезиї; 3) лекції з риторики та 4) з історії¹⁷³. Монастирська школа гуманітарних наук на той час рівнялася шістьом гімназійним класам. Вищі, тобто сьомий і восьмий класи, творили вже філософську школу.

Ставши відтак протоігуменом, о. Шугайда рішив заснувати у Красному Броді ще й філософську школу. І так 1672 р. він запросив до Святодухівського монастиря монаха-францисканця Прімуса Паппа, який відтак протягом двох років викладав філософію шістьом василіянським слухачам¹⁷⁴. Опісля для трьох із них Шугайда виклопотав стипендійні місця в Академії оо. Єзуїтів у Кошицях, де всі три 1767 р. набули звання доктора богослов'я¹⁷⁵.

Монастирські школи у Красному Броді розквітали й успішно діяли аж до 20-х років наступного сторіччя, коли новіціят перенесли до Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі, де згодом розвинулась також і гуманістика. Внаслідок того підупало теж і культурне значення Святодухівського монастиря, хоч він і надалі залишився релігійним центром новоствореної Пряшівської єпархії як славне відпустове місто¹⁷⁶.

В половині того ж століття канонік О. Духнович, великий добродій василіян¹⁷⁷, задумав відродити монастирське шкільництво у Красному Броді. Тож перш за все він постарався про відновлення монастирського будинку та про перенесення новіціяту до Святодухівського монастиря¹⁷⁸. Вчителем вступників, на поручення Духновича, собор призначив церковного діяча-авантюриста Володимира І. Терлецького. Так ото літом 1860 р. новіціят був наново перенесений до Красного Броду. Однак задуми Духновича не здійснилися. Вчений Терлецький¹⁷⁹,

¹⁷³ Див. статтю Заклинського К. про Краснобрідський монастир у *НЗ-МУК*, у Свиднику, I (Пряшів 1965), с. 52.

¹⁷⁴ Там же. Життєвий шлях проф. Прімуса Паппа мені невідомий.

¹⁷⁵ До трійки Кошицьких докторів входять: Арсеній Копак і його молодший брат Антоній та Сав Андрейкович. Про них див. Basilovits, *Brevis notiti*. Р. III, р. 95-96.

¹⁷⁶ Про заснування Пряшівської єпархії 1818 р. див. Пекар А. *Нариси*. т. I. с. 77-78

¹⁷⁷ Див. мою статтю «Пам'ятайте на Брата Духновича» у журналі *Світло*, Торонто 1965, чис. 10, с. 405-407; теж Кінах Г. «Переписка А. Духновича з Василіянами», у *Записках ЧСВВ V* (Рим 1967), с. 361-388.

¹⁷⁸ Краснобрідський монастир і монастир на Буковій гірці тяжко потерпіли від повстанств Кошута (1848).

¹⁷⁹ Про І. Терлецького († 1889 р.) див. доповідь Лисяка-Рудницького І у журналі *Український Історик*, Нью-Йорк-Мюнхен 1973, чис. 3-4, с. 157-160; теж Заклинський К. «Нариси історії...» у *НЗ-МУК* у Свиднику, I (Пряшів 1965) 55-56, як і Рудловчак О. *Твори О. Духновича* т. III, с. 562-563

через брак особистого монашого духа, не потрапив захопити серця простодушних вступників монашим ідеалом, так що до року новіціят розпався і був знову перенесений до Мукачева.

Однак Духнович не зневірявся. Для піднесення культурного значення монастиря він 1859 р. заснував при Краснобрідському монастирі публічну бібліотеку, до якої мали доступ не тільки ченці, але й усі книголюби з-поза монастиря. Для неї він подарував більшу частину своєї багатощої книгозбірні та велику кількість своїх рукописних творів¹⁸⁰. Ось так, заслугою Духновича, Краснобрідський монастир став знову, на якийсь час, культурним осередком Пряшівщини, де «в неділі і свята місцева руська інтелігенція збиралася для читання книжок і студій, щоб так збагачувати свою освіту і знання»¹⁸¹.

Внаслідок насильної мадяризації молоді та з браку чернечих покликань під кінець XIX ст. Краснобрідський монастир почав наново занепадати і втратив своє значення як культурний осередок, хоч матеріально його значно збагатив знаменитий господар, ігумен Василь Сегеді, ЧСВВ. Він теж основно відновив монастир і церкву¹⁸².

Прийшла однак світова війна. Вже початком 1915 р. монастир зайняла московська армія, тож 19 лютого того ж року австро-угорське військо напало на монастир і розбило там розташовану московську залогоу, при чому монастир і церква були уповні знищені, тільки капличка з чудотворною іконою Божої Матері якимсь чудом збереглася непорушеною¹⁸³. Тоді монахи перенесли ікону до тамошньої пара-

¹⁸⁰ Дарчу грамоту Духновича від 13 червня 1859 р. помістив Кінах Г. у «Переписи А. Духновича з Василіянами» – див. *Записки ЧСВВ*, V (Рим 1967), с. 375-376; її передрукували також Рудловчак О. у *Творах О. Духновича*, т. III, с. 359-361.

¹⁸¹ Див. репортаж «Из Угро-русских стран» невідомого дописувача у *Віденському Вѣстнику*, 1863, чис. 61, с. 243.

¹⁸² Василь Сегеді, ЧСВВ (1859-1918) – уроженець Гайдудорога, тоді ще в Мукачівській єпархії, вступив до василіян 1884 р. Завершивши богословські студії у Маріяповчі 1880 р., був рукоположений на священника й призначений на ігумена до Малоберезнянського монастиря, а звідтіля 1891 р. був переведений до Мукачева як дорадник протоігумена. По трьох роках він перейшов на ігумена Буківського монастиря (1894-1903), а відтак став ігуменом у Красному Броді (1903-1912). Після зруйнування Краснобрідського монастиря (1915 р.) він подався до монастиря в Імстичеві, де й передчасно дня 24 серпня 1918 р. спочив у Господі. Про його подвиги у Красному Броді див. журнал *Село*, Унгар 1911, чис. 4, с. 24.

¹⁸³ Зруйнування Краснобрідського монастиря, а з ним і цінної бібліотеки (понад 2 тисячі книжок) під час воєнних дій у лютому 1915 р. докладно описав Слепцов І. у газеті *Русин*. 3 (Пряшів 1993), с. 6-7.

фіальної церкви, а самі розійшлися по інших монастирях. Однак у повоєнному часі, на празник зіслання Святого Духа та Покрови Божої Матері, приїжджало до Красного Броду кілька монахів з Ужгородського монастиря, які процесійно переносили чудами прославлену Краснобрідську ікону Божої Матері до збереженої там каплички, біля якої відтак відбувалися традиційні Краснобрідські відпусти¹⁸⁴.

5. МОНАСТІР СВ. ХРЕСТА НА БУКОВІЙ ГІРЦІ

До давніх монастирів належить теж і Хрестовоздвиженський монастир на Буковій гірці, яка гордо носитья понад селом Буківці Стropківського округу. Хоч його початки покриті сірою давниною, все ж таки в народі до сьогодні побутує давній переказ про чудесне його походження¹⁸⁵. За народним переданням тудою, свого часу, переходив гурток галичан, які вибралися до Стropкова на ярмарок. До них пристав теж один сліпий жебрак. Втомлені дорогою, вони присіли на Буковій гірці біля джерела «цілющої води», щоб відпочити. Спраглий сліпечь притьмом припав до джерела, обмив спітніле своє обличчя і знеацька прозрів. Його супутники, захоплені чудом, негайно спорудили на тім місці капличку в честь Преображення Господнього, до якої почали паломничати селяни з околичних сіл, і, многі з них, обмившись чи напившись цілющої води, чудесно видужували.

По якомусь часі на те місце прибув пустинник Арсеній, якого народ назвав Босаком¹⁸⁶. Він відновив капличку, а коло неї спорудив собі хатину-скит. З часом до нього пристали ще й інші самітники, які обробляли землю, допомагали бідним і немічним, але притім не занедбували й молитву. Тому й не дивно, що до них почали горнутися богомольці з усіх сторін, які з часом допомогли їм спорудити на тім місці невеличкий дерев'яний монастирець і церковцю. Ось так на

¹⁸⁴ Див. Ваврик М. *По Василянських монастирях*, с. 251. Про відпусти на руїнах Краснобрідського монастиря див. *Schematismus dioecesis Prešovensis pro A.D. 1948. Prešov*, 1948, р. 114; опис відпусту 1948 р. подав Габурчак (псевдонім) у журналі *Благовістник*, 12 (Пряшев 1948), с. 107.

¹⁸⁵ Народне передання про Букову гірку записав Basilovits, *Brevis notitia* Р III, р. 101-102; по нім ще й такі історики. як: А. Кралицький († 1894 р.), В. Галжера († 1938 р.), К. Заклинський († 1966 р.) й інші.

¹⁸⁶ Призвіще *Босак* йому приписали селяни, бо ходив без взуття, босоніж

Буковій гірці, десь при кінці XVII ст., закоренілось і почало змагатись монаше життя¹⁸⁷.

Часи минали. Нестало монахів-пришельців. Давній монастир і церковця запустили. Не було кому заопікуватися богомольцями, які не переставали паломничати на Букову гірку. Нарешті, біля 1730 р. на Буковій гірці з'явився єромонах Іринарх Ясельський, прокуратор василіянського монастиря в Галичині¹⁸⁸, тож буковчани просили його, щоб вислав їм хоч одного монаха, який заопікувався б богомольцями. Однак монастир і його околиця настільки сподобалися Ясельському, що він сам, з двома галицькими монахами, поселився в запустілому монастирі в надії його відновити. В скорому часі йому пощастилося наклонити для своїх далекосяглих задумів власника розлогого Маковицького домену, графа Тому Сірмая, який обдарував монастир 75 га орної землі та 5 гектарів ліса, забезпечивши його всім потрібним до ведення сільського господарства¹⁸⁹.

Відновивши запушений монастир і церкву, Ясельський уже 1738 р. розпочав на Буковій гірці відпустити і то, в суперництві з Краснобрідським монастирем, у празник Зшестя Святого Духа, хоч первісна капличка, а відтак монастир були присвячені Преображенню¹⁹⁰. Так він задумав привабити на Букову гірку всіх маковицьких богомольців, які вже здавна паломничали на славний Святодухівський відпуст при Краснобрідському монастирі.

Після щедрого забезпечення монастиря графом Т. Сірмаєм, Ясельський 1742 р. взявся на свою руку до споруди мурованого монастиря й величавої церкви, причому він уперто відкидав всякий нагляд над собою місцевого протоігумена¹⁹¹, як теж і свою залежність від Мукачів-

¹⁸⁷ В монастирській церкві на Буковій гірці збереглася старинна чаша, яка походить з XVII ст. – див. Гаджега В. у *НЗТТ*, X (Ужгород 1934), с. 55. Там зберігався теж давній дзвін. з надпису якого виходить, що дерев'яний монастир там існував уже в XVI ст. Під час війни дзвін зник. Напевно мадари розтопили його на дуло гармати.

¹⁸⁸ На жаль походження й діяльність І. Ясельського невідоме. Одно певне, що був прокуратором одного з василіянських монастирів у Галичині.

¹⁸⁹ Граф Т. Сірмай забезпечив Буківський монастир під тою умовою, що після його смерті монахи будуть вічно молитися та відправляти св. Службу Божу за упокій його душі.

¹⁹⁰ За свідомством Лучкая М. т. III, с. 265 на старання Ясельського Папа Климент XII уже 17 травня 1738 р. надав Буківському монастирю право повних відпустів («індульгенцій») у празник Святого Духа.

¹⁹¹ В тому часі закарпатським протоігуменом був о. Гедеон Пазин, ЧСВВ (1744-1754).

ського єпископа, до влади якого в тому часі належала також Букова гірка¹⁹². Внаслідок своєї упертості Ясельський був змушений церковними властями вернутися разом із своїми помічниками до Галичини і то саме перед завершенням будинку й монастиря¹⁹³. Тоді Буківський монастир заселили місцеві василіяни¹⁹⁴. Вони опісля й завершили будову величавої церкви, багато кращої від Краснобрідської. Її посвятив 1796 р. єп. Андрій Бачинський у празник Воздвиження Чесного Хреста, звідки й пішла назва – Хрестовоздвиженський монастир на Буковій гірці.

Буківський монастир уже від половини XVIII ст. визначався своєю чотирирічною початковою школою¹⁹⁵, в якій навчалися не тільки вступники до монастиря, але теж і селянські хлопці, які приготувались до дальших студій. Одним з визначних учнів, які завершили початкову школу на Буковій гірці був син буківського пароха, Арсеній Коцак, який відтак продовжував своє навчання у Пряшівській гімназії¹⁹⁶. Буківська школа вславилася ще й тим, що з неї переважно виходили дяко-вчителі для парафіяльних шкіл розлогої Маковицької області¹⁹⁷. Тут переписувались теж і давні книги, з яких слід би згадати хоч би *О пути Єрусалимской игумена Даниїла (1106-1108)*, переписаної 1777 р. монахом Буківського монастиря Іваном Й. Брадачем († 1798 р.) з рукопису XVI ст.¹⁹⁸ І так також Хрестовоздвиженський монастир на

¹⁹² Про усунення Ясельського з Букової гірки постарався тогочасний Мукачівський єпископ Мануїл М. Ольшавський, ЧСВВ († 1767 р.).

¹⁹³ Новоспоруджений Буківський монастир складався з чотирьох келій для монахів, дещо вигіднішої для настоятеля з коморою та розлогою їдальнею з кухнею. Див. *Basilovits, Brevis notitia*. Р.ІІІ, р. 103.

¹⁹⁴ Першим наставником Буківського монастиря, після усунення Ясельського, був призначений благородний чернець о. Гервасій Камінський, ЧСВВ († 1766 р.), якого житєпис подас *Basilovus, Brevis notitia*. Р.ІІІ, р. 97.

¹⁹⁵ В тому часі існували різного типу початкові школи: 1) однорічні чи 2) дворічні по парафіях (дяковчителі), а 3) по містах і деяких монастирях – чотирирічні.

¹⁹⁶ *Арсеній Коцак*. ЧСВВ († 1800 р.) – автор першої слав'яно-руської граматики. Про нього див. розвідку пера Панькевича І. у *НЗТП*, V (Ужгород 1927), с. 232-252.

¹⁹⁷ Див. статтю – «Исторический очерк Маковиць» у збірнику Шлепецького И. *Избранные произведения А. Павловича*, Пряшев 1955, с. 515.

¹⁹⁸ Див. Панькевич І. опублікував рукопис Брадача у *НЗТП*. IV (Ужгород 1925), с. 188. Микитась В. *Давня література Закарпаття*. Львів 1968, с. 141-142 помилково у отожднив автора рукопису († 1798) з Мукачівським єпископом І. Брадачем († 1772)

Буковій гірці став не тільки релігійним, але й культурним осередком всієї Пряшівщини.

Незабаром, однак, він почав підупадати. Уже в 20-х роках XIX ст. не стало монастирських шкіл. Опісля надійшли повстанці Кошута (1848-1849), які, пограбивши монастирські добра, монастир сильно понижили. Нарешті, через брак монаших покликань почало підупадати теж і релігійне значення монастиря. Одиноким виявом колишньої величі Буківського монастиря були щорічні відпусти в Неділю Всіх Святих¹⁹⁹, на празник Преображення²⁰⁰ та Воздвиження Чесного Хреста²⁰¹.

Наприкінці XIX ст. через нестачу монахів та недбальства настоятелів, які цілком перестали старатися про добро монастиря²⁰², Буківський монастир цілком підупав і почав розпадатися, так що 1906 р. зівстав уповні опущений. Однак старанням Краснобрідського ігумена В. Сегедія церкву на Буковій гірці вдалося зберегти й уповні відновити²⁰³, при якій і надалі відбувались щорічні відпусти.

¹⁹⁹ Щоб усунути суперництво щодо Святодухівських відпустів, то єп. Мануїл М. ●льшавський, зразу після усунення Ясельського, переніс Святодухівський відпуст на Буковій гірці на наступну неділю, тобто на Неділю Всіх Святих, хоч відпуст і надалі фігурував як Святодухівський.

²⁰⁰ Преображенський відпуст установив тодішній ігумен В. Сегеді, десь 1895 р. Див. прав. журнал *Заповіт св. Кирила і Методія*, 5 (Пряшів 1966), с. 117.

²⁰¹ Про відпусти на Буковій гірці див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 374-376.

²⁰² Довголітній ігумен Кирило Гулович (1875-1888) уповні занедбав Хрестовоздвиженський монастир на Буковій гірці й нарешті 1889 р. покинув Чин і виїхав до Америки

²⁰³ Життєпис ігумена В. Сегеді († 1918 р.) поданий вище.

РОЗДІЛ III

СУДЬБА МАРАМОРОСЬКИХ МОНАСТИРІВ

На переломі XVII і XVIII ст. на території Марамороського комітату стали появлятися численні монастирі. Були це переважно невеличкі монастирі-скити, в яких, за якийсь час процвітало Богу посвячене життя. Опис поодиноких монастирів поданий за часом їхньої появи.

1. МОНАСТИР СВЯТОГО ДУХА У БІЛІЙ ЦЕРКВІ

Монастир давнього походження, бо споруджений «Драгомиром і його сестрою»¹. Драгомир – це мабуть волоський воєвода Драг, який при кінці XIV ст. заснував разом зі своїм братом Балицею Грушевський монастир². В документах Біла Церква вперше згадується 1373 р. Руїни монастиря збереглися аж до нині у східній околиці села, названій – *Монастирище*. Село довгий час належало до володіння Хустського замку³. В парафіяльній церкві, на головному престолі, зберігався антеминс еп. Г. Бізанція († 1733 р.). Тут похоронений тодішній Марамороський вікарій, протоігумен Григорій Булко, ЧСВВ († 1742 р.), скошений чумою під час посіщення Бичківського монастиря.

В тому часі Білоцерковний монастир був уже опущений (брак монахів) і повірений наглядові місцевого пароха, а монастирські посілості передані Мукачівському монастиреві на Чернечій горі.

¹ Див. Г. Кінах, ЧСВВ, «Посіщення Марамороських монастирів 1749 р.», звіт протоігумена у *Записках ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 115 (далі цитую: Кінах Г. Посіщення... 1749).

² Пап С. *Історія*, т. I, с. 470-472.

³ Див. *Історія міст і сіл УРСР*. Закарпатська область. Київ 1969, с. 524.

2. УСПЕНСЬКИЙ МОНАСТІР У МОЙСЕЄВІ⁴

Заснований 1672 р., коли місцевий парох повдовів⁵. Він тоді постригся у ченці, спорудив собі невеличкий монастир з церковцею в честь Успіння Пресвятої Богородиці⁶. Тут він, як ігумен, перебував до кінця свого боговідданого життя. Як монастир, так і церковця збереглися до сьогодні. При потічку, недалеко монастиря, знаходиться млин. Монастир був забезпечений 20 моргами землі.

В околиці Мойсеєва ще до нині живе багато українців, для яких Мойсеївський монастир став релігійно-культурним осередком, доказом чого був багатолюдний Успенський відпуст. Аж до половини XVIII ст. монастир підлягав Мукачівському єпископові⁷. Опісля був прилучений до Герлянської румунської єпархії, ставши парафією⁸.

Хоч Мойсеївський монастир з іншими Марамороськими монастирями був 1788 р. цісарем Йосифом II зліквідований, все ж таки він у короткому часі був відновлений як парафіяльний⁹.

3. МОНАСТІР СВ. МИХАЙЛА У ЖУЛИНІ

Заснував місцевий парох Лупул Пап¹⁰. Він, недалеко за селом, на вершку стрімкого горбу, збудував дерев'яну церкву в честь св. Михайла, а коло неї три окремі келії-скити для монахів. В одній з тих келій він сам замешкав. Церковцю посвятив Марамороський православний єп. Йосиф Стойка. Першим настоятелем монастиря-

⁴ Мойсеїв – по мад. Mojszény; по рум. Moisejn.

⁵ У Східній Церкві всякий шлюб після священничих свячень – заборонений.

⁶ Дерев'яний монастиреш, коли був споруджений новий, мурований монастир (1910 р.), перемінили на столярню.

⁷ 1756 р. під час візитації протоігумен Й. Скрипка знайшов на вівтарі антеміс Мукачівського єп. М. Ольшавського, ЧСВВ – див. Г. Кінах, ЧСВВ, «Посіщення закарпатських монастирів ЧСВВ – 1756», звіт поміщений у *Записках ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 441.

⁸ Останній український у Мойсеївському монастирі був о. Йосафат Жеткей, ЧСВВ, який там помер 17.V.1866 р.

⁹ Про його дальшу долю у 30-х рр. минулого століття див. мою статтю про Румунську провінцію у *Записках ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 210-211.

¹⁰ Жулин (часом Джулин) – по мад. Gyulafalva по рум. Giulesti – див. Г. Кінах, ЧСВВ. «Посіщення – 1749», II (Жовква 1926), с. 116-117; та «Посіщення – 1756». у *Записках ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 442.

скиту став ієромонах Теодосій, який по якомусь часі помер в Углянській обителі. Його наслідником став син фундатора, монах Стефан.

У церкві, на вівтарній стіні, вирізблений кириличними буквами (числами) рік посвячення, тобто 1692. На престолі стояв антемінс еп. Стойки. Всі богослужбні книги церковно-слов'янські. Напрестольний службник виданий у Львові¹¹. Зовні на стіні церкви, теж церковно-слов'янськими буквами, напис: «Здѣ погребен естъ еромонах Серапион, года 1760». Це все свідчить про український характер Жулинського монастиря.

Фундатор монастиря, Лупул Пап, походив з нямешської шляхти, тож щедро забезпечив монастир своїми посіlostями. А на узбіччі горба, довкола монастиря, зростав рясний сад. На жаль, через брак монаших покликань, монастир у скорому часі почав занепадати, так що в часі ліквідації марамороських монастирів (1788 р.) в нім уже не стало монахів, а в монастирській церкві тільки час-від-часу відправляв св. Літургію місцевий парох, о. Н. Рудник¹².

Накінець ще слід згадати, що на Жулинській парафії зберігається цінний *Службник* Львівського еп. Гедеона Балабана († 1607 р.), виданий 1604 р. у Стрятині. Правдоподібно його перенесли на парафію з Жулинського монастиря в часі ліквідації монастиря¹³.

4. БОГОРОДИЧНИЙ МОНАСТИР У КРИЧЕВІМ

Кричевський монастир заснував місцевий парох, о. Петро Стойка, рідний брат Марамороського православного еп. Йосифа Стойки († 1711 р.), який після смерти своєї жінки вступив до Угольського монастиря, постригся у ченці й прийняв монаше ім'я – Петроній. Проживши в Угольській обителі біля 10 літ, вернувся до Кричевого і на своїй посіlostі за селом¹⁴ поставив собі хатину-скит, а по якомусь часі, за допомогою свого брата, еп. Йосифа, спорудив на тому місці дерев'яну

¹¹ Рік видання львівського *Службника* не поданий. Мабуть з 1680 або 1691 р.

¹² Див. *Записки ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 445.

¹³ Там же, с. 446. Про Стрятинський *Службник* еп. Г. Балабана див. М. Соловій, *ЧСВВ. Божественна Літургія*. Рим 1964, с. 63.

¹⁴ Рід Стойків належав до дрібничкової шляхти, т. зв. нямешів.

церковцю з монастирем. Церкву посвятив його брат 1702 р. у честь Різдва Пресвятої Богородиці. При допомозі селян він взявся до корчування запустілих довкола хат і заростів, так що по кількох роках жертвенної праці, додавши свої посілості, він уповні забезпечив існування монастиря Пресвятої Богородиці у Кричевім.

Десь біля 1714 р. ікона Пресвятої Богородиці у Кричевській монастирській церкві чудесно плакала, проливаючи сльози протягом 4-х тижнів, тож Мукачівський архім. Йосиф І. Годермарський († 1729 р.) відніс Кричівську чудотворну ікону до Ягерського єпископа Стефана Телекеші († 1715 р.) для урядового перевірчення¹⁵. Однак через смерть єпископа саме свідоцтво, а з ним і чудесна ікона там таки і застрягла.

Тим часом у Кричевській монастирській церкві була виставлена інша ікона Божої Матері, яка незабаром, у половині вересня 1719 р., теж прослезилася. Тим-то Кричевський монастир став важливим відпустовим місцем для цілої Мараморощини. Після того, як ціла Мараморощина була 1721 р. підпорядкована Мукачівському єпископу Г. Бізанцієві, ЧСВВ¹⁶, то Мараморський православний єп. Доситей Теодорович († 1733 р.) тайно викрав цю другу Чудотворну ікону і передав у руки каштеляна Хустського замку, який примістив її в замковій каплиці. 1766 р., під час бурі, блискавка вдарила у замковий склад боєвих припасів і рознесла цілу кріпость, яка до нині лежить у руїнах. Так пропав і слід за Чудотворною іконою¹⁷.

На превеликий жаль, через брак монахів, монастир уже в половині XVIII ст. почав хутко занепадати, так що за звітом протоігумена Йоаникія Скрипки у 1756 р. там уже не було кому відправити Службу Божу¹⁸. Монастирем опікувався тільки дякон. Місцеві нямеші скоро почали розкрадати монастирські посілості, так що коли настав час ліквідації Мараморських монастирів, то в Кричевім вже нічого не лишилося для конфіскації.

¹⁵ Протягом XVIII ст. римо-католический єпископ Ягерський приписував собі владу теж і над греко-католиками Закарпаття – див. А. Пекар, ЧСВВ, *Нариси*, т. I, с. 51-58.

¹⁶ Там же, с. 71-73.

¹⁷ Історію Кричевської чудотворної ікони подав Пап С. *Записки ЧСВВ*, XIV (Рим 1991), с. 130-131

¹⁸ Див. звіт протоігумена Й. Скрипки, ЧСВВ, з 1756 р. – *Записки ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 437

5. МОНАСТІР СВ. МИКОЛАЯ У ДРАГОВІ

Заснований 1705 р. на загальне бажання селян. Місце, призначене на монастир під горбом Велика Клова, в долині річки Терєблї, було густо заросле хашами та всякого роду кущами, так що селянам взяло майже два роки, щоб його прочистити для вжитку монастиря. Після спорудження невеличкої церковці, її посвятив Марамороський православний єп. Йосиф Стойка († 1711 р.) в честь св. Миколая. Монастир забезпечений землями, які дарували місцеві нямеші.

Зі звітів генеральних візитацій з 1749-1756 р. відомо, що спочатку селяни збудували на тім місці тільки кілька келій-скитів, в яких монахи жили одинцем. Між іншими, в одній з тих келій в рр. 1721-1726 жив тодішній Марамороський вікарій, о. Прокопій Годермарський, ЧСВВ¹⁹. В скорому часі, однак, селяни спорудили на тому місці невеличкий дерев'яний монастирець, але його тамошній землевласник, на ім'я Лошвай, спалив до самих основ. За народним переказом, Господь Бог ще того самого року покарав його смертю, так що народ таки мав нагоду збудувати у Драгові монастир²⁰. При монастирі існував також млин.

Через брак монаших покликань монастир у короткому часі почав підупадати, аж нарешті 1756 р. до Драгова був призначений на ігумена о. Манасій Пукач, ЧСВВ, який уповні відживив монастир. Однак по трьох роках його нестало. Тож драгівські селяни 1775 р. звернулися до монашого провінційного собору у Мукачеві привернути їм колишнього ігумена о. М. Пукача. Вони не були свідомі того, що він ще 1761 р. упокоївся²¹.

Як в інших занепалих монастирях, так само і в Драгові, монастирські добра ставали добичею нечесних селян. Ба навіть настоятелі сусідних монастирів забирали до себе церковні посудини, чи богослужєбні книги. Навіть Драгівський парох присвоїв собі чашу, деякі ризи²². Те саме діялось і по інших знесених Марамороських монастирях.

¹⁹ Там же. с. 436; про діяльність о. Прокопія Годермарського, ЧСВВ, як Мараморського вікарія – cfr. *Schematismus Dioecesis Munkacsiensis pro A.D. 1878. Ungvarini 1878*, pp. 152-153.

²⁰ Див. М. Пукач. ЧСВВ. Легенди нашого краю. Ужгород 1972, с. 65.

²¹ М. Пукач, ЧСВВ помер 23 квітня 1761 р. в Мукачівському монастирі.

²² Історію Драгівського монастиря подав о. К. Шафранкович. ЧСВВ у газеті *Свѣтъ*, Ужгород 1869. чис. 6, с. 3

Місце на узгір'ї горба Велика Клива, де стояв монастир, ще до сьогодні селяни називають – Монастирем²³.

6. ПЕТРО-ПАВЛІВСЬКИЙ МОНАСТІР У ВІЛЬХІВЦЯХ

Заснований біля 1708 р., коли «на просьбу сусіднього пароха Івана Зубрицького, вільхівчани збудували невеличкий монастирець з церковцею. Саме в тому часі померла жінка місцевого пароха (декана) Дмитрія Вільхівського. Тож в Углянському монастирі він постригся у ченці, прийнявши монаше ім'я – Доситей. По якомусь часі він вернувся до Вільхівців, Тячівський район, і перебрав тамошній монастир св. Петра й Павла під свою опіку, як ігумен²⁴, аж до 1718 р., коли Молдавським митрополитом був висвячений на Марамороського єпископа.

Ставши єпископом, Доситей Теодорович²⁵ поселився в Углянському монастирі, однак, він і надалі уважав себе ігуменом Вільхівського монастиря, тому вільно розпоряджався його добрами. Так само і селяни, які допомогли спорудити монастир, почували себе вільними користуватися монастирськими надбаннями. Ось так Вільхівський монастир св. Петра і Павла ледва животів і не мав нагоди вповні розвинутися²⁶.

7. СВЯТА ОБИТЕЛЬ ЄВДЯНСЬКА

Євдянська обитель²⁷ була заснована 1709 р. волоськими дворянами: Лазарем і Миколою Балла. Вони подарували теж гарне й просторе місце, де розбудували дерев'яну церкву, а довкола неї 4 хатини-скити для монахів. Під церквою знаходилася п'ята келія, в якій перебував зайшлий монах Серапіон, висвячений у Молдавії²⁸.

²³ Пагіря В. *Монастирі Закарпаття*, Мукачєво 1994, с. 103.

²⁴ Пап С. *Історія*, т. II, с. 292.

²⁵ Як син Теодора, брата єп. Й. Зейканя, єп. Доситей прибрав собі прізвище – Теодорович – див. Лучкай М. *Історія*, т. III, с. 139-140.

²⁶ Одиноке вірогідне джерело про Вільхівський монастир, це звіт візитації з 1749 р. *Записки ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 112-113.

²⁷ Євдя, по рум. Jevd; по мал. Jód.

²⁸ В половині XVIII ст. через брак монаших покликань, ктитори прийняли для відправ у монастирській церкві ієромонаха Серапіона, свяченого православним єпископом – див. Звіт візитації з 1756 р у *Записках ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 441.

Під час візитації 1749 р. протоігумен Г. Пазин завважав, що в церкві на вівтарі ще все стояв старий антемінс прав. єп. Йоаникія Зейканя († 1687 р.), то приказав замінити його новим, освяченим Мукачівським єп. М. Ольшавським, ЧСВВ²⁹.

Монастир був достатньо забезпечений фундаторами, однак уже їхні наслідники намагалися відібрати від монастиря бодай частину даровизни, однак це їм не вдалося, бо збереглися дарчі грамоти.

Це все, що я міг зібрати про мало знаний Євдяньський монастир. Візитатори не подали навіть ім'я святого, якому була присвячена монастирська церква.

8. МОНАСТИРЕЦЬ-СКИТ У БАРСАНОВІМ

Барсанівський монастирець-скит розміщений над річкою Іва, нині в Румунії. В грамоті з 1390 р., в якій означені межі села, читаємо, що «одна дорога вела до монастиря». Значить, що на периферії села вже в XIV ст. стояв монастир. Та про нього мені годі було знайти якоїсь певної згадки³⁰. Та на основі грамоти з 1711 р. місцевим парохом, Іваном Стефанком, там був поставлений ще інший монастир, свого роду – скит.

Того року, під час морської плавби, зірвалася велика буря. Тож, зі страху, він обітував, що у випадку щасливого повороту поставить на славу Божу монастир. Так і сталося. При допомозі своїх синів та місцевих нямешів він 1711 р. поставив церковцю, а коло неї 4 віддільних келій-скитів. А відтак, після смерті своєї жінки, він і сам постригся у ченці, прийнявши ім'я Сави і, як ігумен, перебрав опіку над монастирем.

Саме в тому часі помер Марамороський православний єп. Йосиф Стойка, тож церковцю і скит посвятив його наслідник – єпископ Серафим Петрован³¹. Одначе, єпископ Доситей Теодорович уважав його «незаконним єпископом», тому він «пересвятив» монастирську церковцю, а на престолі поставив свій антемінс.

²⁹ При візитації 1756 р. протоігумен Й. Скрипка зазначив, що антемінс був єпископа М. Ольшавського – *Там же*, с. 440.

³⁰ Див. Пап С. *Історія*, т. II, с. 286.

³¹ Серафим С. Петрован був Марамороським єпископом у рр. 1711-1714. Гому, що схилився до з'єдинення, то нез'єдинені скинули його з єпископства, як незаконного. Помер 1717 р., будучи ув'язненим – див. Пекар А. *Наука*, т. I, с. 184

Місце під монастир, заросле хащами, пожертвовали самі селяни і треба було його викорчувати. Воно досить просторе і в скорому часі пишалось гарним городом і рясними садами. На жаль, через брак покликань, Берсанівський монастир не мав нагоди вповні розвинутися.

Під час візитації 1756 р. там мешкав тільки ієромонах Атанасій Грубняк, який опікувався церковцею і богослуженнями, а господарем монастиря і його майна був на той час румунський священик³². 1788 р. монастир був з іншими Марамороськими монастирями зліквідований.

9. БОРОНЯВСЬКИЙ МОНАСТИР СВ. БЛАГОВІЩЕННЯ

Благовіщенський монастир у Бороняві був заснований 1716 р. Хоч 1788 р. як самостійний монастир він був знесений, все ж таки, для допомоги школи, був приєднаний до Імстичівського монастиря. Однак з часом віджив і 1861 р. наново став самостійним монастирем. Тож його історія буде подана пізніше, у розділі IV, де про монастирі новішого часу.

10. БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У БЕДЕВЛІ

Благовіщенський монастир у Бедевлі, Тячівського району, заснований 1719 р. Присілок Бедевлі ще й сьогодні називається – *Монастир*. Значить, що там колись знаходився монастир. Про нього згадує грамота від 2 лютого 1389 р.: «Місце, яке називається – *Монастир*...»³³. Коли і хто його заснував та коли він зник – невідомо. Тут бесіда про новіший Бедевлянський монастир.

1719 р. Бедевлянський дяко-вчитель, Теодор Дубонович, випросив собі від селян відповідне місце, на якому, при допомозі тих же селян, здвигнув дерев'яний монастир з церквою у честь Благовіщення Пресвятої Богородиці³⁴. Місцеві ж нямеші, зі свого боку, щедро забезпечили монастир землею. Сам засновник монастиря постригся у ченці, прийнявши ім'я – Теофілакт³⁵.

³² З візитації 1756 р. *Записки ЧСВВ*. III (Львів 1930), с. 441.

³³ Пап С. *Історія*, т. II, с. 285. На жаль він не подав джерело грамоти. Мукачівський *Шематизм* на 1893 р., с. 70, подає, що *Монастир* був присілком Бедевлі.

³⁴ Рік заснування Бедевлянського монастиря (1719) вирізьблений над дверима церкви.

³⁵ Теофілакт – це грецьке ім'я й означає Богом хоронений.

Та заки фундатор монастиря помер († 1745 р.), ненаситний феодал Йосиф Бетлен насильно загарбав собі монастирські землі, а монастир задумав зруйнувати. Тож селяни тоді дали землевласникові взаміну ділянки землі на іншому місці, а монастирські посілості були знову звернені монастиреві. Ось так селянам удалося зберегти монастир з його посіlostями.

Виглядає, що на початку біля церкви не було спільного монастиря, і монахи жили самотно, в окремих келіях-скитах. Згодом, однак, збудували спільний монастир, однак, на досить невідгідному й тяжко-доступному місці. Монастир уже у 1749 р. потребував відновлення³⁶. Монастирська церква була споруджена на вершці мальовничого горба, окружена рясними садами. Всередині церква була оздоблена гарним іконостасом³⁷.

Через брак покликань, у монастирі пересічно перебувало тільки двоє-троє монахів³⁸, хоч монастир міг вигідно примістити шістьох законників.

Переважно монахи займалися церквою та богослуженнями для богомольців, а господарями, які дбали про монастирські добра, зазвичай, були світські священики.

Благовіщенський монастир у Бедевлі гарно утримувався аж до часу його знесення 1788 р.

11. ХРЕСТОВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ВЕЛИКОМУ БИЧКОВІ

Коли і як постав Хрестовоздвиженський монастир у Великому Бичкові (Рахівський район) – невідомо, зате знаємо, що монастирська церква була споруджена 1719 р., як зазначено над церковними дверима. За переданням церкву спорудив майстер Сремія Джудій, житель недалекого села Луг. Місце під церкву подарувало село. Церкву посвятив 1722 р., у честь Воздвиження Чесного Хреста, тогочасний Марамороський вікарій о. Прокопій Годермарський, ЧСВВ.

³⁶ Див. Звіт візитації з 1749 р. у *Затисках ЧСВВ*. II (Жовква 1926), с. 113.

³⁷ Там же.

³⁸ В половині XVIII ст. у Бедевлянському монастирі ще проживало четверо монахів, один з них – брат-помічник

Після спорудження монастирської церкви, згаданий майстер Єремія Джудій прийняв монашу рясу й ім'я Гедеон. І саме він, при допомозі дарованих земель, забезпечив монастир усім потрібним. Він теж гарно оздобив церкву й забезпечив усіма церковними книгами³⁹.

Монастир був споруджений для чотирьох монахів, коло нього була хата для господаря, а друга – для робітників. В часі візитації (1749 р.) там перебував ще й один послушник, а монастир доглядав Лужанський парох Лука.

Дня 22 листопада 1742 р. у Бичківському монастирі помер, заражений холерою, протоігумен Григорій Ю. Булко, ЧСВВ, похований у Білій Церкві, теж Рахівського району, у бувшій монастирській церкві⁴⁰.

То все, що я міг зібрати про зниклий 1788 р. Хрестовоздвиженський монастир у Великому Бичкові.

12. МОНАСТИРЕЦЬ У ВИШНІЙ ВИШАВІ

Скитський монастирець у Вишній Вишаві був заснований 1719 р⁴¹. Місце під монастир подарував тамошній селянин Василь Град у лісі, між горами, тяжко приступне. Селяни викорчували і прочистили від заростів подаровану землю, а відтак поставили невеличку церковцю, яку посвятив нез'єдинений Марамороський єп. Доситей Теодорович 1723 р.⁴².

Місцевий селянин, на ім'я Григорій, який наглядав побудову церковці, постригся у Мойсеївському монастирі у ченці, прийняв ім'я – Геннадій і замешкав при церковці як ігумен монастиря. З часом він надбав для монастиря кілька ділянок орної землі та сіножаті. Під час візитації монастирця 1749 р. церква була уже гарно прибрана й забезпечена всіма церковними книгами. При церковці стояли тільки дві келії-скити та одна хижчина для робітників. В тому часі при монастирці не було ні одного законника, тільки світський чоловік з жінкою, які

³⁹ Богослужбні книги були київського чи львівського видання Тільки *Гребник* був друкований у Венеції – див. Звіт візитації з 1749 р. у *Записках ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 116.

⁴⁰ Там же, с. 115.

⁴¹ Вишня Вишава – по рум. *Vişeu de Sus*; по мад. *Jelső Visó*.

⁴² Див. *Науковий Сборник Галицько-Русской Матицы на год 1865*, Львов 1865, с. 52.

наглядали монастирець і його добра⁴³. Вишавський монастирець був знесений 1788 р.

Як бачимо, Марамороські монастирі, за винятком давніх Углянського та Грушівського, як скоро появлялися, так скоро і зникали. Головні причини їхнього скорого занепаду були наступні: 1) Брак монашого духа в їхніх засновників, чи настоятелів. 2) Брак гідного забезпечення поодиноких монастирів та 3) Брак монаших покликань. За статистикою з 1786 р. у всіх Марамороських монастирях, включно з Угольським, жило тільки 12 монахів, з яких четверо братів-помічників⁴⁴.

При кінці XVIII ст. цар Йосиф II († 1790 р.) розпочав основну реформу монаших згромаджень та їхніх монастирів. І так, між іншим, він 1788 р. зліквідував усі монастирі, які не мали відповідне число монахів і не займалися вихованням дітей чи якоюсь іншою добродійною діяльністю. Так ото, на основі Йосифінського декрету з 1788 р. були знесені всі марамороські монастирі, враз з Угольським⁴⁵. Одинокий Боронявський монастир не був знесений, але приєднаний до Святомихайлівського монастиря в Імстичеві⁴⁶.

⁴³ Головні дані про Вишавський монастир подав о. протоігумен І. Пазин, ЧСВВ у своїм Звіті з 1749 р., див. *Записки ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 120-121.

⁴⁴ Див. Каталог монахів Мукачівської єпархії, списаний Й. Базиловичем для єп. А. Бачинського (рукопис). Ужгород 1786 р.

⁴⁵ Кралицький А. «Список монастырей ЧСВВ истертых императором Йосифом II 1788 г.», див. Науковий Сборник Матицы на год 1865, с. 50-52.

⁴⁶ Там же, с. 52.

РОЗДІЛ IV

МОНАСТИРІ НОВШИХ ЧАСІВ

У IV розділі звернемо увагу на монастирі, які пережили Йосифінську реформу, а саме: 1. Імстичівський, 2. Зарічський, 3. Боронявський, 4. Малоберезницький (або Березнянський), 5. Біксадський, 6. Маріяповчанський, і найновіший – 7. Ужгородський.

1. СВЯТОМИХАЙЛІВСЬКИЙ МОНАСТІР В ІМСТИЧЕВІ

Засновником Імстичівського монастиря в Іршавському районі був православний Мукачівський єпископ Йоаникій Зейкань († 1686 р.), за походженням з дрібничкової шляхти. Будучи парохом Імстичівської церкви, по смерті своєї жінки, він постригся в ченці, прийнявши ім'я – Йоаникій. Ставши православним Мукачівським єпископом, 1661 р. він спорудив на своїх посіlostях монастир з церквою в честь св. Михаїла, при якому звичайно перебувало четверо ченців.

Після призначення з'єдиненого єпископа Партенія († 1665 р.) до Мукачева єп. Зейкань перейшов і замешкав при Імстичівському монастирі, а згодом перейшов до Углянського монастиря, звідкіля управляв нез'єдиною Марамороською єпархією (1665-1685). Наприкінці тяжко занедужав, вернувся до Імстичівського монастиря, де й помер прикінці 1686 р. У своїм заповіті передав усе своє майно й посіlostі на монастир.

Виглядає, що в 90-х роках XVII ст. Імстичівський монастир св. Михаїла став з'єдиненим і був підпорядкований Мукачівському з'єдиненому єпископові.

В першій половині XVIII ст. був збудований новий монастир, а відтак нова, гарно споруджена церква, всередині чепурно вкрашена. При монастирі жило четверо монахів, для яких стара церква була перебудована на їдальню й кухню з коморою. Монахи ревно займалися церковними відправами та численними богомольцями, які часто

напливали до монастиря. Монастирськими добрами, зазвичай, займалися під наглядом ігумена повдовілі священники.

1760 р. після того, як Зарічський монастир був зруйнований, то всі його посілості були передані Святомихайлівському монастиреві в Імстичеві¹.

1757 р. на ігумена Імстичівського монастиря був призначений ревний монах, о. Герман Хватала, ЧСВВ². Тому що давний монастир почав розпадатися, то він притьмом взявся до будови нового, тим разом мурованого монастиря, що його завершив при кінці 1773 р³. Щодо мурованої церкви, то її спорудив 1798 р. ігумен Аврамії Колесар, ЧСВВ, у бароковім стилі, у формі хреста, якого бічні рамена дещо коротші⁴. При церкві зноситься триярусна дзвіниця, завершена бароковою банею⁵.

Інший Імстичівський ігумен, о. Гавриїл Бачинський, ЧСВВ, будучи настоятелем Краснобрідського монастиря (1759-1762), так захопився тамошньою монастирською школою, що подібну школу заснував теж і в Імстичеві⁶. З часом також Імстичівська монастирська школа розвинулася у дяківсько-учительську, з якої опісля виходили добре вишколені дяко-вчителі⁷. Незабаром Імстичівська монастирська школа почала приймати теж і селянських хлопців, так що 1860 р. заслугою відданого вчителя, о. Іларія Фенцика, ЧСВВ⁸, монастирська школа в Імстичеві набула 1860 р. всі права публічної школи, для якої тодішній

¹ Про це пізніше, у 2-й главі розділу IV – де про Зарічський монастир.

² Герман Хватала, ЧСВВ, названий Ториський, був два рази Імстичівським ігуменом, а саме: 1757-1760 та 1772-1775.

³ Монастир побудований для шістьох монахів, з рефектарем і кухнею, а під монастирем – пивниця.

⁴ Аврамії Колесар, ЧСВВ був Імстичівським ігуменом упродовж 18 років (1792-1810). Вірні його ширю поважали, тож на будову церкви склали шедри жертви.

⁵ Архітектурний опис церкви зі знимкою поданий у збірній праці – *Памятники градостроительства и архитектуры Укр. ССР*, Київ 1985, с. 185.

⁶ Гавриїл Бачинський, ЧСВВ († 1797 р.) сповняв обов'язки ігумена Імстичівського монастиря від 1775 до 1778 р.

⁷ А. Коцак, ЧСВВ († 1800 р.) на просьбу Імстичівського ігумена дав у дяківсько-учительській школі в Імстичеві курс слов'яно-руської мови і списав скорочений конспект граматики під заголовком: *Граматики Русская или паче рекии Словенская – не дѣтем, но юношам приличествующая* - див. Панькевич І. у НЗТП. V (Ужгород 1927), с. 234.

⁸ Про успішне навчання в Імстичівській монастирській школі – див. Добрал Ф. «Мстичево 1868 года». стаття у газеті *Свѣт*. Ужгород 1868. чис. 3. с. 3-4.

ігумен, о. Корнилій Шафранкович, ЧСВВ († 1871 р.) розбудував вигідний, мурований будинок⁹. Початкова школа при Імстичівському монастирі утрималась аж до большевицької займанщини Закарпаття¹⁰.

На храм церкви, тобто у празник св. Михаїла, до Імстичева від самого початку горнулися богомольці з усіх сторін Срібної Землі, що й дало почин славним Імстичівським відпустам, які відбувались три рази щороку, а саме: 1) у празник Христового Вознесіння; 2) Різдва Пресвятої Богородиці та 3) св. Архістратиґа Михаїла¹¹. З них найбільше прославився Богородичний¹².

Святомихайлівський монастир в Імстичеві був останнім, що приступив до реформи Закарпатської провінції. До якогось часу в нім жили монахи, які відмовились прийняти реформу. Щойно 1931 р. під наглядом ігумена Петра Котовича, ЧСВВ, монастир був уключений до реформи¹³, а ті ченці, які далі противилися реформі, були приміщені у Боронявському монастирі¹⁴.

Після окупації Закарпаття совітами Імстичівський монастир ще існував кілька років, але тільки як горезвісна концентраційна обитель для ув'язнених василіянських ченців, перед їхнім засудом на заслання. Монастирську школу вони розбудували й примістили в ній школу-гуртожиток для розумово відсталих дітей, а в монастирі замешкали деякі вчителі. Церкву ж уживали на склад різного знаряддя.

Опісля, коли за правління Горбачова прийшла віднова Мукачівської з'єдиненої єпархії (1989 р.), то відданий підпільний чернець о. Павло Мадяр, ЧСВВ. († 1996 р.) розпочав робити всякі старання для повернення Імстичівського монастиря. І так уже у квітні

⁹ Корнилій Шафранкович, ЧСВВ († 1871 р.) був Імстичівським ігуменом у рр. 1866-1869. Похвальний допис про його діяльність – *Там же*, 1869 р., чис. 32, с. 3-4.

¹⁰ Большевики зліквідували монастирську школу в Імстичеві 1950 р., а опісля примістили в ній школу для розумово відсталих дітей.

¹¹ Про відпусти при Імстичівському монастирі – див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 365-366.

¹² Сп. А. Бачинський освятив новий, мурований храм у празник Різдва Пресвятої Богородиці (21 вересня за ст. ст.) і 1806 р. набув численні відпусти-індульгенції для паломників.

¹³ Див життя о. П. Котовича, ЧСВВ († 1955 р.) пера о. І. Назарка, ЧСВВ у *Затісках ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 506-510; Некролог списав Е. Пашак, ЧСВВ) у журналі *Світло*. Торонто 1955, чис. 12, с. 9-10.

¹⁴ Монахи, які відмовились прийняти реформу і замешкали в Боронявському монастирі: 1. Вартоломей Мотринець († 1957 р.) – як ігумен; 2. Константин Голиш († 1945 р.). 3. Климентій І авриш (незабаром виступив з Чину) та 4. Методій Кралицький († 1945 р.)

1991 р. монастир і церква були звернені василіянам, а на утримання монастиря приділили ще 1 гектар землі на город. Тоді о. Мадяр, як настоятель монастиря, пильно взявся до віднови Імстичівської церкви й обителі.

Незабаром до о. Мадяра долучилися ще два старші брати-помічники, які вернулися від своїх родин, щоб свято завершити у монастирі свій, Богу посвячений, вік. Ось так чернече життя при Свято-михайлівському монастирі в Імстичеві почало наново гарно знагатися.

2. МОНАСТИРЕЦЬ СВ. МИКОЛИ У ЗАРІЧЧІ

Хоч Мукачівський псевдо-єпископ Методій Раковецький¹⁵ шойно 1689 р. дав дозволення на спорудження монастиря при Зарічській парафіяльній церкві¹⁶, все ж таки початків Святомиколаївського монастиря у Заріччі слід шукати ще перед 1685 р¹⁷. Основним добродієм монастиря був Кив'яждський парох Іван Колубець¹⁸, який саме 1685 р. подарував Зарічському монастиреві усі ним надбані землі, а їх він набув чимало¹⁹. Відтак і він сам постригся у ченці, прийнявши монаше ім'я – Йоаникій²⁰. Ось так, завдяки значній даровизні о. Колубця, Зарічський монастир при кінці XVII ст. почав гарно розвиватись.

На жаль, про розвиток та дальше життя Зарічського монастиря брак відповідних джерел, крім побіжної згадки двох ігуменів, а саме: Інокентія Борзаковського з 1713 р, при перебранні пожертвуваних на

¹⁵ Методій Раковецький († 1693 р.), ігумен Мукачівського монастиря, був висвячений на єпископа прогнаним Молдавським митрополитом Доситеєм (перебував у Перегінському монастирі в Галичині) і то без дозволення як світської, так і церковної влади – див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 185.

¹⁶ Дозволення Раковецького, чи радше повідомлення, від 26 квітня 1689 р. подав Нодіпка А. *Oktánitára*, р. 279-280; теж Лелекач М. у *Наукових Записках Ужгородського державного університету*, XIV (Ужгород 1955), с. 229-230.

¹⁷ Збереглася дарча грамота свящ. Івана Колубця для Зарічського монастиря з 1685 р. Її опублікував Лелекач М. у тих же *Наукових Записках*, XIV (1955), с. 287-288.

¹⁸ Село Кив'яждь від 1948 р. – Кам'янське Іршавського району.

¹⁹ Див. вище, прим. 17.

²⁰ Купчу грамоту з 1687 р. підписав ієромонах Йоаникій Колубець – див. *МЗ-МVK* у Свиднику, т. IV, кн. 2 (Пряшів 1970), с. 164. Як подає Лучкай М. *Історія*, т. III, с. 160, то о. Колубець «завершив своє Богу посвячене життя у Мукачівському монастирі».

монастир земель²¹, та Никифора Старости в рр. 1745 та 1750²². Як подає А. Кралицький, саме тоді, тобто біля 1750 р., Зарічський монастир був знищений, а всі його посідання були передані Святомихайлівському монастиреві в Імстичеві²³.

За народним переданням, Зарічський монастир був зруйнований землевласником Гайтаї, завзятим протестантом, мовляв, монастирська худоба паслася на його пасовиськах²⁴. На місці, де колись стояв монастир, споруджено Святомиколаївську капличку, в якій, час від часу, імстичівські монахи відправляли для зарічівських богомольців богослуження²⁵. Нарешті й вона зникла, так що по Святомиколаївському монастирю у Заріччі не лишилося навіть сліду.

3. БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ МОНАСТИР У ХУСТ-БОРОНЯВІ

У хроніці Боронявського монастиря записано, що 1716 р. парох Нижнього Селища, Іван Козак, постригся у ченці, прийнявши монаше ім'я – Йосиф. Відтак на горбі, недалеко під самим лісом він закупив невеличку ділянку землі, на якій він спорудив собі дерев'яну церкву, і коло неї малу хатину-скит. В короткому часі до нього пристало кілька подвижників-самотників, які в короткому часі збудували спільний монастир з чотирма келіями, їдальнею та кухнею з коморою. При посіщенні протоігумена Й. Скрипки, ЧСВВ 1756 р., як монастир, так і церковця потребували вже ремонт. В тому часі в монастирі перебуло двоє монахів і двоє мирян (господар і робітник)²⁶.

Після капітального ремонту монастиря, десь біля 1783 р., була споруджена теж і нова церква, посвячена у празник Благовіщення Пресвятої Богородиці. З того часу монастир названо – Благовіщенським.

²¹ Там же, т. III, с. 160

²² Н Староста підписаний на грамотах рр. 1745 та 1750. Пізніше став Боронявським ігуменом (1756-1759). Помер в Імстичівському монастирі 1761 р. – див. Пагиря В. *Монастирі*, с. 44

²³ Див. *Временник Института Ставропигійского на год 1872*, Львов 1872, с. 107.

²⁴ Див. Пап С. *Історія*, т. II, с. 291.

²⁵ Cfr. *Schematismus dioec. Munkacsiensis pro A.D. 1915*, p. 134.

²⁶ Звіт з візитації Боронявського монастиря з 1756 р. у *Записках ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 435-436.

Недалеко монастиря, під лісом була керниця джерельної води, звідкіля монахи набирали для монастиря свіжу воду. Одного разу, як монах набрав з керниці воду, то над керницею з'явилася йому Божа Мати з Ісусом на руках. Коли ж Богородиця не переставала над керницею з'являтися, то вістка про чудесне явління Божої Матері розійшлась по далекій околиці, то побожні люди почали гуртом приходити до керниці, щоб помолитися й набрати собі води, яка виявилась цілющою.

1785 р. Боронявською появою Божої Матері зацікавився талановитий монах, о. Йоаникій Базилович, ЧСВВ²⁷, який, розпитавши наочних свідків чудесної появи, намалював на полотні ікону Богородиці, як вона являлася. Того ж року, у празник Благовіщення, її посвятили і поставили на іконостасі, над царськими дверима. Богомольний народ з любов'ю горнувся до ікони, щоб вимолити собі й рідним помочи й небесної ласки. З часом почали творитись чуда і слава про Боронявську чудотворну ікону Божої Матері рознеслась по цілому краю²⁸.

1893 р. за благословенням Папи Лева XIII ікону було торжественно укороновано. Тоді перед іконою поставили дерев'яні сходи, по яких вірні, під час відпусту, мали нагоду підійти й поцілувати освячену ікону, і то три рази до року, тобто на Благовіщення, св. Пророка Іллі та на Воздвиження Чесного Хреста²⁹. З того часу Боронявський монастир став головним відпустовим місцем цілої Мараморощини³⁰.

Як було сказано, цісар Йосиф II 1788 р. скасував усі Мараморські монастирі. Однак Боронявський монастир не був уповні зліквідований, але прилучений до Імстичівського монастиря³¹.

Протоігумен Яків Бованкович († 1854 р.) тяжко провинився проти монаших обітів, тож судовим собором 1840 р. був скинений з ігумен-

²⁷ У тому часі Й. Базилович був учителем богослов'я у Маріяповчанському монастирі, де ікона Божої Матері чудесно слезила трьома наворотами – див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 358-359.

²⁸ Див. статтю Клованича І. «Незвичайна ікона», у газеті *Новини Закарпаття*, від 27 серпня 1992 р., с. 4.

²⁹ В ці празники Папа Лев XIII наділив Боронявський монастир численними відпустами (індульгенціями) – див. *Schematismus dioecesis Munkacsiensis pro A.D. 1908*, р. 306.

³⁰ Про Боронявські відпусти див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 366-368.

³¹ Тодішнім Імстичівським ігуменом був Яків Валкович, ЧСВВ († 1791 р.).

ства³², суспендований від відправи св. Літургії й висланий на покуту до опущеного Боронявського монастиря, під наглядом старенького ієромонаха Мартиніяна Кочіша³³.

Бованкович щиро покався, був звільнений зі суспензи і вже 1845 р. були повернені йому всі монаші права. Під час своєї покути він до тієї міри загосподарив Боронявський монастир, що той уже 1861 р. став повноправним монастирем, незалежним від Імстичева³⁴.

При кінці XIX ст. стара монастирська церква у Бороняві почала розпадатися, тож новопоставлений ігумен Єронім Фізер³⁵ взявся до будови нової і то з тривкового дубового дерева, поставлену на кам'яному фундаменті, так що назовні вона виглядала наче мурована. Її освятив 1884 р. о. протоігумен М. Микита, в празник Воздвиження Чесного Хреста³⁶.

Наступник Фізера, ігумен Матей Врabelь³⁷, придбавши певних матеріальних засобів, спорудив у короткому часі новий, уже мурований монастир з каплицею³⁸. На той час Боронявський монастир був уже також і матеріально добре забезпечений³⁹.

Завдяки монастиреві, село Боронява почало сильно зростати. Спочатку селяни приходили на богослуження до монастирської церкви, аж нарешті, при кінці XIX ст. монахи, при помочі селян, розбудували в середині села муровану церкву, яка була освячена у празник Різдва Пресвятої Богородиці 1888 р. Її обслуговували монахи монастиря⁴⁰.

³² На провінційнім соборі – капітулі 1839 р. о. Я. Бованкович був призначений на ігумена до Біксадського монастиря.

³³ У мене є копія протоколу судового процесу з 1840 р.

³⁴ Так подав Кралицький А. у *Науковому Сборнику Галицко-Русской Матицы на 1866 год*, Львов 1866, с. 316; див. теж статтю И. М. В., «Монастырь св. Благовѣшенія в Боронявѣ», у журналі *Листок*, 6 (Унгвар 1890), с. 66.

³⁵ Єронім Фізер, ЧСВВ († 1899 р.) був довголітнім ігуменом Боронявського монастиря (1872-1888).

³⁶ Див. *Листок*, 6 (Унгвар, 1890), с. 66-67.

³⁷ Матей Врabelь, ЧСВВ, теж довгий час був ігуменом (1888-1902).

³⁸ Див. *Листок*, 6 (Унгвар 1890), с. 67. В тому часі в Боронявськiм монастирі жили три ієромонахи й один брат-помічник.

³⁹ Див. Клованич І. *Історія Боронявського Благовіщенського монастиря оо. Василіян*, Львів 1994, с. 7-8.

⁴⁰ Там же.

Завдяки Чудотворній іконі слава Боронявського монастиря розносилась широко-далеко, передовсім у 20-х роках минулого століття. Це не подобалося деяким завзятим православним і вони постановили знищити Чудотворну ікону. Тож ніччю 1927 р., після Ілїїного відпусту, вони закрилися до монастирської церкви й викрали ікону, враз з цінними церковними речами. До того ще й отруїли монастирську керницю⁴¹. Чудотворна ікона Божої Матері була якимсь дивом привернена монастиреві, однак 1928 р. православні знову її викрали з церкви⁴². Однак Мати Божа і цим разом знайшла дорогу вернутись у свій монастир, щоб паломники й надалі могли горнутися до своєї Небесної Заступниці.

Найбільш числений відпуст при Боронявському монастирі відбувся 1946 р., вже за радянської влади, коли у празник св. Іллі там зібралося до 40 тисяч прочан, в якому взяв участь і єпископ-мученик Теодор Ромжа († 1947 р.), який широко закликав вірних витримати у своїй вірі до кінця⁴³. Тож і не дивно, що обласна рада ще того самого року рішила закрити Боронявський монастир, що і сталося початком 1948 р.⁴⁴. В монастирі сільська рада примістила дитячий садок, а церкву віддали колгоспові на склад зерна й овочів. Та народ і далі приходив на це святе місце, молився, співав побожні пісні та палив свічки, благаючи захисту Божої Матері.

Щоб знеохотити богомольців приходити на моління при церкві, Чудотворну ікону 1957 р. перенесли до парафіяльного Вознесінського храму в Хусті, який був у руках православних⁴⁵. Та за влади Горбачова настала політична відлига, так що в половині 1990 р. василіянам був звернений Боронявський монастир з церквою, хоч сильно пошкоджені. Вірні прихапцем взялися до ремонту церкви, так що на Різдво 1991 р. вже торжественно відправлено Службу Божу, при великому здвизі народу. Та ще літом того ж самого року також і Чудотворна ікона Божої Матері привернена монастиреві, так що у празник св. Іллі знову віджили славні Боронявські відпусти, при участі 10 тисяч паломників.

⁴¹ Див. *Благовістник*, 8 (Ужгород 1922), с. 6-7.

⁴² Клованич І. «Як боронили Боронявську ікону», стаття у журналі *Карпатський край*, Ужгород 1995, чч. 1-4, с. 88-89.

⁴³ Гавриш О. «Блаженний Теодор», стаття у журналі *Благовістник*, 7 (Ужгород 1991), с. 4.

⁴⁴ Див. Клованич І. *Історія Боронявського монастиря*, с. 8-9.

⁴⁵ *Там же*, с. 10-11.

З того часу монаше життя у Благовіщенському монастирі в Хуст-Бороняві гарно змагається⁴⁶.

4. МОНАСТИР СВ. МИКОЛИ У МАЛИМ БЕРЕЗНІМ

Через брак достовірних джерел ще й сьогодні нам годі сказати щось певного про початки Малоберезнянського монастиря. Найдавніша грамота, в якій виразно зазначене його існування, це заява прогнаного з Мукачівського монастиря єп. Йосифа Волошиновського з 10 грудня 1675 р., значить, у тім році монастир у Малому Березному вже існував⁴⁷.

З певних джерел теж знаємо, що Гуменський землевласник, граф Юрій III Другет († 1620 р.) початком XVII ст. одідичив також Ужгородську домінію, до якої належала уся Ужанська долина, wraz з Малим Березним Великоберезнянського району⁴⁸.

За народним переданням граф Другет на тому місці, на якому опісля станув монастир, задумав розташувати собі літню садибу. Коли ж робітники почали розкопувати рів для фундаментів помешкання, то натрапили на «нетлінні мощі» чудно прибраної дівчинки. Зворушений цим знайденням могили, граф на тім місці поставив замість садиби невеличку каплицю, в якій відтак почали відправляти богослуження. Незабаром тудою переходив якийсь монах з Галичини⁴⁹. Зачарований мальовничою красою місця, поставив собі біля каплиці хатину-скит і почав там відправляти різні богослуження та повчати народ, що приходив до нього. Незабаром до нього пристали й інші захожі монахи, так що вже при кінці XVII ст. там станув монастир з церковцею.

З певних джерел знаємо, що початком наступного, чи пак XVIII ст. Малоберезнянський монастир, присвячений св. Миколаю, був уже

⁴⁶ Клованич І. «І знову Боронява у торжествах», стаття у *Благовіснику*, 6 (Ужгород 1991), с. 3.

⁴⁷ Повний текст грамоти єп. Й. Волошиновського подав Дулишкович І. *Историческія черты*, Унгвар 1875, т. II, с. 125.

⁴⁸ Малий Березний заснований 1427 р. – див. *Історія міст і сіл Укр. РСР. Закарпатська область*, Київ 1969, с. 200.

⁴⁹ Галицькі монахи часто переїжджали Ужанською долиною «на Угри», по літургичне вино.

вповні діяльний, з монастирською школою-новіціятим для вступників до чернечого життя⁵⁰.

1730 р. ігуменом для Малого Березного був назначений ревний монах, о. Гедеон Пазин († 1754 р.), який без найменшого зволікання взявся до упорядкування монастирських справ, передовсім до матеріального забезпечення монастиря⁵¹. Згодом, при допомозі Цісарського Релігійного фонду й пожертв побожних людей, він взявся до розбудови мурованого монастиря, що його завершив 1742 р. і саме тоді, коли він задумав розпочати будову церкви, нагло помер протоігумен Г. Булко († 1742 р.). Його наступником був вибраний Гедеон Пазин, ЧСВВ.

Пазин, як Малоберезнянський ігумен, залишив по собі значні фонди, так що його наслідник, Гервасій Камінський мав змогу прихапцем збудувати при монастирі величаву муровану церкву. Її врочисто освятив 1752 р. у празник св. Миколая еп. Мануїл Ольшавський. Звідси пішла назва монастиря – Святомиколаївський⁵².

В короткому часі ігумен Герман Хватала, ЧСВВ († 1789 р.) гарно розбудував ще й монастирську обитель, додавши до неї ще чотири кімнати, простору їдальню та кухню з коморою. На узгір'ї понад церквою поставив чудову капличку Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії, де літом відправляли для богомольців св. Літургію⁵³.

Тут ще слід згадати, що під час ігуменства Іриней Зельного, ЧСВВ (1856-1863) монастирська церква була відновлена й по-мистецьки оздоблена⁵⁴.

⁵⁰ Так о. Йоаникій Скрипка, ЧСВВ († 1769 р.), уродженець Строквова, 1730 р. вступив до монастиря у Малім Березнім і там відбув свій новіціят – див. Кінах Г. *Записки ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 432.

⁵¹ Життєпис Г. Пази́на, ЧСВВ. – *Там же*, с. 97. Родина графа Другета пожертвувала на монастир десятину урожаю сусіднього села Мирча, але наслідник Ужгородського домену, граф Миколай Берчені († 1711 р.) відібрав цю даровизну, так що Малоберезнянський монастир лишився тільки з двома ділячками землі. Задля повстання графа Берчені проти цісаря, Ужгородські посілости перейшли в руки цісаря – від якого ігумен Пазин виклопотав звернення десятину врожаю села Мирча. Про упадок графа Берчені – див. Lacko M. *Unio Uzhorodensis*, p. 9.

⁵² Сfr. Basilovits, P. III, p. 97.

⁵³ Герман Хватала, ЧСВВ, званий Торонський († 1789 р.), був Малоберезнянським ігуменом через 12 літ (1760-1772) *там же*, с. 97-98.

⁵⁴ Іриней Зельний, ЧСВВ, походженням словак, був відтак протоігуменом у рр. 1863-1866. Зненацька відтак виступив з монастиря, оженився і став протестантським міністром – із Хроніки Маріяповчанського монастиря.

Протягом ХХ ст. Святомиколаївський монастир гарно розгосподарювався. Тут розквітало й монаше життя. 1806 р. єпископ А. Бачинський († 1809 р.) проголосив також і Малоберезнянський монастир відпустовим і виклопотав з Риму різні привілеї та індульгенції на храмовий празник – св. Миколая (19 грудня за ст. ст.). Задля зимової пори на Святомиколаївський відпуст приходило небагато прочан, зате літом, під час Святодухівського відпусту, богомольці масами вкривали довколiшні горбки. Відгадувалось до 10 тисяч паломників, з яких майже половина приступала до св. Тайн⁵⁵.

Восени 1926 р. був висланий до Малого Березного о. Павло Гойдич, ЧСВВ, щоб привести до реформи тамошній Святомиколаївський монастир. Він ще не встиг був розпакуватися, коли наспіло повідомлення про його призначення на єпископа до Пряшева⁵⁶. Так ото реформа Малоберезнянського монастиря мусіла зачекати ще два роки, тобто до 1928 р., коли там став ігуменом о. Онуфрій Бурдяк, ЧСВВ⁵⁷. Під наглядом о. Бурдяка у Святомиколаївськiм монастирi, у Малому Березному, був відкритий схоластикат, тобто середньошкільні студії для монашого доросту. Під час Карпатської України там було приміщене також навчання філософії.

Під час мадярської окупації Карпатської України (1939-1944) ченці Малоберезнянського монастиря були переслідовані, однак, не піддалися.

Після совітської займанщини (1944 р.) Святомиколаївський монастир уже по році був зліквідований, а в ньому примістили діточий садок. Відтак 1958 р. вони спорудили школу-гуртожиток для розумово нерозвинених дітей, а церкву змінили на спортивну залю. А всі монастирські посілости перейшли в руки місцевого колгоспу.

Прийшов, однак, кінець і радянській владі. Греко-католицька церква вийшла з підпілля. Почалось теж відродження монашого життя, а з ним, завдяки клопотанню місцевого ієромонаха Бориса Красно-

⁵⁵ Про відпусти при Малоберезнянськiм монастирi – див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 365-366.

⁵⁶ Див. брошуру Пекаря А. *Василіянин-Ісповідник* (сп. П. Гойдич, ЧСВВ), Нью-Йорк, 1961, с. 21-24.

⁵⁷ Онуфрій Бурдяк, ЧСВВ († 1959 р.) галицький василіянин, добровільно зголосився до помочі Закарпатської провінції, де трудився аж до приходу маляр 1939 р. Тоді емігрував до Америки. Його Некролог подало *Світло*, Торонто, 1959, чис. 5, с. 183-184.

бродського, ЧСВВ, наспіло й відновлення Святомиколаївського монастиря в Малому Березному⁵⁸.

В 1989 році розпочалися старання у справі відродження діяльності монастиря. В 1991 р. офіційно зареєстровано церкву, а парохом призначено о. Бориса Краснобродського, ЧСВВ. В 1993 р. ігуменом цього монастиря був призначений нововисвячений священник о. Павло Райчинець, ЧСВВ⁵⁹, який сюди прибув з Імстичівського монастиря. На початку він разом з двома братами замешкав у малому будиночку поруч з монастирем. Згодом, в 1994 р. вони відзискали для себе чотири кімнати і перейшли жити до монастирського корпусу. 24 липня 1994 р. монахам передано північне монастирське крило. Через рік Міністерство України у справах національностей, міграції та культів видало монастиреві свідоцтво про реєстрацію статуту релігійної організації. Під час відпусту Зіслання Святого Духа у 1995 р., еп. Іван Маргітич († 2003 р.) наново посвятив відновлену монастирську церкву й монастир. В 1997 р. остаточно були звільнені усі монастирські приміщення⁶⁰.

Слід звернути увагу, що відновлення монастиря натрапляло на великі перешкоди з боку місцевої влади і більшості вчительського персоналу, який ще діяв при школі-інтернаті біля монастиря. Однак завдяки ревній та самовідданій праці о. Павла Райчинця, ЧСВВ, територія монастиря була звільнена і обитель знову стала місцем молитви, тиші і духовного відродження.

Разом з відновою монастиря проводилися також реставраційні роботи і в монастирській церкві. Ще в 1933 р. вона була розписана знаменитим художником Й. Бокшаєм. Але, оскільки цінні розписи не вдалося відреставрувати, церкву наново розмалював художник М. Приймич. З робіт Й. Бокшая залишилося тільки кілька образів, які знаходяться в церковній каплиці. Протягом 1997 – 2003 рр. у церкві встановлено іконостас роботи місцевого різьбяр – художника Йосифа Волосянського.

⁵⁸ Див. Фенич В., Цапулич О. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир. Ужгород 2004, с. 121-130.

⁵⁹ Павло Райчинець, ЧСВВ став монахом 1972 р. у підпіллі, підпільно завершив філософічні й богословські студії, висвячений на священника 1992 р.

⁶⁰ Див. Фенич В., Цапулич О. цит. тв. с. 128-132. Про дальшу діяльність монастиря у Малому Березному гарно розповідає чепурна книжечка (не подає автора): *Серед Beskidiv Срібної Землі* – Монастир у Малому Березному (місце й рік друку також не подані).

Рішенням Генеральної Управи Василіянського Чину в Римі у 1995 році тут відкрито новіціат – початковий етап на дорозі монашого життя. Першим магістром у Малоберезнянському монастирі став о. Павло Мадяр, ЧСВВ, й 15 червня 1995 р. в монашу рясу облеклися перших четверо юнаків. Після його смерті в листопаді 1996 року обов'язки магістра перейняв о. Борис Краснобродський, ЧСВВ, опісля магістром новіціату став о. Віктор Батіг, ЧСВВ.

Подібно як в історичному минулому Василіяни самовіддано служили українському народові Закарпаття і підтримували його національну свідомість та утверджували його віру в Бога, так само й з виходом із підпілля, вони продовжили цю свою місію, зокрема у Малоберезнянському монастирі, під проводом ігумена о. П. Райчинця, ЧСВВ. В цьому монастирі віджило літургійне життя, в якому разом з монахами почали радо брати участь місцеві жителі. Також почали систематично проводитись реколекції для парафіян, Хресні дороги по Чернечій горі з духовними науками, а храмові празники, такі як Зіслання Святого Духа і Преображення Господне, мали кількадечну релігійну програму і збирали тисячі паломників, серед яких було чимало молоді. Таким чином, Малоберезнянський монастир став одним із найбільших відпустових місць на Закарпатті.

Відродивши свою діяльність та зламавши кригу радянської закам'янілості, Малоберезнянський монастир натрапив на ще одного неприятеля – внутрішнього ворога свідомої віри в Бога і ворога українського народу, який майстерно маскується і намагається знівечити правдиву божу святиню зсередини.

О. Мелетій Малинич, ЧСВВ (1911-2003), який завершив своє земне життя у Малоберезнянському монастирі, незадовго до відходу у вічність неодноразово висловлював свої спостереження про Христову Церкву на Закарпатті. Він казав, що протягом свого життя був свідком трьох великих переслідувань Церкви: з боку мадярів, від комуністичного режиму і після виходу з підпілля. Зі слів о. Мелетія Малинича, ЧСВВ, ставши легалізованою, Церква Христова стала зв'язаною іншими кайданами і її розвитку тепер свідомо перешкоджають не чужі вороги, а її ж служителі, які перейняті не добром людей, а своєю політичною приналежністю і вигодою.

Жертвою таких переслідувань о. М. Матинич, ЧСВВ бачив і Василянську обитель в Малому Березному, яку за часів свободи віросповідання далі продовжували переслідувати подібно, як колись за мадярів та комуністів.

Однак місцеві монахи не звертали уваги на ці зазіхання і продовжували служити насамперед Богові і народові, і їхня праця дала свої плоди – в жодному іншому місці не збирається так багато прочан, як у цьому Василянському монастирі.

У 1998 році ігумен монастиря о. Павло Райчинець, ЧСВВ та отці Борис Краснобродський, ЧСВВ і Мелетій Малинич, ЧСВВ перевезли до Малоберезнянського монастиря старовинну Ікону Мукачівської Божої Матері, яку василіяни переховували протягом „підпілля”. Цю Ікону у 1926 р. Папа Пій XI подарував для Мукачівського монастиря. Вона була намальована в Царгороді в 1453 р.

До 16 липня 2009 року Чудотворна ікона знаходилася в Малоберезнянському монастирі і щороку на храмове і на всі Марійські свята виставлялася для публічного шанування.

16 липня 2009 року Чудотворна ікона „Мукачівська Заступниця” урочисто перенесена до Мукачівського монастиря св. Миколая. У Малоберезнянському монастирі залишилася копія ікони.

2-4 лютого 2009 року у Малоберезнянському монастирі відбулась капітула відновленої Провінції св. Миколая на Закарпатті. Під час капітули було обрано першого Протоігумена відновленої Провінції. Ним став о. Павло Райчинець, ЧСВВ – довголітній ігумен Малоберезнянського монастиря⁶¹.

2 березня 2009 року, Декретом Протоархимандрита Василянського Чину, Малоберезнянський монастир було призначено осідком Провінції св. Миколая⁶².

5. МОНАСТІР СВ. ПЕТРА Й ПАВЛА У БІКСАДІ

Петро-Павлівський монастир у Біксаді, Сукмарського комітату (тепер у Румунії), був заснований 1700 р. По першій світовій війні він

⁶¹ Див. Декрет Протоархимандрита від 02.02.2009 р.

⁶² Див. Декрет Протоархимандрита від 02.03.2009 р.

опинився в границях Румунії. 1937 р. Біксадській монастир став центральним монастирем новоствореної Румунської провінції отців Василян. До того часу Біксадській монастир належав до Закарпатської Святомиколаївської провінції, під наглядом тамошнього протоігумена⁶³.

Початки Біксадського монастиря, як було сказано, сягають до 1700 року, коли Мукачівський єп. Йосиф І. Декамеліс, ЧСВВ, набув від Біксадських нямешів розлогу площу на т. зв. Біксадській горі біля міста і повірив зайшлого архімандрита, Ісаю Каролі зі св. Гори, щоб там заснував монастир⁶⁴.

Архімандрит Ісаю, при допомозі згаданих нямешів та вірних українського походження, у короткому часі спорудив монастир з церквою, що їх освятив єп. Декамеліс у празник св. Петра і Павла 1702 року. Так ото Біксадський монастир став унійним осередком на широку околицю. Це не сподобалося православним румунам і вони, в половині травня 1703 р., напали на монастир і жорстоко замучили арх. Ісаю⁶⁵. Монастир зостався опущений і ним зайнявся місцевий парох, о. Татарин⁶⁶.

Нарешті єп. М. Ольшавський, на домагання вірних, 1757 р. заселив Біксадський монастир трьома монахами-василянами, які там і започаткували правдиво спільне монаше життя⁶⁷. З того часу Петро-Павлівський монастир у Біксаді став духовним вогнищем східно-полудневої частини Мукачівської єпархії та славним відпустовим місцем.

Теперішню муровану церкву на Біксадській горі спорудив 1764 р. тодішній ігумен Венямин Феїр⁶⁸. Новий монастир був збудований далеко пізніше, коли при монастирі була відкрита початкова школа для

⁶³ Історію Румунської провінції я подав у *Записках ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 208-212.

⁶⁴ Про початки Біксадського монастиря подав Кралицький А. у журналі – *Временник Інститута Ставропігійського на год 1872*, Львов 1872, с. 120.

⁶⁵ Сфр. Basilovits, P. III, p. 118-120. Там і про трагічне убивство архімандрита Ісаю.

⁶⁶ Про опіку опущеного монастиря місцевого пароха о. Татарина див. Звіт посіщення о. Й. Скрипки, ЧСВВ з 1756 р. у *Записках ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 435.

⁶⁷ Basilovits, P. III, p. 100; С. Решетило, ЧСВВ, «Монастирь св. Петра и Павла у Биксадѣ», стаття у *Календарѣ Благочестивика на 1928 р. Ужгород 1927*, с. 111.

⁶⁸ Життєпис о. В. Феїра, ЧСВВ подав Basilovits, P. III, p. 100; ігуменом був у рр. 1764-1766. помер 1779 р.

дітей. Поки Петро-Павлівський монастир на Біксадській горі був опущений, ніхто з румунських єпископів не рвався заповнити монастир румунськими монахами, навіть пробували його вповні зліквідувати, а монастир з його землями передати на вжиток Герлянській румунській єпархії⁶⁹. Коли ж відтак монастир, завдяки старанням Мукачівського владики і монахів, уповні віджив і почав гарно розвиватися, тоді Герлянський румунський єпископ Василій Госсу⁷⁰ почав домагатися, щоб Біксадський монастир приєднати до його єпархії, щоб мав змогу відновити Василянський Чин для румунських вірних⁷¹. Однак протоігумен Йоаким Хома, ЧСВВ зберіг монастир за собою, оскільки й Рим признав його нагляд над Біксадським монастирем⁷².

У 20-х роках тамтого (XX) століття в Мукачівському монастирі розпочалась реформа закарпатських василіян. Всі монахи були змушені знову відбути новіціят і відновити свої монаші обіти. Між ними був ревний василіянин румунського походження, який був прихильний реформі, о. Атанасій А. Максим, ЧСВВ, тодішній ігумен Маріяповчанського монастиря. Він перший відновив новіціят у Крехові, а відтак переніс реформу до Маріяповчі⁷³.

Літом 1925 р. о. А. Максима призначили на ігумена Біксадського монастиря, щоб включив і цей монастир до реформи. Як ігумен він у скорому часі розвинув до непізнання Петро-Павлівський монастир у Біксаді, так що Біксадський монастир став провідним монастирем Румунської Василянської провінції, яка була створена 1937 р. Першим її протоігуменом став заслужений ієромонах Атанасій А. Максим, ЧСВВ⁷⁴.

⁶⁹ Як подає Кралицький А. у журналі *Листок*, 15 (Унгвар 1892) 176-177 – то Герлянський єпископ домагався у цісаря передати Біксадський монастир з його посіlostями для єпархіяльної учительської семінарії.

⁷⁰ Василь Госсу був призначений Римом адміністратором румунської Лугошської єпархії (рум. Лугай), а відтак 1912 р. став Герлянським єпископом. Помер 1916 р.

⁷¹ Якщо хотіли відновити Василянський Чин для румунів, то мали у своїх єпархіях бодай три запущені монастирі, тобто: 1) Блаж (рум. Blaj), 2) Мойсеїв (рум. Mojsejn) та 3) славне відпустове місце – Микула (рум. Nicula), так у Герлянській єпархії.

⁷² Див. листа кард. Г. М. Готті, префекта Конгрегації для поширення віри від 1 липня 1914 р. у *Записках ЧСВВ*, VII (Рим 1971), с. 211.

⁷³ Про реформу закарпатських василіян див. мою статтю у *Записках ЧСВВ*, VII, (Рим 1971), с. 157 і даліше.

⁷⁴ Про створення Румунської провінції див. *Записки ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 209-213. Протоігумен А. Максим, ЧСВВ, був 1948 р. ув'язнений комуністами і помер десь на засланні біля 1955 р.

6. МОНАСТИР СВ. МИХАЇЛА У МАРІЯПОВЧІ

Початки й розвиток Маріяповчанського монастиря тісно зв'язані з Чудотворною намісною іконою Божої Матери у місцевій парафіяльній церкві св. Михаїла, яка більше разів чудесно ронила сльози на очах численних свідків.

Перше сльозіння ікони почалось 4 листопада 1690 р. і, з перервами, завершилося 8 грудня. З наказу Ягерського римо-католицького єпископа Ю. Фенеші († 1699 р.) ще того самого року було проведене слідство чудесного сльозіння ікони окремою комісією, яка урядово признала дійсність чуда. Головним свідком був генерал цісарської армії Корбеллі, який притьмом повідомив про чудесне сльозіння згаданої ікони цісаря, який наказав невідклично перенести ікону до Відня. І саме 11 вересня 1697 р., коли у Віденському соборі св. Стефана відбувалось публічне поклоніння Повчанській Чудотворній іконі, князь Євген Савойський під Зентою, недалеко Білгорода, розгромив турецькі полчища. Побіду Савойського князя над турками приписали заступництву Повчанської чудесної ікони, тож примістили її у соборі св. Стефана для загального почитання, там вона славиться до сьогодні. Зате у Повчанській церкві поставили вірну копію чудесної ікони⁷⁵.

І нове чудо! 1 серпня 1715 р. не оригінальна Чудотворна ікона у Відні, але її копія у Повчі, знову заплакала і протягом кількох днів рясно проливала свої матірні сльози над недолею закарпатського поневоленого народу⁷⁶. Свідком другого сльозіння Повчанської Богородиці був також тогочасний вікарій Мукачівської єпархії Юрій Бізанцій, який пізніше став єпископом⁷⁷.

Після сумлінного перевірнення й другого чудесного сльозіння Повчанської ікони, Ягерський єп. Г. Ердевді († 1744 р.) ще того самого року проголосив його чудесним і дозволив на її публічне почитання⁷⁸.

⁷⁵ Пап С. «Слезіння ікони Пресвятої Богородиці у Повчі 1696 р.», стаття у *Благовіснику*, Пряшів 1988, чис. 4, с. 8-10.

⁷⁶ Цим разом ікона-копія сльозила 1, 2 та 5 серпня 1715 р. Докладний опис і перевірнення 2-го сльозіння подав Й. Хома, ЧСВВ, *Марія-Повчанський паломник*. Унгар 1907, с. 7-13; теж Пап С. у *Благовіснику*. Пряшів 1988, чис. 5, с. 8.

⁷⁷ Див. Пекар А *Нариси*. т. 1. с. 186. Юрій Бізанцій, монаше ім'я Геннадій, став опісля Мукачівським єпископом (1716-1733).

⁷⁸ Численні чуда, які відбувалися перед чудотворною іконою, з *Протоколів* слідства виписав о. Сильвестер Лушиш. ЧСВВ, *Марія-Повчанський Вшнець*, Унгар 1899

Тоді до Повчанської церкви почали горнутись численні богомольці-прочани, що й дало почин до славних Маріяповчанських відпустів⁷⁹.

Маріяповчанська парафія аж до 1912 р. належала до Мукачівської єпархії. Тож тамошній єп. Геннадій Юрій Бізанцій, ЧСВВ (1716-1733), глибоко схвилюваний чудесним сльозінням Богородичної ікони, задумав спорудити у Маріяповчі величну церкву, а коло неї монастир. Зібравши деякі фонди, вже літом 1731 р. розпочав будову церкви. На жаль, через скору смерть не мав змоги її завершити. Її завершив шойно єп. Мануїл М. Ольшавський, ЧСВВ († 1767 р.) і на празник св. Михаїла 1749 р. її торжественно освятив⁸⁰. Він же притьмом взявся теж і до будови монастиря і ще того самого року поблагословив під монастир наріжний камінь⁸¹.

Ктитором, чи пак фундатором Повчанської церкви й монастиря став тодішній губернатор Саболчського комітату граф Франциск Каролі⁸² у подяку Богові за врятування його життя під час битви з турками під Білгородом.

Після посвячення церкви, в якій була приміщена Чудотворна ікона Божої Матері, граф Каролі взявся теж до спорудження монастиря, що його він щедро забезпечив земельними посіlostями (біля 600 гектарів). Тим-то він набув право ктиторства Святомихайлівської церкви й монастиря⁸³. Як власник Повчі, він назвав ціле містечко в честь Пресвятої Богородиці – Маріяповч.

Опіку над Святомихайлівським монастирем і церквою перебравли отці Василяни, які в короткому часі розвинули Маріяповч у головний відпустовий осередок Мукачівської єпархії, де паломники тисячами приходили з далеких сторін на всі Богородичні празники. Тож на

⁷⁹ Про Маріяповчанські відпусти див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 358-361.

⁸⁰ Про розбудову Повчанської церкви та монастиря широко розписав Basilovits, P. III, p. 11-47; див. – теж Кралицький А. у журналі *Листок*, 3 (Унгар 1890), с. 32-33; Пап С. *Історія*, т. III, с. 47-49.

⁸¹ Повний текст грамоти, поміщеної в наріжному камені під монастир, подав Basilovits, P. III, p. 12-13. Від імені графа Каролі наріжний камінь закладав адміністратор його посіlostей, Дмитро Рац, який явно заявив, що це робить «для монахів св. Василя Великого» – див. Лучкай М. *Історія*, т. IV, с. 63.

⁸² Про т. зв. ктиторські права див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 23-25. Згаданий Д. Рац теж подарував і від себе 14 тисяч флоренів на монастир. Про нього див. статтю Жатковича Ю. у *Місяцеслов'ї «Унію» на 1907 год*, с. 89-90.

⁸³ Дарчу грамоту графа Ф. Каролі від 20 червня 1757 р. подав Basilovits, P. III, p. 24-30.

просьбу еп. А. Бачинського († 1809 р.) Папа Пій VII 1807 р. надав Маріяповчанському монастиреві різні привілеї та індульгенції для обох обрядів⁸⁴. Найбільше богомольців приходило на Успенський відпуст, який увійшов у мадярську церковну історію як – «оросз буцсу», тобто «руський відпуст»⁸⁵.

Мати Божа не переставала опікуватись нашим бездоленим народом. Тож у передсвяття введення у храм Пречистої Діви Марії, тобто 3 грудня 1905 р., ікона втретє прослезилась. Воно, з перервами, тривало аж до кінця грудня. Єп. Фірцак († 1912 р.) негайно призначив дослідну комісію, очолену каноніком О. Микитою. Згадана комісія вислухала під присягою 60-х наочних свідків і по трьох днях дослідження голова комісії, канонік О. Микита проголосив і це третє сльозіння правдивим і вповні достовірним⁸⁶. Ось так Мати Божа своїми матірними сльозами ще раз прославила василіянську обитель у Маріяповчі.

Маріяповчанський монастир, в якому, часом, перебувало понад двадцять ченців, бігом часу розвинувся також у важливий культурно-народний осередок, до чого, у першій мірі, причинилася монастирська школа, з якої виходили теж гідні дяко-вчителі, які відтак навчали дітей по різних парафіях Мукачівської єпархії.

1777 р. цісарева Марія Тереза (†1780 р.) видала т. зв. Ратіо едучатионис, якою зреформувала систему всіх шкіл Мадярщини і дозволила в публічних школах навчати дітей їхньою рідною мовою⁸⁷. В тому самому часі Маріяповчанська монастирська школа набула право публічних шкіл⁸⁸.

В половині XIV ст. при Маріяповчанським монастирі була заснована теж учительська семінарія чи пак препарандія. З неї виходи-

⁸⁴ Повний текст Папського бреве від 3 липня 1807 р. поданий у Шематизмі Мукачівської єпархії на 1908 р., с. 303-304.

⁸⁵ Див. Пап С. у *Благовіснику*, 5 (Пряшів 1988), с. 10.

⁸⁶ Третє сльозіння ікони вичерпно описав о. Й. Хома, ЧСВВ у своїм *Паломнику*, с. 13-21; див. також статтю Волошина А. у *Місяцеслов'ї «Унію» на 1907 год*, с. 1-4.

⁸⁷ Про «Ратіо едучатионис» з 1777 р. розповідає Мишанич О. *Література Закарпаття XVII-XVIII століть*, Київ 1964, с. 18.

⁸⁸ Австрійський цісар 1718 р. став також королем Мадярщини. Однак усі справи відносно Мадярського королівства цісар полагоджував через т. зв. Намісницьку раду. Розпорядження Намісницької ради від 28 квітня 1777 р. подав Basilovits, P. III, p. 43-45.

ли вже кваліфіковані дяко-вчителі, які значно піднесли церковні школи в Мукачівській єпархії. Та на жаль, єп. Стефан Панкович († 1874 р.) цілком не дбав про розвиток церковних шкіл, тож на його розпорядження Маріяповчанська препарандія вже 1868 р. зісталась закрита⁸⁹.

При Святомихайлівському монастирі, як у важному центрі закарпатських василіян, в різних часах діяли також окремі школи для виховання монашого доросту. Так ото початковий курс для вступників, тобто новіціят, там існував від 1784 до 1821 року. Середня школа для гуманістичних наук, т. зв. схоластикат, згадується в рр. 1810-1821, а згодом ще 1897 р. і далі. Філософічні та богословські студії відбувались у Маріяповчі від 1772 до 1778 р., коли їх перенесено до Святомиколаївського монастиря. Однак, по кількох роках, філософські та богословські студії знову примістили у Маріяповчі, де вони втримались аж до новіших часів⁹⁰.

Бігом часу Маріяповчанський монастир надбав цінну бібліотеку, в якій зберігалось до двох тисяч вартісних книжок, між ними й рідкісні рукописи та першодруки. 1950 р. комуністична влада знесла монастир, а книги попали до різних бібліотек, головню до Дебреценської університетської книгозбірні, де між першодруками зберігається – *Біблія сирґч книги Ветхаго и Новаго Завета*, друкована в Острозі 1581 р⁹¹.

В Дебреценській університетській бібліотеці зберігається повна рукописна *Граматика славенскаго или рускаго языка*, яку Арсеній Коцак, ЧСВВ († 1800 р.) списав саме у Маріяповчі, в рр. 1771-1778, коли там був професором богослов'я. Недавно вона появилася друком⁹². Між Маріяповчанськими рукописами у Дебреценській бібліотеці зберігається ще один визначний твір, а саме: *Правила и установления монашеския*, які списав 1796 р. протоігумен Йоаникій Базилович, ЧСВВ⁹³.

⁸⁹ Див. Ужгородську газету *Свѣт* з 1869 р. чис. 23, с. 4; Сабов Е. *Христоматія*. Унівар 1893. с. 191.

⁹⁰ Basilovits, P. III. p. 45-47.

⁹¹ В описі Маріяповчанської бібліотеки та її судьби я користувався вичерпною працею - Ojtozi Eszter, A. *Mariapöcsi Baziliták Cirillbetűs könyvei* (Кириличні книги Маріяповчанських василіян), Debrecen 1982; див. рецензію Чуми А. в журналі *Дужя*, Пряшів 1983, чис. 4, с. 74-76.

⁹² Коцакова граматика в рукописі знаходиться у Дебреценській бібліотеці. Недавно Й. Дзендзелівський і З. І. анудель видали її друком у *ИЗ-МЛК* у Свиднику. Пряшів, 1990. т. XV, книга 2.

⁹³ Ojtozi E., с. 127. Про списання *Правил* Базиловичем див. мою статтю у *Записках ЧСВВ*. XIV (Рим 1992), с. 107-109. Мені вдалося набути копію *Правил* Базиловича.

Як при кожному василіянському монастирі, так і в Маріяповчі зберігався систематично впорядкований архів. На щастя, його вдалося захоронити від комуністів. Перед ліквідацією василіянських монастирів у Мадярщині, протоігумен Вартоломей Дудаш, ЧСВВ († 2004 р.), щоб уникнути арешт, перейшов на недалеку парафію у містечку Анарч і там, потайки, переніс увесь Маріяповчанський архів, який тепер знаходиться у певних руках мадярських василіян⁹⁴.

Після Першої світової війни Маріяповчанський монастир лишився у кордонах повоєнної Мадярщини, все ж таки на просьбу тогочасного ігумена, о. Атанасія А. Максима, ЧСВВ († біля 1955 р.), Рим дозволив включити Маріяповч до закарпатської Святомиколаївської провінції, так що вже при кінці 1923 р. став підпорядкований реформі закарпатських василіян⁹⁵.

Як знаємо, Маріяповчанські василіяни опікувались також місцевою парафією й парафіяльною школою. Єп. Миколай Дудаш, ЧСВВ († 1972 р.) основно відновив парафіяльну церкву, яка була теж і монастирською, а Папа Пій XII 1948 р. підніс її до гідности Малої Базиліки та надав їй відповідні привілеї й індульгенції⁹⁶.

1946 р. була тайно створена мадярська василіянська провінція св. Стефана, якої протоігуменом став брат єпископа, о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ⁹⁷. Та вже 2 грудня 1950 р. мадярська комуністична влада зліквідувала всі василіянські монастирі, а їхні посілості обернули на державні потреби. Тоді Маріяповчанський монастир був пристосований на притул для німців і похилих віком.

Монахи мали до вибору – вернутися до цивільного життя, або зайняти якусь парафію як світські священники. Тоді єп. Дудаш майже всіх василіян розмістив по вакантних парафіях, а старших віком, які вже не могли самостійно душпастирювати, приділив до молодших ієромонахів по парафіях.

⁹⁴ Вартоломей В. Дудаш, ЧСВВ, протоігумен Мадярської провінції (1947-1950), помер на парафії таки в Анарч, 13 серпня 2004 р. Вислав мені 1995 р. свою автобіографію.

⁹⁵ Ігумен А. Максим, ЧСВВ відбув наново новіціят і літом 1923 р. відновив свої обіти у Крехові, Галичина, і ще того самого року підпорядкував Маріяповчанський монастир реформі.

⁹⁶ Про Маріяповчанську базиліку див. статтю о. А. Великого, ЧСВВ, 1 (Рим 1949) 79-83. Там і Папське бреве від 25 березня 1948 р.

⁹⁷ Про створення Мадярської провінції св. Стефана див. мою статтю у *Записках ЧСВВ*, XI (1982), с. 221-226.

Після розпаду комуністичної влади відновлено мадярську Святостефанську провінцію, а до неї влучено ще й кількох василіян, які надалі трудяться в Америці.

7. СВЯТОВАСИЛІВСЬКИЙ МОНАСТІР В УЖГОРОДІ

Монастир св. Василя Великого в Ужгороді був збудований щойно 1912 р. Ініціатором його заснування був єп. Юлій Фірцак († 1912 р.), який уже 1906 р. під час провінційної капітули у Маріяповчі піддав думку, що не тільки для Мукачівської єпархії, але і для Василіянського Чину було б дуже корисним збудувати в Ужгороді модерний монастир, в якому монахи посвятились би не тільки плеканню духовного життя, але також для освітньо-культурної праці для народу. Рівночасно додав, що єпархія саме закупила грецьку парафіяльну церкву з розлогою площею, яку він був готов відпустити Чиніві під монастир – за ту саму ціну⁹⁸.

Капітульні отці з великим захопленням прийняли пропозицію владики і нововибраний протоігумен, о. Йоаким Хома, ЧСВВ⁹⁹, негайно взявся до будови розлогого монастиря, так що вже 29 жовтня 1911 р. відбулося торжественне благословення наріжного каменя. Праця над спорудою монастиря з гуртожитком (інтернатом) скоро поступала вперед, так що вже початком вересня 1912 р. відбулося святочне освячення новоспорудженого Святовасилівського монастиря в Ужгороді¹⁰⁰. Кошти на будову монастиря та на його модерну обстановку виносили близько півмільйона австрійських корон. Головним добродієм стало Королівське Міністерство Шкільництва й Освіти, яке на спорудження монастиря пожертвувало 300 тисяч корон. Єп. Фірцак залишив у завіщанні п'ять тисяч, а з милостині вірних зібрано біля 20 тисяч корон.

⁹⁸ Це була давня православна парафія для родин грецьких купців, які поселилися в Ужгороді початком XVIII ст. Вони, бігом часу, вповні змадярилися і 1900 р. продали свою церкву з парафіяльним домом Мукачівській єпархії за 16 тисяч флоренів – див. статтю «Греки в Унгварі» у журналі *Литературна неділя*, III (Унгвар 1943), с. 105-106.

⁹⁹ Йоаким Хома, ЧСВВ (1870-1931) – по реформі провінції лишився протоігуменом для тих, які не приступили до реформи. Про його вибір на протоігумена 1906 р. див. статтю у *Місяцеслові «Унію» на 1907 год. Унгвар 1906*, с. 46-48; його Некролог у журналі *Благовістник*, 10 (Ужгород 1931), с. 145-146.

¹⁰⁰ На жаль, єп. Ю. Фірцак помер 1 червня 1912 р., так що освячення монастиря довершив уже його наслідник єп. Антоній Папп (1912-1924).

А решту видатків (біля 175 тисяч корон) покрили заможніші монастирі¹⁰¹. Першим ігуменом Ужгородського монастиря став о. Атанасій А. Максим, ЧСВВ, який у великій мірі причинився до завершення монастиря й відкриття інтернату ще того самого 1912 р.¹⁰².

Саме тоді, коли монастир почав гарно розвиватися, прийшла світова війна, яка сильно припинила дальший його розвиток, бо вже 1915 р. більша частина будинку була реквізована на воєнну лікарню. А після перевороту в монастирі дочасно примістилися деякі державні уряди, що у великій мірі спиняло нормальний розвиток монастирського життя. Все ж таки інтернат, чи пак гуртожиток, безупинно розвивався і число вихованців зростало з року на рік, так що в ювілейному, тобто в 1937 р., там виховувалось уже 98 учнів середніх шкіл¹⁰³. При гуртожитку існувала численна бібліотека, добре вишколений хор і мандолінова орchestra, гарно зорганізований пласт, ба навіть волейбольні та футбольні дружини. Релігійно вони були зорганізовані в Апостольстві молитви¹⁰⁴, в Марійській дружині та рухливому товаристві Борців Христа, яке гордилося своїм драматичним гуртком¹⁰⁵. На своїм поверсі вихованці гуртожитку мали свою приватну каплицю, в якій вони брали участь у щоденній св. Літургії, часто приступали до св. Таїн та мали нагоду довільно відвідувати Євхаристійного Христа.

У вересні 1923 р. ігуменом Ужгородського монастиря, щоб його включити до реформи, став о. Єронім Малицький, ЧСВВ¹⁰⁶. Він негайно взявся до відновлення давньої, т. зв. грецької церкви на монастирському подвір'ї та започаткував щоденні богослуження для

¹⁰¹ Покриття видатків на будову монастиря подає Шематизм Мукачівської єпархії на 1915 р., с. 220; див. Й. Хома, ЧСВВ, *Унгарський монастир св. Василія Великого*, стаття у Мїсяцесловї на 1913 год, Унгвар 1912, с. 66-71.

¹⁰² Атанасій А. Максим, ЧСВВ († біля 1955 р.), обов'язки ігумена при Ужгородському монастирі сповняв аж до 1918 р., коли був перенесений на ігумена до Маріяпівчї.

¹⁰³ Див. *Благовїстник*, 10 (Ужгород 1937), с. 184-185.

¹⁰⁴ Рух Апостольства молитви започаткував при монастирській церкві в Ужгороді о. Павло Гойдич, ЧСВВ 1924 р. – див. Пекар А. *Василіянин-Ісповідник*, Нью-Йорк 1961, с. 14-16.

¹⁰⁵ Т-во Борців Христа заснував о. Христофор Миськів, ЧСВВ, як суто українське релігійне товариство – див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 356-357.

¹⁰⁶ Некролог о. Є. Малицького, ЧСВВ († 1925 р.) див. у журналі *Душпастьєрь*, 3 (Ужгород 1925), с. 136-137.

вірних. Оновлена церква літом 1924 р. була освячена в честь св. Василя, а душпастирські обов'язки взяв на себе тодішній префект гуртожитку, о. Павло П. Гойдич, ЧСВВ, що відтак став Пряшівським єпископом (1928-1960). При церкві він притьмом заснував Апостольство молитви і став чільним ширителем почитання Пресвятого Серця Христа-Чоловіколюбця¹⁰⁷. Так ото Святотришівська церква при монастирі стала головним центром Апостольства молитви в Мукачівській єпархії¹⁰⁸.

Для пожвавлення Апостольства молитви, оо. Василяни 1926 р. одержавши від Папи Пія XI († 1939 р.) відповідні привілеї й індульгенції, розпочали при монастирі в празник Пресвятого Серця Христа-Чоловіколюбця¹⁰⁹ відпусти, в якому взяло участь понад тисяча членів Апостольства молитви. Число паломників зростало з року в рік, хоч при монастирській церкві не було багато місця для більшого здвигу народу¹¹⁰.

Для піднесення релігійного життя потрібна католицька преса. Тому закарпатські василіяни від самого початку реформи мріяли набути свою власну друкарню. Їхню мрію здійснив 1925 р. о. Петро Котович, ЧСВВ, коли став ігуменом Ужгородського монастиря¹¹¹. Набувши друкарню, він притьмом започаткував Видавництво оо. Василян, яке у великій мірі причинилося до релігійно-культурного піднесення закарпатських вірних.

З Ужгородської друкарні виходив релігійний журнал Благовістник¹¹² та Календар Благовістника, різні молитовники, релігійні книжечки, ба навіть наукові праці¹¹³. Василянська друкарня в

¹⁰⁷ Про Апостольство молитви та почитання Христа-Чоловіколюбця див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 352-352.

¹⁰⁸ Див. *Благовістник*, Ужгород 1934, с. 81-82.

¹⁰⁹ Празник Христа-Чоловіколюбця припадає на п'ятницю 3-го тижня після Зшестя Святого Духа, його, звично, переносять на неділю.

¹¹⁰ Про відпусти при Ужгородському монастирі див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 368-369.

¹¹¹ Петро Котович, ЧСВВ († 1955 р.) – галицького походження, призначений на ігумена Ужгородського монастиря 24 квітня 1928 р. Обширний його життєпис о. І. Назарко, ЧСВВ помістив у *Записках ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 506-510.

¹¹² 1935 р. *Благовістник* почав нове життя під назвою: *Благовістник Пресвятого Серця Христового*.

¹¹³ Сам о. Котович зредагував перші 4 Календарі Благовістника, 5 різних молитовників, кільканадцять релігійних книжечок тощо.

Ужгороді видавала також богослужбові книги, різні збірники новіших літургійних відправ, церковні співаники тощо. І саме завдяки друкарні поживалась теж і письменницька діяльність деяких ченців, між котрими слід поіменно згадати о. Севастіяна Сабола, ЧСВВ, прославленого поета Зореслава¹¹⁴.

Завершенням культурно-освітньої діяльності закарпатських василіян було відкриття класичної гімназії, що її започаткував при Ужгородському монастирі протоігумен Полікарп Булик, ЧСВВ¹¹⁵. Хоч навчання почалось 1 вересня 1937р., однак урочисте відкриття гімназії відбулося щойно 28 листопада. При відкритті о. Булик заявив: «Ми бажаємо дати підкарпатському народові нове покоління свідомих, характерних, Христовим і народним духом перейнятих провидників, які ніколи не зрадять своєї віри, чи свого народу»¹¹⁶.

Навчання почалось тільки з першою класою, в яких навчалось 84 учні. Наступний, тобто 1938-1939 навчальний рік розпочався вже з чотирма класами, в яких навчалось 226 учнів. Аж тут раптом, 2 листопада 1938 р., прийшов т. зв. віденський арбітраж, який присудив місто Ужгород з околицею Мадярщині. Тож василіянську гімназію, враз з гуртожитком, перенесено до Великого Бичкова, де їх примістили в новозбудованому будинку горожанської школи. Та вже в березні 1939 р. мадяри, після насильної окупації Карпатської України, зліквідували василіянську класичну гімназію, а всіх монахів, виходців з Галичини та Пряшівщини, виселили до сусідної Словаччини¹¹⁷.

Мадярські василіяни з Маріяповчі зайняли Ужгородський монастир, в якому й надалі втримували гуртожиток, як також друкарню, продовжуючи й надалі видавати Благовістник. Однак совіти, зайнявши 1944 р. Закарпаття, в скорому часі зліквідували всі василіянські монастирі. Жертвою ліквідації монастирів 1948 р. став також Ужгородський монастир, який незабаром був переданий для

114 Під псевдонімом Зореслав, о. Сабол видав дві збірки поезій. Див. його Некролог, пера Л. Баботової, у журналі Дукля, 2 (Пряшів 2003), с. 40-43.

115 1932 р., ставши протоігуменом, о. Булик переніс свій осідок з Черневої гори до Ужгорода. Його життєпис появився в журналі *Світло*, 1 (Торонто 1972), с. 25-27.

116 Про урочисте відкриття гімназії див. *Благовістник*, 12 (Ужгород 1937), с. 189-191.

117 *Каталог* Закарпатської провінції на 1940 р. виданий уже мадярськими василіянами, на с. 24 – подає, що в тому часі виселено на Пряшівщину 17 монахів, тобто 8 священників, 5 схоластиків та 4 братів-помічників.

вжитку новоствореного університету, а монастирську церкву – на склад¹¹⁸.

Вже за вільної України, незважаючи на різні заходи василіян, управління університету вперто відмовляє звернення монастиря його законним власникам.

8. НОВИЙ МОНАСТІР У МУКАЧЕВІ

Після легалізації УГКЦ, у 90-х роках ХХ століття Василіяни робили спроби повернути відібраний колись насильно Мукачівський монастир та дати можливість людям відродити свій дух, який протягом стількох років виявився надламаним, однак безрезультатно. Місцева влада незаконно передала монастир у власність Російській Православній Церкві Московського Патріархату.

Здавалось би, з того моменту назавжди стала втраченою можливість відродити центр релігійного життя на Закарпатті, яким був Мукачівський монастир. Перед Василіянами закрили двері їхнього власного дому. Однак Василіяни не зневірились. І мабуть сама Божа Мати, ікону якої вони переховували за часів підпілля, сприяла їм у цьому, адже в 2007 році, влітку, стараннями о. Павла Райчинця, ЧСВВ, тодішнього ігумена Малоберезнянського монастиря й теперішнього Протоігумена відновленої Провінції св. Миколая, було виділено в м. Мукачеві гектар землі під будівництво нового василіянського монастиря і Церкви. І це може рівнятися з чудом в наші часи.

З'явилась можливість повернутись ченцям-василіянам до м. Мукачево, однак найголовніше – це те, що з'явилась можливість повернути ікону Матері Божої туди, де вона принесла радість і щастя тисячам людей, що приходили до неї.

У 2008 році нововиділену територію було огорожено й збудовано каплицю.

У 2009 році було завершено будівництво тимчасового монастиря й каплиці для богослужінь. Будівництво проводилось стараннями вищезгаданого о. Павла Райчинця, ЧСВВ.

¹¹⁸ Про знищення Ужгородської монастирської церкви див. Сирохман М. *Втрачені церкви Закарпаття*, Торонто-Ужгород, 1999, с. 102.

16 липня 2009 року, на свято Чудотворної Ікони Мукачівської Божої Матері, відбулось посвячення монастирської каплиці Василянського монастиря св. Миколая у м. Мукачево.

Посвячення здійснив Високопреосвященний Кир Мілан Шашік, Апостольський Адміністратор Мукачівської греко-католицької єпархії. В урочистості взяв також участь Високопреосвященний Кир Іриной Білик, ЧСВВ, Канонік Римської Папської Базиліки Святої Марії Більшої та близько 40 ієромонахів Василянського Чину та священників Мукачівської єпархії, серед яких були присутніми: Протоігумен Провінції св. Миколая Василянського Чину св. Йосафата в Україні, Впр. о. Павло Райчинець, ЧСВВ; Протоігумен Провінції Насвятішого Спасителя в Україні, Впр. о. Йоанікій Чверенчук, ЧСВВ; Протоігумен Провінції свв. Кирила і Методія у Словаччині, Впр. о. Володимир Седлачек, ЧСВВ.

Обряд посвячення розпочався об 11.00 у монастирській каплиці. Опісля відбувся урочистий похід з Мукачівською Чудотворною іконою Божої Матері до відпустового підвищення, де відбулася Архієрейська Свята Літургія.

Владика Іриной, після Святої Літургії, наділив монастир у Мукачеві грамотою Римської Папської Базиліки Святої Марії Більшої. Урочистість закінчилась торжественним походом від відпустового підвищення до монастирської каплиці, під час якого Владика Мілан та Іриной окропили людей свяченою водою.

Від цього моменту отці Василяни розпочали свою діяльність у Мукачівському монастирі св. Миколая. Подія ця історично важлива з огляду на те, що з того часу, відколи Василян насильно вивезли з Мукачівського монастиря у 1947 році, до тепер їхньої присутності у Мукачеві не було. Посвяченням монастирської каплиці було зірвано шістдесятидвохрічну відсутність діяльності Василян у м. Мукачево, яка до війни була найбільш вагомою у поширенні Царства Божого серед українського народу на Закарпатті.

28 серпня 2009 року відбувся відпуст у новому Мукачівському монастирі св. Миколая. Це перший василянський відпуст у Мукачеві після шістдесятирічної перерви. У відпустових святкуваннях взяв участь Преосвященний владика Кир Мілан Шашік, Апостольський адміністратор Мукачівської греко-католицької єпархії. Святкування розпочалися у кафедральному соборі м. Мукачево, у якому була також

виставлена Чудотворна ікона Божої Матері. Після Архієрейської Літургії відбувся процесійний похід з Іконою, від катедри до монастиря оо. Василян, де відбулася Архієрейська свята Літургія.

В такий спосіб, на свято Успіння Пресвятої Богородиці, ікона Мукачівської Божої Матері повернулася до новозбудованої василянської обителі у м. Мукачево, яка до цього часу, після віднайдення її Василянами у 90-х роках, знаходилась у Малоберезнянському монастирі¹¹⁹.

¹¹⁹ Списав на основі інформації Протоігумена П. Райчинця, ЧСВВ.

РОЗДІЛ V

МОНАШИЙ УСТРІЙ Й УПРАВЛІННЯ

Між умовами Берестейського з'єдинення, що відносилося також і до Ужгородської унії, між різними умовами Апостольській Столиці була предложена і та умова, щоб поодинокі монастирі і їхні ігумени, згідно з давнім звичаєм Східної Церкви, були й надалі підпорядковані владі єпископа¹. Ось так усі закарпатські монастирі та їхні ігумени були під послухом Мукачівського єпископа. Так ото Мукачівські єпископи, осівшись при Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі, були також його настоятелем, з правами архимандрита.

Однак 1733 р., за згодою єп. Геннадія Ю. Бізанція, головним настоятелем став протоігумен, який управляв монастирями після *Чернечих правил і постанов*. Його, як теж ігуменів поодиноких монастирів, призначував Чернечий Собор, чи пак капітула, що її скликав протоігумен що три, пізніше що чотири роки. Великі зміни чернечого устрою на Закарпатті настали після реформи поодиноких монастирів, коли вони, як Святомиколаївська провінція, були підпорядковані протоархимандритові, тобто головному настоятелю Чину, з осідком у Римі.

Тож у цьому розділі буде слово: 1) Про правління монастирів єпископами; 2) Про встановлення протоігуменів; 3) Про Чернечі правила і постанови; 4) Про Чернечі собори, тобто капітули та 5) Про реформу закарпатських монастирів.

1. УПРАВЛІННЯ МОНАСТИРІВ ЄПИСКОПАМИ

Зі самих початків на Мукачівських єпископів були призначувані заслужені монахи Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі.

¹ Це так званна 14-а умова з'єдинення – див. *Записки ЧСБВ*, XV (Рим 1996), с. 77; про права східних єпископів щодо монахів – cfr. M. Wojnar, OSBM., *De regimine Basilianorum Ruthenorum, Romae* 1949, pp. 35-36.

Не маючи іншого пристановища, вони й надалі проживали при монастирі й користувались монастирськими добрими, що було виразно зазначувано в їхніх надавчих грамотах².

З початком XVIII ст. Апостольська Столиця, під впливом Ягерського римо-католицького єпископа³, почала наставляти на Мукачівське владцтво світських священиків, тож вони й надалі мешкали в монастирі на Чернечій горі, бажаючи рядити монастирем і розпоряджатись монастирськими добрими. Внаслідок того наставали між єпископом і монахами непорозуміння і незгода. Так ото вже на самому початку прийшло до непорозуміння між призначеним єп. Геннадієм Ю. Бізанцієм⁴ та Йосифом І. Годермарським⁵.

Після смерти єп. Декамеліса († 1706 р.) цар Йосиф I († 1711 р.) призначив його наслідником Івана Годермарського⁶. Щоб забезпечити для нього осідок у Мукачівському монастирі, надав йому титул архимандрита задля канонічних причин. Рим відкинув кандидатуру Годермарського і так Мукачівським єпископом став генеральний вікарій Юрій Бізанцій⁷. Під впливом царського двора Годермарський відмовився від єпископства, зате затримав для себе право архимандрита, що потвердив також і цар Карло VI⁸. Годермарський уже 1713 р. удався до Лаврівського монастиря, де постригся у ченці й прийняв монаше ім'я – Йосиф.

Бізанцій, щоб забезпечити для себе право перебувати при Мукачівському монастирі, перед своїм рукоположенням у єпископи теж

² Напр., див. надавчу грамоту Лепольда I від 23 лютого 1693 р. для єп. Й. І. Декамеліса, ЧСВВ – подав Hodinka A. *Oktánytára*, pp. 355-357.

³ Ягерські єпископи, яких юрисдикція в тих часах простягалася на римо-католиків теж на Закарпатті, при кінці XVII ст. почали видвигати свої претенсії теж на греко-католиків, уважаючи Мукачівського єпископа тільки своїм вікарієм. Нарешті, по смерті єп. Й. Декамеліса († 1706 р.) це їм і вдалося – див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 51-53.

⁴ Короткий життєпис єп. Г. Бізанція – там же, с. 186; обширний у журналі *Листок*, Унгвар 1890, числа 18-21.

⁵ Див. Лучкай М. *Історія*, т. III, с. 142-143; Кінах Г. у журналі *НЗТЛ*, XIII-XIV (Ужгород 1938), с. 165.

⁶ Див. надавчу грамоту царя Йосифа I від 22 вересня 1707 р. – подав Hodinka A. *Oktánytára*, pp. 487-488.

⁷ Там же с. 606; Basilovits, P. II, p. 137.

⁸ Див. Надавчу грамоту для єп. Бізанція від 8 листопада 1716 р. по-латині подав Дулишкович И. *Историческія черты*, т. III, с. 49-51; в укр. перекладі див. Лучкай М. *Історія*, т. III, с. 166-168.

постригся у ченці, прийнявши монаше ім'я – Геннадій⁹. Будучи лагідної вдачі, він у короткому часі дійшов до повного порозуміння з Годермарським, який відпустив єпископові на осідок мурований домок, споруджений єп. Декамелісом¹⁰, та половину монастирського городу. Зате владика призначив Годермарського своїм генеральним вікарієм та вживання мітри¹¹.

Як архимандрит, Годермарський узяв у своє посідання Святомиколаївську обитель на Чернечій горі 1710 р. Монастир був уповні запушений, а в кількох збережених келіях замешкали світські люди. Всі господарські будівлі були цілком понищені, монастирські поля запушені, а монастирське добро розграблене. Тож він негайно взявся до упорядкування монастирської господарки¹², а відтак до відбудови монастиря¹³. Завершивши будову монастиря, Годермарський тоді зібрав докупи Раковщівими повстанцями розігнаних монахів і завів в обителі правилами приписаний порядок чернечого подвигу. До помочі запросив з Лаврова трьох монахів¹⁴. І саме вони відновили в Мукачівському монастирі чернече життя на основі Правил Й. В. Рутського, ЧСВВ¹⁵.

У *Записнику* Годермарського з того часу читаємо: «Цього року (1712 р.) у Святомиколаївському монастирі введено монаші звичаї Чину св. Василія Великого. У трапезі, під час їдженя – читання. Монахи кожного дня відбувають розважання (умову молитву), а ввечері читання монаших *Правил*. Ченці теж почали відмовляти два рази на день спільний хор (відправи), так само, як це буває у Лаврівському монастирі»¹⁶.

⁹ Basilovits, P. II, p. 159.

¹⁰ Див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 53.

¹¹ Див. угоду єп. Бізанція з Годермарським від 13 травня 1717 р. – Basilovits, P. II, p. 147-148; теж Лучкай М. *Історія*, т. III, с. 174.

¹² При відбудові господарських забудовань Годермарському допомагав його брат Юрій, який відтак став монастирським господарем – див. *Записки* Архім. Годермарського в журналі *НЗТП*, XIII-XIV (Ужгород 1938), с. 165.

¹³ Годермарським споруджений монастир обіймав вісім келій, з яких дві були вигідніші для помешкання настоятеля, відтак ще й їдальня та кухня з коморою – див. Basilovits, P. II, p. 185.

¹⁴ Слід пам'ятати, що Годермарський постригся у ченці 1713 р. саме у Лаврові.

¹⁵ Рукописні Правила Рутського, знайдені в бібліотечі Мукачівського монастиря, опублікував о. Г. Кінах, ЧСВВ у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1924), с. 56-72.

¹⁶ Цитата подана у місячному випуску – *Вісті з Чернечої гори*, Мукачево 1936, чис. 23; с. 1.

Як бачимо, Годермарський, ставши архімандритом, багато причинився до відновлення монашого подвигу на Чернечій горі.

Осівшись при Святомиколаївським монастирі на Чернечій горі, еп. Бізанцій так близько зжився з монашою братією, що після смерти Годермарського, 16 лютого 1729 р., його вибрали своїм архімандритом, однак під такими умовами:

1) Щоби управляв монастирськими посіlostями не як єпископ, але як архімандрит.

2) Щоби намагався відзискати всі загарбані монастирські добра.

3) Щоби без згоди старших ченців нікого не приймав до монастиря, ані не переносив поодиноких монахів з одного монастиря до іншого.

4) Щоби після його смерти монахи мали право свobodно вибирати собі нового головного настоятеля¹⁷.

Так і сталося. Після смерти еп. Бізанція, який скончався 3 липня 1733 р., монахи вибрали собі свого власного головного настоятеля, тобто протоігумена. Та про нього розкажемо обширніше в наступній главі.

Наслідники Бізанція в єпископстві, перед своїм рукоположенням, також постригались у ченці, однак не для того, щоб зажити строгим, монашим життям, а радше тому, щоб як архімандрити могли рядити Святомиколаївським монастирем і користуватись його добрами. Тому монахи не дуже-то приязно прийняли наступника Бізанція, еп. Симеона С. Ольшавського, ЧСВВ, як небажаного гостя. Тому він не осмілювався встрявати у справи Мукачівського монастиря, тим більше, що він довго хворував, а єпархією управляв його рідний брат Михайло, як генеральний вікарій єпископа¹⁸. Зате наслідник С. Ольшавського, еп. Гавриїл Ю. Блажовський, ЧСВВ, приписуючи собі права архімандрита, старався, за всяку ціну, перебрати у свої руки теж владу над монастирем. Щоб позбутися протоігумена Григорія Булка, ЧСВВ, уже літом 1740 р. призначив його Марамороським вікарієм¹⁹. Однак вигля-

¹⁷ Повний текст угоди від 16 лютого 1729 р. подав – Basilovits, P. II, pp. 156-158.

¹⁸ Основний життєпис еп. Симеона С. Ольшавського († 1737 р.) подав Кондратович И. у *Карпаторусском Сборнику* в честь президента Т. Г. Масарика, 1850-1930, Ужгород 1930, с. 96-100; див теж Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 186-187.

¹⁹ Про діяльність о. Григорія Булка, ЧСВВ († 1742 р.) розписався Basilovits, P. II, pp. 164-174. Там і грамота його призначення на Мараморського вікарія від 28 серпня 1740 р. (с. 168-170).

дає, що Булко не зрікся свого протоігуменства й рядив Святомиколаївським монастирем на Чернечій горі, як й іншими монастирями до самої смерті, яка постигла його 22 листопада 1742 р. під час візитації монастиря у Великому Бичкові²⁰.

Не інакше поступав теж єп. Мануїл М. Ольшавський, ЧСВВ, який усіма силами намагався взяти у свої руки владу над Мукачівським монастирем і його добрами. З того виникали постійні непорозуміння між монахами та єпископом²¹. Приписуючи собі права архімандрита, Ольшавський взагалі не признавав владу протоігумена Гедеона Пазина, ЧСВВ (1744-1754) над Святомиколаївським монастирем на Чернечій горі²², незадовго втручався в монастирські справи, свобідно користувався монастирськими добрами, а нарешті віднісся ще й до Угорської придворної канцелярії, домагаючись, щоб посілості Мукачівського монастиря, раз назавжди, були призначені на утримання єпископа та його курії. Однак Придворна канцелярія відповіла, що монастир на Чернечій горі був заснований не для єпископа, але для монахів, тож з доручення цїсаревї Марії Терези (1740-1780) наказали єп. Ольшавському перенестися до міста²³. Однак він ще й тоді не спішився покинути монастир, аж нарешті 1766 р. урядовою дорогою був примушений покинути Чернечу гору й осїстися при Мукачівській парафії.

Наслїдник М. Ольшавського, єп. Іван Брадач († 1772 р.) хоч тайно прийняв монаше постриження²⁴, все ж таки лишив Святомиколаївський монастир і монахів у спокою. Він був останнім монахом-василїянином на престолї Мукачівської єпархії²⁵. По нїм слїдував єп. А. Бачинський

²⁰ Див. Дулишкович И. *Историческія черты*, т. III, с. 231-232; Єп. Г. Блажовський, спасаючись від зарази у Малоберезнянському монастирі, теж помер від чуми 20 грудня 1742 р. – див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 187.

²¹ Біографію єп. М. Ольшавського див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 187-188; обширно про нього розписався Кондратович И. у вищезгаданому *Карпаторусському Сборнику*, с. 100-101.

²² У своїх листах до протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ (1744-1754) єп. Ольшавський його завжди титулював тільки «ігуменом Мукачівського монастиря», ніколи «протоігуменом». Переписку єп. Ольшавського з Пазиним опублікував Годинка А. у *Записках ЧСВВ*. VI (Львів 1938), с. 228-241.

²³ Див. Жаткович Ю. «О мѣстопребываніи єпископов Мукачевських». стаття у *Мѣсяцословї «Унію» на 1909 год.* Унгвар 1908. с. 85-88; Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 53-54.

²⁴ Про тайне монаше постриження Брадача див. Basilovits, P. III, p. 114.

²⁵ Про життя і діяльність єп. Брадача див. Peкар А. (SBM), «Bishop John Bradač – the last Basilian on the Mukachevo Episcopate See», art. in *Orientalia Christiana Periodica*, 49 (Rome 1983), p. 130-152. Єп. Брадач ніколи не називав «архімандритом».

(† 1809 р.), який прийняв єпископські свячення вже як світський священник, без попереднього постриження у ченці, а по нім так само й усі його наслідники²⁶.

З нагоди канонізації Мукачівської єпархії (1771 р.), цесарева Марія Тереза на утримання єпископа і його курії призначила п'ять тисяч золотих флоренів (гульденів) річної дотації, яку вже 1776 р. піднесла до 12 тисяч²⁷. Тому що вартість гроша постійно упала, то єп. Бачинський в заміну старався набути якусь земельну посілість. І так, ще того самого року для Мукачівської єпархії, в заміну були призначені «нерухомі посілості» знесеного Бенедиктинського абатства (архімандрії) св. Петра й Павла у Теплиці, недалеко Мішкольца Боршодського комітату²⁸. Тим самим єп. Бачинський став почесним Теплицьким абатом, чи пак архімандритом, без усяких прав²⁹.

2. ПРОТОІГУМЕН – ЯК ГОЛОВНИЙ НАСТОЯТЕЛЬ МОНАСТИРІВ

Як вище було згадано, непорозуміння між єп. Г. Бізанцієм та архім. Годермарським завершилося мирним договором, на основі якого владика призначив Годермарського своїм генеральним вікарієм, а за те Годермарський відступив йому на резиденцію невеличкий домок, споруджений ще єп. Декамелісом, а сам перенісся до ним новопоставленого монастиря. При тім єпископ зобов'язався, що не буде встрявати до внутрішнього заряду монастиря, ані вживати монастирських дібр.

²⁶ Про обов'язок постриження номіната – світського священника Бачинський звертався до Риму, дістав негативну відповідь від Секретаря свящ. Конгрегації для Поширення віри дня 17 грудня 1772 р. – див. Peкар А. OSBM, «The Elevation of a Secular Priest to the Episcopasy», art. in *Analecta OSBM*, XIV (Rome 1992), p. 227-238.

²⁷ Тим самим дотація Мукачівського єпископа нарешті зрівнялась з дотаціями римокатолицьких єпископів – див. Basilovits, P. IV, pp. 223-224.

²⁸ Надавчу грамоту Теплицького абатства від 27 вересня 1776 р. подав Basilovits, P. IV, pp. 228-239. Історію абатства списав – Beszki M., *A szt. Péter és Pál Tapolcai apátság története* (Історія Теплицького абатства св. Петра й Павла), Ungvár 1903. Містечко Теплиця, по-мад. Tapolca.

²⁹ Після єп. Бачинського всі Мукачівські єпископи, аж до єп. А. Паппа (1912-1924), втішались титулом «Теплицького абата». Та 1924 р. маляри відібрали від Мукачівської єпархії всі Теплицькі посілості й тим самим і титул «абата» – див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 66.

Єп. Бізанцій настільки зжився з монашою братією на Чернечій горі, що по смерті Годермарського³⁰, монахи вибрали його своїм настоятелем, але під певними умовами. Однак, його найважливішою обітницею було те, що після його смерти монахи будуть вільні вибрати собі власного головного настоятеля, тобто протоігумена³¹. Ця умова мала великий вплив на управління закарпатських василіян, бо довела до вибору першого головного настоятеля, чи пак протоігумена з-поміж монашої братії. Тим-то Святомиколаївський монастир на Чернечій горі, де перебував протоігумен, був законно вийнятий з-під влади Мукачівського єпископа.

Єп. Бізанцій жив на Чернечій горі як зразковий монах до самої смерті, яка наспіла 3 липня 1733 р. У своїм завіщанні, в дусі монашого обіту вбожества, він відрікся всякого насліддя дочасних посіlostей і все те добро, що він надбав властю єпископського служіння, повернув на будову Маріяповчанської церкви³².

Хоча й закарпатські монастирі були під наглядом єпископів, які перебували при Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі, все ж таки поодинокі монастирі не були канонічно пов'язані між собою. Спроба об'єднати всі монастирі Мукачівської єпархії в одну чернечу провінцію, очолюваної протоігуменом як головним її настоятелем³³, настигла шойно після смерті єп. Бізанція. 9 липня 1733 р., ігумени, які взяли участь у похороні єпископа, відбули на Чернечій горі наради, на яких, на основі згаданої угоди з єп. Бізанцієм, вибрали на головного свого настоятеля, тобто протоігумена, настоятеля Мукачівського монастиря, ігумена Григорія Булку, ЧСВВ († 1742 р.), якому торжественно заявили своє чернече підпорядкування й слухняність, за приписами монаших *Правил і постанов*³⁴. З того часу усі монастирі Мукачівської єпархії створили одну спільну провінцію св. Миколая, під правлінням протоігумена як її настоятеля.

³⁰ Годермарський номер 16 лютого 1729 р.

³¹ Basilovits, P. II, pp. 156-158 – подав повний текст договору від 22 лютого 1729 р.

³² Тестамент єп. Бізанція від 16 грудня 1732 р. – Там же, P. II, pp. 159-161.

³³ Назва - *протоігумен* з гр. протос – старший, перший; гр. гегемон (ігумен) – настоятель монастиря.

³⁴ Протокол «соборнаго засідання» від 9 липня 1733 р. опублікував о. Г. Кінах, ЧСВВ, у *Записках ЧСВВ* (Жовква 1927), с. 576.

Для нас збереглися два «повні» списки закарпатських протоігуменів. Один о. І. Мондока³⁵, а другий о. А. Кралицького, ЧСВВ³⁶. Якщо порівняємо ці два списки, то зразу завважимо їхню розбіжність як до порядку осіб протоігуменів, так і до часу їхнього правління. Це спонукало мене до пильних розшуків достовірних джерел, на основі яких я уклав певний список закарпатських протоігуменів³⁷.

Як о. Мондок, так і о. Кралицький довели свої списки до часів протоігумена Матея Микити, ЧСВВ († 1185 р.), якого о. Кралицький списав і Некролог³⁸. Після Микити обов'язки протоігумена сповняли ще: о. Інокентій Левканич, ЧСВВ (1885-1906) та о. Йоаким Хома, ЧСВВ (1906-1931), якому було повірене відновлення монашого життя на Закарпатті. Протоігумен Хома не підвів сподівання братії і помимо неймовірних труднощів довів закарпатських василіян до основної реформи і повного розквіту³⁹. На пораду старших співбратів він сам не піддався реформі, але залишився протоігуменом нереформованих монахів аж до самої смерті⁴⁰.

Реформа закарпатських монастирів, яку започаткували 1922 р. галицькі василіяни, у скорому часі відродила монаше життя Срібної Землі, так що вже 2 квітня 1932 р. свящ. Конгрегація для Східних Церков створила самостійну василіянську провінцію св. Миколая, до якої включила ще й Маріяповчанський (Мадярщина) та Біксадський (Румунія) монастирі⁴¹. Першим протоігуменом Святомиколаївської закарпатської провінції був призначений о. Полікарп Булик, ЧСВВ⁴².

³⁵ Сfr. Schematismus dioecesis Munkacsiensis ad A.D. 1876, Unguarini 1876, pp. 323-325.

³⁶ У журналі *Листок*, 2 (Унгвар 1885), с. 23.

³⁷ Див. мої розшуки про закарпатських протоігуменів у *Записках ЧСВВ*, IX (Рим 1974), с. 156-160.

³⁸ Див. *Листок*, 2 (Унгвар 1885), с. 22-23.

³⁹ Про реформу закарпатських василіян див. мою вичерпну статтю у *Записках ЧСВВ*, VII (Рим 1971), с. 143-178.

⁴⁰ Протоігумен Й. Хома, ЧСВВ помер в Ужгородському монастирі 31 серпня 1931 р. Його Некролог подав *Душпастьєрь*, Ужгород 1931, с. 201-202 та 220-221.

⁴¹ Див. ерекційну грамоту Східної Конгрегації від 2 квітня 1932 р. у *Записках ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 407-409.

⁴² Про призначення о. П. Булика, ЧСВВ на протоігумена див. *Душпастьєрь*, Ужгород 1932, с. 302.

Протоігумен П. Булик займав свій уряд до березневих днів 1939 р., коли, спасаючись від мадярських опукантів, виїхав на Пряшівщину. Тоді провід над закарпатськими монастирями перебрав у свої руки мадярські василіяни з Маріяповчі. По довгих переговорах і нарадах нарешті 6 грудня 1940 р. протоігуменом Святомиколаївської провінції (до неї були включені всі василіянські монастирі в кордонах Мадярщини) Рим призначив о. Леонтія Долгого, ЧСВВ, тогочасного Маріяповчанського ігумена. Настоятелем закарпатських василіян і дорадником провінції Східна Конгрегація призначила о. Антонія Станканинця, ЧСВВ, який, на домагання мадярського уряду, був змушений перебувати у Маріяповчі⁴³.

Після несподіваної смерті о. Л. Долгого, ЧСВВ⁴⁴ його наслідником Апостольською Столицею був призначений о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ, також з Маріяповчанських василіян. Настоятелем закарпатської вітки, за старанням Головної Управи Чину, був призначений о. Антоній Мондик, ЧСВВ⁴⁵. Після окупації Закарпаття більшовиками (1944 р.) о. Мондик і надалі сповняв обов'язки настоятеля, однак уже як протоархімандричий відпоручник. По його смерті († 1989 р.) протоарх імандричим відпоручником став ревний монах підпілля о. Павло Мадяр, ЧСВВ⁴⁶. Однак через мале число монахів, 1992 р. на генеральній капітулі в Римі було рішено дочасно підпорядкувати закарпатські монастирі під нагляд галицького протоігумена, поки василіянський Чин наново не відживе на Закарпатті⁴⁷. Це й сталося на генеральній капітулі в Римі 2008 р. Та про це у Додатках, прикінці списку закарпатських протоігуменів⁴⁸.

⁴³ Див. мою статтю про відношення маляр до закарпатських василіян у *Записках ЧСВВ*, XV (Рим, 1996), с. 516-519.

⁴⁴ Протоігумен Л. Долгий, ЧСВВ помер у Маріяповчі 9 вересня 1942 р. – його некролог у *Календарі Благовістника на рік 1943*, Унгвар 1942, с. 33.

⁴⁵ Про призначення о. В. Дудаша, ЧСВВ на протоігумена та о. А. Мондика, ЧСВВ на відпоручника закарпатських монастирів див. *Благовістник*, Унгвар 1943, с. 107.

⁴⁶ П. Мадяр, ЧСВВ помер 28 листопада 1996 р. – див. його некролог у *Благовістнику*, 13 (Ужгород 1966), с. 6.

⁴⁷ Розпорядження протоарх. І. Патрили, ЧСВВ від 24 серпня 1992 р. – копія у мене.

⁴⁸ Відновлення Закарпатської провінції сталося *Декретом* протоарх. В. Ковбича, ЧСВВ від 25 жовтня 2008 р. – у мене копія Декрету.

Протоігумени Пряшівської провінції

Василіянський Чин, завдяки давнім монастирям у Красному Броді та на Буковій гірці⁴⁹, мав свою давню традицію також і на Пряшівщині. Буківський монастир через брак покликань уже 1905 р. був опущений і зазнав руїни, а Краснобрідський став жертвою Першої світової війни. Все ж таки вони й надалі залишилися місцем славних відпустів. Таким чином вони й надалі втримували василіянську традицію на Пряшівщині, хоч там не стало василіян.

Відродження монашого життя на Пряшівщині настало 1939 р., коли туди прибули монахи, насильно виселені мадярами з Карпатської України⁵⁰. Під проводом о. Севастіяна С. Сабола, ЧСВВ, як делегата протоархімандрита, виселені монахи створили на Пряшівщині нову чернечу спільноту, з 3-ма монастирями, 28-ма ченцями та 8-ма новиками. І так на території тогочасної Чехословаччини 16 березня 1948 р. була створена нова василіянська провінція св. Кирила і Методія, а першим її протоігуменом був призначений о. С. Сабол, ЧСВВ⁵¹.

Восени 1948 р. о. Сабол, рятуючись від арешту комуністами, передав управління провінції в руки свого заступника, о. П. Булика, а сам тайно перекрався до Австрії, а звідтам до Рима. Внаслідок того Східна Конгрегація вже 16 березня 1949 р. призначила о. Булика протоігуменом Кирило-Методіївської провінції⁵². При своїм уряді протоігумена він лишився до самої смерті, хоч уже 1950 р. й він був інтернований у концентраційному таборі у Бачу, біля Братіслави. Там він і завершив 21 вересня 1961 р. Своє, Богу посвячене, життя⁵³.

⁴⁹ Історія Краснобрідського монастиря та на Буковій гірці подана у розділі II, глави 4 і 5.

⁵⁰ Каталог Святомиколаївської провінції на 1940 р. с. 20 – подає, що мадяри 1939 р. вивезли на Пряшівщину 17 монахів.

⁵¹ Ерекційний декрет Східної Конгрегації від 16 березня 1948 р. у *Записках ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 421-422; докладну статтю про створення провінції св. Кирила й Методія під заголовком «Причинки до історії провінції св. Кирила і Методія в Чехословаччині» подав о. С. Сабол, ЧСВВ. *Там же*, с. 227-240.

⁵² Грамота Схід Конгрегації від 16 березня 1949 р. – *Там же*, с. 239.

⁵³ Некролог о. П. Булика, пера о. А. Пекаря, ЧСВВ, у журналі *Світло*, I (Торонто 1972), с. 26-27.

Після о. Булика протоігуменом провінції св. Кирила і Методія підпільно фігурував о. Йосафат Камінський, ЧСВВ (1962-1970), який помер у Празі, дня 14 жовтня 1970 р.⁵⁴ По нім слідував тайно призначений о. Маріян Поташ, ЧСВВ, який ще в підпіллі трудився для відновлення провінції св. Кирила і Методія, названої Пряшівською, яка й наспіла 1990 р., після провалу комуністичної влади в Чехословаччині⁵⁵. Вичерпаний працею, нарешті, 10 січня 1995 р. передав берло правління провінції у руки свого вихованця, о. Методія Біланчика, ЧСВВ. Своє богобійне життя о. Поташ завершив у Пряшеві, дня 23 лютого 2006 р.⁵⁶

Протоігумен М. Біланчик, ЧСВВ рядив провінцією до 2000 р. По нім слідували: о. Полікарп Яцош, ЧСВВ – 2000 р., відказався ще того самого року; по нім прийшов о. Петро Галько, ЧСВВ (2000-2003 р.) та о. Володимир Седлачек, ЧСВВ, який перебрав владу протоігумена з рук о. Галька 17 листопада 2003 р. Про них слово буде в Додатках.

3. ЧЕРНЕЧІ ПРАВИЛА Й ПОСТАНОВИ

Закарпатські, як і всі інші українські монастирі, підлягали владі єпископа. Все ж таки між самими монастирями не існувало органічного об'єднання, але кожен монастир жив своїм власним життям, опираючись тільки на самі правила св. Василя⁵⁷. Коли ж відтак з'єдинений Київський митрополит Йосиф В. Рутський, ЧСВВ († 1637 р.) постановив відновити чернече життя в українських монастирях, то перш за все взявся до зібрання з повчань св. Василя Великого спільного уставу, т. зв. *Загальних правил*, в яких зібрав головні норми

⁵⁴ Некролог о. Й. Камінського у *Василіяньському Віснику*, 10 (Рим 1972), с. 32-34.

⁵⁵ Перебираючи провід провінції св. Кирила і Методія 1970 р., о. М. Поташ застав тільки трьох монахів, гобто двох священників й одного німечного брата-помічника. Передаючи наслідникові, о. Біланчикові, початком 1995 р., поровіньця начисляла 24 монахів, а саме 15 священників, шістьох студентів богослов'я та трьох братів-помічників – див. *Каталог ЧСВВ.*, Рим 1994, с. 67.

⁵⁶ Некролог о. М. Поташа, пера о. А. Пекаря, ЧСВВ, див. *Світло*, Торонто 2006 р. чис. 4, с. 154-156.

⁵⁷ Правила св. Василя Великого – це властиво довші чи коротші його відповіді на поодинокі запити його ченців. Довші його відповіді, їх 55, творять т. зв. *Обширні правила* (ОП), а коротші, числом 313, *Короткі правила* (КП) – див. А. Шептицький, ЧСВВ. *Аскетичні твори св. Василя Великого*. Рим 1989, с. 147-369.

чернечого подвигу, а саме – про чернечі обіти та зберігання спільного життя. Пізніше він сам признався, що їх він збирав «упродовж довшого часу і то з різних писань св. Отця (Василія) та поділив їх, для легшого зрозуміння й запам'ятання, на кілька головніших розділів»⁵⁸.

Незабаром Рутський взявся також до списання уставу партикулярних правил, в яких ясно визначив головні завдання кожного урядовця в Чині. Ці, т. зв. Партикулярні правила, мали великий вплив на поживлення чернечого життя та на розвиток поодиноких монастирів. Згодом він звів разом Загальні та Партикулярні правила в один устав під назвою: *Правила св. Отця нашого Василія Великого*. З того часу українські монахи почали в особливіший спосіб почитати св. Василія, як свого Засновника, а своє згромадження назвали – Чином св. Василія Великого, а до свого імені додавали ініціали – ЧСВВ⁵⁹.

На думку о. Г. Кінаха, ЧСВВ, першим закарпатським монахом, що почав додавати до свого імені ініціали ЧСВВ, був Партеній П. Петрович († 1665 р.), з'єдинений єпископ Мукачівський⁶⁰. Значить, що *Правила* Рутського вже в половині XVII ст. були вживані також на Закарпатті. І дійсно, між рукописами бібліотеки Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі згаданий о. Кінах знайшов два примірники загальних *Правил* Рутського, що їх відтак опублікував у Записках ЧСВВ⁶¹. У передмові о. Кінах чітко підкреслив, що оба рукописи знайдених *Правил* Рутського були переписані на Закарпатті десь у половині XVIII ст.

Як було сказано, архимандрит Годермарський 1721 р. запросив до Мукачева Лаврівських монахів з Галичини, щоб відновили монастирський порядок і спільне життя. З там наведеного цитату⁶² ясно виходить, що вони користувалися *Правилами* митрополита Рутського⁶³. Так ото від того часу чернече життя в Мукачівській єпархії розвивалось під впливом згаданих *Правил*. Ними руководились теж і наступні

⁵⁸ Див. П. Підручний, ЧСВВ, «Загальні правила Рутського», стаття у *Записках ЧСВВ* XIII (Рим 1988), с. 121.

⁵⁹ ЧСВВ – Чину св. Василія Великого; по-латині: OSBM – Ordo Sancti Basilii Magni. Чин (Ordo) – це чернече згромадження з урочистими обітами.

⁶⁰ Див. *Записки ЧСВВ*, I (Жовква 1924), с. 56.

⁶¹ Там же, с. 56-72.

⁶² Див. прим. 16.

⁶³ Див. *Записки ЧСВВ*, XIII (Рим 1988), с. 129.

капітули, чи пак провінційні монаші собори аж до часів єпископа А. Бачинського.

Як було згадано, єпископ Бачинський не прийняв монашого постригу⁶⁴, зате, як «добрий пастир», щиро піклувався василіянськими монастирями, щоб у них панував належний порядок і богоугодне спільне життя. Тому він уже на початку свого владцтва поручив протоігуменові С. Ковейчакові, ЧСВВ, щоб доповнив тогочасні монаші *Правила* та пристосував їх до сучасних вимог життя. Так зродились своєрідні монаші *Правила і постанови* закарпатських василіян, які 1777 р. були затверджені єпископом Бачинським⁶⁵. Вони, однак, остались тільки в рукописі.

Коли ж відтак 1789 р. протоігуменом став Йоаникій Базилович, ЧСВВ, то він задумав *Правила й постанови* видати друком, щоб кожен монах міг їх собі свобідно прочитувати й так гартуватись у монашому подвизі. Тому він Ковейчакові *Правила й постанови* ще раз основно переглянув і в дечому доповнив і вручив єпископу Бачинському до затвердження. На титульній сторінці *Правил* ясно зазначено, що Й. Базилович їх основно опрацював на основі *Правил і постанов* св. Василія, на приказ єпископа Бачинського. Хоч єпископ Бачинський їх уже 2 липня 1796 р. затвердив, однак, на жаль, вони чомусь не були опубліковані, так що монахи були примушені їх собі самотужки переписувати⁶⁶.

Базиловичеві *Правила и установления монашеская* склалися із Вступного слова та 12 глав, а саме: 1) Про послух, 2) Про убозство, 3) Про чистоту, 4) Про молитву і Церковне правило, 5) Про науку й читання духовних книг, 6) Про трапезу, 7) Про монаший одяг, 8) Про обов'язки настоятеля, 9) Про обов'язки намісника, 10) Про духовника, 11) Про початківців (новиків) та 12) Про служачих. Відтак Базилович подав 12-ту главу вдруге – Про обов'язки протоігумена, який передо-

⁶⁴ Див. прим. 26. Висвячений на єпископа 6 червня 1773 р.

⁶⁵ Рукопис *Правил* протоіг. С. Ковейчака, ЧСВВ зараз зберігається в бібліотеці Ужгородського університету – див. Микитась В.А. Давні рукописи і стародруки, Львів 1964, т. II, с. 66.

⁶⁶ Рукопис *Правила и установления монашеская* Й. Базиловича з Маріяповчанського монастиря попав до Дебреценської унів. бібліотеки, звідкіля мені пощастилось набути фотокопію.

всім мав доглянути, щоб ці «Правила и установления монашеская» були вірно збережені по всіх монастирях⁶⁷.

1852 р. Папа Пій ІХ поручив кардиналові-примасові І. Сцитовському перевести канонічну візитацію усіх монаших чинів і Згромаджень Мадярщини⁶⁸, в кордонах якої в тому часі знаходилось і Закарпаття. Тож початком 1854 р. кардинал Сцитовський повірив Пряшівського єпископа Й. Гаганця⁶⁹ перевести візитацію всіх василіянських монастирів на Закарпатті. Через великі посухи та загальний голод вірних єпископ Гаганець, у супроводі каноніка О. Духновича⁷⁰, відбув поручену йому візитацію щойно у вересні 1856 р. Головним завданням Візитатора було перевірити й привести до сучасних обставин *Правил*, що їх канонік Духнович, на бажання владики, вже заздалегідь оформив⁷¹. У них так і відчувається задушевне бажання Духновича піднести закарпатських василіян на висоту їхнього небесного звання і причинитися до їхнього відродження.

На візитаційному зібранні в Мукачеві монаша братія з великим одушевленням прийняла Духновичем накреслені Правила, а з вдячності прийняла його до заслуг Чину, надаючи йому почесну назву – «*Снів-брат*». З того часу він у переписці з василіянами завжди підписувався – «*Ваш Брат Духнович*»⁷².

Після повороту до Пряшева єпископ Гаганець притьмов вислав кардиналу Сцитовському Звіт візитації, враз із прийнятими *Правилами*, і просив їх затвердити⁷³. Сцитовський не тільки затвердив прислані йому *Правила*, але негайно їх опублікував у латинській мові⁷⁴. Духнович зразу взявся до їхнього перекладу на церковно-слов'янську

⁶⁷ Правило 12-2, § 1.

⁶⁸ Кардинал Іван Сцитовський, Остригомський архієпископ, був примасом Мадярщини в рр. 1849-1866.

⁶⁹ Життєпис єп. Йосифа Гаганця († 1875 р.) подав Пекар А. *Нариси*, т. 1, с. 195.

⁷⁰ Канонік Олександр Духнович († 1865 р.) був правою рукою єп. Гаганця. Його життєпис див. у Словнику русинів-українців Пряшевщини, Пряшів 1999, с. 126-128.

⁷¹ О. Духнович користався теж *Правилами и установлениями монашескими* Базиловича з 1796 р.

⁷² Переписку О. Духновича з Василіянами опублікував Г. Кінах. ЧСВВ у *Записках ЧСВВ*, V (Рим 1967), с. 361-388.

⁷³ Звіт візитації єп. Гаганця від 8 листопада 1856 р. в лат. оригіналі поданий у *Записках ЧСВВ*, XIII (Рим 1988), с. 310-315.

⁷⁴ Кард. Сцитовський затвердив *Правила* 30 вересня 1857 р. і видав. *Statuta Ordinis S. Basilii Magni*..... 1857.

мову й постарався про їхню публікацію. Ось так уже початком 1868 р. *Правила* появились друком у Ставропигійській друкарні у Львові⁷⁵. У своїм листі до Якова Головацького Духнович виразно признався, що він є автором *Правил* як у латинській, так і в «в руській» мові⁷⁶. Вони були проголошені на соборі (капітулі) при Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі 31 травня 1868 р. з тим, щоб один примірник *Правил* був особисто вручений кожному монахові⁷⁷.

Правила, списані Духновичем, зобов'язували закарпатських монахів аж до початку реформи 1921 р., коли були впроваджені *Правила*, тобто Конституції галицьких василіян, затверджені Папою Пієм Х 1909 р⁷⁸. На основі цих Конституцій теж і закарпатські зреформовані монастирі були вийняті з нагляду єпископа й безпосередньо підпорядковані Апостольській Столиці, значить утішались привілеєм екземпції⁷⁹.

1932 р. всі василіянські провінції, з ними й закарпатська⁸⁰, були об'єднані в одну чернечу спільноту, т. зв. Чин св. Василія Великого (ЧСВВ) під керівництвом Головної Управи з осідком у Римі, на чолі архімандрита Діонісія Ткачука, ЧСВВ⁸¹. З того часу Закарпатська провінція св. Миколая вповні користується загальними *Правилами* чи пак Конституціями, потвердженими Папою Римським⁸².

⁷⁵ Духновичеві *Правила* появились під заголовком: *Правила Чина св. Василія Великого во Угорщинѣ*, Львов 1858. Я придбав собі копію цих *Правил*.

⁷⁶ Див. листа Духновича від 6 лютого 1858 р. – Демко М. Письма А. Духновича к Я. Головацкому, Мукачево 1927, с. 37.

⁷⁷ Див. Протокол собору від 31 травня 1868 р. у *Записках ЧСВВ*, XIII (Рим 1988), с. 330-331.

⁷⁸ *Конституції* – тобто Устав, основні *Правила* Чину. Затверджені Папою Пієм Х Конституції були опубліковані 1910 р. у Жовкві – див. *Записки ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 88-89.

⁷⁹ Привілей екземпції (з лат. ехемптіо – вийняття) – те саме, що у нез'єдинених привілей *ставропігії*, що ним свого часу був наділений Грушівський монастир.

⁸⁰ Закарпатська зреформована провінція св. Миколая була створена 2 квітня 1932 р. – див. *Записки ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 407-409.

⁸¹ Некролог архим. Д. Ткачука, ЧСВВ († 1944 р.) подав журнал *Місіонер*, Жовква 1944, с. 64-70; докладний життєпис пера о. А. Великого, ЧСВВ появился у *Записках ЧСВВ*, I (Рим 1949), с. 85-88.

⁸² Востанню *Конституцій ЧСВВ*, достосовані до нового *Східного Канонічного права*, були затверджені Папою Пієм XII літом 1954 р. й видані укр. мовою у Римі 1955 р. В них головному настоятелю Чину був привернений давний титул – *Протоархіандрит* – див. *Записки ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 331.

4. ЧЕРНЕЧІ СОБОРИ, ТОБТО КАПІТУЛИ

В житті закарпатських василіянів важливу роль відіграли провінційні собори, чи пак капітули⁸³, бо їхні постанови набирали силу закону. Вони були скликувані протоігуменом (у випадку смерті – його заступником). Капітулу очолював єпископ, чи його заступник, на території якого відбувались наради. До капітули входили: протоігумен і його чотири дорадники, всі ігумени поодиноких монастирів, як теж один делегат від кожної обителі.

Голова капітули, тобто єпископ чи його заступник, не мав права голосування, він тільки керував нарадами та голосуванням. Йому товаришив єпископом призначений секретар, який сумлінно списував Протокол засідань, який опісля зберігався в єпископському архіві. Чернеча братія призначувала свого власного письменника, а ним списаний Протокол зберігався в архіві протоігумена, тобто в архіві Мукачівського монастиря.

На початку капітули єпископ чи його заступник відправить, у послуженні капітульних священників, св. Літургію за призначення помочи Святого Духа. Опісля всі учасники збираються в залі нарад і, відспівавши молитву «Царю небесний», голова відкриває збори вступним словом, в якому заохочує всіх учасників взяти живу участь у нарадах і так причинитися до добра і розвитку своєї провінції⁸⁴. І зразу почалась спільна дебата над пекучими потребами й недомаганнями монашого життя по монастирях. Кожен учасник нарад мав право зайняти голос у дискусії.

Після завершення дебати й оформлення потрібних постанов, протоігумен подав докладний звіт свого трирічного правління. Після загального прийняття звіту, протоігумен подав зречення свого уряду, а за ним зрікались свого уряду його дорадники та ігумени поодиноких монастирів. Тим-то на короткий час уся влада у провінції опинилась у руках голови капітули, який зразу приступив до вибору нового протоігумена, представивши виборцям імена трьох кандидатів⁸⁵. Коли ж

⁸³ *Капітула* – у значенні Збори чернечого згромадження, чи пак монаший собор.

⁸⁴ Зразком такого *Вступного слова* може послужити звернення до соборових отців кандидата Ю. Фіртака, єпископського делегата, 1878 р. на Мукачівській капітулі – див. Сабов Є. *Христоматія*, Унгвар 1893, с. 152-153.

⁸⁵ Перед тим він тайно, між чотирма очима, вивідав від кожного учасника капітули його думку відносно кандидата на протоігумена.

згадані кандидати опустили залю нарад, зразу почався вибір нового протоігумена тайним голосуванням. Вибраний уважався той кандидат, що одержав релятивну більшість голосів.

Тоді всі соборові отці вдавались до церкви, де обраний протоігумен складав правилами приписану присягу, після якої всі однодушно співали подячне славослів'я: «Слава во вишніх Богу». Віддавши Богові хвалу за успішне відбуття виборів, новопоставлений протоігумен уділяв усім присутнім благословення та підносив звичні многоліття. Відтак відбувалося прийняття гостей та святковий обід.

Ранком наступного дня продовжувалось засідання соборових отців, але вже під керівництвом нововибраного протоігумена, який представляв виборцям кандидатів на уряд ігуменів, а відтак приступив до розміщення поодиноких ченців по монастирях. І так, нарешті, молитвою чернечий собор кінчався⁸⁶.

Перший чернечий собор закарпатських василіян відбувся зразу після похорону єп. Г. Бізанція, 9 липня 1733 р. у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі. Властиво це був тільки виборчий собор, на яким о. Григорій Булко, ЧСВВ, був вибраний першим протоігуменом Закарпатської провінції оо. Василіян⁸⁷.

Наступником протоігумена Булка став ревний і Богу відданий ієромонах Гедеон Пазин, ЧСВВ⁸⁸. Як правдивий аскет він сумлінно зберігав чернечі правила, чого домагався також і від своїх підданих. Однак, відвідуючи поодинокі монастирі, він завважив велике занедбання та полегчення порядку чернечого життя. Щоб повернути по монастирях первісний порядок і мирне співжиття монахів, у січні 1749 р. скликав до Мукачівського монастиря надзвичайний собор, на якому були повернені давні чернечі правила та належний порядок спільного життя на основі первісних повчань св. Василя Великого⁸⁹. Список Пазинових, чи радше *Соборових Правил*, треба було прочи-

⁸⁶ Опис капітули (собору) поданий на основі статті А. Кралицького «Чин соборованія у наших монахов» у журналі *Листок*, 4 (Унгвар 1885), с. 53-55.

⁸⁷ Акт Мукачівського собору з 1733 р. подав о. Г. Кінах у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1927), с. 576.

⁸⁸ Життє і діяльність. Г. Пазина, ЧСВВ († 1754 р.) подав о. Г. Кінах у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1925), с. 273.

⁸⁹ У своїм розпорядженні о. Пазин покликався на *Правила св. Василя*, виданих в Острозі 1594 р. Рівночасно наказав, щоб у кожному монастирі зберігався бодай один примірник *Уставу правил св. Василя*

тувати при трапезі щомісяця⁹⁰. Ними користувався також протоігумен Й. Базилович, ЧСВВ 1796 р. при укладанні своїх *Монаших правил і постанов*⁹¹.

Під час монашого собору, який відбувся 1756 р. на Чернечій горі, соборові отці ще раз пригадали монахам, що постанови собору з 1749 р. не втратили своєї законної сили, тому їх слід було точно і сумлінно зберігати. Той сам собор наказав ігуменам щоп'ятниці по вечірні підданих їм монахів повчати про головні засади монашого подвигу. Щодо трапези, то собор постановив, що обід слід було відбувати в 11-й годині ранку, а вечерю о 6-й годині вечором. Про снідання не було згадки, значить, що у тому часі у монастирях його не було⁹². Снідання для монахів було введене шойно десь у половині XIX ст., затверджене 1856 р. на Мукачівському соборі⁹³.

Протоігумен Пазин, за давнім звичаєм східних ченців, заборонив уживати в монастирях м'ясних страв⁹⁴. Пізніше протоігумен Й. Базилович у своїх Правилах з 1796 р. виразно зазначив: «Стриманість від м'яса, введене довголітнім звичаєм, набрала вже силу закону»⁹⁵. Однак початком XIX ст., під впливом галицьких василіян, також і закарпатські монахи почали домагатися м'ясних страв⁹⁶. Їхня просьба була спростована до Апостольської Столиці, однак звіттам не дочекались жодної відповіді. Тож 1823 р. еп. О. Повчій († 1831 р.) дав усно позволення монахам уживати м'ясних страв⁹⁷. Наслідник еп. О. Повчія еп. В. Попович († 1864 р.), змагався повернути давній звичай і наказав монахам Мукачівської єпархії стримуватися від м'яса. Вони, однак, зігнорували єпископський наказ, мовляв, вони дістали дозволення від

⁹⁰ Протоігумен Пазин ним зібрані правила назвав – *Соборові правила*, бо вони були прийняті собором (капітулою). Їх опублікував о. Г. Кінах у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1925), с. 273-278.

⁹¹ В архіві Мукачівського монастиря зберігався рукопис Пазинових т. зв. *Соборових правил*, переписаних Базиловичем – *Там же*, с. 273.

⁹² Так само і в *Правилах* Базиловича ще нема згадки про снідання.

⁹³ Див. Протокол з дня 24 серпня 1856 р. у *Записках ЧСВВ*, XIII (Рим 1988), с. 318.

⁹⁴ Див. *Отечественный Сборник*, 7 (Відень 1866), с. 28.

⁹⁵ Див. *Правила* Базиловича, т. 1, кн. 6, § 3.

⁹⁶ Див. Гаджега В. *Михаил . Лукай – життєпис і твори*. Ужгород 1929, с. 33.

⁹⁷ Див. Балудянський А. *История церковная*. Відень 1852, т. III, с. 400; теж *Шематизм Мукачівської єпархії* на рік 1878, с. 43.

самого Папи⁹⁸. І так до закарпатських монастирів закрався звичай вживати м'ясних страв, стримуючись від м'яса тільки у пісні дні⁹⁹.

Однак одним з найважливіших соборів був т. зв. *Візитаційний собор*, який відбувся в Мукачівському монастирі на Чернечій горі у вересні 1856 р. під керівництвом апостольського візитатора, еп. Йосифа Гаганця. На соборі були докладно переглянені й остаточно оформлені т. зв. *Правила ЧСВВ в Угорщині*, які нарешті були опубліковані¹⁰⁰ та заслужили високе признание свящ. Конгрегації для Єпископів і Монахів¹⁰¹.

Попередні собори, тобто капітули, звичайно розпочинались святою Літургією – призначення помочи Святого Духа. Цим разом Візитаційний собор 1856 р. розпочався дводенними реколекціями (духовними вправами), при кінці яких усі соборові отці приступили до св. Сповіді. Щойно тоді відправили усі спільно Божественну Літургію до Святого Духа¹⁰².

Між визначнішими капітулами чи монашими соборами слід згадати Маріяповчанський собор 1906 р., який був очолений єпископом Ю. Фірцаком. Під його впливом на протоігумена був вибраний ревний монах, о. Йоаким Хома, ЧСВВ¹⁰³. І саме йому еп. Фірцак поручив спорудити в Ужгороді більший монастир, звідкіля мала розпочатись реформа закарпатських василіян.

Протоігумен Хома не завів сподівань еп. Фірцака і ще перед його смертю спорудив в Ужгороді величавий монастир¹⁰⁴, а справу реформи довів до щасливого кінця, але пізніше, після воєнного лихоліття¹⁰⁵. Про реформу, однак, ширше розповімо в наступній главі цього розділу. Там будуть згадані також і капітули, чи пак монаші собори вже зреформова-

⁹⁸ Див. статтю І. Раковского у газеті *Світ*, Ужгород 1869, чис. 26, с. 3-4.

⁹⁹ Див. *Правила ЧСВВ* з 1868 р., с. 56-57.

¹⁰⁰ По-латині: *Statuta Ordinis S. Basilii Magni in Hungaria, Strigonii 1857*; по-слов'янськи: *Правила Чина св. Василя Великого во Угорщині*, Львов 1858.

¹⁰¹ Див. *Записки ЧСВВ*. XIII (Рим 1988), с. 339.

¹⁰² *Там же*, с. 310-311.

¹⁰³ Про вибір о. Й. Хоми на протоігумена див. статтю у *Місяцослов'ї «Унію» на 1907 год*, Унгвар 1906, с. 46-48.

¹⁰⁴ Див. статтю «Унгарський монастир ЧСВВ» у *Місяцослов'ї «Унію» на 1913 год*, Унгвар 1912, с. 66-71.

¹⁰⁵ Див. *Записки ЧСВВ*. XI (Рим 1982), с. 138-140.

них закарпатських монастирів та про їхнє включення під управління Генерального настоятеля Василянського Чину, з осідком у Римі.

5. РЕФОРМА ЗАКАРПАТСЬКИХ ВАСИЛІАН

Учасники єпархіяльного Синоду Мукачівської єпархії, який відбувся у днях 8–10 листопада 1903 р. в Ужгороді під керівництвом єп. Юлія Фірцака, стурбовані сумним станом закарпатських василіян, просили владику, щоб зайнявся теж реформою ченців, бо «інакше Чин духовно цілком занепаде»¹⁰⁶. Синодальні отці навіть представили єпископові ними намічений план реформи при допомозі мадярських єзуїтів чи галицьких василіян.

Єп. Фірцак зразу відкинув план реформи при допомозі мадярських єзуїтів, бо боявся повного змадяризування вже завмираючого чину. А з другого боку був свідомий того, що мадярські власті ніяк не погодяться з тим, щоб для реформи спровадити галицьких василіян, щоб не допустити до національного відродження закарпатських «угро-руси-нів». Тому він рішився зреформувати закарпатських василіян їхніми власними силами, до чого мав прислужитися теж ним задуманий монастир в Ужгороді¹⁰⁷. Рим потвердив план єпископа і наказав протоігуменові Хомі спорудити в Ужгороді новий монастир, який мав стати головним осередком задуманої реформи¹⁰⁸.

Поки о. Хома взявся до будови монастиря в Ужгороді¹⁰⁹, зайшли нові труднощі. В тому часі Біксадський монастир знаходився на території Герлянської румунської єпархії¹¹⁰, тож Герлянський єп. В. Госсу († 1916 р.) домагався відлучити його від Закарпатської провінції, щоб міг започаткувати румунську вітку василіян. Те саме домагався і Гайдудорозький мадярський єп. С. Мікловшій († 1937 р.) щодо Маріяповчанського монастиря. Ось так, замість посвятитися справі реформи, о. Хома був змушений до боротьби із згаданими єпископами,

¹⁰⁶ Див. газету – *Наука*, Ужгород 1903, чис. 18, с. 7.

¹⁰⁷ Свій план реформи єп. Фірцак 30 листопада 1908 р. подав до Риму – див. *Записки ЧСВВ*, VII (Рим 1971), с. 179-187.

¹⁰⁸ Див. грамоту свящ. Конгрегації для Поширення віри від 12 липня 1909 р. – *Там же*, с. 190.

¹⁰⁹ Про будову Ужгородського монастиря – див. прим. 104.

¹¹⁰ Герла - по-рум. Gherla; по-мад. – Samosujvár.

щоб зберегти ці монастирі для Закарпатської провінції. Це нарешті йому і вдалося¹¹¹.

Намагання Герлянського і Гайдудорозького єпископів тільки переконало протоігумена Хому та його дорадників, що для добра їхньої провінції необхідним було вилучення Закарпатської провінції з влади місцевих єрархів, тобто привілей екземпції¹¹², бо інакше їм грозило заміщення, а то й небажаний поділ. Ось так дозріла ідея розпочати реформу при допомозі галицьких василіян, хоча змядярщені монахи ще надаліше домагались реформи «при допомозі мадярських єзуїтів»¹¹³.

Літом 1914 р. о. Хома повідомив свящ. Конгрегацію для поширення віри про остаточне рішення розпочати реформу при допомозі галицьких василіян,¹¹⁴ на що Рим уповні погодився¹¹⁵. Та задля вибуху війни переговори з галицькими василіянами мусли зачекати аж до перемир'я. І так галицький протоігумен Анастасій Калиш, ЧСВВ¹¹⁶ літом 1920 р. особисто приїхав на Закарпаття, щоб на місці розглянути обставини реформи й укласти відповідне домовлення між двома провінціями¹¹⁷, яке опісля потвердив також й Апостольський Престол¹¹⁸.

Осередком реформи став Святомиколаївський монастир на Чернечій горі біля Мукачева, де вже 2 листопада 1920 р. прибули з Галичини три отці: 1) Єронім Малицький – як ігумен¹¹⁹; 2) Гліб Кінах – як магістер (вчитель вступників) новиків¹²⁰; 3) Полікарп Булик – як еко-

¹¹¹ Див. листа о. Хоми до Риму від 8 черня 1914 р. – у Записках ЧСВВ, VII (Рим 1971), с. 208-211.

¹¹² Нарядивши реформу галицьких василіян Папа Лев XIII грамотою від 12 травня 1889 р. вийняв їх з-під влади місцевих єпископів, тобто наділив галицьких василіян правом екземпції і підпорядкував їх прямо Апостольському Престолові – див. грамоту Лева XIII в укр. перекладі у Записках ЧСВВ, XI (Рим 1982), с. 349.

¹¹³ На просьбу василіян до мад. єзуїтів відповів, що «в Мадярщині нема надії на майбутність для василіян, тому вони повинні приєднатись із якимсь іншим згромадженням латинського обряду». Див. Записки ЧСВВ, VII (Рим 1971), с. 159.

¹¹⁴ Див. листа протоіг. Хоми від 8 червня 1914 р. – Там же, с. 208-211.

¹¹⁵ Див. відповідь кард. М. Готті від 1 липня 1914 р. – Там же, с. 211.

¹¹⁶ А. Калиш, ЧСВВ був протоігуменом у рр. 1920-1930. Його докладний жуттепис о. І. Назарко помістив у Записках ЧСВВ, XI (Рим 1982), с. 513-518.

¹¹⁷ Див. Домовлення відносно реформи закарпатських василіян з 4 вересня 1920 р. у Записках ЧСВВ, VII (Рим 1971), с. 214-217.

¹¹⁸ Див. Декрет Східної Конгрегації від 6 квітня 1921 р. – Там же, с. 224-225. Апостольський нунцій – у Празі, асп. К. Мікара вже 14 вересня 1920 р. дав позволення протоігумену І. Хомі розпочати реформу. Лист нунція – Там же, с. 223-224.

¹¹⁹ Повний жуттепис о. С. Малицького († 1925 р.) подав о. І. Назарко у Записках ЧСВВ, XI (Рим 1982) 456-459; його Некролог у журналі *Душпастьєрь*, Ужгород 1925, с. 136-137.

¹²⁰ Житіє о. Г. Кінаха († 1980 р.) пера о. А. Пекаря у Записках ЧСВВ, XII (Рим 1985), с. 85-99.

ном¹²¹ та три брати-помічники: 1) Гавриїл Ханик – кухар; 2) Симеон Бужара – кравець і дверник і 3) Йосиф Нижник – столяр. Вони були зобов'язані забезпечити зреформовані монастирі кухарями, кравцями та столярами.

Новоприбулі галицькі монахи натрапили на великі труднощі як із боку змідяренного клиру на чолі зі самим еп. Паппом¹²², так і з боку Чехословацької влади, яка в тому часі підтримувала москвофільство та православний рух¹²³. Та найбільше далися їм у знаки таки свої монахи-мадярони, які вже були звиклі до бездільного й вигідного життя, тож завзято противились усякій реформі монашого подвигу. Все ж таки знайшлися також і прихильні їм одиниці, хоча б і між духовенством¹²⁴, які зуміли обороняти прибулих з Галичини монахів й допомагати їм у початкових труднощах реформи.

Урядово реформа розпочалась 28 лютого 1921 р. у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі врочистим відкриттям новіціят з вісьмома новиками чи пак вступниками. На основі договору всі, навіть і старші віком монахи, були зобов'язані піддатися реформі, тобто наново відбути однорічний новіціят і відновити свої чернечі обіти. В тому часі в сімох монастирях Закарпатської провінції перебувало тільки 19 монахів¹²⁵, з яких шестеро, на протест проти реформи, виступило з Чину, а дальших чотирьох бажало й надаліше залишитися в Чині, але без реформи. Їх приміщено у Боронявському монастирі, на чолі з ігуменом Вартоломеєм Мотринцем. Протоігуменові Й. Хомі, ЧСВВ, задля його хиткого здоров'я, відрадили піддатися реформі. Тож він примістився в Ужгородському монастирі, де посвятився письменницькій праці. Так ото з Закарпатської провінції тільки семеро еромонахів, бо тим часом один з них, о. Августин Максим, став жертвою трагічної смерті († 1921 р.).

¹²¹ Біографію о. П. Булика († 1961 р.) – того ж самого автора знайдеш у журналі *Світло*, Торонто 1972 р. ч. 1, с. 25-27.

¹²² Про єп. А. Паппа († 1945 р.) див. А. Пекар, *Нариси*, т. I, с. 192.

¹²³ Там же, с. 119-121.

¹²⁴ Між прихильними до реформи священиками слід згадати: 1) кан. П. Гебея, пізніше єпископа; 2) духовника Семінарії, о. В. Такача, згодом єп. Пітсбурського та 3) о. А. Волошина, директора препаративії.

¹²⁵ Поіменний список тодішніх закарпатських монастирів і монахів поданий у Записках ЧСВВ, VII (Рим 1982), с. 217-218.

Між першими відновили свій новіціят два наймолодші віком еромонахи, о. Севастіян Бойчик і о. Діонісій Жаткович у Мукачівському монастирі. Також ігумен Теофан Скиба, ЧСВВ наново відбудув новіціят на Чернечій горі, але щойно 1925 р. Інші чотири еромонахи піддалися реформі, але свій новіціят відновили у Крехівському монастирі в Галичині. Це були: 1) о. Атанасій Максим (1923 р.), 2) о. Теодор Легеза (1925 р.), 3) о. Леонтій Долгий (теж 1925 р.) та 4) о. Еміліян Аякі (1933 р.)¹²⁶.

Господь Бог поблагословив віддану й повну посвяту галицьких отців для переведення реформи закарпатських василіян. Почавши реформу з вісьмома новиками, протягом десяти років вони довели закарпатських василіян до повного розквіту з 129 монахами (34 еромонахів, 51 братом-помічником та 44 схоластиками, які приготовлялись до священства), які проживали в сімох зреформованих монастирях¹²⁷.

У згаданім уже домовленні про реформу було сказано, що якщо закарпатські василіяни здобудуться бодай на три зреформовані монастирі, з 30-ма з довічними обітами ченцями, з яких бодай 20 будуть еромонахи, то за дозволом Апостольської Столиці буде можна приступити до створення окремої Закарпатської провінції¹²⁸. На основі Звіту архімандрита Д. Ткачука, ЧСВВ¹²⁹, свящ. Конгрегація для Східних Церков, окремим декретом від 2 квітня 1932 р. створила Закарпатську провінцію св. Миколая, до якої були включені теж монастирі у Маріяповчі та Біксаді¹³⁰.

На основі декрету Східної Конгрегації була скликана провінційна капітула, яка відбулася у днях 11-14 липня 1932 р. в Мукачівському монастирі під керівництвом архім. делегата, о. Г. Кінаха, ЧСВВ. Після полагодження деяких поточних справ, відбувся вибір трьох кандидатів на уряд протоігумена. До трійки кандидатів були вибрані: 1) о. Г. Кінах, 2) о. П. Булик та 3) о. О. Бурдяк¹³¹. Одержавши імена вибраних канди-

¹²⁶ Див. *Записки ЧСВВ*, XI (Рим 1982), с. 144.

¹²⁷ Див. *Каталог Святомиколаївської провінції*, Ужгород 1933, с. 25.

¹²⁸ Див. *Записки ЧСВВ*, VII (Рим 1971), с. 216.

¹²⁹ Біографія арх. Д. Ткачука († 1944 р.) знаходиться в журналі *Світло*, Торонто 1965 р., с. 436-438; про його вибір на архімандрита див. журнал *Добрий пастир*, Станіславів 1931 р., с. 214-215. Некролог поданий у *Світлі*, Торонто 1944 р., с. 1.

¹³⁰ Декрет свящ. Конгрегації від 2 квітня 1932 р. поміщений у *Записках ЧСВВ*, VII (Рим 1971), с. 225-226.

¹³¹ Маю копію *Протоколу засідань капітули (собору) з 1932 р.*

датів, о. Архімандрит грамотою від 23 липня 1932 р. назначив протоігуменом о. Полікарпа Булика, ЧСВВ¹³², якого всі прийняли «з великою радістю і вдовolenням»¹³³. З практичних причин о. Булик переніс осідок протоігумена до Святовасилівського монастиря в Ужгороді.

Першим головним завданням протоігумена Булика було основне виховання монашого доросту. Аж до 1932 р. закарпатські василіяни висилали своїх студентів до Галичини. Тоді чехословацька влада заборонила василіянам висилати своїх студентів до Галичини. Тож уже восени 1932 р. о. Булик відкрив власний схоластикат у щойно відновленому Святомиколаївському монастирі в Малім Березнім. Там було приміщено п'ять студентів гуманістики (середніх студій) та шість студентів філософії. У Малому Березному студенти навчалися тільки два роки, бо гуманістику відтак перенесено до Мукачівського монастиря, а навчання філософії та богослов'я примістили в Ужгороді.

Упорядкувавши монаші студії, о. Булик почав носитися думкою відкрити в Ужгородському монастирі класичну гімназію з українською викладовою мовою. По довгих диспутах та стараннях, нарешті літом 1937 р. чехословацький уряд дозволив василіянам відкрити приватну класичну гімназію з правом прилюдности. Врочисте відкриття гімназії відбулося 28 листопада 1937 р.¹³⁴ Та про гімназію буде обширне слово в наступному розділі VI, глава 3.

Друга провінційна капітула (собор) реформованих закарпатських василіян відбулася в Ужгородському монастирі в днях 8-12 серпня 1937 р. під проводом протоігумена П. Булика, ЧСВВ. Крім вибору трьох кандидатів на протоігумена¹³⁵, на капітулі розглядалися деякі господарські справи заснування класичної гімназії та з нею зв'язаного схоластикату, як теж деякі порушення Правил і монашого порядку життя. Грамотою Головної Управи Чину від 24 серпня 1937 р. на

¹³² Там же. Проголошення відбулося у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі дня 1 серпня 1932 р.

¹³³ Див. журнал *Душпастьєрь*, Ужгород 1932, с. 302.

¹³⁴ Див. журнал *Благовістник*, Ужгород 1937 р., с. 189-191.

¹³⁵ До трійки кандидатів на протоігумена 1937 р. входили: 1) о. Г. Кінах, 2) о. П. Булик та 3) о. І. Вішошевич, ЧСВВ з Югославії. Про василіян у Югославії див. Джуджар Ю. *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, Рим 1986 р., с. 133-134

протоігумена на дальше п'ятиріччя був знову призначений о. П. Булик, ЧСВВ¹³⁶.

Це була остання капітула (собор) Святомиколаївської провінції, бо дальших протоігуменів, через воєнні обставини, призначувала безпосередньо свящ. Конгрегація для Східних Церков¹³⁷.

¹³⁶ Грамота повторного призначення о. Булика на протоігумена від 24 серпня 1937 р. зберігається в Архіві Головної Управи в Римі (далі скорочення – АГУ) у Книзі протоколів (у мене копія).

¹³⁷ Див. Декрет свящ. Конгрегації призначення о. Л. Долгого, ЧСВВ на протоігумена від 25 листопада 1940 р. в АГУ у теці: Східна конгрегація, як і його наслідника о. В. Дудаша, ЧСВВ, від 15 лютого 1943 р. – Там же (в мене копії обох декретів).

РОЗДІЛ VI

АПОСТОЛЬСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛІАН

Як ми бачили у вступному розділі, то монастирі від самих початків були осередками релігійно-культурного життя закарпатських українців. Монастирі у великій мірі причинилися до поширення християнства, до збереження східного обряду і слов'янської мови, як теж і до поширення церковного з'єднання. Саме монахи у своїх монастирських школах пособляли національно-культурному життю вірних, плекали апостолат друкованого слова, а монахи бралися за перо, тобто до письменницької праці.

На основі сказаного, у цім розділі VI буде слово про:

1. Поширення християнства й церковне з'єднання
2. Народні місії і реколекції
3. Культурно-освітню діяльність
4. Апостолат друкованого слова
5. Наукову й письменницьку діяльність

1. ПОШИРЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА Й ЦЕРКОВНЕ З'ЄДНАННЯ

Проповідники Божого слова від самих початків своєї діяльності закладали монастирі, які ставали місійними осередками поширення віри та в яких вони виховували для себе гідних помічників для апостольської праці за словами Христа: «Ідіть і навчайте народи!» (пор. Мт. 28:19, Мр. 16:15). Це ми ясно можемо доглянути в поширенні християнства св. Кирилом та Методієм, як і їхніми учнями, на території історичного Закарпаття, де, разом з християнством, запускала своє коріння також і чернече життя.

Монахи-місіонери не тільки проповідували Христову благовість, але ставили перед очима навернених також і благочестя монашого подвигу. Вони приймали до своїх монастирів надійних учнів, з яких певне число посвячувалось Христові обітами, тобто постригались у

ченці. Ось так, рівночасно з проповіддю Євангелія, розквітало теж і монаше життя.

Учні св. Кирила і Методія розвинули свою працю поширення християнства не тільки на території Срібної Землі, але теж у Галичині й далі, аж до самого Києва. І так у Київській Русі християнство прийнялося вже за панування князя Ігоря († 945 р.), а в самому Києві вже тоді існувала церква св. Іллі, яку обслуговував чернець на ім'я Григорій¹. Саме він навернув до Христової віри княгиню Ольгу († 969 р.) і широко опікувався нею до самої смерті. Він її й похоронив². Отак християнство, завдяки закарпатським місіонерам, почало змагатися у Київській Русі ще перед Володимировим хрищенням.

Незабаром, після зайняття Києва (980 р.), князь Володимир († 1015 р.) зайняв так звані «Червенські городи», тобто Галичину та Закарпаття³, де він особисто познакомився з квітучим уже християнством. Тож коли він задумав охристити Київську Русь, то запросив саме закарпатських монахів, мова яких була близька до мови киян, щоб приготували народ до хрищення⁴. Закарпатські монахи-місіонери, по давньому звичаю, закладали також і на київських землях монастирі, з яких християнство успішно ширилося по дальших околицях. Так ото на Київських горах почали «монастирі з'являтися і чорноризці (монахи) множитися»⁵.

Якщо християнство ширилося із Закарпаття на схід, до Київської Руси, то ідея з'єднання з Апостольським Престолом дісталась на Закарпаття зі сходу, тобто із з'єдиненої Київської митрополії, завдяки зусиллям митрополита Йосифа В. Рутського († 1637 р.). 1623 р. трапилась йому добра нагода, коли мукачівський вигнанець, єпископ Петроній († 1627 р.), вертався зі свого вигнання до Мукачівського

¹ Див. Пап С. *Історія*, т. I, с. 234. На думку деяких дослідників, о. Григорій був родом із Закарпаття.

² Там же, с. 244. Ольга померла 969 р. і вже в половині XII ст. була проголошена святою.

³ Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в X-XI ст. див. статтю М. Лелекача у *Наукових Записках Ужгородського державного університету*. 11 (Ужгород 1949 р.), с. 28-29; див. теж *Історію Української РСР*, Київ (В-во АН УРСР) 1953 р., т. I, с. 58.

⁴ Див. Голубинській Е. *Історія Русской Церкви*, Москва 1901 р., т. I, частина 1, с. 167-168. Думку Голубинського про місійну діяльність закарпатців в Київській Русі поділяють теж інші науковці, як: І. Огієнко, чи К. Кустодієв.

⁵ *Літопис Руський (за Іпатським списком)*, переклав Л. Махновець, Київ 1989 р., під р. 1037, с. 89.

монастиря⁶. Під час свого вигнання (1600-1623 рр.) він перебував між монахами з'єдиненої Київської митрополії. Там він познайомився з митр. Рутським і перейнявся його унійними ідеями.

На вигнанні єпископу Петронієві товаришив ревний монах Іван Григорович († 1633 р.). Під час вигнання він завершив свої богословські студії у Володимирі-Волинському, який був заборолом з'єдинення Київської митрополії⁷. Коли ж єпископ Петроній з Григоровичем вертали на Закарпаття, то митр. Рутський придав до них ще молодого, надійного монаха, Василя Тарасовича⁸. Це була т. зв. трійка унійних діячів, які всі, один за одним, стали опісля мукачівськими єпископами, осівшись у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі.

Єпископ Петроній († 1627 р.) не мав часу перевести в Мукачівській єпархії унійні ідеї, бо незабаром упокоївся. Однак під впливом Петронія його наслідником став о. Іван Григорович († 1633 р.). В порозумінні з митр. Рутським, щоб не повторилася Краснобрідська сцена з 1614 р., Григорович був висвячений на єпископа волоцьким нез'єдиненим митрополитом у Ясах. Однак, вертаючи з хіротонії, він їхав через Галичину, щоб зустрінутись з Рутським, який відтак описав свою зустріч з нововисвяченим єпископом Григоровичем такими словами:

«Початком лютого переїжджав через ці сторони Мукачівський єпископ грецького обряду в Мадярщині, висвячений початком цього року митрополитом Волохії на єпископа тих частин Мадярщини, де від давних часів знаходяться численні руські поселення. Тому теж їхній єпископ русин, добре знаний мені. Він також з нами, хоч ще не зовсім досконало. При Божій допомозі ми його вповні позискаємо через наших післанців»⁹.

Хоч закарпатські монахи досить прихильно поставились до унійних зусиль єп. Григоровича, все ж таки малоосвічене духовенство

⁶ Про єп. Петронія († 1627 р.) див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 22-23.

⁷ Див. статтю о. А. Пекаря у *Записках ЧСВВ*, XV (Рим 1996 р.), с. 254. У своїх *Нарисах*, т. I, с. 22, о. Пекар невірно подав, що Григорович завершив свої богословські студії у Вільні.

⁸ Життєпис В. Тарасовича, ЧСВВ († 1650 р.) подав Пекар А. у своїх *Нарисах*, т. I, с. 182; також див. *НЗТІІ*. II (Ужгород 1923 р.), с. 84-92.

⁹ Див. Релашію Рутського до Риму від 28 червня 1628 р. у Т. Haluščynskij – A. Welykyj, *Epistolae Josephi i' Ruuskij, Romae* 1956, p. 207.

не могло зрозуміти важливість церковного з'єднання. Тому єпископ Григорович не відважився публічно проголосити єдність Церков, все ж таки він засадив унійну деревину, якій у короткому часі Господь Бог дав зріст. Також і Григорович, перед своєю смертю († 1633 р.), забезпечив Мукачівське єпископство своєму однодумцеві, єромонахові Василю Тарасовичеві¹⁰.

Єпископ Тарасович у короткому часі здобув собі прихильність духовенства й почав розмішляти про з'єднання з Апостольським Престолом. Та, перш за все, він мусів звільнитися з-під залежності «всемогутнього» власника Мукачівського замку й домінії, від князя Юрія I Раковця, завзятого противника унії¹¹. Для того єпископ потребував підтримки католицької єпархії, навіть самого цісаря. Тож, щоб забезпечити для себе й Мукачівської єпархії патронат цісаря й католицької єпархії, він мусів, перш за все, прийняти унію. Ось причина, чому єпископ Тарасович виступив з думкою особистого визнання католицької віри, що його довершив початком травня 1642 р. у Вільні, в присутності цісаря Фердинанда III († 1657 р.) і цісарського двору, на руки Апостольського нунція¹².

Та вже літом 1643 р. князь Раковці почав повстання проти цісаря. В скорому часі повстанці схопили єпископа Тарасовича і в кайданах приволікли і кинули його у в'язницю Мукачівського замку. Щоб рятувати єпархію від повного занепаду, він, бодай на око, знову проголосив себе нез'єдиненим і так зміг повернути на Чернечу гору як єпископ.

Правою рукою єпископа Тарасовича в його унійних змаганнях був відданий єромонах Партеній П. Петрович († 1665 р.), який уповні поділяв задум владики. Тож саме його Тарасович і вислав до західної частини єпархії, яка надаліше лишилася під контролем цісарських військ, щоб там розпочав унійну працю між духовенством. Оселившись у Краснобрідському монастирі, о. Партеній широко розвинув свою місійну діяльність, якої успішним досягненням стала т. зв. *Ужгород-*

¹⁰ Див. надалі грамоту князя Ю. Раковця Тарасовичеві від 5 січня 1634 р. – подав А. Hodiňka, *Oktmányára*, pp. 63-65.

¹¹ Семигородський князь Юрій I Раковці († 1648 р.), непохитний калвініст, уже 1633 р. сконфіскував усі посілости Мукачівського монастиря і взяв під свій нагляд єп. Тарасовича.

¹² Див. *Записки ЧСВВ*, VII (Рим 1971 р.), с. 278.

ська унія¹³. Поборовши різні труднощі, нарешті 1654 р. був призначений Мукачівським єпископом. Від того часу Святомиколаївський монастир на Чернечій горі став головним осередком унійних змагань між закарпатськими українцями. Тим більше, що Мараморощина тоді була в руках нез'єдинених¹⁴.

У другій половині XVII ст. настала боротьба між цісарем і Семигородським князем про т. зв. патронатське, чи згодом ктиторське право назначувати Мукачівських єпископів¹⁵. Внаслідок того унія в єпархії сильно підупала. І так сталося, що 1689 р. апостольським адміністратором Мукачівської єпархії був Римом призначений ієромонах Йосиф І. Декамеліс, ЧСВВ¹⁶, який притьмом взявся до піднесення і скріплення святого з'єдинення, скликаючи собори духовенства¹⁷. Так з'єдинення в Мукачівській єпархії наново віджило.

Наступник Декамеліса, єпископ Геннадій Ю. Бізанцій, ЧСВВ († 1733 р.), у 20-х роках XVIII ст. при допомозі свого Марамороського лікаря, о. Прокопія Годермарського, ЧСВВ привів до з'єдинення ще й цілу Мараморощину. Нарешті все закарпатське духовенство було об'єднане під управлінням Мукачівського єпископа, з'єдиненого з Апостольським Престолом.

На жаль, після Першої світової війни, через насильну мадяризацію духовенства слов'янського обряду, на Закарпатті дійшло до відновлення православної Церкви, про що було слово у першому томі цих *Нарисів*¹⁸.

2. НАРОДНІ МІСІЇ І РЕКОЛЕКЦІЇ

Внаслідок мадяризації духовенства і слов'янського обряду (зміна календаря та заміна кирилиці) на Закарпатті після Першої світової війни

¹³ Докладну розвідку про Ужгородську унію опублікував А. Пекар у *Записках ЧСВВ*, XV (Рим 1966 р.), с. 247-300.

¹⁴ Про Мараморощину, як твердиню православ'я, див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 69-73.

¹⁵ Там же, с. 41-43.

¹⁶ Бреве Папи Олександра VIII від 5 листопада 1689 р. подав А. Welykyj, *Documenta Pontificum Romanorum*, vol. I, pp. 658-659.

¹⁷ Баран А. у своїй розвідці: *Церква на Закарпатті в рр. 1665-1691*. Рим 1968 р., с. 60-61 – поіменно подав список усіх синодів Декамеліса, з числом учасників.

¹⁸ Див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 105-114.

спалахнуло православне заворушення, що його підтримувала теж і чехословацька влада під кличем президента Масарика: *Геть від Риму!*¹⁹. А що змядяризоване духовенство було вповні відчужене від своїх вірних, то православний рух набирив чим далі сили, який довів до «братовбивчої війни»²⁰. Ось так Мукачівська єпархія, під впливом запеклої агітації, опинилася в загрозі православ'я²¹.

Тож на просьбу нового єпископа П. Гебея († 1931 р.) василіяни вже на початку 1924 р. взялися до місійної праці і стали ревними сотрудниками владики в боротьбі з православ'ям, під кличем: *Все відновити у Христі!*²². Душею місійної праці василіян став досвідчений місіонер о. Стефан Решетило, ЧСВВ, який прибув на Закарпаття з Галичини в березні 1924 р., саме на початку Великого посту²³. До нього приєднався ще й о. Павло П. Гойдич, ЧСВВ²⁴ та о. ігумен Полікарп Булик, ЧСВВ²⁵. За покровителя своїх місій вони вибрали св. Йосафата, «Апостола з'єдинення»²⁶.

Згадана місіонерська трійка розпочала свою живу діяльність вже на початку Великого посту у Пряшівській єпархії, на території якої вони дали тижневі місії у трьох парафіях і виголосили 48 наук про єдиноспасительну Христову Церкву. А відтак у Мукачівській єпархії відбули того року ще сім парафіяльних місій, під час яких виголосили 104 науки, під впливом яких наверталосся до своєї батьківської віри багато відпалих до православ'я. Так, наприклад, у селі Тернове

¹⁹ Томаш Масарик († 1930 р.) свої визвольні змагання проти католицької Австрії здійснив під кличем: «Геть від Риму!» Тож те саме гасло він застосував і на Закарпатті проти мадяр – див. А. Пекар, *Нариси*, т. I. с. 120.

²⁰ Див. Перше Пастирське послання єпископа П. Гебея від 28 серпня 1924 р. у журналі *Душпастьєрь*, Ужгород 1924 р., чис. 7, с. 326.

²¹ 1930 р. Мукачівська греко-католицька єпархія нараховувала 359 166 вірних, а православних було вже 112 034 душі.

²² Див. *Душпастьєрь*, Ужгород 1926 р., числ. 1, с. 13.

²³ Життєпис о. Стефана Решетила, ЧСВВ († 1950 р.) появилвся у Календарі *Доброго настиря на 1952 р.*, Нью-Йорк 1951 р., с. 128-130; про його місійну працю на Закарпатті див. статтю В.(асиля) Л.(аря) у газеті *Наш Ужгород*, Бриджпорт, Кон. 1951 р., с. 1-3.

²⁴ Про місійну діяльність о. Павла П. Гойдича, ЧСВВ див. Пекар А. *Василіянин-Ісповідник*, Нью-Йорк 1961 р., с. 16-18.

²⁵ Про участь о. Полікарпа Булика, ЧСВВ в народних місіях див. його «Спомини» у *Василіяньському Віснику*, Рим 1971 р, чис. 10, с. 93-98.

²⁶ Книжечку про св. Йосафата опублікував Пекар А. *Апостол з'єдинення*, Нью-Йорк 1967 р.

Тячівського району під час місії навернулося на батьківську віру аж 12 родин²⁷.

Щоб об'єднати все у Христі (Еф. 1:10), єпископ наполягав, щоб народні місії відбувались при кожній парафії. Як і коли зміг, він завжди приїжджав на закриття місій, сповідав, проповідував та відправляв богослуження. Ось, наприклад: вірні села Дубове Тячівського району з великим захопленням вітали владику, бо мали щастя перший раз бачити у своїх горах свого рідного архиєрея, в грудях якого билосся на правду *«руське серце»*. Піднесені на душі апостольським благословенням, вірні розходилися по своїх домах з піднесеним духом, готові боронити прадідну свою віру аж до гробової дошки²⁸.

Щоб заохотити парохів до запрошення місіонерів, то 1925 р. о. Решетило списав і розіслав по парафіях *Інформації в ділі народних місій*²⁹. Щоб заохотити до місійної праці світське духовенство, то о. Решетило, на просьбу Празького нунція, єпископа Ф. Мармаджі³⁰, заснував того ж року – *Місійне Товариство св. Йосафата*, до якого зразу вступило 30 світських священиків³¹. Для них о. Решетило в єпархіяльній семінарії влаштував дводенний місійний курс, як слід приготувлятися до святих місій³². Так ото в короткому часі також деякі світські священики брали участь у місійній діяльності.

Так ото, під проводом о. Решетила, який запрягав до місійної праці не тільки своїх співбратів-монахів, але також світське духовенство³³, місійний рух на Закарпатті розвивався з великим успіхом. Тому й не дивно, що знайшлися й вороги цього спасенного подвигу і за всяку ціну бажали позбутися о. Решетила, цього *«небезпечного чужинця»*, який на чолі василіян веде *«протидержавну діяльність»*. Ця нагінка на о. Реше-

²⁷ Про початки місійної діяльності закарпатських василіян (за 1924 р.) докладний звіт подав о. Решетило у *Записках ЧСВВ I* (Жовква 1925 р.), с. 368-376.

²⁸ Там же, с. 372.

²⁹ Інформації о. Решетила подані у *Душпастирь*, Ужгород 1925 р., ч. 6. с. 280-282.

³⁰ Архиепископ Франциск Мармаджі († 1949 р.) був апостол. нунцієм у Празі, Чехословаччина в рр. 1923-1928.

³¹ Місійне Товариство св. Йосафата було засноване 30 квітня 1925 р. – див. *Душпастирь*, Ужгород 1925 р., ч. 5. с. 240-241. Його головою був вибраний кан. О. Хіра († 1983 р.) – його життєпис подав Хланта О. у *Календарі Просвіти на 1998 р.*, Ужгород 1998 р., с. 54-57.

³² Про місійний курс, який відбувся 9-10 липня 1925 р., див. *Душпастирь*, Ужгород 1925 р., ч. 6, с. 305.

³³ Протягом першого року діяльності *Товариства св. Йосафата* священики брали участь у 8-х парафіяльних місіях – див. *Душпастирь* 1926 р., ч. 7. с. 398.

тила та василіян тривала повних три роки, але завдяки рішучому наставленню Апостольського нунція у Празі та ревній обороні єпископа Гебея завершилась невдачею³⁴. Бачивши, що кампанія проти о. Решетила не устала, то протоігумен А. Калиш, ЧСВВ при кінці 1928 р. відкликав його до Львова та призначив його секретарем і прокуратором Галицької провінції.

По від'їзді о. Решетила провідником святих місій на Закарпатті став о. П. Булик, ЧСВВ, який точно придержувався місійної програми о. Решетила³⁵. Після того, як о. Булик був призначений на протоігумена Закарпатської провінції св. Миколая (1932 р.), то берло місійної діяльності василіян передав у руки досвідченого місіонера, Мукачівського ігумена о. О. Бурдяка, ЧСВВ, який успішно продовжував місійну працю василіян³⁶. Однак, о. Булик, вже як протоігумен, надалі допомагав зі святими місіями³⁷. У своїх *Споминах* він відтак подав щиру оцінку місійної діяльності закарпатських василіян:

«Василіянські місії принесли прекрасні плоди. Можна сказати, що всі парафії Мукачівської єпархії влаштували в себе святі місії. На місійні проповіді приходили не тільки місцеві вірні, але теж і вірні з сусідних сіл. Внаслідок святих місій, в народі розбудилась релігійна свідомість, організувались церковні товариства, поширилось почитання Пресвятої Євхаристії, вірні почали частіше приступати до святих Таїн, перестав дальший перехід на православ'я, а між селянами зросло число ревних ісповідників й оборонців католицької віри»³⁸.

Одне слово, здійснився клич єпископа Гебея, яким закликав священників і всіх вірних: «*Все відновити у Христі!*» Тут слід зауважити, що літом 1937 р. знеацька знову з'явився на Закарпатті о. Решетило, який уже перед празником Переображення, в товаристві о. Севастіяна Сабола, ЧСВВ³⁹, потримав триденну місію в селі Сасове Виноградівського району, як приготування вірних для посвячення

³⁴ Див. *Душпастьєрь 1927 р.*, с. 51-52; 109-110; 228-229 і 323-325; теж *Благовістник 1927 р.*, с. 31, 63-64.

³⁵ Настанови о. Решетила появилися у *Душпастьєрю 1925 р.* чис. 6, с. 280-282.

³⁶ Життєпис о. О. Бурдяка, ЧСВВ (+ 1959 р. йодав І. Назарко у *Записках ЧСВВ. XI* (Рим 1982 р.), с. 510-513)

³⁷ Про успішні місії протоігумена П. Булика у селі Йовря (Сторожниця) див. *Благовістник 1934 р.*, с. 8-9

³⁸ Див. *Василіянський Вісник*, 10 (Рим 1972 р.), с. 97-98.

³⁹ Про о. Севастіяна Сабола, ЧСВВ, див. статтю Атанасія Пекаря у журналі *Світло*, Торонто 1999 р., числ. 9, с. 295-296

нової церкви. Тоді до святих Таїн приступило понад тисяча вірних⁴⁰. Під час Карпатської України о. Решетило сповняв обов'язки секретаря єпископа Д. Нярадія⁴¹. При тім він ще встиг у березні 1939 р., з поміччю о. Антонія Станканиця, ЧСВВ⁴² дати місії у селі Руське та Бенедиківці Мукачівського району. Це одні з найкращих місій, які відбулися на території Срібної Землі⁴³.

Коли ж говоримо про місійну діяльність закарпатських василіян, то годі нам не згадати про їхні місії між переселенцями Америки, де вони їздили на запрошення тамошнього єпископа Василя Такача († 1948 р.) трьома наворотами⁴⁴. Перший раз, 1928-1929 рр., їхали: о. Теодор Легеза, ЧСВВ⁴⁵ та о. Теофан Скиба, ЧСВВ⁴⁶ й відбули 28 тижневих місій і виголосили 480 проповідей. Описуючи свої враження з американських місій, о. Скиба завважив: «Наші американські браття приймали нас з великою любов'ю, а місійні проповіді слухали з таким одушевленням, як нігде в цілому світі»⁴⁷.

Другі святі місії в Америці відбулися в рр. 1933-1934, під проводом досвідченого вже о. Теодора Легези, ЧСВВ, якому товаришив о. Маріян Станканинець, ЧСВВ. Того разу вони подержали 25 тижневих місій і дали п'ять серій реколекцій священикам та сестрам Василянкам. До святих Таїн приступило понад 30 тисяч вірних⁴⁸. При кінці місій, саме 21 червня 1934 р., помер несподівано у Чікаго о. Станканинець, жертвуючи своє життя – «на славу Божу і спасіння душ ближніх». Спо-

⁴⁰ Див. *Благовістник* 1938 р., чис. 9, с. 138-139.

⁴¹ Див. Пекар А. «Греко-католицька Церква під час Карпатської України» – стаття у *Записках ЧСВВ. XIV* (Рим 1992 р.), с. 302-308.

⁴² Життє о. Антонія Станканиця, ЧСВВ († 1999 р.) списали С. та Д. Бендас, *Священники-мученики*, Ужгород 1999 р., с. 229-233.

⁴³ Див. газету *Нова Свобода*, Хуст, 14 березня 1939 р., с. 4.

⁴⁴ Про єпископа Василя Такача див. *Душпастирь* 1924 р., с. 151-153 та 343-346. Будучи духовником спархіяльної семінарії, він був прихильником реформи галицькими василіянами.

⁴⁵ Некролог о. Теодора Легези, ЧСВВ († 1973 р.) поданий у *Василянському Віснику*, 12 (Рим 1975 р., с. 40-41

⁴⁶ Діяльність о. Теофана Скиби, ЧСВВ († 1949 р.) живо описана у *Благовістнику* 1932 р., с. 67 1935 р., звільнений Римом з монаших обітів, став світським священиком. Там же, 1935 р., с. 181.

⁴⁷ Див. *Благовістник* 1930 р., с. 15

⁴⁸ Звіт місій поданий у *Благовістнику* 1935 р., с. 9

чиває, очікуючи воскресіння мертвих, на цвинтарі Святомиколаївської церкви у Чикаго, Ілліной⁴⁹.

Закарпатські василіяни ще й третій раз їхали до Америки, в роках 1937-1938, щоб духовно відродити Пітсбурську єпархію після так званої боротьби за celibat, внаслідок якої біля 30 парафій відступили від влади (юрисдикції) єпископа В. Такача і створили Карпаторуску православну єпархію⁵⁰. Тож на запрошення єпископа В. Такача та з дозволенням Східної Конгрегації, вже в березні 1937 р. виїхали до Америки маріяповчанські василіяни, тобто досвідчений о. М. Легеца, ЧСВВ та о. Микола Дудаш, ЧСВВ⁵¹. Тоді вони об'їхали всі парафії Пітсбурської єпархії та привернули мир і спокій між вірними. Крім того ще дали кілька реколекцій для розсвареного духовенства⁵².

Рівночасно з місіями закарпатські василіяни розпочали також реколекційний рух, свого роду посилення говіння, який скоро прийнявся між шкільною молоддю та інтелігенцією, включно духовенства. Уже на самім початку місійної діяльності, тобто 1924 р., вони дали десять серій тридневних реколекцій, тобто о. Решетило п'ять серій, о. Гойдич три серії, о. Малицький єпархіяльним семінаристам в Ужгороді, а о. Котович богословам у Пряшеві. З того часу реколекції чи згодом духовні вправи відбувались щорічно в гімназіях, учительських семінаріях і на богослов'ї обидвох єпархій. Незабаром василіян запрошувано з реколекціями для єпархіяльного духовенства, сестер Василіянок і сестер Службениць. З великим успіхом увінчалися реколекції для жінок священиків, учительок і різних церковних організацій. На окрему згадку заслуговують п'ятиденні реколекції для народовецького вчителства, літом 1933 р., під проводом ігумена о. Бурдяка, ЧСВВ. Вони завершилися архієрейською Службою Божою, на якій усі учасники реколекцій приступили до св. Причастя⁵³.

Під час народних місій отці Василіяни ширили також і набожність до Христа-Чоловіколюбця, тобто до Пресвятого Серця Ісуса (Христо-

⁴⁹ Зворушливий некролог о. Маріяна Станканиця, ЧСВВ появився у *Календарі Благочестивих* 1935 р., Ужгород 1935 р., с. 60-61.

⁵⁰ Про «боротьбу за celibat» у Пітсбурській єпархії див. А. Пекар, *Нариси*, т. I, с. 177-178.

⁵¹ Некролог о. М. Дудаша, ЧСВВ, пізніше єпископа Гайду торозького (с. 1972 р.), пошаний у *Василіяньському Віснику*, II (Рим 1973 р.), с. 27-29.

⁵² На жаль, я не міг знайти звітів цих місій.

⁵³ Див. *Благочестивих*, Ужгород 1933 р., с. 143.

вого), закладали гуртки *Апостольства молитви* й заохочували вірних до щомісячного причастя, причому в народі зростало набоженство до Пресвятої Євхаристії (Молебен, Суплікація).

Рух Апостольства молитви розпочав 1924 р. о. Павло Гойдич, ЧСВВ при монастирській церкві св. Василя в Ужгороді⁵⁴. Так Ужгородський монастир став колискою Апостольства молитви в Мукачівській єпархії. Воно ширилося з таким захопленням, що по десятих роках воно нараховувало вже понад 10 тисяч почитателів Христа-Чоловіколюбця⁵⁵. *Устав Апостольства молитви* затвердив єпископ П. Гебей уже 26 листопада 1924 р., а о. ігумена П. Булика, ЧСВВ призначив єпархіяльним управителем⁵⁶.

Тріумфом Пресвятого Серця Христа-Чоловіколюбця був відпуст при Ужгородській монастирській церкві, який відбувся 18-19 червня 1936 р., при великому здвизі членів Апостольства молитви. У тогорічному відпусті взяв участь також єпископ О. Стойка († 1943) з єпархіяльною консисторією та великим числом духовенства. З цієї нагоди о. Сабол, редактор *Благовістника*, заявив: «Велика набожність й одушевлення паломників була явним доказом того, що нам треба було якраз почитання Пресвятого Серця Христового, щоб відродити релігійного духа в нашому народі»⁵⁷.

3. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Василіянські монастирі причинилися не тільки до поглиблення святої віри та духовного життя вірних, але також до поширення освіти й національної свідомости простого народу. Закріпачені мадярськими землевласниками, вони були позбавлені всякого культурного почину і своє національне життя зосереджували довкруги своїх церков та монастирів. Гим-то монастирі стали для них живучим джерелом їхньої

⁵⁴ Про заснування Апостольства молитви та його поширення див. Пекар А. *Нариси*. т. II, с. 352-353

⁵⁵ Див. статтю Станканинця ЧСВВ у *Благовістнику*, 6 (Ужгород 1934 р.), с. 81-84

⁵⁶ Устав Апостольства молитви та призначення о. Булика його управителем подані у *Благовістнику*, 4 (Ужгород 1925 р.), с. 51-54.

⁵⁷ Див. *Благовістник*, 7 (Ужгород 1936 р.), с. 110.

освіти й культурного життя. До того причинилися саме монастирські школи⁵⁸.

Виглядає, що перша школа на Закарпатті з'явилася при Мукачівському монастирі на Чернечій горі. На думку відомого нашого церковного дослідника, кан. Василя Гаджеги († 1938 р.), школа на Чернечій горі, підтримувана самим цісарем, існувала вже «від довгого часу»⁵⁹. Та Ужгородська Наміснич Рада часом занедбала посилати на Чернечу гору цісарем призначену для монастирської школи допомогу, тож Мукачівський ігумен Гедеон Торчинський, ЧСВВ 1671 р. знову звернувся до цісаря про допомогу для школи, в якій того часу навчалось 20 учнів, з яких 8 на дяківському відділі й додав: «Усі вони живуть у крайному убожестві»⁶⁰. Його просьба була з готовістю вислухана⁶¹.

Про дальшу долю монастирської школи на Чернечій горі, при якій діяв також і дяківський відділ, мало що знаємо. Однак дуже правдоподібно вона була відновлена за часів архімандрита Й. Годермарського, ЧСВВ († 1729 р.) й утрималась аж до половини XVIII століття, коли єпископ М. Ольшавський, ЧСВВ († 1767 р.) заснував при Мукачівській парафії так звану *Богословську школу*, при якій діяла також початкова школа й дяківський курс⁶².

В половині того ж століття також ігумен Макарій Шугайда, ЧСВВ († 1778 р.) при допомозі землевласниці Гуменської домінії, графині М.Т. Вандернот, відкрив при Святодухівському монастирі у Красному Броді початкову школу, в якій селянські хлопці, крім граматики й рахунків, старанно навчались релігії. Незабаром у Красному Броді був відкритий також педагогічний курс для дяко-вчителів. Одним із відомих випускників з Краснобрідської дяко-вчительської школи був Йосиф Змій-Миклошій, який відтак став дяком при греко-католицькій парафії св. Варвари у Відні⁶³.

⁵⁸ Тут ідеться про школи, призначені для селянської молоді.

⁵⁹ Див. Допоміжну грамоту цісаря Фердинанда III від 24 червня 1655 р. в сумі 200 флор. річно, на просьбу єпископа Партенія – Hodinka A. *Okmánytára*, pp. 178-179.

⁶⁰ Див. статтю кан. Гаджеги В. у *НЗП*, I (Ужгород 1922 р.), с. 164; просьбу ігумена Торчинського подав Hodinka A. *Okmánytára*, pp. 236-237.

⁶¹ Див. Допоміжну грамоту цісаря від 28 лютого 1671 р., Hodinka A. *Okmánytára*, p. 183.

⁶² Про Богословську школу, засновану 1744 р. єпископом М. Ольшавським, див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 132-136.

⁶³ Й Змій-Миклошій († 1841 р.) мав нагоду у Красному Броді привчитись іконописанню, тож у Відні мав нагоду завершити Академію малярства. Його життєпис пера Папа С. у *Записках ЧСВВ*. XIV (Рим. 1997 р., с. 135-137).

Із зростом парафіяльних шкіл та заснуванням учительської препарандії єпископом Бачинським в Ужгороді⁶⁴ початкові та дяко-вчительські школи почали поступово занепадати, аж нарешті початком XIX століття перестали цілком діяти. Внаслідок того підупало також культурне значення Краснобрідського монастиря, хоч через свої славні відпусти він і надалі залишився релігійним осередком новоствореної Пряшівської єпархії⁶⁵.

В половині XIX ст. кан. Олександр Духнович († 1865 р.), визначний народний діяч і письменник, задумав знову відновити культурне значення Краснобрідського монастиря, тож літом 1859 р. заснував при Святодухівському монастирі публічну бібліотеку, до якої мали б доступ не тільки монахи, але теж усі книголюбці з цілої околиці. І так він переніс до монастиря більшу частину своїх книг, переважно слов'янських авторів, як також певну кількість своїх рукописних творів⁶⁶. Ось так Краснобрідський монастир знову набув славу культурного осередку, де «у неділю і свята місцева інтелігенція збиралась для читання книжок, щоб так збагатити свою освіту і знання»⁶⁷. На жаль, у лютому 1915 р., під час воєнних операцій, Краснобрідський монастир був до самих основ зруйнований, а з ним загинула також і цінна бібліотека⁶⁸.

На Буковій гірці, подібно як у Красному Броді, вже від половини XVIII ст. існувала чотирирічна початкова школа, в якій виховувались селянські хлопці. Між визначними учнями Буківської школи слід згадати сина місцевого пароха Олексія, в монашестві відомого Арсенія Коцака, ЧСВВ († 1800 р.), який прославився як автор першої закарпатської, так званої «славено-руської граматики»⁶⁹. При школі Буківського монастиря був також відділ для підготовки дяко-вчителів

⁶⁴ Про Ужгородську учительську семінарію-препарандію, засновану єпископом Бачинським, див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 259-261.

⁶⁵ Про створення Пряшівської єпархії 1818 р. див. Пекар А. *Нариси*, т. I, с. 77-87.

⁶⁶ Дарчу грамоту Духновича від 13 червня 1859 р. див. Кінах І. «Переписка А. Духновича з Василями» у *Записках ЧСВВ V* (Рим 1967 р.), с. 375-376.

⁶⁷ Див. репортаж: «Из Угро-Русских стран» у журналі *Военский Вестник*, 1863 р., с. 243.

⁶⁸ Зруйнування Краснобрідського монастиря докладно описав І. Слешов у газеті *Русин*, Пряшів 1993 р., чис. 3, с. 6-7.

⁶⁹ Про А. Коцака, ЧСВВ († 1800 р.) та його граматику див. статтю Пашкевича І. у *НЗТЛ*. I (Ужгород 1927 р.), с. 232-259.

для парафіяльних шкіл розлогої Маковицької області⁷⁰. Подібно як при монастирі у Красному Броді, так само і на Буківській гірці школи зникли десь початком ХІХ ст.

Завдяки школам, також Маріяповчанський монастир став для закарпатських українців важним культурним осередком. Як знаємо, при Повчанській парафіяльній церкві вже при кінці ХVІІ ст. існувала однорічна початкова школа під наглядом місцевого дяко-вчителя. Коли ж у Маріяповчі поселились василіяни, то вони взяли під свою опіку не тільки парафію, але також і парафіяльну школу, яку зразу продовжили до двох років, а по якомусь часі – до чотирьох. 1777 р. цесарева Марія Терезія († 1780 р.) перевела в Мадярщині реформу шкіл («Ратіо едучатионис») і дозволила навчати дітей у їхній «рідній мові»⁷¹. Тоді Маріяповчанська школа, завдяки тогочасному протоігуменові Сильвестру Ковейчакові, ЧСВВ († 1790 р.), набула право публічної школи⁷².

Незабаром у Маріяповчанському монастирі відкрився ще і дворічний курс мов, а саме: української (руської), мадярської, німецької та латинської⁷³. Тож не дивно, що до Маріяповчі почала горнутися шкільна молодь з усіх околиць Закарпаття. Тим-то також і Святомихайлівський монастир у Маріяповчі став також живим культурним центром для закарпатських українців. Тим більше, що 1856 р. єпископ В. Попович († 1864 р.) заснував при Маріяповчанському монастирі дворічну учительську препарандію («Педагогічний інститут»), з якої виходили вже добре вишколені учителі церковних шкіл⁷⁴. На жаль, вже його наступник, єпископ С. Панкович († 1874 р.), вже 1868 р. наказав її закрити⁷⁵.

Ігумен Гаврііл Бачинський, ЧСВВ († 1797 р.) заснував початкову школу для селянських хлопців при Святомихайлівському монастирі в

⁷⁰ Див Павлович А. *Избранные произведения* (ред. И. С. Шленецкий). Пряшев 1955 р., с. 515

⁷¹ Пояснення «Ратіо едучатионис» реформи шкільництва Марією Терезією 1777 р. подав Мишанич О. *Література Закарпаття ХVІІ-ХVІІІ ст.*. Київ 1964 р., с. 18

⁷² Див. декрет *Угорської Нам Ради* від 28 квітня 1777 р., *Basilovits*, Р. III, pp. 43-45

⁷³ *Там же*, с. 45-47. Цей дворічний курс мов чомусь назвали «*граматичною школою*»

⁷⁴ Див. статтю Заклинського К у *ІЗ-МЛК*, I (Пряшів 1965 р.), с. 54

⁷⁵ Див. газету *Свѣтъ*. Ужгород 1869 р., чис. 23, с. 4; Сабов С. *Аристотелія*. Унів.вар 1893, с. 191

Імстичеві⁷⁶. Вона скоро розвинулась у чотирирічну школу, при якій розквітав ще й дяко-вчительський відділ. На запрошення ігумена І. Даниловича, ЧСВВ 1788 р. Арсеній Коцак, ЧСВВ пояснив в Імстичевській дяко-вчительській школі головні граматичні засади народної мови⁷⁷. На основі своїх лекцій в Імстичеві о. А. Коцак відтак списав скорочений конспект *«Слав'яно-руської граматики»*, пояснюючи, що цей конспект «не для дітей, але для молодежи», тобто для старших віком школярів⁷⁸. Імстичевська дяко-вчительська школа напрочуд гарно розвивалась і забезпечила гідними вчителями парафіяльні школи розлогої Мараморощини.

В половині XIX ст. також початкова школа в Імстичеві, заслугами ревного вчителя о. Ілярія Фенцика, ЧСВВ († 1860 р.), набула право публічної школи, для якої ігумен Корнилій Шафранкович, ЧСВВ († 1871 р.) спорудив гарний мурований будинок і щиро зацікавився навчанням селянських дітей⁷⁹. Імстичевська школа при монастирі, поборовши численні труднощі, втрималась аж до 1950 р., коли совіти її зліквідували враз з монастирем.

Святовасилівський монастир в Ужгороді зіграв значну роль на культурній та народній ниві закарпатських українців головно своїм інтернатом чи згодом гуртожитком для середньо-шкільної молоді⁸⁰. Під чулим наглядом монахів, молоді студенти виховувалися на чесних, релігійних, характерних та національно свідомих працівників серед занедбаного народу. Так уміле й родинне виховання молоді при інтернаті Ужгородського монастиря заслужило собі не тільки повне вдовolenня батьків, але й публічне признание представників державної влади. Тому не дивно, що число вихованців в інтернаті зростало з року на рік. І так в ювілейному році монастиря, тобто 1937 р., в гуртожитку

⁷⁶ І Бачинський. ЧСВВ був ігуменом Імстичівського монастиря в рр. 1775-1778. Його життяєпис подав – Basilovits, P. III, p. 101.

⁷⁷ І Данилович. ЧСВВ сповняв обов'язки ігумена в Імстичеві від 1784 до 1789 р. А. Коцак. ЧСВВ того часу перебував на відпочинку у Мукачівському монастирі.

⁷⁸ Короткий опис граматики А. Коцака з 1788 р. подав Панькевич І. у *ИЗПН. V* (Ужгород 1927 р.), с. 234

⁷⁹ К Шафранкович. ЧСВВ був Імстичевським ігуменом у рр. 1866-1869. Похвальну статтю про Імстичевську школу подав Добра Ф. в газеті *Свѣтъ*. Ужгород 1868 р., чис. 3, с. 3-4

⁸⁰ Вірну історію будови Ужгородського монастиря списав о. протоігумен Й. Хома. ЧСВВ в календарі *Мѣсяцьє тов «Ушо»* на 1913 год. Унгвар 1912 р., с. 66-71.

виховувалось аж 98 студентів. Як знаємо, деякі з них опісля продовжували свої студії і багато з них висвячувались на священників, а деякі ставали професорами, адвокатами, корисними урядовцями чи лікарями. Тим-то гуртожиток при Ужгородському монастирі успішно сповнив своє освітньо-культурне завдання й чимало причинився до народного відродження закарпатських українців⁸¹. До того, у великій мірі, сприяло також заснування класичної гімназії при тім же монастирі⁸².

Протоігумен П. Булик, ЧСВВ, якому на серці лежало виховання середньо-шкільної молоді в інтернаті, нарешті задумав відкрити при Ужгородському монастирі ще й класичну гімназію з правом прилюдности. Його заходи й зусилля увінчались повним успіхом, так що вже 3 вересня 1937 р. почалось навчання від першого та третього класу, в яких число учнів доходило до 110. Покровителем гімназії став св. Йосафат, а директором вислужений уже Андрій Алиськевич⁸³. У своїй врочистій промові о. Булик заявив, що василіяни у своїй класичній гімназії наміряють виховати «нове покоління свідомих, характерних і Христовим духом перейнятих майбутніх народних провідників, які за ніяку ціну не зрадять своєї віри чи свого народу»⁸⁴.

Як було сказано, гімназія почалась із двома класами, а в наступному році вона стала вже чотирикласовою, в яких навчалося вже 226 учнів. На жаль, унаслідок так званого Віденського арбітражу (2 листопада 1938 р.), Ужгород припав Мадярщині, тож гімназію і гуртожиток слід було перенести до Великого Бичкова, де навчання почалось уже 7 грудня⁸⁵. До гімназії у Великому Бичкові зголосилося 250 учнів, розділених до 4-х клас з тим, що кожна класа мала окремий відділ для дівчат⁸⁶. Однак уже в березні 1939 р., після насильної зай-

81 Див. статтю: «25-літній ювілей інтернату оо. Василіян в Ужгороді», поміщену у журнал *Благовістник*, 12 (Ужгород 1937 р.), с. 181-186.

82 Про заснування класичної гімназії 1937 р. – *Там же*, с. 189-191; див. також гарну статтю колишнього учня класичної гімназії Росула О. у *Календарі Товариства Просвіти на рік 2002*, с. 138-143.

83 Проф. А. Алиськевич († 1949 р.) був директором Ужгородської реальної гімназії в рр. 1922-1934. Його некролог у тижневнику *Християнський Голос*, Мюнхен 1949 р., чис. 44, с. 6.

84 Повний текст промови о. П. Булика, ЧСВВ, поданий у *Згадженні гімназії ЧСВВ в Ужгороді за шкільний рік 1937-1938*, Ужгород 1938, с. 7-11.

85 Див. щоденник *Нова Свобода*, Хуст, 6 грудня 1938 р., с. 4.

86 *Там же*, 17 грудня 1938 р., с. 4.

манщини Карпатської України мадярами, василіянську класичну гімназію зліквідовано, а гуртожиток знову перенесено до Ужгородського монастиря, який опинився уже в руках мадярських василіян з Маріяповчі.

1866 р. в Ужгороді була заснована окрема культурно-літературна спілка, т. зв. *Общество св. Василя Великого* в честь єпископа Василя Поповича († 1864 р.), який у великій мірі причинився до здійснення взнеслих мрій закарпатських народолюбців⁸⁷. В нім, від самого початку, взяли участь теж і деякі василіяни, як о. протоігумен О. Галичкович, ЧСВВ, ігумен М. Микита, ЧСВВ⁸⁸, А. Кралицький, ЧСВВ та К. Шафранкович, ЧСВВ, якого орган Общества *Свѣт* представив як «ревного монаха і великого народолюбця, в якого благородна душа»⁸⁹. А йому подібних лицарів пера було між монахами багато більше. Та про них нам прийдеться розповісти у п'ятій главі цього розділу.

4. АПОСТОЛАТ ДРУКОВАНОГО СЛОВА

Нема найменшого сумніву, що до розвитку духовного й культурного життя закарпатських українців у великій мірі причинилися також монастирські друкарні, давніше при Святомихайлівському монастирі у Грушеві, а новіше при Ужгородському монастирі св. Василя. Тож на початку звернім нашу увагу на друкарню у Грушеві⁹⁰.

Відомий закарпатський дослідник М. Лучкай († 1843 р.), опираючись на народному переданні, виразно заявив, що Грушівський монастир прославився понад іншими старинними монастирями, бо вже «1613 р. мав друкарню»⁹¹. За Лучкаєм про Грушівську монастирську друкарню згадує вже цілий ряд визначних закарпатських та галицьких

⁸⁷ Про заснування Общества св. Василя Великого див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 215-218.

⁸⁸ Пізніше о. М. Микита, ЧСВВ († 1885 р.) став протоігуменом в рр. 1869-1885.

⁸⁹ Див. газету *Свѣт*, Ужгород 1869 р., чис. 12, с. 4.

⁹⁰ Основна праця, на яку я часто буду покликатись відносно Грушівської друкарні, це – Орос О. *Грушевецький монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування*, Ужгород 2001: повна біографія О. Ороса, пера П.В. Кушка, подана при кінці його праці, с. 262-269.

⁹¹ Див. М. Лучкай, *Історія карпатських релігій* Ужгород 2000, т. II, с. 182.

істориків, включно з радянськими⁹². Все ж таки деякі науковці ще й сьогодні заперечують існування друкарні при Грушівському монастирі, бо до цього часу «ще все не знайдено ні однієї книжки, друкованої в Грушеві».

Нам слід пам'ятати, що на початках друкарства друкарні не зазначували ні місця, ні часу друкування. Тому для утотоження цих «анонімних друків» дослідники змушені опиратися на критичному розгляді тексту, а саме:

1. На його лексичних особливостях;
2. На вживанні мовних діалектизмів;
3. На зміст даного твору та
4. На покрайні записи.

Вони теж розглядають саме виконання та графіку друку, тобто вживання ініціалів, прикрас, заставок і гравюр. Для встановлення часу їм служать філіграні, чи пак водяні знаки на папері⁹³. Отак, як зазначає цьогочасний дослідник друків О. Орос, були утотоженні голландські стародруки Костера, німецькі Гутенберга та італійські Костальді⁹⁴.

Як знаємо, Грушівський монастир зі своєю друкарнею був під сталим натиском угорських як римо-католиків, так і протестантів, які забороняли друкування православних, хоча б і богослужбних книг. І саме тому Грушівська друкарня була змушена поширювати свої друки анонімно, без вихідних даних, тобто без подання місця й часу їхньої появи⁹⁵.

Слов'янознавці загально припускають, що першим друкарем слов'янських книг був Швайпольт Фіоль⁹⁶, якому приписують видання п'ятох кириличних книг, а саме: 1. *Октоїха*, 2. *Часослова*, 3. *Триоді постної*, 4. *Триоді цвітної* та 5. *Псалтиря*⁹⁷. Однак слід примітити, що

⁹² Орос О., с. 24-25.

⁹³ Фабрики паперу на аркушах ними виготовленого паперу подавали водяні знаки (філіграні), що їх шороку, а часом що два. Ось так на основі філігрань можна приблизно встановити час друкування даної книги.

⁹⁴ Орос О., с. 26-27.

⁹⁵ Про досліджування Грушівських стародруків я часто покликав атимуєва Ороса

⁹⁶ Швайпольт Фіоль – родом німець, нар. біля 1460 р., помер після 1525 р. – див його життєпис у *Краснознавчому Словнику русинів-українців Пряшівщини*. Пряшів 1999, с. 36

⁹⁷ Псалтирь тільки згадується у документах, але досі ні одного його примірника не знайдено – див. Орос, с. 27.

за такий короткий час, тобто за неповних 9 місяців, протягом яких діяла Краківська друкарня Фіоля, він ніяк не міг видрукувати аж п'ять об'ємистих книг⁹⁸, коли в тому часі взяло майже цілий рік надрукувати *Апостола* у Москві⁹⁹.

Після ґрунтовного розгляду Краківських першодруків¹⁰⁰, згаданий дослідник О. Орос переконливо виказав, що первісно вони були друковані в Грушівському монастирі. Правда, *Октоїх* і *Часослов* в основному були друковані в Грушеві¹⁰¹, а тільки завершені були у Кракові, як це виразно зазначено на доданім «*Після слові*» як в *Октоїсі*, так і в *Часослові*¹⁰². Щодо *Тріоді*, то вони появились таки в Грушівській друкарні між 1460-1470 рр.¹⁰³. Тут слід примітити, що один примірник Краківського *Часослова* знаходився в єпископській бібліотеці¹⁰⁴, однак 1801 р., після відвідин проф. А. Петрова, він так і зник. Є підозріння, що саме Петров його викрав і переніс до Москви¹⁰⁵.

Зараз звернім увагу на свідцтво о. А. Кралицького, ЧСВВ про існування Грушівської друкарні, на основі ним знайденої *Записки* в архіві Мукачівського монастиря¹⁰⁶. В *Записці* зазначено, що Марамороський вікарій, кан. Юрій Кісегі, бачив і мав у руках *Букварь*, видрукований у Грушівським монастирі¹⁰⁷. На жаль, досі ще не знайшлося ні одного примірника згаданого *Букваря*¹⁰⁸. Однак свідцтво такого поважного церковного достойника повинно прийнятись як прав-

⁹⁸ Фіольова друкарня діяла у Кракові від лютого до листопада 1491 р.

⁹⁹ Орос, с. 28.

¹⁰⁰ Хоч першодруки Фіоля, на домагання Краківського єпископа, були спалені, все ж таки деякі з них, якимсь чудом, збереглися – Орос О., с. 46.

¹⁰¹ На основі філігранів вони друкувались біля 1470 р.

¹⁰² Орос, с. 46-47

¹⁰³ Там же, с. 89

¹⁰⁴ Див. Сабов С. *Аристоматія*, с. 180. На с. 9-10 Сабов подав знимку заголовка й одної сторінки тексту

¹⁰⁵ Орос, с. 204-205.

¹⁰⁶ Записку о. А. Кралицький, ЧСВВ опублікував у *Науковому Сборнику Галицько-Радської Матиці* на год 1865. Львов 1865, вып. 2, с. 111-114.

¹⁰⁷ Там же, с. 112

¹⁰⁸ І не дивно, бо навіть пізніше видані *Букварі*, як наприклад єпископа Декамеліса з 1699 р., чи єпископа Г. Бралача з 1770 р., збереглися тільки у двох примірниках і го у Відні та Будапешті – див. Мишанич О. *Література Закарпаття XVIII-XVIII століть*, Київ 1964 с. 27

диве¹⁰⁹. Це саме відноситься до заяви закарпатського відомого історика о. Й. Базиловича, ЧСВВ, що «бачив книгу *Пентекостаріон*, друковану у Грушівському монастирі»¹¹⁰. Тим більше, що на Закарпатті першодрукованої *Триоді цвітної* (Пентекостарія), яка друкувалась у Грушівській друкарні, ще й до нині збереглося 47 примірників¹¹¹.

Щодо румунського перекладу *Нового Завіту*, друкованого кирилицею у Грушівській друкарні заходами князя Юрія I Раковці († 1648 р.), нема найменшого сумніву¹¹². Нам треба знати, що румуни східного обряду уживали у своїх церковних книгах кирилицю аж до кінця XVIII ст. У згаданій статті, на основі знайденої *Записки*, о. Кралицький згадав при Грушівській друкарні також *дереворит антеминса*, яким монахи відбивали антеминси на полотні. Його віднайшов згаданий уже дослідник Орос, який й описав його у своїй праці про Грушівську друкарню, навіть подав знімку дереворита, на якому був зазначений р. 1600, коли дереворит був вирізблений¹¹³.

Так само й вістка Кралицького про *Місяцослов*, друкований у Грушівській друкарні, правдива. Орос взяв собі до серця вістку про Грушівський *Місяцослов* і пильно взявся до його розшуків. Нарешті, 1982 р., його віднайшов. *Місяцослов* появився анонімно, без вихідних даних, однак, згідно з філігранями на папері, він був друкований на грані 1655-1670 рр.¹¹⁴.

Значить, свідоцтво *Записки*, опублікованої о. А. Кралицьким, ЧСВВ, не є тільки «байкою», як з певністю твердив Г. Стрипський¹¹⁵, але незаперечним доказом існування кириличної друкарні при Грушівському монастирі. Тим-то о. Кралицький чинно причинився до потвердження існування монастирської друкарні у Грушеві, яка була

¹⁰⁹ Діяльність Марамороського вікарія. кан. Ю. Кісегі подана у Мукачівському *Шаматизми на 1878 р.*, с. 157. Помер 1806 р.

¹¹⁰ *Пентекостаріон* – це грецька назва *Триоді цвітної*, як позначені Львівською друкарнею Ставропигійського Братства, а саме: *Триодъ Цвѣтная. сирѣчь Пентекостаріон*. Зрештою, назву *Пентекостаріон* мій ужити сам автор *Записки*, списаної по-латині

¹¹¹ Орос, с. 28

¹¹² Див статтю о. Ю. Жатковича про Грушівський монастир у *Науковому Збірнику пам'яті М. Грушевського*. Львів 1906 р., с. 157.

¹¹³ Орос, с. 74-76.

¹¹⁴ Орос, с. 76-82, подав і деякі фотографії ним знайденого *Місяцослова*

¹¹⁵ Стрипський Г., стаття «Чи была друкарня в Грушеві?» – у журналі *Зоря-Нагіл*. Ungvár 1942, чис. 1-2, с. 32-34

знищена раз з монастирем, біля 1680 р., саме повстанцями графа Є. Текелі, так званими куруцями.

До розквіту релігійного й культурного життя в народі чимало причинилося також і переписування книг передовсім по монастирях. Тимто монастирські бібліотеки збагачувались так само й рукописними книгами і то не тільки богословськими, але й літературними, головню при Мукачівському та при Маріяповчанському монастирях. Так ото в бібліотеці Мукачівського монастиря збереглося до 30 рукописних праць-записів знаного граматика, о. А. Коцака, ЧСВВ¹¹⁶. Ба навіть такі цінні твори, як Коцакова *Слов'яно-Русская граматика*¹¹⁷ та *Правила и установления монашеская* Базилевича, збереглися в рукописах. Теж іншу свою монументальну працю: *Толкование св. Литургии* Базилевич не мав змоги опублікувати й вона збереглася тільки між рукописами Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі¹¹⁸.

Найстаршою рукописною працею являється *Мукачевській послѣдовный Псалтырь*, названий Мукачівським тільки тому, бо зберігався в бібліотеці Мукачівського монастиря, де попався з Грушева¹¹⁹. Він був по-мистецьки переписаний уставним письмом на пергамені ігуменом Грушівського монастиря – Пахомієм у рр. 1390-1393¹²⁰.

Між рукописними пам'ятками Буківського монастиря слід згадати твір *«Книгу бесѣды»*, переписаний монахом Іваном Брадачем, ЧСВВ¹²¹, в якому поміщене *Патолництво ігумена Даниїла до Святої землі*, що його він відбудув у рр. 1106-1108¹²². Рукопис Брадача ясно свідчить про культурний вплив Київської Русі аж по той бік Карпат¹²³.

¹¹⁶ Рукописні праці-записи А. Коцака, ЧСВВ поодиноці описав Микитась В. *Давні рукописи і стародруки*. Львів 1964 р., т. II, с. 36-45

¹¹⁷ Повна граматика А. Коцака була недавно опублікована у *НЗ-МЖ* у *Свіднику*. Пряшів 1990, т. XV, кн. 2, с. 73-213.

¹¹⁸ Див. Записки ЧСВВ, XIV (Рим 1992 р.), с. 116-118.

¹¹⁹ *Послѣдовный Псалтырь*. в якому псалми подані не за порядковим їхнім числом, але за порядком («послѣдовно») їхнього вживання при богослуженнях

¹²⁰ Орос О., с. 232-233.

¹²¹ Микитась В. *Давня література Закарпаття*. Львів 1968 р., с. 142 – невірно подає, що автором *«Книги бесѣды»* був св. Іван Брадач, який помер 1772 р. наоколи *Книга* була переписана 1777 р. монахом Іваном Брадачем. ЧСВВ

¹²² Про *Патолництво ігумена Даниїла* див. збірку праць *Давня українська література* (ред. М. С. Тришай). Київ 1978 р., с. 53-54

¹²³ Про Буківський рукопис І. Брадача див. І. Панькевич у *НЗ-МЖ*, IV (Ужгород 1926 р.), с. 188-194

В половині XVIII ст. наспів час, коли слід було оглядатися про заснування своєї власної друкарні. Першим, хто серйозно почав роздумувати про свою друкарню, був єпископ М. Ольшавський († 1767 р.). Та на жаль, через опір Ягерського римо-католицького єпископа, всі його старання скінчились нічим¹²⁴. Так само і старання його наслідника, єпископа І. Брадача († 1772 р.).

Початком XX ст. сам протоігумен Й. Бізанцій, ЧСВВ почав домагатися заснування «руської друкарні» при Мукачівському монастирі, однак безуспішно¹²⁵. Також і наступні протоігумени не мали шастя набути привілей друкарства книжок та газет¹²⁶. Коли ж 1856 р. новообраний протоігумен А. Галичкович, ЧСВВ звернувся про позволення заснувати слов'яно-руську друкарню при Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі, то дістав таку відповідь: «Тому, що члени вашого Чина щороку міняються, внаслідок чого відповідальність за друкарню непевна. Крім того, в Чині поки що нема монаха-фахівця в друкарській штуці. Тож привилей для відкриття друкарні не уділяється»¹²⁷.

Нарешті 1863 р. прагнення закарпатських українців до деякої міри здійснилося. Відомий власник Ужгородської друкарні, Карло Егер, надбав «руський шрифт», тобто гражданку¹²⁸. Перший випуск «руської друкарні» Егера був *Місяцослов на год 1864*, для русинів Угорської країни, виданий А. Гомічковим в Ужгороді 1863 р.¹²⁹. Літом 1867 р. в тій же ж друкарні появилася й перша «руська газета» – *Свѣт* (Світло), під редакцією проф. Ю. Ігнаткова та К. Сабова. Вона відтак стала урядовою газетою літературного Общества св. Василя Великого.

¹²⁴ Про старання єпископа М. Ольшавського за друкарню див. статтю Кондратовича І. «Стремління за руську печатню на Подкарпатській Русі» у журналі – *Подкарпатська Русь*. (Пра. 1924 р.), с. 99-100; а також Мишанич О. *Література Закарпаття*, с. 23-24

¹²⁵ Див. статтю І. Микулича, ЧСВВ у газеті *Свѣт*, Ужгород 1869 р., чис. 22, с. 1

¹²⁶ *Там же*, с. 1-3, де о. Микулич описує кожне намагання протоігуменів про друкарню поодинокі

¹²⁷ *Там же*, с. 2.

¹²⁸ Руську азбуку, так звану *гражданку* для закарпатських українців остаточно оформив єпископ А. Бачинський – див. статтю Легези В. «Введеніє гражданских букв в нашей литературы» у *Місяцослов Уніа на 1908 год*, Унгар 1907 р., с. 89-94

¹²⁹ Див. Стрипський Г. «Початки друкарства на Подкарпатской Русі» – стаття у журналі *Юрзя Нарна*, Унгар 1942 р., числ. 3-4, с. 279. У *Місяцослові* Гоміčkова поміщені вже кілька *Житій Святих*, поданих о. А. Кралицьким, ЧСВВ.

1868 р. друкарня Егера придбала ще й кириличний шрифт, так що могла вже друкувати також молитовники та церковні пісенники для народу¹³⁰.

Мрії закарпатських василіян набути власну друкарню здійснилися щойно після реформи, коли ігуменом Святовасилівського монастиря в Ужгороді став о. Петро Котович, ЧСВВ¹³¹. Придбавши відповідні фонди, передовсім завдяки княжій допомозі тогочасного адміністратора Пряшівської єпархії, єпископа Діонісія Нярадія¹³², о. Котович негайно закупив друкарські машини й відповідний шрифт, а з Галичини спровадив досвідченого друкаря, бр. Партенія Пасіку, ЧСВВ¹³³ і так уже літом 1925 р. започаткував *Видавництво оо. Василіян*, яке видавало щомісяця релігійний журнал *Благовістник*, щорічно *Календарь Благовістника*, молитовники, різні релігійні та апологетичні книжечки, деякі аскетичні твори, ба навіть наукові праці, в першій мірі *Науковий Збірник Товариства Просвіта* (в скороченні – НЗТП):

Як подає *Благовістник з 1935 р.*, то василіянська друкарня при Ужгородському монастирі за перше десятиліття випустила у світ:

- 181 250 примірників місячника *Благовістника*;
- 173 250 книжечок релігійного змісту;
- 150 920 різних духовних журналів;
- 78 100 молитовників для народу;
- 76 767 апологетичних і повчальних брошур;
- 26 800 *Календарів Благовістника* та
- 20 000 наукових творів.

Як бачимо. Ужгородська друкарня оо. Василіян мала значний вплив на розвиток релігійно-культурного життя закарпатських українців і причинилася ще до наукової та письменницької діяльності молодших василіян. Та про це слово буде в наступній главі.

Восени 1938 р., у наслідок Віденського арбітражу, Ужгород припав Малярщині. Тож гімназію й інтернат перенесено до Великого Бичкова, але друкарня залишилася в Ужгородському монастирі. де нею заопіку-

¹³⁰ Див. Сабов С. *Аристократія*, с. 201-202, про газету *Світ* - див. статтю Мацинського І у журналі *Дієтя*, 3 (Пряшів 1986 р.), с. 76-78.

¹³¹ П. Котович, ЧСВВ († 1955 р.) був ігуменом Ужгородського монастиря в рр. 1925-1931.

¹³² Єпископ Діонісій Няраді († 1940 р.) Крижевацький єпарх., управляв Пряшівською єпархією як Апостольський адміністратор у рр. 1922-1927 - див. Пекар А. *Нариси*, т. 1, с. 196.

¹³³ Некролог бр. Партенія Пасіки, ЧСВВ († 1975 р.) появилася у *Василіянському Віснику*, 14 (Рим 1977 р.), с. 44-45.

валися мадярські василіяни з Маріяповчі. Вони продовжали видавати *Благовістник* і різні брошури аж до половини 1943 р., коли друкарня, «через брак паперу», перестала діяти. Нарешті 1948 р., після зайняття Закарпаття совітами, вона була вповні знищена.

5. НАУКОВА Й ПИСЬМЕННИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

1. Для розвитку освіти й культурного життя закарпатських українців чимало причинилися наукові та літературні твори деяких здібніших василіян. З-поміж них уже в другій половині XVIII ст. визначився ієромонах *Арсеній Коцак*, ЧСВВ († 1800 р.), якого біля 30 записів і творів збереглося в бібліотеці Мукачівського монастиря. На жаль, його плідна письменницька праця вповніще й досі не вивчена¹³⁴.

З-поміж ранніх василіянських письменників на першому місці слід згадати Коцакові трирічні курси догматики, дворічні курси морального богослов'я, однорічний запис філософічних викладів, як і повний курс аскетички, чи пак християнського богомілля. Для мовознавців цінні його прозаїчні твори, писані тогочасною книжною мовою.

Однак невмираючою його славою таки залишиться його *Словено-руська граматики*, яка являється першою граматикою закарпатських українців. Він її опрацював у рр. 1772-1778, будучи професором богослов'я у Маріяповчанському монастирі. У списанні своєї граматики Коцак: 1. стисло дотримувався основних правил латинської граматики; 2. часто покликувався на граматику М. Смотрицького (1619 р.) та 3. не відкидав і місцевих виразів тогочасної книжної мови¹³⁵.

Рукопис Коцакової *Граматики* зберігався у Маріяповчанській монастирській бібліотеці аж до 1950 р., коли враз з іншими книгами був перенесений до Дебреценського університету. І саме цей маріяповчанський рукопис граматики, старанням Й. О. Дзендзелівського та З. Ганудель, був опублікований 1990 р. у повному виді під назвою – *Граматики Арсенія Коцака*¹³⁶. Ось так своєю письменниць-

¹³⁴ Рукописи А. Коцака поодинокі описав Микитас В. *Давні рукописи і стародруки*. Львів 1964 р., т. II, с. 36-45.

¹³⁵ Див. Панькевич І. «Словено-руська граматики А. Коцака», стаття у *НЗТЛ*. V (Ужгород 1927 р.), с. 232-259.

¹³⁶ Граматики А. Коцака появилася в цілості у *ІІІ ММЖ* у *Свіднику*. Пряшів 1990 р., т. XV, кн. 2, с. 73-213.

кою працею, передовсім своєю *Граматикою*, А. Коцак, ЧСВВ записав своє ім'я золотими буквами в аналах культурної діяльності закарпатських василіян.

2. *Протоігумен Й. Базилович, ЧСВВ († 1821 р.)* своєю письменницькою працею також багато причинився до культурної діяльності василіян, хоч більша частина його писань так й осталася в рукописах, а ті його праці, що вийшли друком, появились в латинській мові. Твори Базиловича можемо заділити до трьох категорій, а саме: 1. *аскетичні твори*, 2. монументальний історичний твір – тобто *Історія Мукачівської єпархії і монастиря*; нарешті 3. літургічна праця – *Пояснення свяц. Літургії* (в українській і латинській мовах).

Між аскетичними творами Базиловича перше місце займає – *Бешѣда или Слово ко братіи о достоинствѣ иноков*, в якій він пояснив монахам три євангельські ради, тобто: а) про послух, б) про убожество та в) про чистоту. У передмові до *Бешѣды* він виразно зазначив, що вона була призначена до друку, однак сьогодні нам годі збагнути, чому вона не була опублікована¹³⁷.

До повного розквіту чернечого життя мали послужити Базиловичем списані 1796 р. – *Правила и установления монашеская*, що їх він конче бажав видати друком. Та на превеликий жаль, також і ця важлива його праця збереглася тільки в рукописі¹³⁸. Тож монахи були примушені їх собі переписувати власними руками.

Зрозумівши, що йому годі буде щось видавати рідною мовою¹³⁹, то вдався до списання систематичного аскетичного навчання для монахів у латинській мові, під назвою – *Imago vitae monasticae*, тобто *Образ чернечого життя*¹⁴⁰. З огляду на латинську мову, книга не втішалась великою популярністю між братією, тож у скорому часі її призабуто. Все ж таки, через її багатючий зміст, *Образ чернечого життя* заслуговує на кращу долю, хоча б на його переклад на українську мову.

¹³⁷ Див. статтю о А. Пекаря, ЧСВВ про Й. Базиловича у *Записках ЧСВВ*. XIV (Рим 1992 р.), с. 107

¹³⁸ Мені вдалося набути фотокопію Базиловичевих *Правил з 1796 р.*, рукопис яких зберігається в Лебренській університетській книгозбірні

¹³⁹ В Австро-Угорщині це була так звана латинська мова, все писалося й друкувалося тільки по-латини

¹⁴⁰ Bastlovits I *Imago vitae monasticae*. Cassovia, 1802

До історичного жанру Базиловичевих писань належить прославлений його твір – *Коротка відомість про фундацію Теодора Корятовича*, опублікований у шістьох частинах на латинській мові¹⁴¹. Сам заголовок твору вказує на те, що на початку автор думав списати тільки короткий нарис про фундацію, тобто про заснування Мукачівського монастиря на Чернечій горі князем Теодором Корятовичем. Та по якомусь часі його праця, на основі численних документів, збережених у монастирським архіві, зростає не тільки на повну історію Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі, але теж і в довершену історію Мукачівської єпархії, аж до часів єпископа А. Бачинського († 1809 р.).

На думку Базиловича, Мукачівська єпархія існувала «від непам'ятних часів» і тільки пізніше, через ворожі часи, була позбавлена фундаторських своїх посіlostей, ба навіть і своєї незалежності. Однак Мукачівські владика, з осідком на Чернечій горі, не піддавалися і нарешті, 1771 р., добилися до незалежності й матеріального забезпечення. Так Мукачівська єпархія, завдяки цесаревій Марії Терезії († 1780 р.), наново віджила і в часі владцтва А. Бачинського (1773-1809) почала вповні розквітати.

Історія Базиловича свідчить про його високу освіту й про велику любов і прив'язання до свого народу й народних традицій. Вчитуючись в його *Історію*, закарпатські українці почали самі себе пізнавати, а в боротьбі за свої національні та релігійні права не переставали покликатись на Базиловича. Тож знаний закарпатський публіцист, о. Євген Фенцик († 1903 р.), цілком влучно зауважив, що сини Срібної Землі без Базиловича – «нічого не знали б про себе і про своїх предків і незнаною була б зістала давня історія Мукачівської єпархії»¹⁴². І саме тому *Історію* Базиловича слід уважати наріжним каменем не тільки церковної, але також і народної історії Закарпаття. До неї ще й сьогодні мусить заглянути кожен дослідник минулого Срібної Землі, хоча і противилися б деяким доводам Базиловича, якого загал українських науковців узнає: «*Батьком закарпатської історії*»¹⁴³.

¹⁴¹ Basilovits I. *Brevis notitia fundationis Theodori Koriatovits. olim Ducis de Munkács*, VI Parts in 2 volumes, Cassoviae 1799-1805.

¹⁴² Див. *Листок*, 6 (Унгар 1892 р.), с. 64.

¹⁴³ Різні оцінки дослідників історії Базиловича подав архім. Василій (Пронін) у журналі *Православная мысль*, 1 (Прага 1957 р.), с. 43-45; див теж мою статтю про історію Базиловича у *Записках ЧС ВВ*. XIV (Рим 1992 р.), с. 110-116.

Базилівич уповні поділяв думку єпископа Бачинського про збереження чистоти обряду у Мукачівській єпархії. Тож начим став протоігуменом, тож притьмом вислав до Кисво-Печерської лаври двох монахів, щоб там докладно вивчили обряд і літургійні звичаї. Після їхнього повороту він зразу взявся за перо, щоб списати свій літургійний твір – *Толкованіє свяц. Літургійи Новаго Закона истинныя Безкровныя Жертвы*, що його він нав'язав до літургійних традицій Кисво-Печерської лаври.

Толкованіє свяц. Літургійи списане як по-слов'янськи, так і по-латині. Його він завершив 1815 р.¹⁴⁴. Хоч збережене тільки в рукописі¹⁴⁵, все ж таки ним користувався професор пасторального богослов'я, кан. Антоній Чопей († 1877 р.) в Ужгороді¹⁴⁶ та професор Миколай Руснак († 1952 р.) у Пряшеві¹⁴⁷.

3. Визначним письменником і публіцистом у другій половині XIX ст. був довголітній ігумен Мукачівського монастиря *Анатолій Кралицький, ЧСВВ († 1894 р.)*. Своєю плідною і многогранною письменницькою працею він лишив за собою незабутню пам'ять «ревного працівника на ниві народного просвіщення»¹⁴⁸. З нагоди 150-ліття його роковин появилася цінна його монографія пера Й. Голенди¹⁴⁹, а з нагоди 100-річчя його смерті повний його бібліографічний покажчик, укладений В. Падяком і Л. Ільченко¹⁵⁰.

Свою письменницьку діяльність А. Кралицький розпочав оповіданням – *Пастырь в полонинах*¹⁵¹. У вступі, пригадуючи собі славу давнини рідного свого краю, він із захопленням кликав:

¹⁴⁴ *Толкованіє свяц. Літургійи* – списане на 360 сторінках фоліо (перші 32 стор. бракують), зберігається у бібліотечі Ужгородського університету – див. Микитась В. *Давні рукописи і стародруки*. Львів 1964 р., т. II, с. 48.

¹⁴⁵ Я подав повний зміст «Толкованія» у *Записках ЧСВВ*. XIV (Рим 1992 р.), с. 117.

¹⁴⁶ *Листок*, 9 (Унів. вар 1890 р.), с. 98.

¹⁴⁷ Rusznák M. *A Kécsk. Egyház Művei*. Budapest 1915.

¹⁴⁸ Некролог о. А. Кралицького. ЧСВВ († 1894 р.) – поданий на титульній сторінці журналу *Листок* 1894, чис. 4, повну біографію Кралицького списав чеський письменник ? Zichy, «A Kralickij přispěvku k studiu jeho života a díla», in *Carpathica*, nakladatelství Slovanského Ústavu, Praha 1936, ss. 357-371.

¹⁴⁹ Голенда Й. *Анатолій Кралицький* – розвідка і вибрані твори. Пряшів 1984 р.

¹⁵⁰ Падяк В., Ільченко Л. О. *Анатолій Кралицький – бібліографічний покажчик*. Ужгород 1994 р., містить у собі 338 позицій, розмішених за роками їхньої появи.

¹⁵¹ Тому що бібліографічний покажчик подає рік появи даного твору, то при назві даного твору ставитиму в дужках () рік його появи, під який буде легко знайти де й коли він появилася.

«Гей! Русин был тогда ще Русином в полном смыслѣ того имени. Он горливо знал почитати народность свою и был вѣрный любитель святого обряда своего!»¹⁵².

В тому часі на Закарпатті ще своєї преси не було, тож Кралицький змушений був поміщати свої статті в Галичині. 1863 р., перебуваючи при Маріяповчанській обителі, списав для галичан історію Маріяповчанського монастиря, а згодом про друге чудесне сльозіння ікони Божої Матері (1866 р.).

Саме у Маріяповчі, перейнятий щирою любов'ю до рідної землі і народу, Кралицький списав найкраще зі своїх романтичних оповідань, тобто історично-легендарну повість з IX ст. – *Князь Лаборець*, яка появилася на сторінках Львівського журналу – *Галичанин*¹⁵³. Центральною особою повісти являється Ужгородський князь Лаборець, якого автор змалював як знеможеного та нерішучого борця, коли ж у народних переказах про нього збереглася славна пам'ять як про відважного й геройського охоронця Ужгорода й рідного народу. У Кралицького справжнім героєм являється донька князя – Віра, яка відкрила зраду борця Славолюба, який знаходився біля неї, щоб тільки захопити у свої руки володіння над замком. Коли ж це йому не пощастило, то зрадив князя, а замок передав у руки кочових мадярів.

Тим часом Віра полонила своєю красою і відвагою посланця мадярського вождя, представленого автором – як *Українець*, що закохався у княжну і перейшов на бік «своїх братів». Введення «збірного образу» українця в часі мадярського шовінізму було відважним кроком Кралицького, що ним він бажав наголосити братнє єднання закарпатців з українцями по той бік Карпат, які «від голови до п'яти були теж русинами»¹⁵⁴. Значить, о. Кралицький ніяк не сумнівався про національну єдність Закарпаття з рештою українських земель.

Повість, як і всі народні перекази про князя Лаборця, кінчається трагічною смертю старенького вже князя з рук мадярів над рікою Свіржава, яку в його честь так і назвали – *Лаборцем*.

¹⁵² Голєнда Й. А. К., с. 101

¹⁵³ *Князь Лаборець*, основно описала Й. Голєнда, *цит. тв.*, с. 72-86.

¹⁵⁴ Там же, с. 136

При кінці 1863 р. о. Кралицького перевели до Мукачівського монастиря, де йому відкрилось широке поле для культурно-освітньої праці. Уже на першому році свого перебування на Чернечій горі, він разом з професором В. Кимаком¹⁵⁵ уклав *Місяцослов на 1866 год*, в якому розпочав свою творчість про *Життя Святих*¹⁵⁶, помістив історію *Мукачівського монастиря* та списав перший життєпис *А. Духновича* († 1865 р.), завважуючи, що властиво Духнович «пробудив нас з вічного сну до праці на народній ниві руської словесности» (с. 47). Свідомий того, що *Місяцослови*¹⁵⁷ видавались переважно для простолюддя, Кралицький не переставав поміщати в них повчальні *Життя Святих – угодників Божих*, що їх народ прочитував з великим зацікавленням. Головним твором житіяної творчості о. Кралицького – це ним списане обширне *Житіє св. Йоанна Златоустого*¹⁵⁸.

Кралицький опублікував також чимало життєписів чільних закарпатських церковних діячів, як наприклад: 1. *Єпископа Й. Зейкана* († 1686 р.), засновника Імстичівського монастиря¹⁵⁹; 2. *А. Коцака, ЧСВВ*, доктора св. богословія (1866 р.); 3. *Обширно єпископа Г. Бізанція*¹⁶⁰; 4. *Єпископа М. Ольшавського*¹⁶¹; 5. *Протоігумена Й. Базилевича, ЧСВВ* (1890 р.); 6. *На пам'ять єпископа В. Поповича* (1868 р.); 7. *Крил. А. Духновича* (1865 р.); 8. *Протоігумена М. Микити* (1885 р.) й інших.

Як ревний монах-василіянин, о. Кралицький досліджував теж славне минуле Василіянського Чину. Сюди слід зачислити такі розвід-

¹⁵⁵ Віктор Ф. Кимак – проф. історії при Ужгородській гімназії й активний член Общества св. Василя – його життєпис, пера І. Мацинського, в журналі *Дукля*. 1 (Пряшів 1984 р.), с. 77-78.

¹⁵⁶ В *Місяцослові на 1866 год*, о. Кралицький помістив такі Життя Святих: 1. *Св. Апостола Андрія*; 2. *Св. Володимира – князя Київського*; 3. *Св. Антонія Печерського* та 4. *Св. Кирила і Методія*

¹⁵⁷ *Місяцослов* – це свого рода комбінація Церковного календаря, друкованого кирилицею та повчаючого Альманаха, друкованого гражданкою.

¹⁵⁸ *Житіє Златоустого* друкувалось на продовження у журналі *Листок*. Унівар 1890 р., чис. 14-23.

¹⁵⁹ *Житіє св. Зейкана* у журналі *Листок*, 15 (Унівар 1890 р.), с. 169-170

¹⁶⁰ Про *Єпископа Г. Бізанція, ЧСВВ († 1733 р.)* див. *Листок*, 1890, стаття на продовження, чис. 18-21

¹⁶¹ Про *Єпископа М. Ольшавського, ЧСВВ († 1767 р.)* вичерпна стаття, теж на продовження див. *Листок*, 1891, числ. 1-6.

ки як: 1. *О Чинї св. Василя вообще* (1864 р.); 2. *Список монастырей ЧСВВ, существовавших иногда в Марамороши* (1865 р.); 3. *Русскіи монастыри на Угорської Руси* (1871 р.); 4. *Лѣтопис Мукачевскаго монастыря* (1874 р.) та 5. *Чин соборованія у наших монахов* (1885 р.).

На окрему згадку заслуговують його історичні описи поодиноких закарпатських монастирів. Почавши від *Маріятовчанського монастиря* (1864 р.), Кралицький описав ще: 1. *Мукачівський монастир на Чернечій горі* (1865 р.); 2. *Боронявський*, недалеко Хуста (1869 р.); 3. *Імстичівський св. Михаїла* (1871 р.); 4. *Святомиколаївський у Малому Березному* (1890 р.); 5. *У Красному Броді* на Пряшівщині (1865 р.); 6. *Буківський на Буковій горі* (1871 р.) та ще й 7. *Бісадський* (1871 р.) пізніше в Румунії. Ці історичні описи поодиноких монастирів о. Кралицького ще й сьогодні є цінним джерелом історії закарпатських монастирів оо. Василіян.

Свої прозаїчні твори, тобто свої повісті та оповідання, о. Кралицький писав у дусі романтизму, звеличуючи чари і красу рідної землі та геройський подвиг кращих синів Срібної Землі. А до своїх побутових оповідань він майстерно вплітав народні передання, звичаї і пісні, які він, як досвідчений фольклорист, так запопадливо вибирав і записував. До кращих його оповідань слід включити: 1. Вже згадане його романтичне оповідання: *Пастир у полонинах* (1860 р.); 2. Оповідання з Марамороських вершин – *Федір Петрюк* (1862 р.); 3. Романтичне народне оповідання *Ой не ходи, Грицю, та на вечерницю* (1865 р.); 4. Оповідання з народного життя – *Дяк* (1866 р.); 5. Як теж – *Селянський учитель* (1868 р.); 6. Соціально-побутове оповідання – *Піявиця* (1869 р.), про піяцтво та 7. Реалістична повість про повне зубожіння села – *Екзекутор* (1892 р.). А їх багато більше.

Під впливом А. Духновича о. Кралицький зайнявся також збиранням фольклорних пам'яток. І так, на основі призбираних ним народних пісень і звичаїв, він відтак видав кілька окремих розвідок, а саме: 1. *Русини Лаборські в Угорицїнї* (1865 р.); 2. *Свадебные обряды у Лаборских Русинов* (1865 р.); 3. *Народныя пѣсни з околицы Имстичевской в Угрии* (1866 р.); 4. *Из Угорских народных пѣсней* (1871 р.) тощо.

28 пісень, записаних Кралицьким, Я. Головацький опублікував у т. III свого монументального збірника: *Народные пѣсни Галицкой*

и Угорської Русі, який появився у Москві 1878 р. У тім же томі Головацький опублікував також розвідку Кралицького – *Свадебные обряды у Лаборских Русинів* (1878 р.). Обряд одруження поданий російською мовою, зате розмова сватів, відповіді наречених та бесіда старости подані на лабірському діалекті, так само й весільні пісні¹⁶².

Ось так о. Анатолій Кралицький, ЧСВВ († 1894 р.) заблистів на небозводі закарпатської василіянської письменности наче ясний метеор і вповні заслужив собі на те, щоб його велетенська письменницька спадщина була вповні опублікована й належно вивчена!

4. *Корнилій А. Шафранкович, ЧСВВ († 1871 р.)* – товариш богословських студій і висвячений у пресвітери враз з о. А. Кралицьким, ЧСВВ. Ставши ігуменом Імстичівського монастиря, як активний член Общества св. Василя Великого, він брався теж до письменницької праці й поміщав свої, переважно історичні, статті в органі Общества *Свѣт*. Тим-то він у скорому часі надбав собі славу «великого народолюбця», в якого була насправді «*благородна руська душа*»¹⁶³.

Заохочений Кралицьким, теж Шафранкович взявся до збирання фольклорних пам'яток, переважно народних пісень в околиці Імстичева, зараз Іршавського району. Ним зібрані «*Пѣсни из околицѣ Імстичева в Берегском комитатѣ*» вміщають у собі теж кілька пісень з Мараморощини¹⁶⁴. Всі вони, числом 32, були опубліковані Я. Головацьким у т. III його прославленого збірника – «*Народные пѣсни Галицкой и Угорской Руси*». Ось так о. Шафранкович записався в історії закарпатської літератури як «обізнаний записувач фольклору»¹⁶⁵.

На закінчення нам слід пам'ятати, що зібрані о. А. Кралицьким, ЧСВВ та о. Корнилієм Шафранковичем, ЧСВВ фольклорні пісні та звичаї побутували в народі довгими віками, тож вони, в дійсності, являють собою живучі пам'ятки народної культури закарпатських українців.

¹⁶² Передрук «Свадебных обрядов Лаборских Русинів» поданий у *НЗ-МЛК у Свіднику*, 11 (Іршав 1983 р.), с. 239-253.

¹⁶³ Див. газету *Свѣт*, 32 (Ужгород 1869 р.), с. 3-4.

¹⁶⁴ Повний текст збірника о. Шафранковича помещений у *НЗ-МЛК у Свіднику*, 11 (Іршав 1983 р.), с. 359-371.

¹⁶⁵ Там же, с. 367.

5. *Матей Врабель, ЧСВВ († 1914 р.)* – як помічник ігумена Мукачівського монастиря в рр. 1878-1885, віднайшов в монастирському архіві – *Краткое лѣтословіе*, тобто літопис Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі, почавши від 1399 р. Події від 1399 до 1458 рр. описані побіжно, а від 1458 р. аж до смерти протоігумена А. Галичковича, ЧСВВ († 1871 р.) вже описані в хронологічному порядку. Виглядає, що монахи почали списувати свою літопис десь у половині XV століття.

Хоч *Краткое лѣтословіе* не являється літературним твором, все ж таки воно представляє собою цінну пам'ятку давньої письменности та є єдиним свого роду достовірним джерелом історії Мукачівського монастиря¹⁶⁶.

Ставши опісля ігуменом Благовіщенського монастиря у Бороняві, о. Врабель опублікував знайдене ним – *Краткое лѣтословіе* на сторінках Ужгородської газети *Наука*, за 1897-1899 рр., на продовження¹⁶⁷. На превеликий жаль, рукопис *Краткого лѣтословія* десь затратився, так що сьогодні нам годі встановити точний час його списання.

Як досвідчений літургіст о. Врабель, у рр. 1887-1896, для *Місяцослова* Общества св. Василя укладав так званий *Церковный устав*, тобто подрібний порядок церковних відправ на цілий рік¹⁶⁸.

6. Щоб привчити закарпатську молодь до читання рідної преси, то початком 1913 р. єпископ А. Папп доручив – о. *Теофанові І. Скибі, ЧСВВ († 1961 р.)* редагувати місячний журнал – *Світло*, який виходив тільки протягом двох років, бо під час війни всяке «руське слово» було мадярами заборонене¹⁶⁹. Отець Теофан Скиба був також автором довшої розвідки проти пиянства, під заголовком – *Об алкоголѣ*, яка появлялася «на продовження» на сторінках газети – *Наука*¹⁷⁰.

Літом 1931 р., після смерти протоігумена Й. Хоми, о. Скиба став редактором *Благовѣстника*, що його редагував аж до жовтня 1934 р.

¹⁶⁶ Про згаданий *Літопис* див. Микитась В. *Давня література Закарпаття*, Львів 1968 р., с. 88.

¹⁶⁷ У мене відбиток *Літопису*, помщений у газеті *Наука* аж до чис. 8 за 1899 р.

¹⁶⁸ Див. *Листок*, 17 (Унгар 1886 р.), с. 368. Хоч Общество св. Василя уже 1877 р. припинило свою діяльність, все ж таки продовжало видавати *Місяцослов* аж до 1896 р.

¹⁶⁹ Див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 279

¹⁷⁰ Див. *Наука*, Унгар 1913 р., чис. 5-9.

Будучи редактором *Благовістника*, о. Скиба освідчився як здібний письменник духовно-повчальних статей.

7. *Стефан Решетило, ЧСВВ († 1950 р.)* – прославився не тільки як досвідчений місіонер, але історичними своїми нарисами та повчальними статтями блиснув теж і на літературному полі. Перш за все слід згадати його вичерпну розвідку – *Участь Карпаторуської Провінції ЧСВВ в місійній русі*, який він сам успішно очолював¹⁷¹. Свої духовно-аскетичні статті він поміщав в єпархіяльному журналі – *Душпастырь*, який почав виходити 1924 р. Саме для *Душпастыря* о. Решетило списав неперевершену розвідку – *Апологетична наука о св. Церкви*, у чотирьох проповідях¹⁷⁵.

1926 р. Папа Пій XI подарував для Мукачівського монастиря прославлену вже ікону Божої Матері, написану у Царгороді 1453 р.¹⁷³. Повну історію ікони та її торжественне перенесення на Чернечу гору о. Решетило відтак детально описав у цінній статті – *Образ Пресвятої Богородиці дарований Папою Пієм XI Мукачівському монастиреві*¹⁷⁴. Ще поки 1928 р. вернувся до Галичини, він чітко описав історію поодиноких монастирів під заголовком – *Василіянські монастирі на Подкарпатській Русі*, опираючись на описах о. Кралицького¹⁷⁵.

Як знаменитий проповідник і місіонер, о. Решетило теж часто давав духовні науки чи повчання монахам, переважно на Чернечій горі. Кілька разів давав монахам також реколекції перед відноюю обітів у празник св. Василія (1 січня), які опісля зібрав разом і видав окремою книжкою¹⁷⁶. А для вірних видав книжечку богородичних наук на місяць травень – *Розважання про Пресвяту Богородицю*¹⁷⁷.

8. *Протоігумен Йоаким Хома, ЧСВВ († 1931 р.)* залишив по собі невеличку, зате цінну літературну спадщину. Вже як секретар протоігумена Левканича (1893-1906) почав дописувати до журналу –

¹⁷¹ Стаття о. Решетили появилася у *Записках ЧСВВ*, т. I. (Жовква 1925 р.), с. 368-377.

¹⁷⁵ Див. *Душпастырь*, 5 (Ужгород 1927 р.), с. 382.

¹⁷³ Див. Пекар А. *Нариси*, т. II, с. 362.

¹⁷⁴ Стаття поміщена у *Записках ЧСВВ*, т. II (Жовква 1926 р.), с. 411-416.

¹⁷⁵ Описи василіянських монастирів на Закарпатті о. Решетили появилися у *Календарі Благовістника на 1928 р.*, появилися в Ужгородській монастирській друкарні 1927 р., с. 101-111.

¹⁷⁶ Стефан (Решетило). *Реколекційні розважання*. Жовква 1935.

¹⁷⁷ У мене тільки 2-ге їх видання, друкване не в Жовкві, а у Монреалі (Канада) 1950 р.

Листок та до популярної газети – *Наука*. Коли ж відтак 1905 р. Чудотворна ікона Пресвятої Богородиці у Маріяповчі вже третій раз прослезилася, то о. Хома, взявши участь у перевірці чуда, списав об'ємистий молитовник: *Марія-Повчанський Паломник*, у вступі якого помістив докладну історію Чудотворної ікони. *Марія-Повчанський Паломник* появився друком 1907 р. і від того часу всі прочани, вибираючись на прощу до Маріяповчі, обов'язково брали зі собою теж і *Паломник*.

На бажання єпископа Ю. Фірцака († 1912 р.) о. Хома спорудив величавий монастир св. Василя в Ужгороді, про який відтак написав докладну статтю – *Унгарський монастирь ЧСВВ*, яка появилася вже по смерті єпископа Фірцака у *Місяцослов'ї «Унію»*¹⁷⁸.

Закарпатські василіяни у своїх монастирях дотримувалися свого традиційного церковного наспіву, в якому збереглися давні мелодії. Щоб його зберегти для грядучих поколінь, о. Хома списав його під нотами й видав літографічно 1930 р.¹⁷⁹.

Будучи добре обізнаним з церковними обрядами, єпископ Гебей поручив йому укладати – *Церковний устав*, в якому повністю були зібрані літургичні приписи відправ на неділі і свята цілого церковного року. Устав друкувався для Мукачівської єпархії, але був призначений також для Пряшівської, Крижівської та Пітсбурської єпархій. Перед своєю передчасною смертю о. Хома встиг був ще завершити *Устав на 1932 р.*

Літом 1930 р. о. Хома перебрав на себе ще й обов'язки редактора василіянського *Благовістника* й так мав нагоду знову розвинути свою письменницьку діяльність, яка нарешті завершилась його святою смертю, 31 серпня 1931 р.

9. *Петро А. Котович, ЧСВВ († 1955 р.)* – галицького походження, також чимало причинився до піднесення релігійного і культурного життя закарпатських українців, передовсім заснуванням друкарні при Ужгородському монастирі. Як завідаватель друкарні він все ж таки не випускав із своїх рук і пера, але продовжав свою перекладницьку діяльність визначних аскетичних письменників, а саме: І. Св. А. Лігори:

¹⁷⁸ Див. *Місяцослов «Унію» на 1913 год.* Унгар 1912 р., с. 66-71

¹⁷⁹ Й Хома, ЧСВВ. *Простотиніє по преданію иноков ЧСВВ области Карпато-Руския.* Мукачево 1930 р. затверджено єпископом П. Гебесем. Рецензію на *Простотиніє* подав о. М. Лончина, ЧСВВ у *Записках ЧСВВ*, т. IV (Львів 1932 р.), с. 347

Як любити Ісуса (1923 р.); 2. Д. Л. Скуполі: *Боротьба духовна* (1924 р.); 3. І. Скарамеллі: *Духовний провідник на дорозі християнських чеснот* (1925 р.); 4. Сан Жір: *Про монаше життя* (1926 р.); 5. А. Родрігез: *Про поступ у совершенстві* (1927 р.); 6. Б. Веркліс: *Розважання на всі дні цілого року* (1929 р.); 7. А. Штольц: *Отче наш – пояснення* (1930 р.) тощо¹⁸⁰.

Для місцевого населення він уже 1925 р. опублікував три протиалькогольні брошури, тобто: 1. *Пяницям на закуску*; 2. *На здоровля!* та 3. *Погарчик для тверезих*. У боротьбі з православною агітацією популярними стали його книжечки: 1. *Чи правда?*; 2. *Бери и читай!* та 3. *О походженю Святого Духа*. Почавши з 1927 р. о. Котович видав чотири *Календарі Благовістника*, в яких часто поміщав народні оповідання о. А. Кралицького, навіть його народу повість – *Екзекутор*¹⁸¹.

Ім'я о. Котовича прославилось у народі передовсім його популярними молитовниками, а саме: 1. *«Да святиться Імя Твоє!»* – для молоді; 2. *Молитвенник для руського народу* (1928 р.), що його він відтак доповнив і видав як – *Молитвенник християнської родини* (832 сторінки); 3. *«Скарб душі»* – для першопричасників; 4. *Молитвенник – Памятка з Мукачевського отпуста*, на початку якого подав історію монастиря. Нарешті видав ще окремий молитовник для почитателів Пречистої Діви Марії; 5. *Мукачевський Паломник (1931 р.)*, в якому подав ще й історію Мукачівської ікони, подарованої Папою Пієм XI 1926 р.

Ось так своїми чепурними молитовниками й численними повчаннями, о. Котович забезпечив собі видне місце теж і між василіянськими письменниками Срібної Землі.

10. Як довголітний виховник вступників у Мукачівському монастирі – о. Гліб Кінах, ЧСВВ († 1980 р.) – відзначився теж як ревний публіцист цінних рукописних пам'яток з монастирського архіву, якими він значно збагатив бувальщину закарпатських василіян.

Як було згадано, закарпатські василіяни аж до кінця XVIII ст. користувалися *Чернечими Правилами митрополита Й. В. Рутського, ЧСВВ*, які монахи з покоління на покоління переписували собі саморуч. І саме один примірник таких рукописних *Правил* о. Кінах знайшов в

¹⁸⁰ Усі ці переклади о. Котович друкував у Жовківській василіянській друкарні в І атичині

¹⁸¹ Див. *Календарь Благовістника на рок 1928*. Ужгород 1927 р., с. 122-125

архіві та й опублікував під назвою: *Правила Й. В. Рутського для монахів ЧСВВ*¹⁸². Відтак він опрацював ще й *Протокол капітули*, яка відбулася 1749 р. під проводом єпископа М. Ольшавського¹⁸³, як також *Акти 3-х монаших соборів*, а саме: 1. Мукачівського з 1733 р.; 2. Краснобродського з 1755 р. та 3. знову Мукачівського з 1756 р.¹⁸⁴.

Важливим джерелом для історії Марамороських монастирів був *Звіт візитації* протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ, з 1749 р., в якому була подана також коротка історія тамошних монастирів¹⁸⁵. В цих самих *Записках ЧСВВ* о. Кінах опублікував ще похвальний вірш-акростих невідомого автора з нагоди смерти о. Г. Хватали, ЧСВВ († 1789 р.), додаючи до нього ще й короткий життєпис¹⁸⁶. Не менше цінною пам'яткою з половини XVIII ст. являються – *Правила и наставлення о. А. Коцака, ЧСВВ*, коли він був виховником новиків у Красному Броді, укладені у поетичній формі. До них о. Кінах також додав недовгий життєпис автора¹⁸⁷. Незабаром о. Кінах дав до друку цінний *Дневник протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ*, додавши, як звичайно, ще й короткий його життєпис¹⁸⁸.

У *Записках ЧСВВ* о. Кінах помістив ще й короткі записи протоігуменів з відвідин деяких Марамороських монастирів-скитів під заголовком – *Посіщення закарпатських монастирів ЧСВВ в рр. 1755, 1756, 1765 та 1809*, додавши у вступі ще й життєписи протоігуменів: М. Пукача та Й. Скрипника¹⁸⁹. Тут слід згадати ще *Пастирський лист* Марамороського вікарія о. Г. Булика, ЧСВВ, який опублікував «незакінченим»¹⁹⁰.

На окрему згадку заслуговує збірка листів кан. О. Духновича († 1865 р.), числом 38, до протоігумена А. Галичковича, ЧСВВ, з яким

¹⁸² Див. *Записки ЧСВВ*, т. I (Жовква 1924 р.), с. 56-72.

¹⁸³ *Там же*, т. I (Жовква 1925 р.), д. 273-278.

¹⁸⁴ *Там же*, т. I (Жовква 1926 р.), с. 576-579.

¹⁸⁵ *Там же*, т. II (Жовква 1927 р.), с. 105-122.

¹⁸⁶ *Там же*, с. 172-174.

¹⁸⁷ *Там же*, с. 336-353.

¹⁸⁸ *Там же*, т. III (Жовква 1928 р.), с. 97-125.

¹⁸⁹ *Там же*, т. III (Львів 1930 р.), с. 432-446.

¹⁹⁰ «*Послання*» о. Булика лишилося незакінченим, мабуть, через його несподівану смерть (тиф) 1742 р.

Духнович широ сприявлявся¹⁹¹. Усіх їх о. Кінах пильно вибирав з архіву протоігумена, уклав у хронологічний порядок і 1937 р. видав окремою книжечкою, під назвою: *Переписка А. Духновича з Василянами*¹⁹².

Як знаємо, о. Кінах близько співпрацював також з *Науковим Збірником Товариства Просвіти* (НЗТП) в Ужгороді та визичував його дослідникам деякі архівні матеріали¹⁹³. Сам він, знайшовши в архіві шість листів Б. Дідицького, писаних у рр. 1860-1867 до о. А. Кралицького, опублікував їх у згаданому *Науковому Збірнику* під заголовком: *Матеріялы до исторіѣ зносин Подкарпатської Руси з Галичиною в XIX вѣцѣ*¹⁹⁴. Пізніше, в тому ж Збірнику, о. Кінах опублікував ще дві свої розвідки, а саме: 1. *Населеня села Підмонастиря в 1773 р.*¹⁹⁵ та 2. *Населеня сѣл Лавок и Бобовиш на початку XVIII ст.*¹⁹⁶.

Після окупації Карпатської України мадяри виселили о. Кінаха на Пряшівщину, де він і дальше не випускав пера зі своїх рук. Перш за все, на просьбу блаж. пам. єпископа Гойдича, він укладав *Церковний устав* (від 1940 до 1946 р.), а відтак зредагував ще повний *Шематизм Пряшівської єпархії на 1944 р.*, у латинській мові¹⁹⁷. Нарешті він узявся до упорядкування своїх записок і документів відносно реформи закарпатських василіян, що їх якимсь чудом йому вдалося вивезти з Мукачева. На основі цих матеріалів він негайно почав списувати ще живі свої спомини про початки згаданої реформи, вислідом чого був неоцінімий його *Записник*, під заголовком – *Реформа Карпаторуських Василян*, в якому помістив також усі важливіші документи відносно реформи¹⁹⁸.

¹⁹¹ Див. статтю А. Пекаря, «Пам'ятайте на Брата Духновича» у журналі *Світло*, Торонто 1965 р., чис. 10, с. 405-407.

¹⁹² Див. Кінах Г. *Переписка А. Духновича з Василянами*, Львів 1937 р. Через важливість «Переписки», її відтак наново передруковано у *Записках ЧСВВ*, т. V (Рим 1967 р.), с. 361-388.

¹⁹³ Саме о. Кінах звернув увагу проф. І. Панькевича на граматику А. Кошака, який відтак видав цінну розвідку й помістив у *НЗТП*, т. V (Ужгород 1927 р.), с. 232-259.

¹⁹⁴ Листи Б. Дідицького появились у *НЗТП*, т. II (Ужгород 1923 р.), с. 116-121

¹⁹⁵ *Там же*, т. XII (Ужгород 1936 р.), с. 129-137.

¹⁹⁶ *Там же*, т. XIII-XIV (Ужгород 1938 р.), с. 165-170

¹⁹⁷ *Schematismus Dioeceseos Prešovensis et Administraturae Apostolicae Dioes. Mukáčensis pro A. D. 1944*. Prešoviae, 1944.

¹⁹⁸ Див. мою розвідку про реформу закарпатських василіян (по-англійськи) у *Записках ЧСВВ*, т. VII (Рим 1971 р.), с. 143-226.

1970 р., з нагоди 50-ліття реформи закарпатських василіян, я задумав написати докладну розвідку, тож звернувся про поміч до о. Кінаха як одного з творців реформи. На мою превелику радість, він дав мені до використання свій *Записник* про Василіянську Реформу на Закарпатті¹⁹⁹, який, по його смерті, я опублікував у цілості²⁰⁰ під заголовком: *Записник о. Г. Кінаха, ЧСВВ про початки реформи на Закарпатті*²⁰¹.

Нехай же ж оцей *Записник* послужить до звеличення заслуженого ієромонаха Гліба Кінаха, ЧСВВ († 1980 р.), який своєю письменницькою діяльністю так велично виявив свою любов і прив'язання до Василіянського Чину, хоча й за кордонами рідної своєї Галичини.

11. В 30-х роках минулого століття на арену письменницької праці закарпатських василіян виступив музою обдарований письменник – поет о. Севастіян С. Сабол, ЧСВВ († 2003 р.), який уже 1928 р. почав віршувати під псевдонімом – *Зореслав*. Він у короткому часі вибився на видатного поета, доказом чого можуть послужити дві його збірки релігійно-патріотичних поезій, а саме: 1. *Зі серцем у руках* (1933 р.) та 2. *Сонце і блакить* (1936 р.), що їх, з великим одушевленням, прийняла не тільки закарпатська молодь, але й поважні літературознавці. Так ото о. Сабол, своїм поетичним хистом, здобув видне місце в українській літературі й нарешті 1991 р. був прийнятий у члени *Спілки письменників України*²⁰².

Після свого повороту з богословських студій у Римі, у вересні 1935 р., о. Сабол був призначений редактором василіянського *Благовістника*, що його редагував аж до весни 1939 р.²⁰³. При тому він видавав також *Календарь Благовістника*. На просьбу єпископа А. Стойки († 1943 р.), у 1936 р. він почав видавати у земплінському діалекті місячник – *Мисионар Найсв. Серця Ісуса*, друкований

¹⁹⁹ Рукописний *Записник* про реформу зберігається в Архіві Головної Управи (АГУ) у Римі.

²⁰⁰ Див. *Записки ЧСВВ*, т. XII (Рим 1985 р.), с. 117-164.

²⁰¹ Там же.

²⁰² Див. статтю Д. Фелака. «Зривав я зорі і блакить» у *Календарі Товариства Провісти на 1999 р.* Ужгород 1999, с. 223-225.

²⁰³ *Благовістник* друкувався етімологічним правописом аж 10 січня 1939 р. коли перейшов на фонетичний правопис.

латинкою, як і два календарі – на 1937 і на 1938 роки. При своїй редакторській праці він мав добру нагоду розвинути свої письменницькі дарування, які він опісля, на еміграції у США, так успішно використав.

Саме для закарпатських переселенців в Америці він видав, під псевдонімом – Юрій Боржава, повчальну книжечку про національне відродження «закарпатських русинів», під назвою – *Від Угорської Руси до Карпатської України*, яка появилася 1956 р. у Філадельфії, Пенсильванія. Тут слід згадати ще і його історично-мемуарний твір, тобто *Голгота Греко-католицької Церкви у Чехословаччині*, в якій він, як наочний свідок, докладно описав історію ліквідації Пряшівської єпархії й Василян²⁰⁴.

На сторінках ювілейного випуску *Записок ЧСВВ*, з нагоди 100-ліття Добромильської реформи василян, появилася також історична розвідка о. Сабола про василян на Пряшівщині, яку він довів до їхньої повної ліквідації комуністами 1950 р.²⁰⁵. Для історії розвитку українського обряду слід згадати, що саме о. Сабол являється автором – *Служби всім Святим України*, яку він списав на просьбу Синоду Українських Католицьких Єпархій з нагоди святкувань 1000-ліття Хрищення України²⁰⁶. Свято припадає на 4-ту неділю після Зшестя Святого Духа.

12. На просьбу о. Маріяна Поташа, ЧСВВ, який часто відвідував у карному таборі Баг, недалеко Братіслави, протоігумена Полікарпа Булика, ЧСВВ²⁰⁷, який нарешті списав свої *Спомини про реформу закарпатських василян та відродження Святомиколаївської провінції*. Ці неперевершені *Спомини* о. Булика о. Поташ опісля вислав до Риму й вони появилися у *Василянському Віснику* з нагоди 50-ліття реформи закарпатських василян²⁰⁸.

13. Між пряшівськими василянами чимало відзначився протоігумен *Маріян Поташ*, ЧСВВ († 2006 р.), який у підпіллі працював і писав. Свої повчання він мімоорганічно поширював поміж

²⁰⁴ «Голгота» о. Сабола вийшла у Торонті – Рим 1978 р.

²⁰⁵ Див. *Записки ЧСВВ*, т. XI (Рим 1982 р.), с. 227-240.

²⁰⁶ Служба всім Святим України – припадає на 4-ту неділю по Зісланні Святого Духа, як по. піс. лей. див. *Молитвослов*. Рим-Торонто 1990, с. 778-784.

²⁰⁷ Життєпис о. П. Булика. ЧСВВ у журналі *Світло*, 1 (Торонто 1972 р.), с. 26-27

²⁰⁸ Спомини о. Булика опубліковані у *Василянському Віснику* у 3-х частинах: 1) 9 (Рим 1970 р.), с. 62-74; 2) 10 (Рим 1971 р.), с. 85-98; 3) 11. (Рим 1972 р.), с. 69-82

молоддю. Писав також чимало релігійних чи духовних розвідок, надіючись заохотити їх до монашого життя. Він теж багато дописував до єпархіяльного *Благовісника* та *Греко-католицького Календаря*. Коли 1992 р. єпископ Ян Гірка припинив публікацію українського *Благовісника*, то о. Поташ, щоб не лишити українців без свого релігійного журналу, перебрав видавництво *Благовісника* на Чин і сам його редагував аж до кінця 1994 р., коли його редакцію передав у руки молодших василіян.

У своїх статтях чи розвідках о. Поташ багато писав про переслідування й ув'язнення єпископа Павла Гойдича, ЧСВВ († 1960 р.) та його помічника, єпископа Василя Гопка († 1976 р.), до беатифікації яких він вельми причинився. Капітальним твором пера о. Поташа являється двотомне *Житіє блаженного єпископа Павла Гойдича, ЧСВВ*²⁰⁹, яке відтак появилось, у скороченому виді, також словацькою мовою²¹⁰.

14. Для завершення письменницької діяльності закарпатських василіян прийдеться мені бодай побіжно описати мій особистий доробок, обмежуючись тільки до тих писань, що відносяться до історії закарпатської Церкви й Василіян.

Церковною історією Закарпаття я почав цікавитися вже під час моїх богословських студій у Римі. На основі документів, знайдених у Ватиканському архіві, я списав по-латині докторську свою дисертацію – *De creatione canonica eparchiae Mukacoviensis a 1771*²¹¹. Вона відтак стала основою до публікації т. I моїх *Нарисів*²¹². Другий том *Нарисів*, тобто внутрішня історія Церкви Закарпаття, появилась вже у Львові 1997 р.²¹³

В роках 1961-1967, будучи вчителем вступників, тобто новиків, я вияснив їм ідеал чернечого життя св. Василя й видав окремою книжкою, як: *Досконалий християнин*²¹⁴. Пізніше, працюючи при

²⁰⁹ М. Поташ, ЧСВВ, *Життя віддане Богові*, Львів, 1994-1995 р. (у 2-х томах).

²¹⁰ Dr M. Potaš, *Dar Lásky – Spomenku na biskupa P. Gajdiča*, OSBM, Prešov 1999

²¹¹ Peкар В. *De creatione canonica eparchiae Mukacoviensis a 1771*, Romae 1956

²¹² Пекар А. *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. I: *Єпархічне оформлення*, Рим 1967. Друге його видання появилось у Львові 1997 р.

²¹³ Пекар А. *Нариси історії церкви Закарпаття*, т. II: *Внутрішня історія*, Рим-Львів 1997

²¹⁴ Пекар А. *Досконалий християнин – Чернечий ідеал св. Василя Великого*, Нью-Йорк 1968 р. Друге його видання появилось у Львові 2005 р.

Ватиканському радію як український спікер, я виголосив понад 70 бесід про большевиками переслідуваних українських мучеників, які появилися друком, як: *Ісповідники віри нашої сучасності*²¹⁵.

В роках 1982-1996 я працював як головний редактор *Записок ЧСВВ* у Римі, й опублікував п'ять об'ємних випусків, кожен з них понад 500 сторінок. В них я поміщав чимало докладних своїх статей, нарисів і розвідок. Між ними, на першому місці слід згадати життя Мукачівських єпископів, а саме: 1. *Йосифа І. Декамеліса, ЧСВВ*²¹⁶; 2. *Івана Брадача, ЧСВВ*²¹⁷; 3. *Василія Поповича*²¹⁸ та 4. *Петра Гебея*²¹⁹. На окрему згадку заслугоує обширне *Житіє й діяльність Київського митрополита Інатія Потія, ЧСВВ (1593-1613 р.)*, провісника з'єдинення, з нагоди 400-ліття Берестейської унії²²⁰. А знов, з нагоди 350-річчя з'єдинення закарпатських українців, я опублікував чималу розвідку на тему: *Ужгородська унія та її творці*²²¹.

З-поміж визначних закарпатських василіян я опублікував вичерпні життєписи таких подвижників: 1. *Протоігумен Йоанникій Базилевич, ЧСВВ*²²²; 2. *Анатолій Кралицький, ЧСВВ*²²³; 3. *Протоігумен Йоаким Хома, ЧСВВ*²²⁴ та 4. *Гліб Кінах, ЧСВВ*²²⁵. Тут слід згадати також мою вичерпну розвідку: *Василіянські протоігумени на Закарпатті*²²⁶, як й історичний нарис: *Василіянська провінція св. Миколая на Закарпатті*²²⁷. На завершення, мені годі оминати документальну мою студію: *Василіянська реформа на Закарпатті*, англійською мовою²²⁸.

²¹⁵ Пекар А. *Ісповідники віри нашої сучасності*, Торонто-Рим 1982 р.

²¹⁶ Пекар А. *Stribute to Bishop Joseph de Camillis. OSBM. in Записки ЧСВВ*. т. XII (Romae), с. 374-419.

²¹⁷ Пекар А. OSBM. *Bishop J. Bradač – the last bishop with Basilian vows*, art. in *Orientalia Christiana Periodica*, XLIX (Romae 1983), p. 130-152.

²¹⁸ Пекар А. *Мукачівський єпископ Василій Попович. житіє у Записках ЧСВВ*, т. XV (Рим 1996 р.). с. 375-395.

²¹⁹ Пекар А. *Bishop Peter Hebej – Champion of the Holy Union*. art. in *Записки ЧСВВ*. XV (Рим 1996 р.). с. 145-246.

²²⁰ Там же. с. 247-300.

²²¹ *Записки ЧСВВ*, т. IX (Рим 1974 р.), с. 276-292

²²² Там же. т. XIV (Рим 1992 р.). с. 105-122.

²²³ Там же. т. IX (Рим 1974 р.), с. 276-297.

²²⁴ Див. *Місяцослов «Унію» на 1913 год*. Унгар 1912. с. 66-71.

²²⁵ Житіє пера А. Пекаря. ЧСВВ у *Записках ЧСВВ*. т. XII (Рим 1985 р.). с. 85-99

²²⁶ Див *Записки ЧСВВ*. т. IX (Рим 1974 р.). с. 152-166.

²²⁷ Там же. т. XI (Рим 1982 р.). с. 131-164.

²²⁸ Див *Записки ЧСВВ*. т. VII (Рим 1971 р.). с. 143-226

Нарешті, бодай побіжно, слід згадати теж про мою участь у наукових конференціях. На першому місці бажаю згадати доповідь у честь о. Михайла Ваврика, ЧСВВ († 1984 р.), на науковій конференції *Наукового Товариства ім. Шевченка* 1984 р. у Нью-Йорку²²⁹. Відтак 1994 р. як зачитав, на конференції у Меджулабірцях на Пряшівщині, розвідку: *А. Кралицький, ЧСВВ як монах-василіяннин*²³⁰. В наступному році я взяв участь у Міжнародному Симпозіумі з нагоди 400-ліття Берестейської унії у Львові, де я зацікавив присутніх своєю доповіддю: *Від Берестя до Ужгороду*²³¹. 1999 р. я доповідав на зібранні членів НТШ в Нью-Йорку, на тему: *Греко-католицька Церква у період Карпатської України*²³².

Того ж, 1999 р., я вислав свою доповідь на тему: *Церковна політика мадярів на Закарпатті в рр. 1939-1944* до прочитання на наукову конференцію в честь закарпатського політичного діяча і дослідника Вінкентія Шандора († 2003 р.), яка відбулася заходами *Красового Товариства Просвіти в Ужгороді*²³³. Нарешті, одна з найкращих моїх доповідей: *«Олександр Духнович і Василіяни»* була зачитана на пленарному засіданні *Міжнародної наукової конференції НТШ* 2003 р. у Пряшеві, з нагоди 200-ліття народин закарпатського Будителя, Батька народу²³⁴.

Ось так, як бачимо, Богом обдарені василіянські письменники й дослідники багато причинилися до відродження й розквіту релігійно-культурного життя закарпатських українців.

²²⁹ Там же, т. XII (Рим 1985 р.), с. 171-187.

²³⁰ На жаль, моя доповідь про А. Кралицького осталась у рукописі.

²³¹ Цю саму доповідь: *«Від Берестя до Ужгороду»* я зачитав на Міжнародній конференції з нагоди 350-ліття Ужгородської унії (1646-1996), влаштованої Мукачівською спадщиною в Ужгороді.

²³² Доповідь опісля була опублікована у *НЗШ*, т. IV (Ужгород 2000 р.), с. 55-59.

²³³ Розвідка про церковну політику мадяр появилася друком у *НЗШ*, т. II-III (Ужгород 1999 р.) с. 49-58.

²³⁴ Моя доповідь *«О. Духнович і Василіяни»* була надрукована у *НЗШ* т. *Святоїк*, 23 (Братислава 2005 р.), с. 73-84.

ЗАКАРПАТСЬКІ ПРОТОІГУМЕНИ

ВАСИЛІЯНСЬКІ ПРОТОІГУМЕНИ НА ЗАКАРПАТТІ

Мукачівські владика, вибрані з-поміж монахів ЧСВВ, були разом і їхніми головними настоятелями. Тому вони, не маючи окремої владичої резиденції, і по своїй хіротонії мешкали при Свято-миколаївському монастирі на Чернечій горі, біля Мукачева. Коли початком XVIII ст., під впливом Ягерських римо-катол. єпископів¹, Апостольський Престіл зачав назначувати на Мукачівський владичий престіл кандидатів з-поміж світського клиру, то вони теж бажали рядити монахами і свobodно розпоряджатись монастирськими добрами. З того поставали постійні непорозуміння між монахами і Мукачівськими владиками, аж нарешті 1751 р. єп. Михайл М. Ольшавський дістав приказ з цісарського двора, щоб переніс свою резиденцію з монастиря до міста Мукачева.

Перші непорозуміння постали між новозайменованим єп. Юрієм Г. Бізанцієм (1716-1733) та його противником, архім. Іваном Й. Годермарським, ЧСВВ, що від десяти років старався про владичий престіл. Ці непорозуміння між Владикою і Чином нарешті закінчилися мирним договором, що його списано дня 10 квітня 1716 р². На основі цього договору Владика назначив Годермарського своїм генеральним вікарієм, а монастир зате відступив Владичі малий домок (всього чотири кімнати і сіни) на резиденцію, звідки архім. Годермарський пе-

¹ Ягерські римо-катол. єпископи, яких територія простягалася в тих часах і на Закарпаття, під кінець XVII ст. зачали висувати свої претензії теж на греко-католиків, уважаючи Мукачівського влад. диктільки своїм ген. вікарієм для католиків східнього обряду. Це їм вдалося перевести по смерті єп. Йосифа Декамеліса († 1706 р.). Постійні вмішування Ягеру довели до зтяжної боротьби між владиками і клиром обидвох обрядів, тому Апост. Престіл був змушений остаточно створити Мукачівську гр.-кат. єпархію, 1771 р. Сfr. Pekar V. *De creatione canonica eparchiae Mukacoviensis a. 1771*. Romae 1956, ed. 2.

² Повний текст цього договору у – Basilovits J. *Brevis notitia fundationis Th. Koriathovits. Cassoviae*. 1799. P. II. p. 139-143.

ренісся на помешкання до монастиря (дві келії, призначені для настоятеля).

Однак єп. Бізанцій зобов'язався, що не буде мішатися до внутрішнього заряду монастиря ані не заторкне монастирських доходів.

Юрій Бізанцій, після правопорядку Східної Церкви, перед своєю хіротонією зложив монаші обіти і прийняв монаше ім'я *Геннадій*. Він настільки зжився з монашою братією, що після смерти архим. Івана Й. Годермарського, ЧСВВ († 16.II.1729 р.), монахи вибрали собі його на головного настоятеля і сам Владика перенісся на помешкання до монастиря, однак під наступними умовинами:

1) Владика зобов'язався заряджувати монастирськими добрами не як єпископ, але як арх. імандрит Чину.

2) Владика мав постаратися, щоб усі розтрачені і заставлені монастирські добра були звернені Святомиколаївському монастиреві.

3) Як архімандрит буде управляти Чином, але не без поради і згоди *«старших»*, монахів-дорадників.

4) Постарається виготовити інвентар усіх рухомих і нерухомих монастирських дібр, щоб по його смерті ніхто не посмів собі щось присвоїти з монастиря, титулом спадщини (хтось з кривних) чи насліддя (наступний владика).

Найважливішою умовиною, однак, було приречення єп. Бізанція, що після його смерті монахам буде вільно вибрати собі свого власного настоятеля після загального і частинного права³. Це мало велике значення в управі оо. Василіян на Закарпатті, бо довело до вибору першого Василіянського Протоігумена.

Єп. Бізанцій до самої своєї смерти жив як взірцевий монах. У своїм тестаменті він відмовився всякого посідання на основі монашого обіту убожества і все те, що він надбав титулом єпископства, лишив для Чину з тим, що монахи повернуть цю спадщину на викінчення Маріяповчанської церкви⁴.

Після смерти Владики⁵, дня 9 липня 1733 р., настоятелі закарпатських монастирів відбули на Чернечій горі *«соборное засьнда-*

³ Повний текст договору з дня 22.II.1729 р. Там же, с. 156-161.

⁴ Див. Дулишкович І *Историческія черты Угро-Русских*, Унґвар 1877, т. III, с. 95-97. Будову Маріяповчанської церкви зачав 1731 р. єп. Бізанцій, а закінчив в 1776 р. єп. М. Ольшавський.

⁵ Єп. Юрій І. Бізанцій, ЧСВВ помер початком липня 1733 р.

ніе» і на основі вищезгаданої угоди вибрали собі свого головного настоятеля (Протоігумена), о. Григорія Г. Булка, ЧСВВ⁶. Від того часу починається список Василянських Протоігуменів на Закарпатті.

Наслідники влад. Бізанція всіма силами намагалися знов узяти в свої руки контролю над монастирем і монастирськими добрами, з чого поставали нові непорозуміння та напади проти ченців. Нарешті цісар. Марія Тереза приказала єп. М. М. Ольшавському 1751 р. перенести єпископську резиденцію з монастиря до міста, бо треба було думати теж про будову нового монастиря⁷. Тоді Владика інтригами та несправедливим оскарженням Василян намагався відібрати від монахів монастир і всі добра, щоб так вивінувати Мукачівську єпархію і легше звільнитися від залежності Ягерського римо-катол. єпископа. Ольшавський мав добрий намір, однак, він не перебував у середниках і ще більше зразив собі чернечий клир⁸.

Монахи терпеливо чекали, щоб М. Ольшавський перенісся до міста, бо контрактори наглили, щоб зачати будову нового монастиря. Нарешті монахи були змушені урядовою дорогою примусити Владика, щоб той 1766 р. покинув монастир⁹ і так вони могли зачати будовання нового кам'яного монастиря, що його довершили 1772 р. Цей новий монастир стоїть ще до сьогодні, хоч у 1947 р. більшовики передали його правосл. монахиням, які перенеслися сюди з свого Липшанського монастиря¹⁰.

Для нас збереглися два «повні» списки закарпатських протоігуменів, один о. Івана Мондока в *Шематизмі на 1876 р.*¹¹, другий о. Анатолія Кралицького, ЧСВВ у *«Листок»* на 1885 р.¹².

⁶ Протокол мон. собору з дня 9.VII.1733 р. див. у *«Записки ЧСВВ»*, Жовква 1927, т. I, с. 576

⁷ Сfr. Basilovits J., *о.с.*, Р. III, р. 110. Будова нового монастиря на Чернечій горі почалася влітку 1766 р., нової церкви – 1782 р.

⁸ Див. Кінах Г. *Дневник протоіг. Г. Пазина, ЧСВВ* у *«Записки ЧСВВ»*, Львів 1928, т. III, с. 97-125. Коли протоіг. Пазин виказав Владичі неправдивість його тверджень і оскаржень проти ченців, єп. Ольшавський відповів: *«Яся мусил воля як боронити!»*, с. 116.

⁹ Див. Жаткович Ю. *О мѣстопребываніи Епископов Мукачевских*. у *«Мысацослов на 1909 г.»*. Унгвар 1908, с. 87-88.

¹⁰ Див. статтю Харламова П. у *«Журнал Московской Патриархии»*, Москва, май 1957, с. 65.

¹¹ Сfr. Schematismus Dioecesis Munkácsensis ad A. D. 1876. suctore J. Mondok, p. 322-325.

¹² Див. *«Листок»*, 1885, ч. 2, с. 23. Крім цих маємо ще частинні списки о. Ф. Мустяновича *«Мѣсяцослов на 1908 г.»*, с. 89 та Г. Lehoczky *1 Beregmegeyi gör. kath. sz. lelkészégek története*, р. 72.

Мондок подає такий список:

1) о. Георгій БУЛКО	1732-1745
2) о. Геден ПАЗИН	1745-1754
3) о. Григорій ДЕШКО	1756-1758
4) о. Макарій ШУГАЙДА	1758-1766
5) о. Йоанникій СКРИПКА	1766-1770
6) о. Арсеній КОЦАК	1770-1782
7) о. Йоанникій БАЗИЛОВИЧ	1783-1821
8) о. Бонифатій СТРОМЕЦЬКИЙ	1821-1827
9) о. Максим ЄЛЕНЯК	1828-1830
10) о. Яків БОВАНКОВИЧ	1830-1839
11) о. Герман МИНСЬКИЙ	1839-1842
12) о. Венямин ЯЦИН	1842-1845
13) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ	1845-1848
14) о. Яків БОВАНКОВИЧ (2х)	1848-1854
15) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (2х)	1854-1863
16) о. Іриней ЗЕЛЬНИЙ	1863-1866
17) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (3х)	1866-1869
18) о. Матей МИКИТА	1869-1885

Знова ж о. Кралицький подає наступний список:

1) о. Геден ПАЗИН	1733-1761
2) о. Макарій ШУГАЙДА	1761-1762
3) о. Антоній КОЦАК	1762-1772
4) о. Силвестер КОВЕЙЧАК	1772-1782
5) о. Йоанникій БАЗИЛОВИЧ	1782-1821
6) о. Бонифатій СТРОМЕЦЬКИЙ	1821-1827
7) о. Максим ЄЛЕНЯК	1827-1830
8) о. Яків БОВАНКОВИЧ	1830-1839
9) о. Герман МИНСЬКИЙ	1839-1841
10) о. Венямин ЯЦИН	1841-1845
11) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ	1845-1848
12) о. Яків БОВАНКОВИЧ (2х)	1848-1854
13) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (2х)	1854-1863

- 14) о. Іриней ЗЕЛЬНИЙ 1863-1866
 15) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (3х) 1866-1869
 16) о. Матей МИКИТА 1869-1885

Коли порівняємо ці два списки, то зразу впадає нам в очі їхня розбіжність, головно ж до часів протоіг. о. Й. Базиловича († 1821 р.). Далше обидва списки згідні, за виїмком трьох відхилень щодо часу¹³. Велика розбіжність цих списків стосовно протоігуменів XVIII сторіччя заставила нас поробити відповідні розшуки, на основі яких ми уклали власний список.

Нема сумніву, що першим василіянським Протоігуменом на Закарпатті по смерті еп. Бізанція був вибраний о. Григорій Булко, ЧСВВ¹⁴, якого вже рік перед тим назначив згаданий Владика своїм заступником¹⁵. Наступник Бізанція, еп. Симеон С. Ольшавський (1733-1737) старався відібрати від протоігумена Г. Булка уряд головного настоятеля ЧСВВ, однак, це йому не вдалося¹⁶. Зате його наступник, еп. Юрій Г. Блажовський (1738-1742), усунув у 1740 р. о. Булка з Мукачева, назначивши його Марамороським Вікарієм¹⁷. Однак виглядає, що о. Булко не зрікся свого протоігуменства і виконував сій уряд до самої смерті, яка наступила дня 22 листопада 1742 р.¹⁸

З-за чуми, яка лютувала на Закарпатті майже два роки, вибір нового протоігумена відкладено аж до 1744 р. Так наступником Булка став протоігуменом Гедєон Пазин (1744-1754), який рядив Чином протягом

¹³ Взвзяши на увагу, що протоігуменів вибирано звичайно на триріччя, приймасмо такі дати: а) о. Г. Минський (1839-1842); б) о. В. Яцин (1842-1845); в) о. Я. Бованкович, 2х (1848-1854). Напр., Кралицький подає у списку про о.Яцина рр. 1841-1845, у біографії рр. 1844-1846 (див. «Листок», 1887, ч. 3, с. 48). Уважасмо обидві дати неточні, бо о. Яцин вислужив своє триріччя і помер шойно 1887 р.

¹⁴ Див. Монаший Собор 1733 р. у «Записки ЧСВВ», 1927, с. 576.

¹⁵ Сfr. Basilovits J. o.c., P. II, p. 166-168.

¹⁶ Див. статтю о. І. Кондратовича у «Карпаторусській Сборник», Ужгород 1930, с. 99-100.

¹⁷ Сfr. Basilovits J. o.c., P. II, p. 168-174.

¹⁸ Див. Дулишкович, *цит. тв.*, т. III, с. 231-232. Базилович, *цит. тв.*, част III, с. 88, помилково подає дату смерті 1745 р. При посіщенні Біло-Церковського монастиря 1756 р. протоіг. Й. Скрипка ЧСВВ записав: «У сей церкви на правой странї погребен пр. ієром Григорій Булко р. 1742, который преставился у веш Бичкови на боллячку (тобто чуму) и на Гѣѣ изнушен есть сѣмо из процесиев клира, яко на той час Викарій Марамороській и Протоиумен Мукачовській»; див «Записки ЧСВВ», 1930, т. III, с. 443. Того самого року у Мало-Березнянському монастирі (крився від зарази) на чуму помер теж сп. Блажовський, див. Пекар А. *Нарис и історія церкви Закарпаття*, т. I. Рим 1967, с. 199.

десять років, до своєї смерті¹⁹. На монашому соборі, що відбувся у Краснім Броді, дня 15 червня 1755 р., наступником Пазина вибрано о. *Йоаннікія Скрипку (1755-1756)*, який одночасно лишився в уряді Маріяповчанського ігумена²⁰. Вже 1756 р. він сумлінно звітував всі марамороські монастирі, лишивши по собі точний протокол²¹.

Протоігумен Й. Скрипка, ЧСВВ не довго рядив Василіянами на Закарпатті, бо вже на надвичайному монашому соборі, що його скликав до Мукачева на день 23 вересня 1756 р., був зільнений із своїх обидвох урядів і пішов «на відпочинок»²². Його наступником став о. *Гавриіл Григорій Дешко, ЧСВВ (1756-1758)*, на якого Чин покладав великі надії. Він, однак, під час подорожі до Маріяповчі нагло захворів і дня 8 лютого 1758 р. помер²³. Про його вибір на протоігумена нема найменшого сумніву, бо маємо протокол собору з 1756 р., що його підписав теж і єп. М. Ольшавський²⁴.

Дальшим протоігуменом був о. *Макарій Шугайда, ЧСВВ (1758-1766)*. Про нього Базилович говорить, що він виконував уряд протоігумена «протягом вісім років» і дня 21 червня 1766 р. був назначений на вчителя новиків при Краснобродським монастирі²⁵. Він був одним із найбільших протоігуменів і високо підніс Василіянський Чин на Закарпатті. Не дивно, що його уважають реформатором чернецтва²⁶.

¹⁹ Подаючи коротку його біографію, о. Кінах каже: «1744 р. вибрано його ігуменом Мукачівського монастиря, а разом протоігуменом Чину. На тім становищі остав до своєї смерті, що наступила 17.ІІ.1754 р.»; див. «*Записки ЧСВВ*», 1928, т. III, с. 97. Так само Базилович, *цит. тв.*, част. III, с. 92-93. Див. теж переписку єп. Ольшавського з іг. Пазиним у «*Записки ЧСВВ*», 1936, т. VI, с. 225-232.

²⁰ Протокол Краснобродського собору подав о. Кінах у «*Записки ЧСВВ*», 1927, т. I, вип. 4, с. 576-577: «Изволися Духу Святому и нам избрати за протоигумена пр. іером. Іоаннікія Скрипку, св. обит. Марія-Повчанской ігумена». Скрипка підписав протокол уже як «*Протоігумен*».

²¹ Його опублікував о. І. Кінах, у «*Записки ЧСВВ*», 1930, т. III, с. 434-443.

²² Сfr. Basilovits J. o.c., P. III, p.93

²³ Там же, ч. III, с. 80-84. Як доктор богослов'я і ген. вікарій єп. Ольшавського від 1749 р., о. Григорій Дешко мав перед собою світлу кар'єру. Однак 1754 р. він постригся в ченці, прийнявши монаше ім'я *Гавриіл*. Дня 23.ІХ.1756 р. його вибрано на уряд протоігумена, однак він передчасно помер.

²⁴ Протокол собору опублікував о. Кінах у «*Записки ЧСВВ*», 1927, т. I, с. 577-579.

²⁵ Сfr. Basilovits J. o.c., P. II, p. 181-183; P. III, p. 95

²⁶ Див. Сабов Е. *Аристократія*. Унгар 1893, с. 188. «М. Шугайда, протоігумен преобразовавший Чин св. В.В.».

Хто ж був наступником о. Шугайди? Тут розходиться про одне триріччя, бо від 1769 р. протоігуменський уряд займав о. С. Ковейчак, ЧСВВ. Історик о. Іван Дулишкович згадує, що 1768 р. між делегатами Мукачівської єпархії у протесті проти Ягерського єпископа знаходився теж *протоігумен Мартин Кашпер*²⁷. А що в 1769 р., як подає Базилевич, протоігуменом став перший раз о. Силвестер Ковейчак²⁸, тому о. Мартирієві Кашперові, ЧСВВ треба призначити лиш одне триріччя, тобто між 1766-1769 рр.

Базилевич твердить, що о. С. Ковейчак, ЧСВВ займав протоігуменський уряд ще й другим наворотом, в рр. 1784-1789. Так постає нове питання, хто був протоігуменом між 1778 р., коли о. Ковейчак закінчив свій перший термін, та 1784 р., коли він зачав свій другий термін? За свідомством того ж Базилевича, о. М. Кашпер уряд протоігумена справляв *«протягом шістьох років»*²⁹. Першим наворотом він служив тільки одно триріччя (1766-1769), тому йому ще лишалося друге триріччя, яке кладемо між 1778-1781 рр.

Хто ж тоді був протоігуменом між 1781-1784 рр.? Мондок у *Шематизмі на 1876 р.* згадує ім'я о. Арсенія Коцака, що буцім то був протоігуменом між 1770-1782 рр.³⁰. Хоч Арсеній Коцак був визначним науковцем і письменником, все ж таки ми ніде не знаходимо згадки про те, щоб він був колись протоігуменом³¹. Кралицький знов згадує його брата, о. Антонія Коцака, як протоігумена між 1762-1772 рр.³². Однак вказані роки нам не підходять, бо о. Шугайда був певно протоігуменом аж до 1766 р., знову ж о. Ковейчак протоігуменував між 1769-1778 рр.³³.

Стосовно о. Антонія Коцака одиноке джерельне свідчення дає нам о. Гліб Кінах, ЧСВВ. В описі рукописних протоколів протоігуменських візитів до монастирів він згадує, що в архіві Мукачівського монастиря

²⁷ Див. Дулишкович *цит. тв.*, т. III, с. 193, де подає його хресне ім'я – *Мартин*, хоч його монаше ім'я було – *Мартирій*.

²⁸ Сfr. Basilovits J. o.c., p. III, p. 99.

²⁹ Там же.

³⁰ Сfr. *Schematismus Dioecesis Munkácsensis ad A.D. 1876*, p. 324

³¹ Його біографію подав о. Кінах у *«Записки ЧСВВ»*, 1927, т. II, с. 336; проф. І. Панькевич у *«Наук. Збірник Т-ва Просвіти»*, Ужгород 1927, річн. V, с. 232-233; та проф. К. Заклинський у *«Наук. Збірник Музею Укр. Культури в Свіднику»*, Пряшів 1963, т. I, с. 51-52.

³² Див. *«Листок»*, 1885, с. 23.

³³ Обидва Коцаки закінчили свої студії шойно 1767 р., осягнувши докторат богослов'я. Див. Базилевич Й., *цит. тв.*, ч. III, с. 97. Відтак вони обидва були професорами в Чині.

«з рр. 1780-1784 заховалися короткі записки по-латинськи. Списав їх о. Йосиф Товт, ЧСВВ, товариш візит протоігуменів: Мартирія Кашпера і Антонія Коцака»³⁴. Виходить, що о. Товт³⁵ поробив записки з візит о. протоігумена М. Кашпера 1780 р., а з візит о. протоігумена Антонія Коцака 1784 р. Тим то ця замітка о. Кінаха розв'язує для нас питання протоігуменства між 1778-1784 рр.

Якщо о. Мартирій Кашпер займав протоігуменський уряд «протягом шістьох років», як згадує Базилович, а між 1766-1769 рр. він відбув тільки одне триріччя, тоді йому лишалося ще одне триріччя. А що він відбував посіщення монастирів 1780 р., тоді друге його триріччя припадало на рр. 1778-1781. Тим то для о. Антонія Коцака, ЧСВВ лишається триріччя між 1781-1784 рр. Так він міг відбути свої посіщення монастирів 1784 р. Того ж року, як твердить Базилович³⁶, був вибраний на протоігумена о. Силвестер Ковейчак, уже другим наворотом (1784-1789).

Наступником Ковейчака став о. *Йоанникій Базилович, ЧСВВ*. Всі автори годяться з тим, що він займав протоігуменський уряд аж до своєї смерти, яка наступила дня 21 жовтня 1821 р. Однак постає питання, коли саме він обняв цей уряд? На думку о. А. Кралицького, ЧСВВ, о. Базилович став протоігуменом 1782 р., тобто протоігуменував понад 38 років³⁷. Знов о. С. Фенцик твердить, що о. Базилович протоігуменував протягом 32-х років³⁸. Найновіше, ігумен В. Пронин подає, що він займав свій протоігуменський уряд протягом 36-х років³⁹. З уваги на те, що о. Базилович міг стати протоігуменом лише в 1789 р., після вислуження о. С. Ковейчака⁴⁰, ми приймаємо думку о. Фенцика, що о. Йоанникій Базилович був протоігуменом протягом 32-х років, від 1789 до 1821 р. Він був одним із останніх великанів духа, що їх зродила доба єп. Бачинського (т. зв. «*Золота Доба*») на Закарпатті, на переломі XVIII і XIX ст.

³⁴ Див. «*Записки ЧСВВ*». 1926, т. II, с. 106.

³⁵ По-укр. малярське наголошене «о» треба передавати через – «ов» Тому не – *Тот*, але – *Товт*.

³⁶ С.т. Basilovits J. о.с., Р. III, р. 99.

³⁷ Крім згаданого його списку, див. статтю Кралицького у «*Листок*». 1890 р., с. 98. Від нього залежні проф. Ф. Гілій, проф. В. Бірчак та проф. Е. Недзвільський.

³⁸ Див. «*Листок*», 1892, с. 64.

³⁹ Див. статтю иг. В. ПРОНИНА у «*Православная Мысль*», Прага 1957, ч. I, с. 40-48

⁴⁰ Помер на становищі протоігумена дня 1.III.1789 р.

Далі обидва списки, менше-більше, згідні між собою і доводять список протоігуменів аж до часів *о. Матейя Микити, ЧСВВ*, про якого Кралицький написав окрему статтю⁴¹. По нім протоігуменський уряд на Закарпатті займав *о. Іннокентій Левканич, ЧСВВ (1885-1906)*, який допровадив Чин до сумного стану, повівши ченців по лінії мадяризаційної політики⁴².

На монашій соборі в Маріяповчі, дня 6 червня 1906 р., на протоігумена був вибраний многонадійний *сромонах Йоаким Хома, ЧСВВ*, якому повірено відновити чернече життя на Закарпатті⁴³. Новий протоігумен не завів сподівань ні своїх настоятелів, ні монахів і помімо неймовірних труднощів довів закарпатську Василюву вітку до реформи і нового розквіту⁴⁴. На поручення настоятелів він сам не піддався реформі, але залишився протоігуменом незреформованих Василян на Закарпатті аж до своєї смерті, яка наступила дня 1 серпня 1931 р.⁴⁵.

Реформа, що її започаткували галицькі оо. Василяни 1922 р., в скорому часі відродила чернече життя на Східній Землі і вже дня 2 квітня 1932 р. св. Конгрегація для Східних Церков створила зреформовану, т.зв. Свято-Миколаївську Провінцію оо. Василян, що до неї були включені теж Василянські монастирі в Мадярщині та на Пряшівщині. Перший собор зреформованих ченців відбувся у Мукачеві, в днях 11-14 липня 1932 р., під предсідництвом Архімандричого Відпоручника, о. Гліба Кінаха, ЧСВВ, учасника реформи. Так дня 22 липня 1932 р. архім. Д. Ткачук, ЧСВВ назначив для Закарпаття першого зреформованого протоігумена в особі *о. Полікарпа Булика, ЧСВВ*⁴⁶.

Протоігумен П. Булик, ЧСВВ займав свій високий уряд аж до березневих днів 1939 р., коли мадяри насильно зайняли Карпатську Україну, а Пряшівщина опинилася в рамках незалежної Словацької Народної Республіки (1939-1945), куди були змушені емігрувати всі монахи галицького походження, між ними і протоігумен П. Булик,

⁴¹ Див. «Листок», 1885, ч. 2, с. 22-23. де долучений і список протоігуменів.

⁴² Cfr. Levkánics Incze (1827-1906). in «Görök-kath. Naptár az 1907-iki», Ungvár 1906, p. 167-168.

⁴³ Див. статтю *Йоаким Хома, новий протоігумен ЧСВВ*, у «Місяцеслов "Уніо" на 1907 г.», Унгар 1906, с. 46-49.

⁴⁴ Про реформу оо. Василян на Закарпатті див. нашу статтю у «Записки ЧСВВ», Рим 1971, т. VII, с. 143-178.

⁴⁵ Див. некролог у «*Душпастьери*». Ужгород 1931, с. 201-202; 220-221.

⁴⁶ Про назначення о. Булика на протоігумена див. «*Душпастьери*», Ужгород 1932, с. 302; його життєпис у «Світло». Горонто 1972, с. 25-27.

ЧСВВ. Тоді провід над закарпатськими Василіянами перебравли мадярські Отці з Маріяповчі⁴⁷. По довгих нарадах і переговорах до Свято-Миколаївської Провінції були включені всі монахи-Василіяни, що перебували в тім часі на терені Мадярщини (включно до кількох румунських монастирів), а на протоігумена дня 6 грудня 1940 р. був назначений Маріяповчанський ігумен, *о. Леонтій Долгий, ЧСВВ*, що і надалі лишився у тім самім монастирі. По несподіваній смерті *о. Долгого*⁴⁸, Апостольський Престіл дня 13 лютого 1943 р. назначив нового протоігумена, *о. Вартоломея Дудаши, ЧСВВ*, теж з маріяповчанської вітки Василіян. Відпоручником для укр. групи Василіян був тоді назначений *о. Антоній Мондик, ЧСВВ*⁴⁹.

Під кінець Другої світової війни зайшли нові зміни кордонів. Мадярські Василіяни були знов відділені політичними кордонами від своєї матірної провінції, а Закарпаття зайняли большевики, які вже дня 24 березня 1947 р. зліквідували всі монастирі, а монахів повивозили. Тоді для мадярських Василіян Апостольська Столиця створила окрему Свято-Стефанську Провінцію, що її очолив *протоігумен Вартоломеї Дудаши, ЧСВВ*. В рамках новоствореної Чехословаччини Апостольський Престіл створив Свято-Кирило-Методіївську Провінцію *оо. Василіян* і дня 16 березня 1948 р. займенував першого її протоігумена, *о. Севастіяна Саболя, ЧСВВ*⁵⁰.

Вже літом 1948 р. *о. Саболь* був змушений рятуватися від комуністів втечею за кордон, залишаючи управу Свято-Кирило-Методіївської Провінції на свого Протоконсультора, *о. П. Булика, ЧСВВ*. Так Апостольський Престіл назначив дня 23 жовтня 1949 р. *о. Полікарпа Булика, ЧСВВ* протоігуменом цієї провінції. При своїм уряді він лишився теж і після ліквідації Чина комуністами (1950 р.) і його інтернування в карнім таборі аж до своєї смерті 1961 р.⁵¹

На основі новищих дослідів можемо усталити такий список Василіяньських Протоігуменів на Закарпатті:

⁴⁷ Каталог Провінції св. Николая на 1940 р., с. 9 – подає, що дня 12 квітня 1939 р. *о. Матеї Свчак, ЧСВВ* в Маріяповчі був назначений тимчасовим настоятелем закарпатських монастирів

⁴⁸ Помер у Маріяповчі, дня 9 вересня 1942 р.

⁴⁹ Див. «*Благовістник*», Ужгород 1943, ч. 4, с. 107, де подана і коротенька біографія *о. А. Мондика, ЧСВВ*

⁵⁰ Див. «*Благовістник*», Пряшів 1948, с. 55, 63.

⁵¹ Cf. *Catalogus Ordinis Basiliani S. u. Josephat 1971-1972*. Romae 1972, p. 56

1) о. Григорій БУЛКО	1733-1742
2) о. Гедеон ПАЗИН	1744-1754
3) о. Йоанникій СКРИПКА	1755-1756
4) о. Гавриїл ДЕШКО	1756-1758
5) о. Макарій ШУГАЙДА	1758-1766
6) о. Мартирій КАШПЕР	1766-1769
7) о. Силвестер КОВЕЙЧАК	1769-1778
8) о. Мартирій КАШПЕР (2х)	1778-1781
9) о. Антоній КОЦАК	1781-1784
10) о. Силвестер КОВЕЙЧАК (2х)	1784-1789
11) о. Йоанникій БАЗИЛОВИЧ	1789-1821
12) о. Бонифатій СТРОМЕЦЬКИЙ	1821-1827
13) о. Максим ЄЛЕНЯК	1827-1830
14) о. Яків БОВАНКОВИЧ	1830-1839
15) о. Герман МИНСЬКИЙ	1839-1842
16) о. Венямин ЯЦИН	1842-1845
17) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ	1845-1848
18) о. Яків БОВАНКОВИЧ (2х)	1848-1854
19) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (2х)	1854-1863
20) о. Іриней ЗЕЛЬНИЙ	1863-1866
21) о. Алексій ГАЛИЧКОВИЧ (3х)	1866-1869
22) о. Матей МИКИТА	1869-1885
23) о. Іннокентій ЛЕВКАНИЧ	1885-1906
24) о. Йоаким ХОМА	1906-1931

СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКА ПРОВІНЦІЯ ПО РЕФОРМІ

(канонічно установа на дня 2 квітня 1932 р.):

25) о. Полікарп БУЛИК	1932-1939
26) о. Леонтій ДОЛГИЙ	1939-1942
27) о. Вартоломей ДУДАШ	1943-1946

*Від 1945 р., коли Закарпаття було прилучене до Укр. Р. С. Р.,
Протоархім. Відпоручник – о. Антоній МОНДИК, ЧСВВ (+ 22
листопада 1989 р.).*

ПРОТОІГУМЕНИ ПРЯШІВСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

Літом 1939 р. мадяри виселили з території Карпатської України біля 20 василіян, уродженців Пряшівщини, а з ними й кількох галичан. Нелегкий обов'язок заопікуватися вигнанцями припав на о. Севастіана С. Сабола, ЧСВВ, призначеного Головною Управою Чину їхнім настоятелем. В пригоді став Пряшівський єпископ Павло П. Гойдич, ЧСВВ, який передав їм до вжитку вакантну парафію у Меджулабірцях, недалеко зруйнованого їхнього монастиря у Красному Броді. Так ото Меджулабірська парафія стала для прогнаних василіян у Пряшівській єпархії, звідки вони розвинули широку апостольську діяльність цілої Пряшівщини.

По якомусь часі вони відкрили свій монастир у Требішові (1945 р.), а відтак у Пряшеві (1947 р.) і перебрали адміністрацію Празької парафії св. Климента. Таким чином були сповнені канонічні вимоги для створення самостійної провінції на Пряшівщині. Так ото Апостольська Столиця, дня 16 березня 1948 р., створила окрему василіянську провінцію св. Кирила і Методія, з осідком у Пряшеві. Першим протоігуменом новоствореної провінції призначений згадуваний уже о. Севастіан Сабол, ЧСВВ.

1. Севастіян С. Сабол, ЧСВВ (1948-1949)

Народився 7 грудня 1909 р. в Пряшеві, в родині побожних батьків. При хрищенні названий – Стефан. Ніжне його серце вже змалку тужило за Богом, тож не дивно, що вже на 15-му році життя він вступив до василіянського монастиря на Чернечій горі біля Мукачева. Під батьківським проводом магістра, тобто вчителя вступників, о. Гліба Кінаха, ЧСВВ, він скоро загартувався в монашім подвизі, так що вже 1 квітня 1926 р. зложив тимчасові обіти.

Середні свої студії він побирав у галицьких монастирях, де присвоїв собі також ґрунтовне знання української мови. Там він почав і віршувати, прибравши синонім – *Зореслав* і виробився на видатного поета. Літературні критики прийняли два його збірники поезій, тобто *Зі серцем у руках* (1933 р.) та *Сонце і блакить* (1936 р.), з великим одушевленням. Третій його збірник *Блакитні ескідри* зостав у рукописі і під час війни десь затратився. Своїм небувалим поетичним

талантом о. Зореслав здобув собі визначне місце, будучи прийнятий 1991 р. до Співки письменників України.

Вищі богословські студії завершив у Римі, набувши ступінь магістра богословських наук, так званий *Лиценціят*. На свої священницькі свячення приїжджав до Пряшева, де 26 серпня 1934 р. рукоположив його тамошній єпископ Павло П. Гойдич, ЧСВВ⁵².

Після закінчення студій 1935 р. у Римі, ще того самого року о. Сабола призначено на професора св. Письма й Патрології в Ужгородському монастирі, де він у короткому часі розвинув свою широку діяльність як місіонер, провідник молоді та письменник, перебравши на себе нагляд над монастирською друкарнею та редакцію релігійного місячника *Благовістник*. Під час Карпатської України був настоятелем єпархіяльного гуртожитка в Хусті й капеланом Карпатської Січі.

Як вище було згадано, мадярські окупанти 1939 р. вивезли на Пряшівщину всіх там роджених василіян і так припало о. Саболові організувати й усталити нову провінцію на території тодішньої Чехословацької республіки. І саме тоді, коли Апостольський Престол створив нову василіянську провінцію св. Кирила і Методія й призначив о. Сабола першим її протоігуменом (16 березня 1948 р.), владу Чехословащини захопили у свої руки комуністи. Вони зразу звернули свою увагу на ревну діяльність о. Сабола й уже літом вийшов наказ його чимскоріше арештувати й поставити на суд.

Упереджений добрими людьми, о. Сабол протягом трьох місяців тайно скривався по різних місцях, аж нарешті у серпні того ж року він «начорно» дістався до Австрії, а відтак звідтам виїхав до Риму. Вже у Римі він довідався, що Головний суд у Празі ще того самого року «заочно» засудив його, задля «державної зради та шпигунство», на досмертне ув'язнення. Перед своїм виїздом він однак призначив ще о. Полікарпа Булика, ЧСВВ настоятелем покинутих василіян, якого відтак Головна Управа Чину призначила на протоігумена Кирило-Методіївської провінції.

На весні 1950 р. о. Сабол виїхав до Америки, де ревно потрудився між закарпатськими, а згодом між галицькими пришельцями. Рівночасно був редактором-помічником місячника *Світло* в Торонто,

⁵² Опісля, тобто 1950 р. у Римі доповнив свої студії й, оборонивши свою дисертацію *Полемічні твори Мелетія Смотрицького*, набув звання доктора богослов'я

публікував брошури василіянського видавництва *Слово Доброго Пастиря* в Нью-Йорку й 1955 р., з нагоди 900-ліття схизми, опублікував основну історичну працю – *Католицтво й Православ'я*. Відтак 1978 р. появилася ще і його історично-мемуарна праця – *Голгота Греко-католицької Церкви в Чехословаччині*. За віддану наукову свою працю був обраний дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка.

Господь Бог благословив його довгим віком. Маючи, однак, чималі труднощі з очима, наприкінці життя (1999 р.) цілком осліп, доживаючи своє Богу посвячене життя – як монах у Детройському притулку для тяжко немічних. Свято упокоївся 20 березня 2003 р.⁵³. Хай спочиває у мирі!

2. Полікарп П. Булик, ЧСВВ (1949-1961)

Перша частина його *Життя* подана між закарпатськими протоігуменами в рр. 1932-1940.

З розвалом Карпатської України о. П. Булик, ЧСВВ опинився на еміграції в Пряшівській єпархії, де він допомагав о. Саболові зорганізувати нову василіянську провінцію св. Кирила і Методія.

В лютому 1948 р. владу тодішньої Чехословаччини захопили комуністи, які зразу приказали арештувати о. Сабола. На щастя, в осені того ж самого року йому вдалося скрито виїхати до Риму, а управління новоствореної провінції передав у руки о. Булика, як досвідченому настоятелю.

Саме о. Булик зорганізував монастир з новіціятим і взяв на себе обов'язки ігумена й магістра. Так ото Східна Конгрегація вже 16 березня 1949 р. призначила о. Булика правним наступником протоігумена Сабола. Про своє призначення на протоігумена о. Булик дізнався щойно при кінці ж того року. Вже 22 лютого 1949 р. комуністи нагло зліквідували Пряшівський монастир і всіх монахів ув'язнили. На

⁵³ Тершаковець М. «Поет, науковець і патріот у монашій рясі», в журналі *Світло*, Торонто 1960 р., ч. 3, с. 118-120; Бажанський М. «Поетичний шлях Зореслава» – у *Світлі*, Торонто 1984 р., ч. 7, с. 263-264 і ч. 8, с. 301-303; Пекар А. «З нагоди 65-ліття священства», теж у журналі *Світло*, Торонто 1999 р., ч. 8, с. 295-296; вичерпний Некролог о. Сабола опублікував Мушинка М. в газеті *Америка*, Філадельфія, Па., з 5 червня 2004 р., с. 13, під заголовком: «Монах зі серцем у руках»; Бабота Л. «Віліїшла у вічність людина», стаття у журналі *Дукля*, Пряшів 2003 р., ч. 2, с. 40-43.

щастя в тому часі о. Булика не було вдома, тож за деякий час міг скриватися у Меджулабірській обителі. Однак ніччю 14 квітня 1950 р. міліція перевела наглу облаву на всіх монахів і монахинь. Так о. Булик опинився за колючими дротами концентраційного табору у містечку Бач, біля Братіслави. Як немічного у похиленого віком (68-річний) його призначили до легшої праці в городі.

Перебуваючи у карнім таборі о. Булик був завжди послухним, ніколи не нарікав і «терпеливо зносив всякі кривди та невигоди, і як добрий самарянин завжди був готовий помочи спів'язням. Одним словом, був явним прикладом Богу відданого монаха. Як протоігумен, позбавлений всякої свободи, все ж таки, зумів підпільно нав'язати зносини з деякими василіянами. Многі з них відвідували його таки у таборі.

При кінці свого богомільного життя просив усіх, щоб молилися за його щасливу смерть. І так, дня 21 вересня 1961 р., скріплений святими Тайнами й відмовивши з присутніми сс. Василіянками, почав співати *«Величить душа моя Господа»*, схилив свою голову й віддав Богові свою праведну душу на 76-му році свого праведного життя, як правдивий ісповідник Христа. Його тлінні останки зложив у могилу, в тім же карному таборі, місцевий римо-католицький єпископ Амброзій Лазік⁵⁴.

«На Господа покладав надію,
Нехай не засоромиться повіки!»

3. Йосафат Й. Камінський, ЧСВВ (1962-1970)

Йосафат Камінський, ЧСВВ народився 2 лютого 1908 р. у селі Розбір Довгий на Засянні, охрищений ім'ям – Йосиф. Завершивши п'ятий рік Перемиської гімназії, в березні 1925 р. вступив на новіціят оо. Василіян у Крехові. Перші, тобто тимчасові обіти зложив 12 листопада 1926 р.

Філософічне знання набув у Лаврові, а богословське – в Добромільській обителі. У празник Успіння Пресвятої Богородиці

⁵⁴ Цекар А. «Блаженної пам'яті – о. Полікарп П. Булик, ЧСВВ» – некролог у журналі *Світло*. Торонто 1972 р., чис. 1, с. 25-27; цінні й обширні *Спомини* списав о. В. Лар, які однак, згасли в рукописі.

1934 р. (за старим стилем) прийняв св. Тайну священства і зразу був призначений на вчителя схоластиків, як теж на редактора василіянської «Релігійної драми». У вересні 1938 р. його призначено на духовника Малої Семінарії в Станиславові.

З вибухом війни, літом 1940 р. успів дістатися на рідне Засяння, яке в тому часі знаходилось під окупацією німців. Там він зразу зайнявся душпастирською працею по василіянських парафіях. По шістьох роках, щоб не вертатись «на родину», тайно перейшов на Пряшівщину, де також зайнявся по різних парафіях душпаством.

Як було сказано вище, початком 1948 р. комуністи захопили владу у повоєнній Чехословаччині. Вони вже у вересні того ж року арештували о. Камінського й засудили його на чотири роки тяжкої тюрми «за допомогу» українським повстанцям (УПА), а відтак :це на чотири роки тяжких робіт. Нарешті на настійливе прохання старенької мами, яка перебувала теж на еміграції у Празі, о. Камінський був звільнений на саме Різдво 1956 р. й перебував, разом з мамою, у свого рідного брата, однак, при тому був змушений тяжко заробляти на хліб свій «насушний» як замітач празьких вулиць. Та вже 1961 р. (на 53 році життя) його відпустили на старечу пенсію (500 корон місячно). При тому він ревно допомагав братії при парафії св. Климента.

Саме в тому часі помер о. протоігумен П. Булик, тож Генеральна Управа Чину делегувала його наслідником заслуженого монаха, о. Й. Камінського, якого пособорова загальна капітула 1969 р. потвердила повноправним протоігуменом. Беручи участь у Римській капітулі він мав щастя відправити св. Літургію на гробі св. Йосафата, в базиліці св. Петра.

Члени Кирило-Методіївської провінції радо прийняли його призначення на протоігумена і по-синівськи опікувалися ним аж до останньої хвилини його Богу відданого життя. Як свято жив, так свято й помер, дня 14 жовтня 1970 р. Похоронений був блаженної пам'яті єпископом Васи́лем Гопком на головному кладбищі у Празі, і там у мирі очікує воскресіння мертвих⁵⁵.

Вічна йому пам'ять!

⁵⁵ Ваврик В. «Чекаю на паню з косяку», спомини у журналі *Світло*, Торонто 1971 р., чис. 2, с. 70-73; некролог «Йосафат Камінський упокоївся», поміщений у *Василіянському Віснику*, Рим 1971-1972, чис. 101, с. 32-34; Пекар Л. «Правдивий хрестоносець», стаття в *Ісповідники віри нашої сучасности*, Рим-Торонто 1982, с. 292-296.

4. Маріян І. Поташ, ЧСВВ (1970-1995)

Наслідником протоігумена Йосафата Й. Камінського, ЧСВВ став о. Маріян І. Поташ, ЧСВВ. Народився 2 березня 1918 р. у Пряшеві, на Східній Словаччині. Початком вересня 1938 р. вступив на Чернецій горі біля Мукачева до оо. Василян. Як ревний кандидат уже 1 травня 1939 р. був допущений до тимчасових обітів, а 1 червня 1939 р., вже на Пряшівщині, зложив професію, тобто досмертні обіти. На священника був висвячений у празник Трьох Святителів (за старим стилем) у Меджулабірцях.

Після свячень був призначений на вчителя й опікуна середньо-шкільної молоді у Пряшеві. При тім, як заочний студент Карлового університету набув звання доктора права. При створенні Пряшівської провінції св. Кирила і Методія (1948 р.) став провінційним економом.

Літом 1948 р. був комуністами арештований і засуджений на вісім років ув'язнення і втрату громадянських прав. По шістьох роках його звільнили з в'язничного життя і вислали до Чехії на примусову роботу при будівлях. Літом 1968 р. під час злагідненої комуністичної влади Олександра Дубчека, Пряшівська греко-католицька єпархія була відновлена. Однак, о. Поташ був змушений покинути Пряшів і перебрав у свою опіку бідненьку і крайно занедбану парафію у Вишньому Орлику Свидницького округу, де він тяжко трудився протягом 24-х років.

Хоча Пряшівська греко-католицька єпархія була відновлена, все ж таки комуністи й надалі заборонили відновлення і всяку діяльність чернечим спільнотам. Тож після смерти підпільного протоігумена Й. Камінського, Головна Управа Чину тільки тайно могла призначити його наслідника, о. Маріяна І. Поташа, ЧСВВ. Так ото, при кінці 1970 р., о. Поташ став тайним протоігуменом Кирило-Методіївської провінції.

На початку свого правління о. Поташ застав у Пряшівській провінції тільки трьох монахів, тобто двох отців при парафіях та одного хворого брата-помічника у родині. Тож від самого початку підпільно вишукував надійних кандидатів до монашого подвигу. Після зложення тайних обітів, вони як «світські студенти до священства» завершували свої богословські студії у римо-католицькій семінарії у Братиславі.

Після свячень були призначувані як «світські священики» по різних парафіях Пряшівської єпархії. І так, після розпаду комуністичної влади (1989 р.), о. Поташ придбав уже 10 молодих і багато надійних монахів для своєї провінції. Так само він потрудився для відновлення сс. Василянок.

Як ревний протоігумен, о. Поташ і надалі не переставав турбуватися про нові покликання, так що при кінці свого правління, тобто під кінець 1994 р., Кирило-Методіївська провінція начисляла вже 24 членів, а саме: 15 ієромонахів, 6 студентів богослов'я у Варшаві та трьох братів-помічників. З них тільки троє належали до старої генерації.

1990 р. о. Поташ відновив традиційні відпусти на Буковій гірці та на руїнах давнього монастиря у Красному Броді, де збереглася чудотворна ікона Божої Матері. Щоб зберегти для вірних україномовний журнал «*Благовісник*», о. Поташ і перебрав 1992 р. на себе його редакцію. По двох роках він передав редакцію «*Благовісника*» в руки молодших василіян.

Як постулятор канонічного процесу беатифікації єпископа Павла П. Гойдича, ЧСВВ та єпископа Василя Гопка, про життя і переслідування яких опублікував чимало статей і документів. Основний його твір – це двотомний життєпис єпископа Гойдича: *Життя віддане Богові*, виданий у Львові 1994-1995 рр.

Нарешті 10 січня 1995 р., на бажання Головної Управи Чину, о. Поташ передав свій довгорічний уряд протоігумена (1970-1995) у руки молодшого співбрата, о. Методія М. Біланчика, ЧСВВ.

Після передання свого уряду протоігумена, о. Поташ ще за деякий час помагав братії при різних парафіях. Однак 1999 р, заражений гангреною і піддавшись різним операціям ніг, був прикутий до ліжка й віддався в опіку вдячних сс. Василянок. Та не переставав рухатися на візочку для немічних.

Однак відчувши, що його кончина приближається, десь у половині січня 2006 р, перенісся до «свого монастиря», де вневдовзі зазнав вилив крові мозгу, був перевезений до місцевої лікарні, де вже 23 лютого перейшов до кращого життя... де немає болісті, ні печалі, ні зітхання, тільки життя безконечне!⁵⁶

⁵⁶ Наведені дані я вибрав з різних достовірних джерел й помістив їх у його некролозі: «Вінок на могилу заслуженого ієромонаха», поміщений у журналі *Світло*. Горонто 2006 р., чис. 4, с. 154-156.

5. Методій М. Біланчік, ЧСВВ (1995-2000)

Методій Біланчік, ЧСВВ, при хрищенні названий – Мілан, народився 21 січня 1961 р. у містечку Свидник, на Пряшівщині. Там він набув також свою середню освіту. 28 серпня 1976 р. він підпільно вступив до Чину оо. Василян. Тимчасові обіти зложив 1 січня 1980 р., а довічні щойно 31 грудня 1992 р., вже по свяченнях. Богословські студії завершив у Братиславі, а рукоположений на священика у Пряшеві, дня 16 червня 1985 р., Загребським єпископом Славомиром Мікловшом.

Після своїх свячень став парохом у містечку Камйонка, недалеко Старої Любовні, де перебував аж до 10 січня 1995 р., коли перебрав на себе обов'язки протоігумена. По кількох роках розпочав на руїнах давнього Святодухівського монастиря у Красному Броді будову нового, розлогого монастиря. Після його завершення був призначений на ігумена і вчителя вступників, тобто новиків.

Свій уряд протоігумена завершив у лютому 2000 р., коли на провінційній капітулі його наслідником був обраний о. Полікарп Яцош, ЧСВВ⁵⁷.

6. Полікарп С. Яцош, ЧСВВ (Від лютого до жовтня 2000 р.)

На провінційній капітулі, дня 12 лютого 2000 р, наслідником о. М. Біланчіка, ЧСВВ був вибраний о. Полікарп С. Яцош, ЧСВВ, який ще того самого року, десь у половині жовтня, відмовився від свого уряду.

Полікарп Яцош, ЧСВВ – охрищений ім'ям Стефан, народився 21 жовтня 1961 р. у містечку Снина, на Земплинщині (Східна Словаччина). Середню освіту набув у Пряшівській гімназії. До оо. Василян вступив літом 1984 р. Тимчасові обіти зложив 13 вересня 1986 р., а професію, тобто досмертні обіти, – в навечір'я празника св. Василя, 31 грудня 1992 р.

⁵⁷ Життєпис списаний на основі його особистих відомостей та короткої статті: «Nový Protoihumen Basilianov», яка появилася в журналі *Slovo. Prešov* 1995, čís. 5, s. 12. З нагоди посвячення Краснобрідського монастиря о. П. Галько. ЧСВВ опублікував гарну брошуру

Богословські студії розпочав у Братиславі, а завершив у Пряшеві, де був також висвячений на священника 15 вересня 1990 р. Як неоєрей був призначений на парафію у Чабинах (1990-1993), а по трьох роках перейшов до Літманової, округ Стара Любовня (1993-1995), де сильно перейнявся «явлінням» Божої Матері.

Для відновлення духа, літо 1995 р. перебув при новіціяті у Крехові, а осінню того ж року виїхав до Риму, на студії в Східному Інституті, де завершив тільки один академічний рік. Тож 1 липня 1996 р. його призначено на соція (помічника магістра) до новіціяту у Венгоржеві (Польща), де в тому часі переходили новіціят також і вступники (новики) з Пряшівщини⁵⁸. По році, а саме у травні 1997 р. вернувся до Красного Броду, де його призначено на пароха місцевої парафії.

Як вище було згадано, 12 лютого 2000 р., на провінційній капітулі, був обраний на протоігумена. Однак, відчуваючи себе «неспосібним» управляти провінцією⁵⁹, вже у жовтні того ж року він відмовився від уряду протоігумена і виїхав на якийсь час до Крехова. Повернувшись з Крехова, відновлений духом, був призначений настоятелем монастиря Христа Царя у Требішові, де він трудиться до сьогодні.

В листопаді 2003 р. на надзвичайній капітулі був обраний на протоконсультора Кирило-Методіївської провінції, обов'язки якого виконував до провінційної капітули 2008 р. В Требішові, крім настоятельства, навчає ще гімназійну молодь нашого обряду – релігії⁶⁰.

7. Петро П. Галько, ЧСВВ (Від 3 жовтня 2000 до 17 листопада 2003 р.)

Дня 3 жовтня 2000 р. відбулася надзвичайна провінційна капітула, на якій наслідником о. П. Яцоша, ЧСВВ був обраний о. Петро П. Галько, ЧСВВ.

Ієромонах Петро Галько, ЧСВВ, хресне ім'я Павло, народився 30 червня 1956 р. у Свиднику на Словаччині, в родині ремісника. Середню

⁵⁸ Про новіціят у Венгоржеві див. статтю – о. V.Sedlaček, OSBM, «Pozdrav iz pol'sloho Wngorzewa», – *Blahovistnik*, Prešov 1996, č. 5, s. 134-135.

⁵⁹ Причину відмовлення він подав мені особисто у листі. Слід згадати, що під час його протоігуменства, у празник Зіслання Святого Духа (2000 р.) відбулося торжественне посвячення Нового монастиря у Красному Броді – див. брошурку о. П. Галька, ЧСВВ, *Краснобрідський монастир Співєствія Святого Духа*, Пряшів 2000 р.

⁶⁰ Подрібний опис свого монашого життя о. П. Яцош, ЧСВВ подав мені листовно

освіту набув у промисловій школі в Пряшеві, яку завершив атестатом зрілості в половині червня 1980 р. Ще того самого року зголосився на богословські студії у Братиславі та відмовили йому через брак гімназійного атестату зрілості, який він згодом, тобто 1986 р., набув при гімназії в Геральтівцях.

До оо. Василян вступив ще в підпіллі, 1 січня 1975 р., а початком 1977 р. постригся у ченці, прийнявши ім'я – Петро. Тимчасові обіти зложив 25 серпня 1978 р., а професію вже публічно – 31 грудня 1991 р.

Богословські студії розпочав у Братиславі (1987-1990), а завершив у Пряшеві (1990-1992), де й був висвячений на свещеника 2 серпня 1992 р. Після свячень трудився при парафії Чірч, Старолюблянський округ. Тут 24 квітня 2003 р. застало його *призначення на єпископського вікарія «для русинів» Пряшівської єпархії*. В тому часі він був уже протоігуменом.

Уряд єпископського вікарія він прийняв з позволення Головної Управи Чину, але тільки під тим услів'ям, що відмовиться від уряду протоігумена. Так і сталося. На надзвичайній провінційній капітулі у Пряшеві, дня 17 листопада 2003 р., його наслідником був обраний о. Володимир Ю. Седлачек, ЧСВВ⁶¹.

8. Володимир Ю. Седлачек, ЧСВВ (Від 17 листопада 2003 р.)

Після того, як о. Петро П. Галько, ЧСВВ був поставлений Єпископським Вікарієм для «русинів» Пряшівської єпархії, то на бажання Головної Управи Чину він зрікся свого уряду протоігумена. Внаслідок того 17 листопада 2003 р. була скликана надзвичайна Провінційна Капітула, на якій був обраний новий протоігумен, а саме о. Володимир Ю. Седлачек, ЧСВВ.

Володимир Седлачек, ЧСВВ, охрищений ім'ям Юрій, народився 17 серпня 1963 р. у містечку Снина на Словаччині. Середню освіту набув у Гуменнім, а богослов'я завершив у Пряшеві (1990-1995). До Василянського Чину вступив 1 червня 1987 р., ще в підпіллі. Тимчасові обіти склав 31 грудня 1990 р., а професію – 1 квітня 1995 р.

⁶¹ Життєпис списаний на основі особистих інформацій о П. Галька, ЧСВВ. Про його призначення на єпископського вікарія див. статтю Р.Країнака «Jepiskopskij Virak pro Rusyniv» u Blahovistniku. Prešov 2003, č. 5, s. 1.

На священника був висвячений 23 липня 1995 р. Між 1 серпнем 1995 р. та 30 червнем 1996 р. відновив свій новіціят у Венгоржеві (Польща)⁶².

З поворотом з Венгоржева був призначений на пароха у Красному Броді, а початком 1997 р. перейшов на парохію у Литмановій, звідкіля літом 1998 р. був перенесений на настоятеля й пароха монастирської церкви у містечку Кула (Сербія). Від березня 2000 р. до вересня 2001 р. завершив у Крехові повний курс для магістрів, чи пак учителів вступників.

По завершенні курсу, за якийсь час допомагав при парафії Чірч, а звітдам 2 червня 2002 р. перейшов до Краснобрідського монастиря на магістра там відкритого новіціяту, де 17 листопада 2003 р. застало його призначення на протоігумена, обов'язки якого він сповняє до сьогодні.

Як протоігумен, о. В. Седлачек пережив неприємну подію, а саме явний бунт і непослух братів Тимковичів. Тож, з дозволенням Головної Управи Чину, він був змушений видалити їх з василіянського чину, що сталося у серпні 2008 р. Однак, він пережив також і радісну хвилю, тобто торжественне посвячення Краснобрідської монастирської церкви, що його звершив Пряшівський митрополит Ян Баб'як, Т.І., у Неділю всіх Святих (7 червня 2009 р.), при участі численних церковних достойників, між якими був також наш Протоархимандрит Василь Ковбич, ЧСВВ. Церкву будували протягом п'ятох років⁶³.

ПРОТОІГУМЕНИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

Головним настоятелем отців Василіян Мукачівської єпархії був єпископ, який перебував при Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі біля Мукачева. Однак почавши від 1733 р., монахи, за дозволом сп. Юрія Г. Бізанція (1716-1733), почали самі з-поміж себе вибирати головного настоятеля-протоігумена, якого обов'язком було наглядати за монашим життям у всіх василіянських монастирях єпархії. З того часу й починається список протоігуменів закарпатських василіян.

⁶² Під час доповнення свого новіціяту о. Седлачек гарно описав Венгоржевський новіціят – *Blahovistnik. Prešov* 1996. č. 5, s. 133-135.

⁶³ Життєписе списаний на основі особистих інформацій о. В. Седлачека, ЧСВВ.

1) ГРИГОРІЙ ЮРІЙ БУЛКО (1733-1740) – походив із спіського містечка Годермарк (від 1948 р. – Ігляни), на Пряшівщині. 1721 р. закінчив з відзначним успіхом єзуїтську академію в Ужгороді й опісля вступив до Мукачівського монастиря. 1729 р. єп. Ю. Бізанцій вислав його до Хорватії, для помочі Свідницькому єп. Григорієві Вучиничеві, ЧСВВ († 1733 р.), який тоді проживав у василіянському монастирі св. Михаїла в Марчі⁶⁴. При єп. Вучиничеві Булко виконував обов'язки синкела, тобто генерального вікарія. Літом 1732 р. єп. Бізанцій відкликав його з Хорватії й призначив його своїм генеральним вікарієм, а рівночасно й настоятелем Мукачівського монастиря⁶⁵.

Булко в короткому часі виявився добрим адміністратором і довів до взірцевого порядку як єпископські, так і монастирські добра. Тому й не дивно, що настоятелі поодиноких закарпатських монастирів вже 1733 р. вибрали його своїм першим протоігуменом⁶⁶. Одним з головних обов'язків протоігумена було відвідування поодиноких монастирів. І нема сумніву, що протоігумен Булко виконував це своє завдання дуже сумлінно й уже 1735 р. він відвідав усі Марамороські монастирі, якими перед тим ніхто не турбувався, і списав про них короткі відомості⁶⁷.

Булко ретельно виконував теж і обов'язки генерального вікарія, тому й наслідники єп. Бізанція, єп. Симеон С. Ольшавський (1734-1737) та єп. Юрій Г. Блажовський (1738-1742), затримали його при собі на посаді синкела. Нарешті 6 вересня 1740 р. єп. Блажовський призначив його Марамороським вікарієм із широкими адміністративними правами⁶⁸.

Булко, однак, не довго втішався своїм достоїнством Марамороського вікарія, бо незабаром на Закарпатті вибухла люта холера, яка і

⁶⁴ Джуджар Ю. *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії*, Рим 1986, с. 132-133.

⁶⁵ Грамоту призначення Булка на генер. вікарія єп. Бізанція від 12 серпня 1732 р. подає Basilovits J. *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, Cassoviae 1799*, Р. II, р. 166-167.

⁶⁶ Див. протокол нашого собору від 9 липня 1733 р. у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1927), с. 576. Щоб часто не повторятися, то вже заздалегідь зазвучую, що деякі дані відносно протоігуменів між 1733-1863 рр. я черпав з хроніки Мукачівського монастиря, що її опублікував на продовження о. Матей Врабель, ЧСВВ († 1914 р.) під заголовком: *Краткое итмословіе о монастыри Чина св. Василія Великаго на горѣ Чернецкой сущем*, в газеті *Надѣжа*, Унів.вар. 1897 р. ч. 17; 1899 р., ч. 10.

⁶⁷ *Записки ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 105-106.

⁶⁸ Грамоту призначення Булка на Марамороського вікарія від 6 вересня 1740 р. подає Basilovits J., Р. II, р. 171-174.

його скосила в Бичківському монастирі 22 листопада 1742 р., на 40-му році його Богові посвяченого життя. Його поховано в селі Біла Церква Рахівського району, в тамошній монастирській церкві⁶⁹.

По Булкові лишилося й одне циркулярне послання до всіх Марамо-роських церков, в якім він наполягав, щоб вірні бодай чотири рази до року сповідались і причащались, а саме під час річних постів св. Чотиридесятниці, Петрівки, Спасівки й Пилипівки. На щастя послання, як давня літературна й історична пам'ятка, було опубліковане 1932 р. о. Г. Кінахом, ЧСВВ⁷⁰.

2) ГЕДЕОН ПАЗИН (1744-1754) – народився на Пряшівщині, в містечку Стропків. До монастиря оо. Василян вступив десь 1722 р. Хоч не мав вищої освіти, все ж таки втішався бистрим і практичним умом, а при тому вів ревне й богобійне монаше життя. В скорому часі він звернув на себе увагу настоятелів і вже 1730 р. був призначений ігуменом до Малеого Березного, щоб там розбудувати монастир. Йому вдалося набути для монастиря два ділячки землі і при допомозі добрих людей вже 1742 р. закінчив будову мурованого монастиря. І саме тоді, коли наміряв взятися до спорудження церкви, помер протоігумен Г. Булко й так 1744 р. о. Пазина вибрано в протоігумени. Уряд протоігумена він старанно виконував протягом десяти років, тобто аж до своєї передчасної смерті, яка постигла його 17 лютого 1754 р. в Мукачівському Святомиколаївському монастирі. Там його й поховано⁷¹.

Як монах, Пазин був ревним аскетом і стисло зберігав монаші правила, чого він вимагав теж і від йому підлеглих монахів. Щоб в монастирях привернути первісний лад і дисципліну, то в січні 1749 р. він скликав до Мукачева надзвичайний собор, на якому було привернено давні монаші правила й приказано монахам їх стисло зберігати⁷². Він відновив також старинний звичай східних монахів і заборонив в монастирях вживати м'ясних страв⁷³.

⁶⁹ *Записки ЧСВВ*. II (Жовква 1926), с. 115. Теж і єп. Благовський, скриваючись перед заразою холери в Малоберезницькому монастирі, став її жертвою.

⁷⁰ Циркуляр Булка опублікував І. КІНАХ у *Записках ЧСВВ*, IV (Жовква 1932), с. 205-210. Кінець рукопису десь затратився, тому дата листа невідома.

⁷¹ *Basilovits J.*, P. III, p. 89-93

⁷² Постанови Собору з 1749 р. опублікував Г. КІНАХ у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1925), с. 273-278.

⁷³ Див. *Наука*, 13 (1898), с. 3; теж *Отечественный Сборник*, Відень, 7 (1866), с. 28. Монахам остаточно дозволив їсти м'ясо єп. О. Повчій 1823 р. Cf. *Schematismus dioecesis Munkacsiensis ad 1. D. 1878*. U. ngvarini 1878, p. 43.

1749 р., у товаристві свого секретаря о. М. Шугайди, протоігумен Пазин відвідав усі Марамороські монастирі й лишив по собі їхній докладний список, подаючи не тільки їхню коротку історію, але й докладний інвентар кожного монастиря⁷⁴. Пазинові слід завдячувати й те, що монастирські добра, які єп. Михайло М. Ольшавський (1743-1767) намагався привласнити для єпархії, осталися при Святомиколаївському монастирі, а сам Ольшавський 1752 р. дістав наказ Угорської придворної канцелярії у Відні покинути монастир і перенести свою резиденцію до міста⁷⁵. Протоігумен Пазин лишив по собі цінний *Дневник* у двох частинах. У першій знаходяться записи з 1747 р., а в другій – з 1752 р.⁷⁶.

3) ЙОАНИКІВ СКРИПКА (1755-1756) – народився також у Стропкові, на Пряшівщині (Словаччина). 1730 р., після завершення середніх шкіл, вступив до Чину оо. Василян.

Після завершення призначених наук в Мукачеві був висвячений на священника і переведений до Малоберезницького монастиря. 1740 р. його призначено на ігумена Святодухівського монастиря в Красному Броді. 1749 р., коли єп. М. Ольшавський передав Маріяповчанську парафію оо. Василянам, то о. Скрипка був призначений тамошнім парохом й ігуменом. В Маріяповчі Скрипка завершив будову парафіяльної церкви, що її розпочав ще єп. Бізанцій 1731 р., а відтак біля неї здвигнув ще й величавий монастир⁷⁷.

1755 р. на Краснобрідському соборі був вибраний протоігуменом, але на бажання єп. М. Ольшавського й надалі затримав уряд Маріяповчанського ігумена. Обов'язки протоігумена виконував не цілих два роки, бо літом 1756 р. тяжко занедужав на ноги й був змушений відректися від протоігуменства і перейти на лікування до Мукачівського монастиря⁷⁸. Підлікувавшись, на просьбу єпископа, вернувся до Маріяповчі і як ігумен управляв монастирем аж до 1766 р., коли знову

⁷⁴ Кінах Г. «Посіщення марамороських монастирів 1749 р.» у *Записках ЧСВВ*. II (Жовква 1926), с. 105-122.

⁷⁵ Єп. М. Ольшавський остаточно перенісся з Чернечої гори до міста шойно 1766 р. – див. Пекар А. *Нариси історії церкви Закарпаття*. т. II, Рим-Львів 1997, с. 53-54.

⁷⁶ Пазинів «Дневник» опублікував Кінах Г. у *Записках ЧСВВ*. III (Львів 1928), с. 97-125.

⁷⁷ Про спорудження Маріяповчанського монастиря й церкви широко розписує Basilovits J. Р. III, р. 11-47

⁷⁸ Див. листа єп. М. Ольшавського до Скрипки від 26 листопада 1757 р. у *Записках ЧСВВ*. VI (Жовква 1934), с. 244

відновила його недуга ніг. Тоді він удруге перейшов на лікування до Мукачева, де й помер 17 січня 1769 р. в опінії святости.

Протоігумен Скрипка визначався сумлінним захованям монаших правил, а своєю смиренністю й лагідною вдачею всіх потягав до себе. Єп. М. Ольшавський уповні довіряв йому й відносився до нього з великою пошаною, доказом чого можуть послужити численні листи єпископа, писані до нього між 1750 і 1767 роком⁷⁹. Як протоігумен лишив по собі у спадщині опис десятиох Марамороських монастирів, що їх він ще встиг був відвідати літом 1756 р., поки не захворів на ноги⁸⁰.

4) ГАВРИЇЛ ГРИГОРІЙ ДЕШКО (1756-1758) – ще перед вступленням до монастиря визначався як єпархіяльний священик. Богословські студії завершив в Тирнавській єзуїтській семінарії, а відтак 1745 р., як визначний студент, набув в єзуїтській академії в Кошицях звання доктора богослов'я. Єп. М. Ольшавський зразу взяв його собі на секретаря і вже 1749 р. призначив його своїм синкелом, чи пак генеральним вікарієм. Однак 1 січня 1755 р. Дешко вступив до Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі й постригся в ченці.

Свою вступну пробу, тобто новіціят, відбув у Буківському монастирі, де літом 1756 р. склав монаші обіти й прийняв монаше ім'я Гавриїл. Визначався не тільки своїм глибоким знанням, але й богобійним життям, сумлінно зберігаючи устава Василянського Чину⁸¹. Тому й не дивно, що вже у вересні 1756 р. був вибраний на уряд протоігумена⁸².

Початком лютого 1758 р., під час візитації поодиноких монастирів, протоігумен Дешко вибрався до Маріяповчанського монастиря. Однак по дорозі нагло занедужав на пропасницю і, спалений гарячкою, 8 лютого 1758 р. впокоївся в Бозі. Його тіло привезли до Маріяповчі, де й похоронили його при монастирській церкві. Закарпатські василіяни поклали на нього велику надію, однак Господь Бог зарядив інакше.

⁷⁹ Переписку єп. М. Ольшавського з Й. Скрипкою опублікував А. Романуш (псевдонім А. Годинки) – див. *Записки ЧСВВ*, VI (Жовква 1934), с. 230-257.

⁸⁰ Опис марамороських монастирів Скрипкою з 1756 р. опублікував Кінах Г. у *Записках ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 434-443. У вступі о. Кінах подав досить повний життєпис Скрипки.

⁸¹ Біографію Дешка подає *Basilovits J. P.* III, р. 80-84.

⁸² Рішення Мукачівського собору з 1756 р. опублікував Кінах І. у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1927), с. 577-579.

5) МАКАРІЙ МИХАЙЛО ШУГАЙДА (1758-1766) – народивсядесь 1690 р. в селі Стражське (сьогодні це вже містечко) на Земплині [*«Де ж то воно і єсть? – запитав мене один з наших отців. – Можливо в Мадяриціні?» «Ні – це на Словаччині». – «Та нііі!» (Дость – не много – вийди з того – казала моя баба, небіжка, хай буде прощена!). Якщо мова про Варшаву, то в дужках подано (Польша), бо європейський читач не знатиме, в якій країні селище міського типу – Варшава, знаходиться. Якщо мова про Стражське, то вже країну не подано. Мабуть тому, що містечко Стражське всім таке, на весь світ відоме, як і Мангатен у Нью-Йорку. Зрештою, Земплиниці є дві: одна на Словаччині, а ще одна в Мадяриціні. Можна собі вибрати]. Наприкінці 1734 р. вступив до монастиря на Чернечій горі. Як послушник, протягом трьох років служив при єп. С. Ольшавському, а рівночасно вивчав і богослов'я. Щойно по смерті єпископа († 1737 р.) Шугайда відбув приписану пробу вступників (новіціят), склав монаші обіти і так 1739 р. був висвячений на священника⁸³.*

Після своїх свячень, як ревний і працьовитий ієромонах, Шугайда успішно сповняв по різних монастирях обов'язки економа, тобто завідуючого монастирськими добрами. Нарешті 1755 р. був поставлений в ігумени Святодухівського монастиря в Красному Броді. Тут він зразу взявся до розбудови монастиря, щоб при ньому можна було примістити студії для монашого доросту. Однак літом 1757 р. був переведений на ігумена до Бедевлянського монастиря⁸⁴, звідкіля мав наглядати над усіма занедбанними монастирями Мараморощини. Та вже в наступному році Шугайду вибрали на пост протоігумена, обов'язки якого він сумлінно виконував протягом вісьмох років, тобто до 1766 р., коли перейшов до монастиря в Красному Броді, щоб зайнятися вихованням монашого доросту. Відтак 1772 р. був призначений ігуменом того ж монастиря. Відбувши своє триріччя, 1775 р., вичерпаний на силах, удався на відпочинок, проживаючи в Краснобрідському монастирі до самої смерти, яка наспіла 18 лютого 1778 р.⁸⁵.

⁸³ Під час услугування єп. С. Ольшавському Шугайда, під наглядом владики, вивчав богослов'я, так що зразу після складення обітів, у Квітну неділю 1739 р. був поставлений у пресвітери.

⁸⁴ Монастир у селі Бедевля Тячівського району був заснований 1719 р. Докладний його опис у *Записках ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 113-114.

⁸⁵ Життєпис Шугайди подав Basilovits J. P. III, p. 94-97; найновіше Заклинський К. у *Науковому Збірнику Музею української культури у Свиднику*, Пряшів, I (1965), с. 53.

Протоігумен М. Шугайда назавжди вписав своє ім'я в аннали закарпатських василіян тим, що 1762 р. при Краснобрідському монастирі заснував філософську школу, в якій протягом двох років навчалося шестеро молодих монахів⁸⁶. Для трьох з них він опісля роздобув спитендіальні місця в єзуїтській богословській академії в Кошицях, яку всі три завершили званням доктора богослов'я і, як професори, дали початок василіянській філософсько-богословській школі при Святомихайлівському монастирі в Маріяповчі⁸⁷.

6) **МАРТИРІЙ МАРТИН КАШПЕР** (1766-1769; 1778-1781) – римокатолик, німецького походження зі Спіша. Полюбивши наш обряд, разом із своїм братом Інокентієм вступив до Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі. Після вступної проби, 1752 р. склав монаші обіти і, завершивши богословські студії, 1757 р. прийняв з рук єп. М. Ольшавського сан священства й був призначений до Маріяповчанського монастиря. 1766 р. був вибраний на тріліття протоігуменом і, завдяки фундації дворянина Дмитра Раца, розпочав будову теперішнього Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі⁸⁸.

Після скінчення трьохлітнього строку свого протоігуменства о. Кашпер був призначений на ігумена до Маріяповчі. Саме в тому часі, тобто 1773 р., цісарева Марія Тереза († 1780 р.) скликала до Відня Синод греко-католицьких єпископів Мадярщини, щоб полагодили свої спірні справи. Тож єп. А. Бачинський (1773-1809) запросив тоді на Синод й ігумена Кашпера, задля його досконалого знання німецької мови, на свого дорадника⁸⁹. 1775 р. Кашпер з Маріяповчі був переведений на ігумена Малоберезницького монастиря св. Миколая. Та вже 1778 р. його повторно вибрали на пост протоігумена.

Після успішного завершення його повторного протоігуменського служіння, Кашпера призначено сповідником до монастиря в Малому Березному, звідкіля відтак був переведений до помічі при Мукачівському монастирі. Нарешті опинився на відпочинку в Маріяповчі, де, повний заслуг і святости, 12 жовтня 1789 р. перейшов до кращого, вічного життя. Там він і похований.

⁸⁶ Про Краснобрідську філософську школу буде слово на іншому місці.

⁸⁷ Basilovits J., Р. III, р. 95-96; Заклинський К. *Науковий Збірник*, I (1965), с. 53.

⁸⁸ Будова монастиря тривала шість років (1766-1772). Життєпис Д. Раца, списаний Жатковичем Ю., появився у *Місяцеслов'ї «Унію» на 1907 год*, Унгар 1906, с. 89-90.

⁸⁹ Lacko M. *Synodus Episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria l'indobonae a. 1773 celebrata. Romae* 1975, р. 13.

7) СИЛЬВЕСТЕР КОВЕЙЧАК (1769-1778; 1784-1789) – втішався також великою пошаною монашої братії, що його п'ятикратно вибирали в протоігумени.

З початкових років його монашого подвигу знаємо тільки те, що до монастиря вступив у Малому Березному, де в тому часі знаходилася школа для послушників (новіціят) та що 1752 р. склав монаші обіти. 1757 р., як багатонадійний ієромонах, був призначений до праці при Маріяповчанському монастирі, де своєю ревною працею скоро здобув собі довір'я настоятелів, та що вже 1762 р. його бачимо на посаді ігумена монастиря в Красному Броді. Доказавши свої адміністративні здібності, 1766 р. був поставлений в ігумени визначної Маріяповчанської обителі. Однак на новому місці він не довго закріпився, бо вже на найближчому монашому соборі, що відбувся 1769 р. в Мукачеві, був одногосно вибраний на уряд протоігумена, а відтак ще й другий і третій раз.

Під час його протоігуменства, 1772 р. був завершений новий Святомиколаївський монастир на Чернечій горі, який розпочав його попередник, протоігумен М. Кашпер⁹⁰. Також і Ковейчак 1773 р. брав участь у Віденському синоді греко-католицьких єпископів Малярщини в характері дорадника Мукачівського єп. А. Бачинського⁹¹.

Після успішного дев'ятирічного протоігуменського служіння, 1778 р. Ковейчака призначено на ігумена Краснобрідського монастиря, а наступного року його знову поставлено ігуменом в Маріяповччі. В уряді ігумена Маріяповчанської обителі він зостався аж до 1784 р., коли його знову вибрали на пост протоігумена, обов'язки якого він цим разом виконував до 1789 р.⁹². Наприкінці життя став духовником монашої братії в Маріяповччі, де невдовзі, 1 квітня 1790 р., повний заслуг, віддав Богові свою шляхетну душу. За свідоцтвом історика Й. Базиловича, Ковейчак був «визначним ченцем і правдивою підпорою» закарпатських василіян⁹³.

⁹⁰ Про будову теперішнього Мукачівського монастиря і його фундатора див. Basilovits J., P. III, p. 103-109.

⁹¹ Lacko M. *Synodus*, p. 13.

⁹² Друге триріччя протоігуменства Ковейчака кінчалося шойно в половині 1790 р., однак на бажання єп. Бачинського вже 1789 р. був скликаний до Ужгорода монаший синод, на якому вибрано на уряд протоігумена кандидата владики, Й. Базиловича.

⁹³ Basilovits J., P. III, p. 99.

8) АНТОНІЙ АНДРІЙ КОЦАК (1781-1784) – народився біля 1735 р. в селі Великий Буковець Свидницького округу, де його батько в тому часі був парохом. Початкову освіту набув у рідному селі, а середню в Пряшеві або в Ужгороді⁹⁴. 1757 р., разом із своїм молодшим братом Олександром (в монашестві – Арсеній), постригся в Краснобрідському монастирі в ченці й прийняв монаше ім'я – Антоній. Відбувши вступну пробу в тім же монастирі, 14 березня 1759 р., wraz із своїм братом Арсенієм, склав монаші обіти. Посідаючи середню освіту, обидва брати вже під час новіціату вивчали богословські науки, так що в травні 1759 р. їх поставлено в дякони й переведено до Мукачівського монастиря для доповнення богословських наук.

Осіною 1762 р. протоігумен М. Шугайда відкрив у Краснобрідській обителі дворічний курс філософії, що його успішно закінчило шестеро монахів, між ними й обидва Коцаки⁹⁵. Опісля вони продовжали свої богословські студії в єзуїтській академії в Кошицях, де 1767 р. вони здобули звання доктора богословських наук. Це дало можливість відкрити філософсько-богословські студії для василіянських студентів в Маріяповчанській обителі. Так ото доля зв'язала Антонія Коцака на довший час з Маріяповчанським монастирем, де викладав зі своїм братом Арсенієм філософію й богослов'я⁹⁶. При тому, в pp. 1775-1778, сповняв ще й обов'язки Маріяповчанського ігумена. Нарешті 1781 р. його вибрано на пост протоігумена.

Стосовно протоігуменства Антонія Коцака (1781-1784) маємо тільки одну скупку вістку, а саме, що в товаристві свого секретаря, ієромонаха Йосифа Товта, він відвідав кілька монастирів⁹⁷. І то все.

Закінчивши своє триріччя протоігуменства, Коцак був призначений на ігумена до Малоберезницького монастиря, а 1786 р. його перевели до Углянської обителі⁹⁸, звідкіля з правом ігумена він наглядав над усіма Марамороськими монастирями. Коли ж цісар Йосиф II († 1790 р.)

⁹⁴ Його молодший брат Олександр, у чернецтві Арсеній, напевно навчався в Пряшівській, а відтак в Ужгородській гімназії.

⁹⁵ Про філософську школу у Красному Броді див. Заклинський К. *Науковий Збірник*, I (1965), с. 51-53.

⁹⁶ 1778 р. Арсенія Коцака переведено до Мукачівського монастиря, а в Маріяповчі заступив його Й. Базилович.

⁹⁷ Див. *Записки ЧСВВ*, II (Жовква 1926), с. 106.

⁹⁸ Про Углянський монастир див. опис протоігумена Скрипки з 1756 р. у *Записках ЧСВВ*, III (Львів 1930), с. 438-439; теж мою статтю про «Полонинський монастир» у *Записках ЧСВВ*, XIII (Рим 1988), с. 74-75; та Пагира В. у збірнику *Монастирі Закарпаття*, Мукачево 1994, с. 30-37.

1788 р. скасував усі ці монастирі⁹⁹, то Коцак перейшов до Мукачівського монастиря, де продовжав обов'язки учителя богослов'я аж до 1795 р., коли був переведений на сповідника до Маріяповчі. Там він дожив свого віку й 28 червня 1805 р., забезпечений св. Тайнами, перейшов до вічності.

9) ЙОАНИКІЙ ЮРІЙ БАЗИЛОВИЧ (1789-1821) – сповняв обов'язки протоігумена протягом 32-х років і прославився як перший закарпатський історик.

Юрій Базилович, в монашестві Йоаникій, народився 6 червня 1742 р. в селі Хлівище, нині Михайлівського округу, в Східній Словаччині, в сім'ї бідних селян. Все ж таки батьки постарались, щоб їхній талановитий син здобув середню освіту. Одержавши атестат зрілости в Кошицях¹⁰⁰, 1761 р. вступив до Мукачівського монастиря. Новіціят (послушенство) відбув у Краснобрідському монастирі, де, після складення монаших обітів, вислухав дворічний курс філософії¹⁰¹. Свої богословські студії продовжував на Чернечій горі біля Мукачева і десь 1766 р. був висвячений на священника й переведений в монастир на Буковій гірці¹⁰². Та незабаром його призначено вчителем монастирської школи в Маріяповчі.

1775 р., коли Антонія Коцака призначено Маріяповчанським ігуменом, то Базилович почав там викладати філософію, а відтак продовжав для молодих василіян теж курс богослов'я¹⁰³. 1784 р. його поставлено в ігумени Маріяповчанського монастиря, обов'язки якого він успішно виконував аж до 1789 р., коли був вибраний на пост протоігумена. Про велич монашого духа та про його небувалу ревність для добра Чину ясно промовляє той факт, що монаша братія знов і знов вибирала його своїм головним настоятелем протягом 32-х років. Базилович уповні

⁹⁹ Опис марамороських монастирів, що їх цісар Йосиф II скасував 1788 р., подав Кралицкій А. «Список монастырей в Марамороши. истертых импер. Юсифом II 1788 г.» – див. *Науковий Сборник Галицко-Руской Матицы на 1865 год. Львов 1865*, с. 50-53.

¹⁰⁰ В тому часі Ужгородська гімназія обіймала тільки 6 класів, тож на останні два роки треба було їхати до Кошиць.

¹⁰¹ Про філософську школу в Краснобрідському монастирі див. прим. 95.

¹⁰² Про монастир на Буковій гірці див. Basilovits J., Р. III, р. 101-103; докладніше Ваврик М. *По василіанських монастирях*, Торонто 1958, с. 251-253.

¹⁰³ Basilovits J., Р. III, р. 96 – сам згадує, що у Маріяповчі він викладав філософію і богослов'я.

оправдав їхнє довір'я, бо під його керівництвом закарпатські василіани осягнули повний розквіт чернечого життя. Своє ж ім'я він увіковічнив величавим храмом, що його здвигнув на Чернечій горі в рр. 1798-1804 з багатої фундації згадуваного вже дворянина Дмитра Раца¹⁰⁴.

Щоб пожвавити духовне життя монахів, то під час своїх відвідин поодиноких монастирів Базилович виголошував відповідні науки, т. зв. бесіди¹⁰⁵. А що ігумени мали обов'язок щотижня давати підлеглим собі монахам духовне повчання¹⁰⁶, то для них Базилович на латинській мові списав окремих посібник чернечої аскези, опертий на навчання св. Василя й інших отців Церкви, під заголовком: *Образ монашого життя*¹⁰⁷. Щоб відновити в монастирях чернечу дисципліну, то списав *Монаші правила й постанови*, що їх 1796 р. затвердив єп. Андрій Бачинський¹⁰⁸.

Базилович старався піднести в монастирях також і літургійне життя, тому за дозволенням єпископа вислав двох своїх монахів до Києво-Печерського монастиря, щоб там докладно вивчили український обряд і традиції, а відтак, на основі їхніх спостережень, списав 1815 р. обширне *Толкованіє Священнаго Літургію*, як українською, так і латинською мовами¹⁰⁹. На жаль обидві праці осталися в рукописі, а їхня доля нам невідома.

Письменницький геній Базиловича, однак, найяскравіше виявився на історичному полі, а своєю двотомною історією Мукачівської єпархії, тісно пов'язаною зі Святомиколаївським монастирем на Чернечій горі,

¹⁰⁴ Базилович зберіг стару церкву-ротонду з 1661 р., фундатором якої був князь Константин Мултянський, як цінну історичну пам'ятку. Однак наслідник Базиловича, протоігумен Стромецький, дав її зруйнувати, що сильно обурило історика М. Лучкая – див. Лучкаєву історію карпатських русинів (український переклад) у *Науковому Збірнику МУК у Свиднику*, Пряшів, XIV (1986), с. 220-221.

¹⁰⁵ В рукописі збереглася «Бесѣда или слово ко братіи о достоинствѣ иноков», якої зміст поданий мною у *Записках ЧСВВ*, XIV (1992), с. 107.

¹⁰⁶ Див. 5-те рішення Мукачівського собору з 1756 р. у *Записках ЧСВВ*, I (Жовква 1927), с. 578.

¹⁰⁷ *Basilovits J. Imago vitae monasticae, Cassoviae 1802*. Це ж була т. зв. *латинська доба* й тому він мусів писати по-латині, бо інакше властимуші не дали б йому дозволення її опублікувати. Так ото всі твори Базиловича, писані закарпатською говіркою, лишилися в рукописі.

¹⁰⁸ *Монаші правила и постановы* Базиловича осталися в рукописі, але кожен монастир мусів їх для власного вжитку переписати, щоб відтак їх рік-річно прочитувати при трапезі. Більше про них у *Записках ЧСВВ*, XIV (1992), с. 107-109.

¹⁰⁹ Там же, с. 116-118. Своє *Толкованіє* Базилович закінчив 1815 р. Що з ним сталося, невідомо.

він став Батьком закарпатської історії. Його твір, через численні давні грамоти, ще й сьогодні не втратив свого значення¹¹⁰. Із заголовку його праці: *Коротка відомість про фундацію Теодора Корятовича для руських монахів Чину св. Василя Великого на Чернечій горі біля Мукачева*¹¹¹ ясно виходить, що спершу він задумував списати тільки історію Мукачівського монастиря, заснованого князем Теодором Корятовичем († 1415 р.). Тільки пізніше, коли він відкрив цінні документи відносно релігійного життя закарпатських українців, його праця розвинулася в повну історію Мукачівської єпархії, доведеної до часів єп. Андрія Бачинського.

Базилівич, повний заслуг, спочив у Господі на Чернечій горі 18 жовтня 1821 р., а його тлінні останки були зложені в бічній стіні монастирської церкви, яку він здвигнув на славу Божу, для грядучих поколінь. Літературні критики, через його писання, вважають Базилівича «одним з найбільш освічених закарпатців» свого часу¹¹².

10) БОНІФАТІЙ СТРОМЕЦЬКИЙ (1821-1827) – як записано в монастирській Хроніці, був «благочестивим і ревним монахом, якого всі любили»¹¹³. Народився 14 лютого 1789 р. у Великому Бичкові Рахівського району, де його батько в тому часі був парохом. Постригшись у ченці, свою вступну пробу послушника (новіціят) відбув у Краснобрідському монастирі, а після монаших обітів продовжав своє навчання в Маріяповчі. Свої філософські й богословські студії завершив у Тирнавській єзуїтській семінарії. Висвячений 1820 р. на священника, був зразу призначений на вікарія дому, тобто на заступника ігумена до Мукачівського монастиря. Та вже в наступному році, по смерті Базилівича, був вибраний на протоігумена, обов'язки якого сумлінно сповняв аж до кінця 1827 р.

На жаль, Стромецький 1826 р., без відома єпископа, дав зруйнувати стару монастирську церкву, споруджену 1661 р., що її протоігумен

¹¹⁰ Про значення двотомної історії Базилівича див. Тихій Ф. «Іоаннікій Базилівич – первый историк Подкарпатской Руси» у *Місяцослові «Унію» на 1922 год*, Ужгород 1921, с. 48-50.

¹¹¹ Як вище було згадано, Базилівич мусів писати по-латині: *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits. olim Ducis de Munkacs, pro Religiosis Ruthenis OSBM in monte Csernek ad Munkacs. Cassoviae*, Tomus I, P. I-III, 1799; Tomus II, P. IV, 1804, et P. V-VI, 1805.

¹¹² Возняк М. *Історія української літератури*, Львів 1924, т. III, с. 121. Див. мою вичерпну розвідку про життя і діяльність Й. Базилівича у *Записках ЧСВВ*, XIV (1992), с. 105-122.

¹¹³ *Наука*, 8 (1899), с. 5.

Базилівч зберіг як історичний заповідник¹¹⁴. Справа опинилася в єпархіяльній консисторії, яка остаточно змусила Стромецького зректися уряду протоігумена, а на його місце 16 грудня 1827 р. був вибраний Максим Єленьк¹¹⁵. Монаша братія, однак, високо цінила надзвичайні дарування Стромецького, тож призначила його, як побожного й ревного монаха, на духовного провідника й вихователя чернечого доросту таки там, у Мукачівській обителі. Та в короткому часі він занедужав на скоротечні сухоти, й шукаючи кращого підсоння, опинився в Маріяповчанському монастирі, де передчасно 3 липня 1829 р. помер, на 41-м році свого Богу посвяченого життя.

11) МАКСИМ ЄЛЕНЬК (1827-1830) – був тільки переходовим протоігуменом і навіть Хроніка Мукачівського монастиря нічого не згадує про його протоігуменську діяльність. Свої філософські й богословські студії завершив в Маріяповчі¹¹⁶. Приймавши 1806 р. священницькі свячення із святительських рук єпископа А. Бачинського, Єленьк дочасно був призначений на душпастирську працю при парафії Герембель Боршодського комітату, але вже 1810 р. його бачимо на посаді заступника ігумена в Маріяповчанському монастирі. Відбувши своє триріччя в Маріяповчі, зістав переведений до Мукачівського монастиря, звідкіля 1816 р. знову вернувся до Маріяповчанської обителі в характері завідуючого парафією. 1819 р. на монашому соборі був вибраний ігуменом до Красного Броду, а два роки пізніше став ігуменом Маріяповчанського монастиря¹¹⁷. Обов'язки ігумена в Маріяповчі сповняв аж до грудня 1827 р., коли його вибрали на місце Стромецького протоігуменом. Однак Єленьк не встиг завершити свій трирічний строк протоігуменського служіння, бо вже 31 березня 1830 р. помер і був похований на Чернечій горі.

¹¹⁴ Див. прим. 104.

¹¹⁵ При судовій розправі обов'язки нотаря сповняв М. Лучкай, який у своїй історії представив Стромецького як «негідного протоігумена» – див. *Науковий Збірник*, XIV (1986), с. 221.

¹¹⁶ Філософсько-богословська школа для монашої братії в Маріяповчі була заснована 1772 р., а першими її професорами стали Антоній і Арсеній Коцаки.

¹¹⁷ В тому часі виборчі собори звично відбувалися що три роки, хіба із-за передчасної смерті протоігумена слід було скоріше скликати такий собор. Це сталося 1821 р., коли Базилівч помер на другому році свого останнього трилітнього строку. Тому Єленьк був ігуменом у Красному Броді тільки два роки.

12) ЯКІВ БОВАНКОВИЧ (1830-1839; 1848-1854) – високоосвічений і ревний монах й один з кращих протоігуменів, хоч допустився чималої провини обіту вбожества.

Народився біля 1793 р. в селі Збійне Меджилабірського округу, де його батько був парохом. Вступивши до монастиря, свою вступну пробу послушника відбув у Краснобрідському монастирі, а після складення обітів, продовжав своє навчання в Маріяповчі. В рр. 1813-1819 завершив вищі філософські й богословські студії в Тирнавській езуїтській семінарії, і вже перед своїм висвяченням почав викладати філософію в Маріяповчанському монастирі. Священницькі свячення прийняв літом 1820 р. з рук Мукачівського еп. О. Повчія († 1931 р.). 1827 р. став ігуменом і директором філософсько-богословської школи в Маріяповчанській обителі.

Після несподіваної смерти протоігумена Максима Єленяка, як головний дорадник виконував протоігуменські обов'язки аж до наступного собору, що відбувся на Чернечій горі 18 липня 1830 р. і на яким Бованковича вибрали вже на повноправного протоігумена. Наступні собори, що відбулися 1833 і 1836 р., повторно вибирали його на пост протоігумена.

1839 р. на виборчому соборі, що відбувся у Красному Броді, вибрано нового протоігумена, Германа Мінського, а Бованковича призначено на ігумена Біксаду¹¹⁸, де треба було будувати новий монастир. Однак Бованкович ще перед тим, поки нововибраний протоігумен встиг був прибути до Мукачева, спакував свої речі, забрав зі собою решту монастирських грошей та деякі цінності, й похапцем виїхав до Біксаду. В той спосіб думав оминати облік монастирських рахунків, бо покидав Мукачівський монастир у великих боргах. Опісля показалося, що й попередні його фінансові звіти були підроблені¹¹⁹.

Після докладної перевірки монастирського майна й фінансових книг, протоігумен Мінський скликав судовий собор, який відбувся в Мукачівському монастирі 15-16 грудня 1840 р. На соборі було виявлено тяжкі прогріхи Бованковича та його нечесне поступування. Собор зразу же суспендував його, тобто заборонив йому священноді-

¹¹⁸ Про Біксадський монастир див. статтю Кралицького А. у *Временник Ставропигійського Інститута на 1872 год*, Львов 1872, с. 120; новіше Решетило С. у *Календарі Благовістника на р. 1928*, Ужгород 1927, с. 111.

¹¹⁹ Бованкович лишив Мукачівський монастир у великих боргах, а книга фінансів виказала ще й дефіцит на 7.000 флоринів.

яти, скинув його з посади ігумена й засудив його на покутницьке життя в опущеному тоді Боронявському монастирі, під наглядом Імстичівського ігумена. За товариша йому призначено старенького ієромонаха Мартиніяна Кочіша¹²⁰.

Бованкович щиро покався і в короткому часі загосподарював Боронявський монастир до тієї міри, що монастир у скорому часі став наново діяльним, із власним ігуменом на чолі¹²¹. Тож 1842 р., на предложення собору, єп. Василь Попович (1838-1864) звільнив Бованковича цензури й дозволив йому знову сповняти священницькі обов'язки. А наступний собор 1845 р. привернув йому всі монаші права, так що Бованкович став знову повноправним монахом.

В половині XIX ст. монаше життя на Закарпатті почало підупадати. Тож очі монашої братії знову звернулися в бік Бованковича, так що на соборі 1848 р. його поновно вибрано в протоігумени. Остаючись цим разом на посаді протоігумена протягом шістьох років, він ревно старався поживити в монастирях монаше життя й порядок¹²². І саме під час канонічної візитації Маріяповчанського монастиря він нагло занедужав і 17 лютого 1854 р. віддав у Божі руки свого щиро розкаяного духа.

13) ГЕРМАН ГАВРИЇЛ МІНСЬКИЙ (1839-1842) – син священника, народився дня 26 травня 1787 р. в Жегестові, Галичина. Невідомо, як дістався на Закарпаття. Богословські студії розпочав у Маріяповчанському монастирі, а закінчив у Тирнавській єзуїтській семінарії. На священника був висвячений 1813 р. В рр. 1813-1821 викладав богослов'я в Маріяповчі, а в рр. 1821-1824 працював урядовцем в єпископській канцелярії в Ужгороді.

На соборі 1824 р. був вибраний на пост ігумена Святодухівського монастиря в Красному Броді, обов'язки якого виконував аж до 1839 р. Крім того, в рр. 1832-1839, виконував ще й обов'язки місцевого пароха. Нарешті 1839 р. вибрали його в протоігумени. На жаль, як ми вже бачили, уступаючий протоігумен Яків Бованкович лишив Мукачівський монастир у великому безладді. Тому Мінський втратив багато

¹²⁰ Мені вдалося набути копію судового собору від 15-16 грудня 1840 р. з архіву Маріяповчанського монастиря, завдяки о. В. Дулашу, ЧСВВ.

¹²¹ Про тодішній Боронявський монастир див. статтю в журналі *Листок*, Унгвар, 6 (1890), с. 65-68.

¹²² Про повторний вибір Бованковича див. допис «Из Берегской столицы» у *Вѣстнику Русиноѡ Австрійскоѡ державы*, Вѣдень 1851, с. 407-408.

часу, поки привів до порядку справи Мукачівської обителі і шойно тоді зміг був звернути свою увагу на життя по інших монастирях. Однак незабаром тяжко захворів і ще перед завершенням свого триліття, 29 березня 1842 р., на 55-м році Богу відданого життя, свято скінчив свій монаший подвиг. Тлінні його останки спочивають на Чернечій горі¹²³.

14) ВЕН'ЯМИН ЯЦИН (1842-1845) – народився 7 травня 1804 р. в селі Кайданове Мукачівського району. 1829 р., після гімназійних студій, вступив до монастиря на Чернечій горі, де 1833 р. склав довічні монаші обіти. Філософсько-богословські студії розпочав у Маріяповчанському монастирі, а закінчив у Мукачеві. Після висвячення 1837 р. на священника був призначений до душпастирської праці, але вже 1839 р. його поставлено в ігумени Святомиколаївського монастиря в Малім Березнім. Після несподіваної смерті протоігумена Германа Мінського († 1842 р.), його наступником був вибраний Вен'ямин Яцин, здібний, але й покірний монах, який сумлінно й ревно сповняв свої протоігуменські обов'язки.

Заходами Яцина 1844 р. появився друком перший *Схематизм* закарпатських василіян, в якому була подана коротка історія кожного монастиря та список усіх монахів, із зазначенням їхніх обов'язків при даному монастирі¹²⁴. В тому часі в Закарпатській василіянській провінції, що її очолював протоігумен з осідком у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі біля Мукачева, знаходилося сім монастирів, в яких перебувало 65 монахів.

На виборчій соборі 1845 р. ім'я Яцина знову появилось між кандидатами на уряд протоігумена, але у своїй покорі він переконав соборових отців, щоб його ім'я усунули зі списку кандидатів. Тоді його призначили на ігумена Петро-Павлівського монастиря в Біксаді, який в тому часі, як відпустове місто, почав сильно зростати. В рр. 1848-1854 Яцин сповняв уряд ігумена в Красному Броді, а відтак був знову призначений на ігумена Біксадського монастиря, де остався аж до 1872 р., коли був переведений до услуг Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі.

¹²³ Головні дані про Г. Мінського я черпав з *Каталогу Соборов 1756-1899*, який зберігався в архіві Маріяповчанського монастиря.

¹²⁴ *Схематизм* (з гр. *схема* – нарис) – список поодиноких церков чи монастирів у загальних рисах.

Доказом ревности і правдивого монашого духа Яцина може послужити той факт, що почавши від 1845 р. його вибрано на провінційного дорадника аж до самої смерті. Тому власне в 1872 р. він і перейшов до Мукачева, бо в похилому віці йому вже було тяжко подорожувати на протоігуменські наради. Повний заслуг, 25 січня 1887 р. свято скінчив свій монаший подвиг, на 83-м році свого трудящого життя¹²⁵.

15) ОЛЕКСІЙ ГАЛИЧКОВИЧ (1845-1848; 1854-1863; 1866-1869) – народився 25 липня 1812 р. на Пряшівщині, в селі Дячів, де його батько був парохом. 1829 р., після завершення середніх студій, постригся в ченці у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі, де відбув і свою вступну пробу, чи пак новіціят. 1833 р. він склав т. зв. довічні монаші обіти і став повноправним василіянським монахом. Свої філософські студії закінчив у Сукмарі¹²⁶, а богословіє – в Ужгородській єпархіяльній семінарії. У сан священства був поставлений 15 грудня 1839 р. єп. Васиєм Поповичем († 1864 р.).

Після свячень став учителем богослов'я при Маріяповчанському монастирі. 1844 р. він склав при Пештському університеті рігороз, тобто «строгий іспит» з догматичного й пасторального богослов'я та канонічного права, й набув звання професора богослов'я. На посаді професора богослов'я зостав в Маріяповчі до 1845 р., коли був вибраний протоігуменом. Після відбуття свого триріччя в уряді протоігумена, Галичкович вернувся на професора богослов'я до Маріяповчі, рівночасно сповнюючи теж і обов'язки головного радника провінції.

Коли ж у січні 1854 р. протоігумен Бованкович несподівано помер, то єп. Попович призначив Галичковича управляти закарпатськими монастирями аж до наступного виборчого собору. Собор відбувся літом ще того самого року, на якому Галичковича повторно вибрали на протоігумена. За його протоігуменства, у вересні 1856 р., Пряшівський єпископ Йосиф Каганець (1843-1875), у супроводі каноніка Олександра Духновича († 1865 р.), провів генеральну візитацію усіх закарпатських монастирів, яку закінчив собором¹²⁷. На соборі обговорено й рішено

¹²⁵ Некролог В. Яцина (1804-1887) поданий у *Листку*, 3 (1887), с. 48.

¹²⁶ Сукмар – мад. Szathmar, нині Satu-Mare в Румунії.

¹²⁷ Про генеральну візитацію єп. Каганця з 1856 р. див. Духнович О. *Твори*, Пряшів 1989, т. III, с. 295-300; теж мій опис візитації у місячнику *Світло*, Торонто, X (1965), с. 405-407.

видати *Монаші правила*, що їх відтак уклав і приготував до друку згаданий крилошанин Духнович. Ці правила були опісля надруковані й проголошені на наступному соборі, 1858 р.¹²⁸.

Другим разом Галичкович займав уряд протоігумена аж до 1863 р., коли, як «Отець провінції»¹²⁹, був переведений на заступника ігумена до Маріяповчанського монастиря. Та вже на найближчому соборі (1866 р.) став знову вибраний на протоігумена. Тоді став теж членом-засновником культурного Товариства св. Василя Великого. На установчих зборах, що відбулися 1 жовтня 1866 р., його вибрано теж членом Головної управи того ж товариства¹³⁰.

1869 р., по скінченні приписаного триріччя, Галичкович лишився як дорадник протоігумена на Чернечій горі. Та вже наступного року його знову переведено на ігумена Маріяповчанського монастиря, де 18 січня 1871 р. він свято закінчив свою земну мандрівку як воістину заслужений «Отець провінції».

16) ПРИНЕЙ ІВАН ЗЕЛЬНИЙ (1863-1866) – з походження словак, народився 1822 р. в місті Жіліна¹³¹. Поки що невідомо, як він опинився в монастирі на Чернечій горі біля Мукачева. Після тимчасових монаших обітів його вислано на студії до Маріяповчі, де в каталозі на 1845 р. перший раз знаходимо його ім'я із зазначенням, що сповняє обов'язки ключника. 1847 р. склав довічні обіти й рік пізніше, після завершення богословських студій, був висвячений на священника.

Після свячень лишився у Маріяповчі, де учителював в монастирській школі та помагав при парафіяльній церкві. 1856 р. його призначено на ігумена до Малого Березного, де в короткому часі відремонтував монастир і церкву, тож 1863 р. його поставлено в протоігумени. Однак про його протоігуменську діяльність годі було щось дізнатися¹³².

¹²⁸ Первісно *Правила* були опубліковані по-латині: *Statuta Ordinis S. Basilii Magni in Hungaria*. Strigonii 1857. Після їхнього затвердження примасом І. Сіітовським († 1866 р.), О. Духнович їх переклав на українську (руську) мову й видав друком під заголовком: *Правила Чина св. Василя Великого в Угорщині*, Львов 1858.

¹²⁹ Титул «Отець провінції» – був призначений для заслужених ієромонахів, переважно для протоігуменів.

¹³⁰ Гаджега Ю. *Історія Общества св. Василя Великого*, Ужгород 1925, с. 16.

¹³¹ Його оригінальне ім'я *Zelený*, але по-мад. він підписувався *Zelny* – з чого вийшло українське – Зельний.

¹³² Перед своєю смертю єп. В. Попович († 1864 р.) звернувся листом до Зельного, як протоігумена, чи василіяни були би охочі відкрити на Чернечій горі кириличну друкарню – див. *Слово*, Львов 1864, чис. 29. Однак через скору смерть владики справа друкарні застигла.

1866 р., вислуживши своє триліття, Зельний був призначений на ігумена до Бісадського монастиря, звідкіля, як дорадник протоігумена, часто приїжджав на Чернечу гору. Три роки пізніше (1869 р.) його переведено на ігумена до Маріяповчі. Однак уже в наступному році він покинув монаше життя і вернувся на Словаччину, де перейшов на лютеранську віру й оженився¹³³. Що далі з ним сталося, невідомо.

17) МАТЕЙ МИХАЇЛ МИКИТА (1869-1885) – визначався широю любов'ю до монашої братії, небувалою ревністю для добра Чину та особливішою розважністю у сповнюванні своїх обов'язків. Тому й не дивно, що був знову й знову вибираний на пост протоігумена, аж до самої смерті.

Микита народився 20 вересня 1802 р. в селі Гава Саболчського комітату, в помадяршеній сім'ї. Його батько ще говорив по-українськи, але мати була чистокровна мадярка, так що їхній син Михайло вивчив українську мову щойно в монастирі. Свої середні студії розпочав у Великому Каролі, а закінчив атестатом зрілості у Великому Варадині¹³⁴. На 21-му році життя вступив до монастиря у Красному Броді, де відбув і свою вступну пробу (новіціят), під час якої вивчив і настільки поллюбив українську мову, що опісля залюбки читав українські книжки. Довічні монаші обіти склав 1826 р.

Курс філософії завершив у Мукачівському монастирі, а на богословські студії перейшов до Маріяповчі. 1828 р., ще під час богословських студій, був висвячений еп. О. Повчієм на священника. Рік пізніше був призначений до праці при Краснобрідському монастирі, звідкіля вже 1833 р. його переведено на економа, тобто завідуючого монастирськими добрами, до Маріяповчі. На посаді економа Маріяповчанської обителі зостався аж до 1852 р., коли його поставлено ігуменом Бісадського монастиря. Чотири роки пізніше перейшов на посаду ігумена в Маріяповчі, сповняючи разом й обов'язки провінційного дорадника. Нарешті 1869 р., після наглої смерті О. Галичковича, на Краснобрідському соборі його вибрано протоігуменом, обов'язки якого

¹³³ Вістку про сумний кінець Зельного мені подав о. В. Дудаш, на основі деяких листів у Маріяповчанським архіві.

¹³⁴ Великий Кароль – сьогодні Carei Mare; Великий Варадин – Oradea Mare, в Румунії.

сповняв уже до самої смерті, що його постигла 18 березня 1885 р., на 83-му році його трудящого життя¹³⁵.

На жаль, останніми роками свого правління, задля похилого віку, він уже не був у силі пильно наглядати над монашим життям поодиноких монастирів, так що до монастирів почав вкрадатися світовий дух і шукання вигідного життя, внаслідок чого по монастирях сильно підупала монаша дисципліна й благочестя. На кінець ще слід згадати, що єп. Стефан Панкович (1867-1774) іменував його консисторським радником Мукачівської єпархії¹³⁶.

18) ІНОКЕНТІЙ ЛЕВКАНИЧ (1885-1906) – був вибраний на протоігумена тільки тому, бо головний кандидат, тобто ігумен Мукачівського монастиря Анатолій Кралицький, відмовився від кандидатури.

Народився 1 квітня 1837 р. у селі Звала Гуменського округу, на Пряшівщині, де його батько був душпастирем. Після закінчення нормальної школи в Бардієві, вступив до Ужгородської гімназії, яку відтак завершив у Пряшеві. 1857 р., вислухавши ще курс філософії у Сукмарі (сьогодні в Румунії), прийняв монаше постриження. Послушницьку пробу-новіціят відбув в Краснобрідському монастирі, де 1858 р. склав тимчасові монаші обіти, а по трьох роках ще й довічні. Завершивши богословські науки, 1865 р. був висвячений на священика Пряшівським єпископом Й. Гаганцем († 1875 р.).

Після свячень став учителем монастирської школи в Маріяповчі, де рівночасно викладав і деякі предмети на богослов'ї. 1869 р. був вибраний секретарем і дорадником протоігумена Микити, тож перейшов до Мукачівського монастиря. На наступному соборі, який відбувся на Чернечій горі 1872 р., був призначений на ігумена до Маріяповчі, а відтак 1875 р. його переведено на ігумена Біксадського монастиря. При тому він сповняв також обов'язки провінційного дорадника.

По смерті протоігумена Микити († 1885 р.) певним кандидатом на його наслідника був тогочасний ігумен Мукачівського монастиря, письменник Анатолій Кралицький († 1894 р.). Та через мадярські

¹³⁵ Некролог Микити подав А. Кралицький у журналі *Листок*, 2 (1885), с. 22-23.

¹³⁶ *Шематизм иноків ЧСВВ на 1870 год*, Унгвар 1869, с. 5.

інтриги Кралицький відмовився від кандидатури й так жереб упав на промадярського кандидата Інокентія Левканича, ігумена Біксадського монастиря¹³⁷. І. Левканич лишився при кермі закарпатських василіян аж до 1906 р. Наприкінці життя Левканич захворів на серцеву недугу й тому на виборах 1906 р. у Маріяповчі відмовився від кандидатури на уряд протоігумена. Тиждень по соборі, вернувшись на Чернечу гору, потерпів серцевий наступ і вже 13 червня 1906 р. віддав у Божі руки свою безсмертну душу на 70-му році життя, з яких 50 років трудився в монашому подвизі¹³⁸.

На жаль, протоігумен Левканич ступив на дорогу мадяризації закарпатських василіян і своєю поблажливою вдачею довів монаше життя до сумного упадку, на що звернуло свою увагу й світське духовенство, зібране 1903 р. на Єпархіяльному синоді в Ужгороді. Всі вони однодумно домагалися основної реформи закарпатських василіян¹³⁹.

19) ЙОАКИМ ІВАН ХОМА (1906-1931) – без сумніву один з визначніших протоігуменів закарпатських василіян, який, при допомозі галицьких оо. Василіян, остаточно довів їх до бажаної реформи.

Іван Хома, в монашестві Йоаким, народився 6 березня 1870 р. в Пряшеві, де його батько працював столярем. Після завершення початкової й середньої освіти в самому таки Пряшеві, побожний юнак вступив до монастиря на Чернечій горі біля Мукачева, де 17 серпня 1885 р. постригся в ченці. Загартувавшись в монашому подвизі, після складення тимчасових обітів, розпочав свої богословські студії в Ужгородській єпархіяльній семінарії, де навчався впродовж чотирьох років. Обдарований музикальним хистом, вже під час новіціату присвоїв собі докладне знання церковного обряду і співу, так що ще як богослов навчав першорічних семінаристів церковного співу, а на четвертому році його богословських студій настоятелі доручили йому навчання церковних обрядів і співу в поблиській дяко-вчительській препарандії. Задля його милозвучного голосу (тенор) був прозваний *Сладкотівцем*.

¹³⁷ Листок, 4 (1885), с. 58.

¹³⁸ Життєпис І. Левканича подав *Крестный Мѣсяцослов на 1897 год*, Унгвар 1896, с. 97-98; некролог поміщений у *Görög-katholikus Naptár az 1907-iki évre*, Ungvár 1906, р. 167-168.

¹³⁹ Див. рішення Єпархіяльного синоду в газеті *Наука*, 18 (1903) 7. 1903 р. в усіх закарпатських монастирях, включно з Маріяповчанським і Біксадським, нараховувалось заледве 24-х ченців.

1891 р., після завершення богословських студій, склав довічні монаші обіти, але задля свого молодого віку, ще за один рік навчався у Маріяповчанській монастирській школі і щойно 1892 р., в празник Покрова, був висвячений на священника. Після свячень був призначений до Мукачівського монастиря на вчителя послушників, готуючи надійних юнаків до монашого подвигу. Крім того 1893 р. протоігумен Левканич довірив йому ще й уряд провінційного секретаря, який він старанно виконував аж до свого вибору на протоігумена. 1894 р. соборові отці довірили йому ще й обов'язки провінційного дорадника.

Свої обов'язки вчителя послушників, провінційного секретаря й дорадника він виконував дуже сумлінно і з повною посвятою, так що 1906 р. монаша братія настановила його протоігуменом і доручила йому реформу вже завмираючого Чину (а може Провінції?). Нововибраний протоігумен не завів сподівань своїх співбратів і, незважаючи на численні труднощі, довів закарпатських василіян до бажаної реформи, яка почалась 1921 р. і причинилася до їхнього повного відродження¹⁴⁰. Однак сам о. Хома, за порадою настоятелів, не підпорядкувався вимогам реформи, але як протоігумен нерезформованих василіян¹⁴¹ перенісся до Ужгородського монастиря, де посвятився письменницькій праці.

Протоігумен Хома, ще як провінційний секретар (1894-1906), час від часу дописував до релігійного журналу *Листок* і до народної газети *Наука*. В обороні василіян виступав також і в мадярській пресі, а в ювілейному збірнику – *Католицька Мадярщина*, 1902 р. помістив коротку історію закарпатських василіян¹⁴². Головною працею о. Хоми був об'ємистий молитовник – *Марія-Повчанський Паломник*¹⁴³. Як знавець обрядів, на доручення єп. Петра Гебея (1924-1931), він щороку укладав для єпархії – *Церковний Устав*, в якому були зібрані літургійні

¹⁴⁰ Про копіткі заходи о. Й. Хоми для реформи закарпат. василіян див. мою основну розвідку – Pekar A. «Basilian Reform in Transcarpathia» у *Записках ЧСВВ*, VII (1971), с. 143-226.

¹⁴¹ Помадяршені монахи спротивилися реформі і шестеро з них покинуло Чин, а четверо відмовилося від реформи, однак доживали своє життя в монастирі. Для них о. Хома виконував обов'язки настоятеля. Тож зі старих монахів тільки семеро підпорядкувалися реформі й відновили свій новіціят, тобто вступний вишкіл.

¹⁴² Стаття в скороченому виді була поміщена у Kiss J., Sziklay, A. *Katholikus Magyarorszag, Budapest* 1902, vol. II, p. 1109-1110.

¹⁴³ Хома І. *Марія-Повчанський паломник*, Унгар 1907, у вступі якого подрібно описав теж і Чудотворну Маріяповчанську ікону (с. 5-21).

приписи щодо відправ на всі неділі і свята року¹⁴⁴. А для збереження василіянського наспіву він списав – *Простопініє по преданію иноков ЧСВВ, області Карпато-рускія*, яке було мімеографічно видане 1930 р.¹⁴⁵.

Коли ж 1930 р. о. Еміліян Бокшай († 1976 р.), довголітній редактор релігійного місячника – *Благовѣстник*, відказався від його редакції, то о. Хома перебрав обов'язки редактора на себе, однак вже не встиг був розвинути свої редакторські здібності, оскільки невдовзі, дня 31 серпня 1931 р., відійшов до вічності¹⁴⁶. Протоігумен Й. Хома визначався шляхетністю серця, сумлінним сповненням своїх завдань й гарячою любов'ю до василіянського Чину, для якого він посвятив всі свої таланти й сили.

Галицькі Отці Єронім Маліцький († 1925 р.), Гліб Кінах († 1980 р.) та Полікарп Булик († 1961 р.), вислані за Закарпаття для проведення реформи василіянських монастирів, початком 1921 р. перебрали під свій нагляд Святомиколаївський монастир на Чернечій горі біля Мукачева і звідтіля розпочали свою копітку працю для відновлення закарпатських василіян. Нарешті 1932 р. св. Конгрегація для Східних Церков створила обновлену Закарпатську провінцію св. Миколая¹⁴⁷, а першим її протоігуменом призначено о. Полікарпа Булика.

20) ПОЛІКАРП ПЕТРО БУЛИК (1932-1940) – перший протоігумен відновленої Закарпатської провінції оо. Василіян. Хоча йому доводилось поборювати численні початкові труднощі, все ж таки він

¹⁴⁴ Згаданий *Церковний Устав* був призначений не тільки для Мукачівської, але теж для Пряшівської, Крижівської та Пітсбурської єпархій.

¹⁴⁵ Рецензія на *Простопініє* пера о. М. Лончини появилася у *Записках ЧСВВ*, IV (Львів 1932), с. 347.

¹⁴⁶ Некролог о. Й. Хоми приніс *Душпастьєрь*, Ужгород, 8-9 (1931), с. 220-221 і *Благовѣстник*, 10 (1931), с. 145-146. Повний життєпис і діяльність о. Хоми ґрунтовно описав Пекар А. у *Записках ЧСВВ*, XV (1996), с. 487-499.

¹⁴⁷ Грамота Східної Конгрегації про створення Святомиколаївської провінції від 2 квітня 1932 р. подана у *Записках ЧСВВ*, VII (1971), с. 225-226.

успішно вив'язався із своїх нелегких завдань і довів молоду провінцію до повного її розквіту.

Петро Булик, в чернецтві Полікарп, побачив світ 24 січня 1885 р. в селі Пристань Жовківського повіту, в Галичині. Від зарання своїх літ рішився піти за Христовим покликом і тому зразу після завершення гімназійних студій 1904 р. вступив до відновленого вже Чину оо. Василян в Крехівському монастирі, де, під умілим проводом пізнішого архимандрита Діонісія Ткачука († 1944 р.), старанно приготувався до монаших обітів. Тимчасові обіти склав 1905 р., а довічні 1909 р., вже як студент філософії в Лаврові. Перейшовши курс богослов'я у Христинопільському монастирі, 1913 р. був рукоположений на священика.

Після свячень навчав на схолатикаті (середні монастирські студії) чужі мови аж до 1918 р., коли його перевели на ігумена Перемиського монастиря. Та вже в листопаді 1920 р., призначений для реформи закарпатських василіян, виїхав до Мукачівського монастиря, де зайняв пост завідуючого монастирськими добрами та допомагав при виховуванні вступників.

1923 р. ігумен Є. Маліцький перейшов до Ужгородського монастиря, тож о. Булик зайняв посаду ігумена на Чернечій горі, а відтак і 92б., після несподіваної смерті Є. Маліцького¹⁴⁸, йому довірено ще й нагляд над реформою. 1926 р. Булик виклопотав з Ватикану старинну ікону Пресвятої Богородиці й так невдовзі Мукачівський монастир став головним відпустовим осередком Закарпаття¹⁴⁹. На жаль, під час господарської кризи він завів Святомиколаївський монастир на Чернечій горі до великих боргів, тож наприкінці 1931 р. його переведено на ігумена до Малого Березного, де він зараз же взявся до відновлення монастирської церкви. Та вже літом 1932 р., після створення зреформованої Закарпатської провінції, першим її протоігуменом був призначений не хто інший, як о. Полікарп Булик¹⁵⁰.

Навчений сумним досвідом господарки в Мукачівському монастирі, о. Булик управляв провінцією розсудливо, часто шукав поради в інших отців і рішуче брався до здійснення задуманих планів.

¹⁴⁸ Життєпис о. Є. Маліцького (1865-1925) докладно списав о. І. Назарко у *Записках ЧСВВ*, XI (1982), с. 456-459.

¹⁴⁹ Ст. Р(ешетило), «Образ Пресв. Богородиці дарований св. Отцем Пієм XI Мукачівському монастиреві» – *Записки ЧСВВ*, II (Жовква 1927), с. 411-416.

¹⁵⁰ Див. *Записки ЧСВВ*, XI (1982), с. 145-147.

В першу чергу звернув свою увагу на виховання монашого доросту і вмiло зорганізував монастирські студії, розвинув широку місійну й апостольську діяльність між вірними, пожвавив видавництво василіянської друкарні, заохочував молоде покоління монахів до письменницької й організаційної праці тощо. Та найбільшим досягненням протоігумена Булика було відкриття при Святовасиліївському монастирі в Ужгороді класичної гімназії. Тому й не дивно, що 1937 р. його повторно призначено протоігуменом на дальших п'ять років¹⁵¹.

В листопаді 1938 р., в запалі праці над розбудовою гімназії, прийшла ревізія границь і Віденський арбітраж присудив полуднево-західну частину Закарпаття, з містами Ужгород, Мукачеве й Берегове, мадярам. Прийшлося переносити не тільки монахів, але й гімназію з Ужгородського монастиря до Великого Бичкова. На щастя, Мукачівський монастир остався на території Карпатської України. Протоігумен Булик осівся в Хусті, де василіяни перебрали під свою опіку епархіяльний гуртожиток для хлопців. Та вже в половині березня 1939 р., саме коли монаше життя почало вже сяк-так впорядковуватися, мадяри силою зайняли Карпатську Україну і прогнали всіх монахів, які родилися в Галичині чи на Пряшівщині. Так о. Булик опинився на еміграції в Чехії, а управління закарпатських монастирів захватили в свої руки малярські василіяни з Маріяповчі. Урядово о. Булик зостався протоігуменом Святомиколаївської провінції аж до 22 липня 1940 р., коли-то на бажання настоятелів подався в демісію.

Скоро потім о. Булик, на просьбу єп. Павла Гойдича, ЧСВВ (1927-1960), перейшов на душпастирську працю до Пряшівської єпархії. І нарешті, 16 березня 1949 р., вже як ігумен Пряшівського монастиря, став призначений на протоігумена новоствореної провінції св. Кирила й Методія на території повоєнної Чехословацької республіки. Та це вже інша глава його діяльності, до якої ще повернемо, коли мова буде про протоігуменів Кирило-Методіївської провінції¹⁵².

¹⁵¹ Про діяльність відновленої провінції під наглядом о. П. Булика - *Там же*, с. 148-161.

¹⁵² Повний життєпис о. П. Булика (1885-1961) я подав у місячнику *Світло*, Торонто, 1 (1972), с. 25-27.

В часі насильної окупації Карпатської України малярським військом уряд настоятеля малярських василіян сповняв о. Матей Євчак (1937-1940). Тож коли протоігумен Булик опинився на вигнанні, то Головна управа Чину 12 травня 1939 р. дочасно призначила о. Євчака управляючим Святомиколаївської провінції з правами протоігумена. І саме він подбав про те, щоб управління всіх закарпатських монастирів захопили у свої руки малярські отці з Маріяповчі¹⁵³. Однак на протест Головної управи Східна Конгрегація нарядила, що всі закарпатські монастирі мають остатися під наглядом українських настоятелів, а відтак 6 грудня 1940 р. призначила о. Леонтія Долгого, заступника ігумена Маріяповчанського монастиря, протоігуменом новооформленої Святомиколаївської провінції.

21) ЛЕОНТІЙ ЙОСИФ ДОЛГИЙ (1940-1942) – призначений Римом протоігуменом Святомиколаївської провінції, коли маляри вже зайняли теж і Трансильванію, а з нею теж і три василіянські монастирі Румунської провінції. Тому наприкінці 1940 р. Східна Конгрегація об'єднала всі василіянські монастирі на території тодішньої Малярщини в одну провінцію під владою протоігумена Л. Долгого, а для національних груп призначила окремих настоятелів, а саме: 1) для українських монастирів – о. Антонія Станканинця, 2) для румунських – о. Атанасія Максима, 3) для малярів – о. Вартоломея Дудаша. Рівночасно вони сповняли теж обов'язки провінційних дорадників. Однак Йосиф Долгий, при постриженні названий Леонтієм, народився в священницькій сім'ї 13 квітня 1883 р. в містечку Гералтовці, бувшого Гронського комітату. Здобувши середню освіту, 1899 р. вступив до монастиря на Чернечій горі, де відбув і свою вступну пробу (новіціят). Богословські студії завершив в Ужгородській єпархіяльній семінарії і, склавши довічні монаші обіти, на празник Різдва Христового 1905 р. був поставлений у пресвітери.

Після свячень о. Долгого призначено на вчителя початкової монастирської школи в Маріяповчі, звідкіля опісля був переведений на пост ігумена Мукачівського монастиря та провінційного дорадника. Спочатку він погодився на реформу, однак коли прийшлося передати

¹⁵³ Див. *Каталог* Святомиколаївської провінції на 1940 рік, де наведені розміщення малярських отців по українських монастирях. Некролог о. М. Євчака († 1975 р.) поданий у *Василіянському Віснику*, Рим, 14 (1977-1978), с. 41.

Мукачівський монастир в руки галицьких отців, що прибули для переведення реформи, він спротивився й почав ставити різні перепони. Тому 1922 р. протоігумен Хома перевів його на ігумена до Маріяповчі. Коли ж відтак і Маріяповчанський монастир приступив до реформи, то нарешті й о. Долгий піддався реформі, однак відновлення новіціату не відбув у Мукачеві, але в Крехові, де 15 березня 1925 р. відновив свої довічні обіти, вже як реформований василіянин.

Повернувшись з Галичини, о. Долгий був знову призначений на Маріяповчанського ігумена, завдання якого сповняв аж до 1932 р., коли тяжко захворів. Після підлікування свого здоров'я при Ужгородському монастирі, 1934 р. вернувся до Маріяповчі й виконував різні обов'язки, переважно як заступник ігумена. Нарешті 6 грудня 1940 р. Апостольською Столицею був призначений на протоігумена Святомиколаївської провінції, зостаючись і надалі в Маріяповчі. Незабаром, однак, знову захворів і 9 вересня 1942 р. перейшов до вічності¹⁵⁴. І саме під час його протоігуменства відбулося переслідування й інтернування українських василіян, внаслідок чого закарпатські монастирі й надалі лишилися в руках мадярських ченців¹⁵⁵.

Антоній Августин Станканинець (1940-1943) – в грудні 1940 р. призначений на настоятеля українських монастирів. Свої богословські студії покінчив у Римі й визначався як правдивий аскет. В часі окупації Карпатської України мадярами займав посаду учителя новиків (послушників) в Мукачівському монастирі. Та вже літом того ж 1939 р. о. Євчак передав новіціат на Чернечій горі в руки мадярських отців, а отця Станканиця перевів на помічника при монастирській церкві в Маріяповчі. Тут його застала й номінація на пост управляючого українських монастирів. Все ж таки новопризначений протоігумен Долгий, щоб тільки не дати йому можливість перебрати уряд Мукачівського ігумена, де вже засілися мадярські отці, примусив його зостатись у Маріяповчі. Тоді о. Станканинець почав наполягати, щоб

¹⁵⁴ Див. життєпис о. Л. Долгого (1883-1942) у *Записках ЧСВВ*, I (1949), с. 89-90; некролог у *Календарі Благовістника на рік 1943*, Унгвар 1942, с. 33.

¹⁵⁵ Див. *Записки ЧСВВ*, XV (1996), с. 516-519.

мадярські монахи уступились з закарпатських монастирів, а їхній провід передали в руки українських монахів, як це нарядив був Рим. За те на нього донесли в поліцію, мовляв, веде українську політику. А це в очах мадярів було тяжким злочином. Тож уже початком 1941 р. о. Станканинця заарештували, й так мадярські ченці змогли собі й надалі вільно господарювати на українських монастирях¹⁵⁶.

22) ВАРТОЛОМЕЙ ВАСИЛЬ ДУДАШ (1943-1946) – по смерті протоігумена Долгого управляв Святомиколаївською провінцією як головний дорадник аж до 15 лютого 1943 р., коли-то Східна Конгрегація призначила його на пост протоігумена.

Ієромонах Вартоломей Дудаш, при хрищенні названий Василь, народився 5 грудня 1909 р. в Маріяповчі. 1925 р., по скінченні нижчих гімназійних клас, вступив до монастиря на Чернечій горі, де відбув вступну пробу послушників (новіціят) і 6 серпня 1927 р. склав тимчасові обіти. Свій трирічний схоластикат успішно завершив у Лаврівському монастирі, а філософію в Добромилі, де й захворів. Під час лікування в Маріяповчі встиг був перейти два курси богослов'я, яке відтак завершив у Жовківському монастирі. Святу Тайну священства прийняв з рук Гайдудорозького єпископа Стефана Мікловшія (1913-1937) 28 квітня 1935 р. в Маріяповчанській монастирській церкві.

Після свячень був призначений на катехита й провідника молоді при Маріяповчанській монастирській школі. У вересні 1939 р. його переведено до Ужгородського монастиря, де перебрав у свої руки друкарню й видавництво оо. Василіян. В рр. 1941-1943 був теж редактором василіянського місячника – *Благовістник*. В грудні 1940 р. Східна Конгрегація призначила його настоятелем мадярської вітки василіян, а відтак 15 лютого 1943 р., після смерті о. Долгого, іменувала його протоігуменом Святомиколаївської провінції. За наказом Східної Конгрегації був змушений передати всі закарпатські монастирі, включно з Ужгородським, у руки українських настоятелів¹⁵⁷.

В жовтні 1944 р. червона армія зайняла ціле Закарпаття, тож управління закарпатських монастирів перебрав настоятель української вітки,

¹⁵⁶ Там же, с. 518-519.

¹⁵⁷ Життєпис і діяльність о. В. Дудаша списані на основі його автобіографії, копію якої він вислав авторові цих рядків.

о. Антоній Мондик, хоч о. Дудаш на папері фігурував як протоігумен аж до весни 1946 р., коли його остаточно звільнено з уряду протоігумена Святомиколаївської провінції, яка знову розпалася на три частини: 1) закарпатські монастирі zostалися в кордонах радянської України; 2) мадярські монастирі зістали 1947 р. оформлені в окрему провінцію св. Стефана; а 3) румунські монастирі вернулися до своєї давньої провінції. В. Дудаш, ЧСВВ помер 13 серпня 2004 р. у містечку Аранч.

УПОВНОВАЖЕНІ ПРОТОАРХІМАНДРИТОМ (під час підпілля)

1. Антоній Андрій Мондик (1944-1989) – в рр. 1943-1945 сповняв уряд настоятеля української вітки василіян, а 1946 р., після прилучення Закарпаття до УРСР, став відпоручником, тобто уповноваженим протоархімандрита з правами протоігумена для закарпатських монастирів, обов'язки якого сповняв аж до самої смерти.

Андрій Мондик, в монашестві Антоній, народився в селянській родині 21 лютого 1913 р. в селі Доробратове Іршавського району. 1931 р., після завершення Мукачівської гімназії, вступив до монастиря на Чернечій горі, де відбув вступну пробу послушників та склав тимчасові обіти. Після скінчення схоластикату й філософії в Ужгородському монастирі, богословські студії розпочав у Мукачеві, а завершив в Оломовці, на Моравії. На священника був рукоположений 1939 р., вже за мадярської окупації Карпатської України. Після свячень навчав латинську мову в Мукачівському монастирі, а відтак в Маріяповчі. 1943 р., коли був призначений настоятелем української вітки василіян, вернувся до Мукачева, де викладав філософію.

Після зайняття Закарпаття совітами (1944 р.), перебрав на себе обов'язки учителя послушників (новиків). 1946 р., коли вже Закарпаття стало урядово прилучене до УРСР, з Риму дістав тайне призначення на настоятеля (уповноваженого архімандритом) закарпатських василіян з правами протоігумена. Та вже 1947 р. совіти сконфіскували Мукачівський монастир, а монахів, між ними й о. Мондика, вивезли та інтернували в Імстичівському монастирі. В квітні 1950 р., коли був

skonфісований теж Імстичівський монастир, о. Мондик якимсь чудом виврався з большевицьких рук і подався на працю лісоруба в селі Брід, біля Іршави. Незабаром, однак, занедужав, тож подався на працю колгоспника в рідному селі, де працював аж до 1973 р., коли вичерпаний на силах, подався на відпочинок.

Як монах о. Мондик був надзвичайно лагідний і терпеливий. За добре серце та ширі поради його шанували не тільки свої, але й православні. Своєю тихою й непомітною душпастирською працею він причинився до того, що опісля його рідне село Доробратове було одне з перших, яке повернулося в лоно Греко-католицької Церкви. Однак як настоятель, боязливий своєю вдачею, він не потрапив підпільно організувати й підтримати свою монашу братію й так кожен з них був полишений на свої власні сили. Помер, як і жив, святою смертю 22 листопада 1989 р. й похоронений в рідному селі¹⁵⁸.

2. Павло Петро Мадяр (1990-1992) – став уповноваженим (відпоручником) настоятелем для Закарпатської провінції 1990 р., вже після смерті о. Мондика.

Павло Мадяр, хрищений Петро, народився 21 лютого 1923 р. в селі Білки Іршавського району, в благочестивій селянській родині. 1994 р., після одержання атестату зрілості при Мукачівській гімназії, постригся в ченці на Чернечій горі, де й відбув свою вступну пробу під керівництвом о. А. Мондика. Тимчасові обіти склав 7 квітня 1946 р., вже за совітської влади. Одушевлений своїм монашим покликанням, підпільно приготувався до священства і, склавши довічні обіти, був у Львові, 20 травня 1957 р., тайно рукоположений на священника єп. Миколою Чарнецьким, ЧСВВ. († 1959 р.).

Як колгоспник, а відтак робітник при дорогах, перебував у своїх батьків, тож мав можливість підпільно розвинути широку душпастирську діяльність. Виїжджав навіть до Галичини, щоб і надалі утримувати зв'язки з тамешніми василіянами. Особливо піклувався молоддю. Щоб ревніше віддатися підпільній душпастирській праці, 1983 р. подався у відставку. Вже в грудні 1989 р. перебрав від православних церкву в Білках і став її парохом. Там його застала й но-

¹⁵⁸ Некролог о. А. Мондика (1913-1989) опублікований у *Василіянському Віснику*, 19 (1991), с. 89-90.

мінаційна грамота на уряд настоятеля (уповноваженого) закарпатських василіянів. Ще того самого 1990 р. йому вдалося отримати назад Імстичівський монастир, який передав в опіку ігумена Миколи Шепи, ЧСВВ († 1992 р.). Наступного ж року він здобув ще й монастирі в Бороняві та в Малому Березному.

1992 р., на генеральнім соборі оо. Василіянів у Римі, всі три згадані закарпатські монастирі були дочасно підпорядковані протоігуменові Галицької провінції і тим самим скінчився уряд о. Мадяра як уповноваженого настоятеля. Скоро потім він був призначений на ігумена Імстичівського монастиря. 1995 р., хоч уже знесилений працею, був переведений на вчителя вступників (новіціату) до Малого Березного. Там він до року й помер, перейшовши 28 листопада 1996 р. до життя вічного¹⁵⁹.

Був це напевно богобійний і Богу відданий чернець, який наприкінці свого трудяшого життя міг був враз із псалмпівцем закликати: «Господи, ревність до Твого дому мене з'їла!» (пор. Пс. 68:10).

ВІДНОВЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

На основі постанов Римської Генеральної Капітули з 2008 р., роком пізніше, тобто 2 лютого 2009 р. була відновлена Закарпатська Святомиколаївська провінція, яка існувала до її знесення більшовиками 1947 р., хоч підпільно вона жила аж до літа 1992 р., коли була підпорядкована протоігуменові Святоспасівської провінції в Галичині. Протоігуменом відновленої провінції був обраний довголітній Малоберезнянський ігумен, о. Павло В. Райчинець, ЧСВВ.

Павло В. Райчинець, ЧСВВ

Павло Райчинець, ЧСВВ народився 6 грудня 1953 р. у селі Підполозя Воловецького району, хресне ім'я – Василь. Початкову школу завершив у рідному селі, а середню скінчив 1971 р. у Жденієві, де вже з юнацьких років почав працювати на нелегких роботах. Того ж року він підпільно вступив до оо. Василіянів, прийнявши монаше ім'я – Павло.

¹⁵⁹ Некролог о. П. Мадяра (1923-1996) подала газета Карпатський Голос, Ужгород, 5-11 грудня 1996.

Відбувши військову службу (1973-1975) у ракетному відділі, в Німеччині, 1976 р. зложив тимчасові обіти. Професію ж довічних обітів прийняв, ще все тайно, 1 січня 1981 р.

З 1975 р. аж по 1991 р. працював як наглядар радіоапаратури у Жденієвському філіалі Львівського телевізійного заводу. При тім студював заочно у Василянській підпільній семінарії як філософію, так і богослов'я. Професорами його були Отці-Василіяни: Антоній Мондик, Мелетій Малинич, Єронім Тимчук, Дам'ян Богун і Макарій Грень.

1991 р. звільнився з роботи і замешкав в Імстичівському монастирі, щоб гідно приготувитися до свячень. На священника був висвячений 14 вересня 1992 р. єпископом Юліяном Вороновським у семінарійній каплиці смт. Рудно, недалеко Львова. Після свячень о. Райчинець відбув ще повторно новіціят у Крехівському монастирі, звідкіля в другій половині 1993 р. перейшов до Святомиколаївського монастиря у Малому Березному, де ще того самого року був призначений на ігумена, якого обов'язки сповняв аж до початку 2009 р., коли був обраний протоігуменом відновленої провінції¹⁶⁰.

За свого служіння як ігумен Малоберезнянського монастиря він уповні відновив совітами знищений монастир і запущену церкву, в якій уставив гарний іконостас, як також розбудував на стрімкому пагорбі Вильниці Хресну дорогу, на якій на кожній стації поставив гарну каплицю з відповідною іконою. Його заслугою було й відкриття 1995 р. новіціяту та школи для навчання релігії селянських дітей.

І так, завдяки ревній праці о. Райчинця як ігумена Малоберезнянського монастиря став центральним монастирем відновленої Закарпатської провінції¹⁶¹.

Як було згадано на іншому місці, о. Райчинець, щоб зберегти давню василіянську традицію, причинився ще до заснування і будови нового Святомиколаївського монастиря з каплицею у самому місті Мукачеві¹⁶².

¹⁶⁰ – Див. Декрет о. Протоархімандрита від 25 жовтня 2008 р.

¹⁶¹ – Списав на основі особистих інформацій о. П. Райчинця, ЧСВВ

¹⁶² – Про новопоставлений монастир у Мукачеві – див. розділ IV, чис. 8.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

Байцура Т. Закарпатоукраїнская інтелігенція в Росії в першій пол. ХІХ віка, Пряшев 1971.

Баран О. Гомілетичні «Бесіди» М. Лучкая з 1830 (!) року, Вінніпер 1977.

Баран, ЄАБ = Баран О. Єпископ Андрей Бачинський і церковне відродження Закарпаття, Йорктон 1963.

Баран О. Нариси історії Пряшівщини, Вінніпер 1990.

Бачинський А. Право церковне, Львовь 1900.

Беднаржова Т. Августин Волошин – державний діяч, педагог-мислитель, Львів 1995.

Біленький Я. (Стрипський). Старша руська письменність на Угорщині, Унгварь 1907.

Білецький П.О. Українське мистецтво другої пол. ХVІІ-ХVІІІ ст., Київ 1981.

Бірчак, ЛС = Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси, Ужгород 1937.

Бірчак В. На нових землях, Львів 1938.

Бобак Г. Пїснословь-Єірмологіонъ, грекокатолицескій литургическій спїв епархіи Пряшевской, Пряшевь 1978.

Бокшай Й. Хоровий зборникъ (на мїшаний хоръ), Унгварь 1942.

Бокшай І.В.-Малиничъ І.І. Церковное Простопїніе, Унгварь 1906.

Ваврик М. По василіянських монастирях, Торонто 1958.

Васков А.Й. О. Еміліян Бокшай (1889–1976), Ужгород 1994.

Великий. З літопису = Великий А. З літопису християнської України, 9 томів, Рим 1968–1977.

Возняк М. Історія української літератури, т. ІІІ, част. 2, Львів 1924.

Волошин. Спомини = Волошин А. Спомини (Релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців), 2-е вид., Філадельфія 1959.

Волошин А. Твори, підготували: О. Мишанич – П. Чучка, Ужгород 1995.

Гаджега В., Лучкай = Гаджега В. Михаил Лучкай – Життєпис і твори, Ужгород 1929.

Гаджега Ю. Історія = Гаджега Ю. Історія Ужгородской Богословской Семинаріи, Ужгородь 1938.

Гаджега Ю. Історія ОБВ = Гаджега Ю. Історія «О-ва св. Василя Великаго», Ужгородь 1925.

Геврик Т. Дерев'яні храми України, Нью-Йорк 1987.

Гнаток В. Угроруські духовні вірші, Львів 1902.

Гоberman, ПДЗ = Гоberman Д.Н. Памятники деревяного зодчества Закарпатя. Ленинград 1970.

Гоberman Д.Н. По Гуцулщине, Ленинград 1970.

Гординський С. Українська ікона 12-18 сторіччя, Філадельфія 1973.

Голенда Й. Анатолій Кралицький (Розвідка і вибрані твори), Пряшів 1984.

Гришко В. Історично-правне підгрунтя теорії ІІІ Риму, Мюнхен 1953.

Добрянський А. Історія єпископов трех соединенных епархій, Перемышльської, Самборської и Саноцької, Львов 1893.

Досковскій Я. Типіконъ сирѣчь Уставъ церковнаго пѣнія, Перемышль 1852.

Драган М. Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст., Київ 1970.

Дулишковичъ І. Историческія черты Угро-Русскихъ, 3 частини, Унгварь 1874-1877.

Духновичъ А. Литургическій катехись, Будинь 1851; 2-е поправлене вид. Львовъ 1854.

Духнович, Твори = Духнович О. Твори, 3 тт., Пряшів 1967, 1968, 1989.

Жолтовський, Уж = Жолтовський П. Український живопис XVII-XVIII ст., Київ 1978.

Зеркаль С. Національні і релігійні відносини на Закарпатті, Нью-Йорк 1956.

Історія українського мистецтва у шести томах (різні автори, ІУМ-6), Київ 1968.

Каминскій Й. Додатки къ історіі О-ва Василя Великаго въ 1895-1902 годахъ, Ужгород 1937.

Катрій, НХТ = Катрій Ю. Наша християнська традиція. Нью-Йорк-Рим 1988.

Катрій, ПСО = Катрій Ю. Пізнай свій обряд, Нью-Йорк-Рим 1982.

Кизакъ І. Краткій учебникъ церковнаго устава. Унгварь 1912.

Клованич І. Історія Боронявського монастиря оо. Василян, Львів 1994.

Ковачовичова-Пушкарьова Б.-Пушкар І. Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині (праця появилася як 5-ий том НЗ-МУК), Пряшів 1971.

Кондратович. Історія = Кондратович І. Історія Подкарпатської Руси, Ужгород 1930.

Курилцева В. Бокшай Йосиф Йосифович, Москва 1962.

Лелекачъ Н.-Грига М. Выборъ изъ старого руського письменства Подкарпаття, Унгварь 1944.

Логвин, ПУ = Логвин Г.Н. По Україні – Стародавні мистецькі пам'ятки, Київ 1968.

Логвин, УК = Логвин Г.Н. Украинские Карпаты, Москва 1963.

Лучкай М. Історія карпатських русинів (в українському перекладі досі появилася 4 томи його латинського рукопису) у НЗ-МУК, Пряшів, т. XI (1983) – т. XVIII (1992).

Лучкай М. Граматика слов'яно-руська, в укр. перекладі П.М. Лизанця і Ю.М. Сака. Київ 1989.

Любачівський, о. М.І. Літургіка. Рим 1990.

Макушенко П.И. Народная деревянная архитектура Закарпаття XVIII – нач. XX в., Москва 1976.

Марусин, БЛ = Марусин, архиеп. М. Божественна Літургія, Рим 1992.

Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні, Рим 1964.

Марусин М. Чини Святительських Служб у Київському Евхологоні з поч. XVI ст., Рим 1966.

- Масдох В. Церковне право супруже, Перемишль 1910.
- Махновець Л.С. Літопис руський за Іпатським списком, Київ 1986.
- Махновець, УП = Махновець Л.С. Українські письменники. Бібліографічний словник, т. I, Київ 1960.
- Мельник В. Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях, Львів 1970.
- Микита, Типикон = Микита А. Руководство въ Церковный Типиконъ, Унгварь 1890 (2-е вид. 1901).
- Микитась. Давні рукописи = Микитась В.Л. Давні рукописи і стародруки, част. I – Ужгород 1961; част. II – Львів 1964.
- Микитась. Давня література = Микитась В.Л. Давня література Закарпаття, Львів 1968.
- Мишанич О.В. Література Закарпаття XVII-XVIII століть, Київ 1964.
- Мицок О. Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Руси, т. I – Ужгород 1936; т. II – Прага 1938.
- Мірчук І. Історично-ідеологічні основи теорії III Риму, Мюнхен 1954.
- Мольнар М. Словаки і українці, Пряшів 1965.
- Мудрий С.С. Нарис історії Української Папської Колегії св. Йосафата в Римі, Рим 1984.
- Мушинка М. Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини, Пряшів 1995.
- Назарко І.І. Київські і Галицькі митрополити, Рим 1962.
- Нариси історії українського декоративно-прикладного мистецтва (різні автори), Львів 1968.
- Народна архітектура українських Карпат XV-XX ст., Київ (АН-УРСР) 1987.
- Науменко Ф. Основи педагогіки О.В. Духновича, Львів 1964.
- Недзільській Е. Очеркъ карпаторусской литературы, Ужгородъ 1932.
- Нодь Н. Русській солов'ї, Вѣдень 1851 (2-е вид. Вуковар 1989).
- Няради, еп. Д. Жит'є св. Кирилла и Методія, Ужгород 1923.
- Оглоблин О. Московська теорія III Риму в XVI-XVII ст., Мюнхен 1951.
- Островский Г.С. Йосиф Йосифович Бокшай, Москва 1967.
- Островський, ОМЗ = Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття, Київ 1974.
- Пам'ятники градостроительства и архитектуры УкрССР в четырех томах (різні автори; про Закарпаття див. т. II, с. 160-207), Киев 1985.
- Падяк В.-Ільченко Л. О. Анатолій Кралицький – бібліографічний покажчик, Ужгород 1994.
- Пап С. Початки християнства на Закарпатті, Філадельфія 1983.
- Пап-Петрашевич. Ірмологіон = ПАП С.-Петрашевич Н. Ірмологіон – Грекокатолицький літургійний спів єпархії Мукачевської, Пряшів 1970.
- Пап-Петрашевич, ХК = Пап С.-Петрашевич Н. Хорові композиції духовної пісні Мукачівської і Пряшівської єпархії, т. I – 1978; т. II (у 2-ох част.) – 1984; т. III (у 2-ох част.) – 1984.
- Пачовський В. Срібна Земля, Нью-Йорк 1959.

Пекар А. Апостол Христового Серця – о. Христофор Миськів, ЧСВВ, Рим-Прудентопіль 1980.

Пекар А. Василяннин-Ісповідник, єп. Павло Гойдич, ЧСВВ, Нью-Йорк 1961.

Пекар А. Владика-Мученик, єп. Теодор Ромжа, Нью-Йорк 1962.

Пекар. Ісповідники = Пекар А. Ісповідники віри нашої сучасности. Мартиролог Української Католицької Церкви під совітами, Торонто–Рим 1982.

Пелеш, ПБ = Пелеш Ю. Пастырськое Богословіє, Вѣдень 1877 (2-е вид. 1885).

Перени Й. Из истории закарпатских украинцев (1849-1914), Будапешт 1957.

Петровъ А. Древнѣйшія грамоты по исторіи Карпаторусской Церкви и іерархіи (1391-1498), Прага 1930.

Петров. Отзвук = Петровъ А. Отзвукъ реформації въ русскомъ Закарпатьи XVI вѣка (Няговскія поученія на Евангеліє), Прага 1923.

Петров. Старая вѣра = Петровъ А. «Старая вѣра» и унія въ XVII-XVIII вв., 2 томи, С.-Петербургъ 1905-1906.

Попович Д. Історія Церкви Христовой, Ужгород 1925.

Поташ, ЖВБ = Поташ М. Життя, віддане Богові – Життєпис Преосв. Павла Гойдича, 2 томи, Львів 1994-1995.

Приходько О. Пробудилась Русь – Спомини, Нью-Йорк 1972.

П'ятдесят років Пряшівської української гімназії 1936-1986 (різні автори), Пряшів 1988.

Рудловчак. Біля джерел = Рудловчак О. Біля джерел сучасності (збірник її розвідок), Пряшів 1981.

Сабовъ Е. Христоматія, Угваръ 1893.

Свенціцька В.І. Різблені ручні хрести XVI-XX ст., Львів 1939.

Свящ. Уриіль (І. Сильвай), Пѣсенникъ или Собрание Пѣсней, Унгваръ 1903.

Сильвай, ИП = Сильвай И.А. Избранные произведения, Пряшев 1957.

Січинський, ІУМ = Січинський В. Історія українського мистецтва, т. І, Нью-Йорк 1956.

Сова П. Архитектурные памятники Закарпатья, Ужгород 1961.

Созанський І. Олександр Духнович – угроруський автор народних учебників і публіцист, Львів 1908.

Соловій, БЛ = Соловій М. Божественна Літургія, Рим 1964.

Соловій М. Мелетій Смотрицький як письменник, т. І, Рим–Торонто 1977.

Словник художників України (СХУ), Київ (Редакція радянської енциклопедії), 1973.

Учитель (псевдонім). В оборонѣ наших церковныхъ школ, Ужгород 1930.

Федорів М. Збірник літургічних співів Закарпатської Церкви, Філадельфія 1982.

Фенцик Е. Литургика или Объяснение Богослужения, Будапештъ 1878.

Хома Й. Простопініє по преданію иноковъ ЧСВВ области Карпато-Рускія, Мукачево 1930.

Чорі Ю. Звичаї рідного села, Ужгород 1993.

Чума А.-Бондар А. Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині, т. І, Пряшів 1967.

Шандор В. Закарпаття, історично-правний нарис від IX ст. до 1920, Нью-Йорк 1992.

Шептицький, митр. А. Письма і Послання з часів німецької окупації, Йорктон 1969.

Штефан А. Августин Волошин, Президент Карпатської України, Торонто 1977.

Штефан А. За правду і волю – Спомини, Торонто, т. I-1973, т. II-1981.

Щербаківський Д. Українське мистецтво – дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести і каплиці. Київ – Прага, 1926.

Яворский. Материали = Яворский Ю.А. Материали для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси, Прага 1934.

Яворский Ю.А. Новые рукописные находки в области старинной карпатской письменности XVI-XVIII вв., Прага 1931.

* * *

Acta et decreta Synodi Provincialis Ruthenorum Galiciae habitae Leopoli a. 1891, Romae 1896.

Adriányi G. Ungarn und das I Vaticanum, Köln-Wien 1975.

Bajcura I. *Ukrainská otázka v ČSSR*, Košice 1967.

Baran in MUH = Baran A., De processibus canonicis Ecclesiae Catholicae Ucrainorum in Transcarpathia. Documenta canonizationis eparchiae Mukačoviensis publicata tamquam vol. XIII in serie: Monumenta Ucrainae Historica (MUH), Romae 1973.

Baran, EM = Baran A. Eparchia Maramorošiensis eiusque unio, Romae 1962.

Baran, Metropolia = Baran A., Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis, Romae 1960.

Basilovits J. Brevis notitia foundationis Theodori Koriatovits, 2 voll., Cassoviae 1799-1805.

Beszkid M., A szt. Péter és szt. Pál Apostalokról nevezett Tapolcai Apátság története, Ungvár 1903.

Bilanych J. Synodus Zamostiana a. 1720, Romae 1960.

Blažejovskij D. Byzantine Kyivan Rite Students (1576-1983), Rome 1984.

Bobak A. De iure patronatus supremi quoad Ecclesiam Ruthenicam in Hungaria, Romae 1943.

Boysak B. The Fate of the Holy Union in Carpatho-Ukraine, Toronto-New-York 1963.

Boysak B. Ecumenism and M.M. Olshavsky, Bishop of Mukachevo (1743-1767), Montreal 1967.

Böör Gy. A magyarországi ruszin időségi sajtó a XIX században, Kolozsvár 1943.

Calley F. Praelectiones Historiae Ecclesiasticae aetatis recentioris et praesentis, Romae 1955.

Coussa A. Epitome de iure ecclesiastico orientali, Cryptoferratae 1948, vol I.

Cjril V. Fonti canoniche della Chiesa Cattolica Bizantino-slava a nelle eparchie di Mukačevo e Prešo (in manoscritto), Roma (Pont. Istituto Orientale) 1994.

- De Clercq Ch. Histoire des Concilles, Paris 1949, vol XI, P.1-2.
 Dejiny pútnického miesta L'utina, Bratislava 1991.
 De Wries W. Der christliche Osten in Geschichte und Gegenwart, Würzburg 1951.
- Frický A. Ikony z východného Slovenska, Košice 1971.
 Georgescu G. Il vescovado magiaro di Hajdu-Dorogh, Blaj 1940.
 Gréckokatolícka katedrála sv. Jána Krstiteľ'a v Prešone, Prešov 1991.
 Grešlik V. Ikony Šarišského muzea v Bardejove, Bratislava 1994.
 Grivec F. Konstantin und Method, Lehrer der Slaven, Wiesbaden 1960.
 Grivec F.-Tomsič F. Constantinus et Methodius Thessalonicenses – Fontes, Zagreb 1960.
- Halecki J. From Florence to Brest, Romae 1958.
 Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae, Leopoli 1862.
 Henrick G.-De Moos R.G. Petitiones de assumptione corporea B.V. Mariae in coelum definienda ad S. Sedem delatae, Vaticani 1942, vol. I.
 Hergenroether G. Storia Universale dela Chiesa, 7 voll., Firenze 1923.
 Hodinka, MPO = Hodinka A. A Munkácsi gör. szert. püspökség olománytára, Ungvár 1911.
 Hodinka, MPT = Hodinka A. A Munkácsi görög-katholikus püspökség története, Budapest 1909.
- Hopko V. Greko-katolíčeskaja Cerkov (1646-1946), Prjašev 1946.
 J.E. Pavel Gojdič, ČSVV, jepiskop Prjaševskij (1927-1947), Prjašev 1947.
 Jugie M. Theologia dogmatica Christianorum Orientalium, Parisiis 1926, v. I.
 Konstantynowicz J. B. Ikonostasis – Studien and Forschungen, Lemberg 1939.
 Korolevskij, Métropolit = Korolevskij C. Métropolit André Szeptyckyj (1865-1944), Rome 1964.
 Korolevsky C. Living Languages in Catholic Worship – An Historical Inquiry, transl. by D. Attwater, Westminster, MD, 1957.
- Kubinyi J. The History of Prjašiv Eparchy, Rome 1970.
 Lacko, Synodus = Lacko M. Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata, Roma 1975.
 Lacko, Unio = Lacko M. Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpatiorum cum Ecclesia Catholica, Roma 1955.
- Lehoczky T. A beregmegeyi gör. szert. katholikus lelkészségek története a XIX sz. végeig, Munkács 1904.
- Macartney C. A. Hungary – A Short History, Chicago 1962.
 Mansi I. D. Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, Paris-Leipsig 1901-1927.
- Martel R. La Rythénie Subcarpatique, Paris 1935.
 Mayer M. Kárpátukrán politikai és társadalmi törekvések 1860-1910, Budapest 1977.
- Mercati G. Raccolta di Concordati, Roma 1919.
 Mészáros K. A magyarországi oroszok története, Pesth 1850.
 Mondok J. Brevis historica nititia dioecesis Munkacsiensis, Unguarini 1878.
 Moravcsik Gy. Byzantium and the Magyars, Budapest 1970.

- Mudryj S.S. *De transitu ad alium ritum (a byzantino-ucraino ad latinum)*, Romae 1973.
- Nilles N. *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesia Orientalis in terris Coronae S. Stephani*. 2 voll., Oeniponte 1885.
- Pap S. *Grekokatolic'ki duchovni pisni*, Prešov 1969.
- Papp, EPJ = Papp Gy. *A magyar gör. kat. egyház particularis jogforrásai*, Budapest 1943.
- Papp Gy. *Magyarország Primásának joghatósága és a görögkatolikus egyház*, Miskolc 1943.
- Papp-Szilagyfi J. *Enchiridion juris Ecclesiae Orientalis Catholicae*, Magni Varadini 1880.
- Pelesz J. *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, 2 voll., Wien 1878-1880.
- Pekar A. *Bishop A. Chira – Prisoner of Christ*, Pittsburgh 1988.
- Pekar A. *Bishop Hopko – Confessor of Faith*, Pittsburgh 1979.
- Pekar A. *Bishop Paul Gojdich, OSBM*, Pittsburgh 1980.
- Pekar A. *Our Martyred Bishop T. Romzha*, Pittsburgh 1977.
- Pekar A. *Our Slavic Heritage*, Pittsburgh 1969.
- Pekar A. *Historic Background of the Eparchy of Pjashev*. Pittsburgh 1968.
- Pekar A. *The Bishops of the Mukachevo Eparchy*, Pittsburgh 1979.
- Pekar A. «You Shall Be Witnesses Unto Me» – *Martyrology of the Byzantine Catholic Church in Subcarpathian Ruthenia*, Pittsburgh 1985.
- Pekar, *De erectione* = Pekar B., *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis anno 1771*, Romae 1956.
- Perugini A. *Concordata vigentia*. Romae 1934.
- Ploechl W. *St. Barbara zu Wien*, 2 voll., Wien 1975.
- Runciman S. *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968.
- Russnak, *Disciplina ieiunandi* = Russnak N. *Disciplina ieiunandi Ecclesiae Catholicae secundum ritum orientalem*, Fragopoli 1929.
- S. Congregazione per le chiese orientali*, Oriente Cattolico, Vaticano 1974.
- Sass B. *Biographia Episcopi J. Gaganetz (in manuscripto)*, Eperjessini s.a. Sičyns'kyj, DSKO = Sičyns'kyj V. *Dřevěné stavby karpatské oblasti*, Praha 1940.
- Sičyns'kyj, DSM = Sičyns'kyj V. *Dřevěné stavitelstvi na Makovici*, Praha 1939.
- Sipos S. *Enchiridion juris canonici*, Pécs 1940.
- Stasiw M. *Metropolia Haliciensis*, Romae 1960.
- Szánta Y-Szémán I. *A Miskolci Apostoli Kormányzóság története (1925-1940)*, Miskolc 1940.
- SPRZ, *Synodus Provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae a. MDCCXX*, 3-a ed., Romae 1883.
- Škrobucha H. *Icons in Czechoslovakia*, London-New-York 1971.
- Theiner A. *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium*, 2 voll., Zagabriae 1875.
- Tichý, Vývoj = Tichý F. *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*, Praha 1938.
- Timkovič J. V. *Letopis Krásnobrodského monastiera*, Prešov 1995.

Tkač Š. Ikony zo 16.-19. storočia na severovýchodnom Slovensku, Bratislava 1980.

Udvári I. A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806 évi összeírása, Nyiregyháza 1990.

Urbanova N. Prešov – Pamiatková rezervácia, Bratislava 1986.

Welykyj, APF = Welykyj A. Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia, 5 voll., Romae 1953-1955.

Welykyj, LPF = Welykyj A. Litterae S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes, 7 voll., Romae 1954-1957.

Welykyj, DPR = Welykyj A. Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia, 2 voll., Romae 1953-1954.

Welykyj A. Epistulae Metropolitanorum Kioviensium catholicorum R. Korsak, A. Sielava et G. Kolenda, Romae 1956.

Winter E., Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine (955-1939), Leipzig 1942.

Zalozecky V. Gotische und barocke Holzkirchen in den Karpathenländern, Wien 1926.

Zschokke H. Die theologischen Studien und Anstalten der Katholischen Kirche in Österreich, Wien-Leipzig 1894.

Відновлення Закарпаття

На основі постанов
Верховної Ради України
німе, тобто 2 мотострелкової
на Закарпатська Східна
бітвця, яка існувала
більше виками 1947,
на жаль вона як до
ла підпорядкована
точасі вівшої пров
оїрументом відновле
рації політичній
мет, р. Павло В. Райн

ISBN 978-617-7162-03-1